

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE KEMALİST MİLLİYETÇİLİĞİN
KARŞISINDA TÜRKÇÜ-TURANCI MİLLİYETÇİLİK

DOKTORA TEZİ

BENGÜCAN FINDIK

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE KEMALİST MİLLİYETÇİLİĞİN
KARŞISINDA TÜRKÇÜ-TURANCI MİLLİYETÇİLİK

DOKTORA TEZİ

BENGÜCAN FINDIK

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet YETİŞ

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

TEK PARTİ DÖNEMİNDE KEMALİST MİLLİYETÇİLİĞİN
KARŞISINDA TÜRKÇÜ-TURANCI MİLLİYETÇİLİK

BENGÜCAN FINDIK
(DOKTORA TEZİ)

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. MEHMET YETİŞ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1- Prof. Dr. Mehmet YETİŞ	.....
2- Prof. Dr. Filiz ZABCI	.....
3- Doç. Dr. Nazan ÇİÇEK	.....
4- Doç. Dr. Mehmet OKYAYUZ	.....
5- Doç. Dr. Fahri BAKIRCI	.....

Tez Savunma Tarihi

16/06/2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Mehmet YETİŞ danışmanlığında hazırladığım “TEK PARTİ DÖNEMİNDE KEMALİST MİLLİYETÇİLİĞİN KARŞISINDA TÜRKÇÜ-TURANCI MİLLİYETÇİLİK (Ankara, 2021)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 16/06/2021
Bengücan FINDIK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİĞE GENEL BAKIŞ

1. MİLLET, IRK VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARININ TARİHSEL KÖKENLERİ.....	16
2. MİLLİYETÇİLİĞİN KÖKENİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	25
2.1. İlkçi Yaklaşım	26
2.2. Modernist Yaklaşım	30
3. ETNİK VE SİVİL MİLLİYETÇİLİK.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1938 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK: BASKI

ALTINDAKİ TÜRKÇÜ- TURANCI MİLLİYETÇİLİK

1. CUMHURİYET DÖNEMİ MİLLİYETÇİLİKLERİNİN OSMANLI KAYNAKLARI.....	59
1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Politikaları	65
1.2. Yusuf Akçura ve Gökalg Etkisi.....	73
2. TÜRKİYE'DE MİLLET KELİMESİNİN ANLAMININ DEĞİŞMESİ.....	92
2.1. Osmanlı'da Millet Sistemi.....	92

2.2. Kurtuluş Savaşı'nda Millet Kavramının Kullanımı.....	94
2.3. Cumhuriyet'in İlanından Sonra Millet Kavramının Kullanımı	100
3. TEK PARTİ REJİMİ MİLLİYETÇİLİK UYGULAMALARI.....	101
3.1. Vatandaşlık Esaslı/Kültürel Millet Tanımı	109
3.2. Türklüğün Sınırlarının Genişletilmesi Çabaları: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi	112
3.3. Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Kemalist Milliyetçilikten Ayrılması .	125
3.3.1. Tarih Tezi'ne Eleştiriler	134
3.3.2. Rıza Nur'un Muhalefeti	137
3.4. Türk Ocakları'nın Faaliyetleri	138
3.5. Aydınlarının Gözünden Devrim, Kemalizm, Milliyetçilik.....	154
3.5.1. Devrim, İnkılap ve Kemalizm'in Özgürlüğü.....	154
3.5.2. Vatan, Millet ve Milliyetçilik	158
3.5.3. Yönetimsel ve Ekonomik İdealler	166
3.6. Vatandaşlığa Dayalı Millet Tanımından Sapmalar	170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1938-1946 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK: TÜRKÇÜ- TURANCI MUHALEFETİN YÜKSELİŞİ VE RESMİ MİLLİYETÇİLİĞE ETKİSİ

1. ULUSLARARASI ORTAMIN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI	180
1.1. Dünyada Yükselen Faşizm ve Irkçılık Dalgası	181
1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Alman Etkisi.....	185
2. TÜRKÇÜ-TURANCI DERGİLER AKIMI.....	195
2. TÜRKÇÜ-TURANCI AKIMIN AYRIŞTIRICI ÖZELLİKLERİ	198

2.1. Turancılık	200
2.2. Anti Komünizm.....	204
2.3. Irkçılık	213
2.4. Militarizm.....	221
2.5. Türk Kadını.....	225
3. TÜRKÇÜ-TURANCI AKIMIN SİYASAL TASFİYESİ.....	228
SONUÇ	234
KAYNAKÇA.....	256
ÖZET	276

KISALTMALAR LİSTESİ

- ADDDB** : Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)
- ASD** : Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
- ATTB** : Atatürk'ün Telgraf Tamim ve Belgeleri
- BTTK** : Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932), Konferanslar, Münakaşalar.
- DTCF** : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
- TDTC** : Türk Dili Tektik Cemiyeti
- TDV** : Türk Diyanet Vakfı
- TTAH** : Türk Tarihinin Ana Hatları (1930)

GİRİŞ

Kemalizm ve Kemalist milliyetçilik hem akademik literatüre hem de siyasal hayat tartışmalarına sıkça konu olmaktadır. Kemalizm'in bir ideoloji olarak görülüp görülemeyeceği, tarihselliği, demokratik ya da totaliter eğilimleri gibi konuların yanı sıra, Kemalist milliyetçiliğin ırkçı olup olmadığına dair de farklı görüşler vardır ve pek çoğu özne yargılar içermektedir. Kemalizm'in ulus inşa politikalarına sınırlı bir çerçeveden bakarak, dönem politikalarını ağır biçimde suçlayıp mahkum etmek de idealleştirip yüceltmek de mümkündür. Kemalizm'in dilde, kültürde ve ülküde birlik ideali doğrultusunda uyguladığı eğitim, dil, kültür politikaları, Şeyh Said isyanı sonrası oluşturulan Takrir-i Sükun dönemi ve etnik farklılıklarıyla kendini tanımlayanlara karşı gösterdiği tutumu; Kemalizm'in faşizme yakın, etnik milliyetçi bir ideoloji olduğuna dair eleştirilere sebep olmuştur. Diğer taraftan, Kemalizm'in resmi milliyetçiliği vatandaşlık esasına dayalı ve tamamen modernleşme odaklı bir milliyetçiliktir. Bu milliyetçilik, barış yanlısı olması, yayılmacı politikalara sahip olmaması, askeri bir toplum tahayyülüne sahip olmaması, ırk ve kan merkezci olmaması bakımından, ırkçı ideolojilerden ayrılmaktadır.

1930'lu yıllarda bir taraftan Avrupa'da ırkçılık ve faşizm yükselişe geçmiş, diğer taraftan Şeyh Said, Ağrı ve Tunceli isyanları gibi etnik vurgulu dirençler meydana gelmiştir. Uluslararası ve yerel ortamın etkisiyle Kemalist milliyetçiliğin vatandaşlık esasına dayalı milliyetçilik anlayışıyla etnik milliyetçilik arasında bir gerilim ortaya çıkmış ve Türkçü-Turancı akım da bu gerilimden beslenerek gelişmiştir.

Türkçü-Turancı akım ve Kemalist milliyetçilikte Osmanlı'nın tarihsel mirası ortaktır. Türkçü-Turancı düşünceye göre Kemalist milliyetçilik, vatandaşlık esaslı milliyetçilik anlayışından tamamen vazgeçmeli ve etnik temelli politikalar uygulamalıdır. Kemalist milliyetçilik, Türkçü-Turancı düşünceye göre aşılması gereken bir

milliyetçiliktir. Türkçü-Turancı milliyetçilik ırk merkezci, savaş taraftarı, irredentist, ve askeri toplum hayaline sahip bir milliyetçiliktir. Türk Tarih Tezi'ne Türklüğün kapsamını genişletmesi dolayısıyla karşıdır. Ülkedeki etnik farklılıklara karşı çok sert politikaları savunmaktadır. Bu ve benzeri pek çok fark Türkçü-Turancı akımı Kemalist milliyetçilikten ayırmaktadır.

***

Fransız İhtilali'nden sonra siyasal bir akım olarak Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik, Osmanlı'da Türkçülüğün gelişmesiyle kendini göstermiştir. Türkçülüğün gelişimi önceleri bilimsel ve edebi çalışmalarda kendine yer bulmuş, sonrasında ise siyasal bir ideolojiye dönüşmüştür. II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmaların da etkisiyle Türk kavramı daha öncesindeki olumsuz anlamından sıyrılmaya başlamış, Türkçe konuşan dünya Müslümanları ile aynı milletten olduğuna dair bir bilinç gelişmiş, Türk milliyetçiliğinin gelişimi için Türk dili, tarihi ve kültürünün canlandırılması gerektiğine dair inançlar kuvvetlenmiştir (Sarıay, 2008: 84).

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreçte Türkçülük siyasi bir akım olarak kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı'nın çok milletli imparatorluk yapısından vazgeçmediği yahut böyle görünmekten kaçındığı için Türkçülüğü perde arkasından desteklemiştir. Bu dönemde Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Derneği, Türk Ocakları gibi kurumlar kurulmuş ve Osmanlı'da yaşayan Türklere milli bir bilinç aşlamak amacıyla çalışmışlardır. Türkçülüğün Turancılık ile birleşmesi de II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Türkçüler yıkılmakta olan bir imparatorluğun karşısına yeni bir imparatorluk tahayyülü ile çıkmışlar ve tüm dünya Türklerinin birleşerek oluşturacağı yeni bir Türk İmparatorluğu vizyonu geliştirmişlerdir (Tunaya, 1998: 137). Türkçülerin geliştirdiği bu vizyon ve buna bağlı olarak elde ettikleri

motivasyon, ilerleyen dönemlerde Türkçü-Turancı milliyetçiliği Kemalist milliyetçilikten ayıran önemli bir farkı ifade etmiştir.

Rusya'nın Türkçe konuşulan bölgelerinde Turancılık benzeri fikir akımları gözlemlense de, oralarda yaşayan Türklerin bütün gelişimi Osmanlı'dan bağımsız olarak cereyan etmiştir ve dil akrabalığı üzerinden Osmanlı Türkleri ile birleşmek için gerekli olan düşünsel tabandan yoksun kalmışlardır. Ayrıca Bolşevikler'den yayılan sosyalizm düşünceleri bütün Rus coğrafyasındaki halklara kendi toplumsal ve ulusal kurtuluşlarının yolunu açmış; bu yüzden Rusya kökenli Türkler üzerinde sosyalist düşünceler de etkili olmuştur. Enver Paşa, Turancı fikirlerle Kafkasya ve Türkistan bölgelerine ulaşmayı amaçladığı askeri hareketinde Almanya'nın Rusya müdahalesinden ve Sovyet devletlerine karşı başlatılan karşı devrimci ayaklanmadan yararlanmış ama Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve Kafkasya ile Orta Asya'da Sovyet devletlerinin kurulması ile; Volga'dan Çin Seddi'ne kadar bütün Türkleri Türkiye önderliğinde bir araya getirme macerası son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan Kurtuluş Savaşı'nda, siyasal bağımsızlığın pekiştirilmesinde ve ekonomik bağımsızlığın kurulması çalışmalarında Türk milliyetçiliğinin sivil ve yayılcı olmayan yorumu üstünlük kazanmıştır. Atatürk; tüm Turancı örgütleri ve basın yayın organlarını baskı altına almış ve Rusya'dan Türkiye'ye sığınmış tüm Beyaz Ordu savunucularına propaganda yapmayı yasaklamıştır. Yine de CHP içinde ve toplumun bazı entelektüel tabakalarında Turancı düşünce ve faşist ırk öğretileri bir şekilde canlı kalmayı başarmıştır. Atatürk'ün ölümü sonrası, Bayar hükümeti ve İnönü Cumhurbaşkanlığı zamanlarında çıkartılan genel aflar ile Enver Paşa'nın ailesi ve Zeki Velidi Togan gibi Türkçüler sürgünden dönebilmişlerdir. Sürgünden dönen aydınlar, öğrenciler ve devlet memurları arasında tekrardan Turancı görüşlerin propagandasını yapmaya başlamışlardır (Glasneck, 1976: 196-197).

Türkçü-Turancı akım, en yalın ifadesiyle bir politika sistemidir. Amacı dünyadaki bütün Türklerin bağımsızlığına kavuşarak refah içinde yaşamalarını sağlamak ve bu ideali

bütün Türkler arasında yaygınlaştırmaktır. Türkçülük, Fransız ya da İngiliz tipi bir milliyetçilik değil; Alman örneğine benzeyen etnik bir milliyetçiliktir (Erişirgil, 1958: 25). Türkçü Turancı milliyetçiliğin etnik bir milliyetçilik olması ise Kemalist milliyetçilik karşısındaki en temel farklılığı ve temel itiraz konusudur.

Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi ve Türkiye'nin ulus devlet esaslarına dayalı bir Cumhuriyet rejimini benimsemesi ile devletin ulusal sınırları, benimsenen milliyetçilik anlayışının da sınırlarını belirlemiştir. Başta Atatürk olmak üzere devlet yönetenleri İslamcılık ve Turancılık gibi büyük fikirleri bir hayal olarak kabul etmişler ve geliştirdikleri siyasi vizyonun devlet sınırlarını aşmasını engellemişlerdir. Cumhuriyetin vizyonu; ulusal sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla kaynaşmış, yekpare bir Türk milleti oluşturmak olmuştur.

Tek parti döneminde milliyetçilik, siyasi bir millet meydana getirme tahayyülüyle, kendini Müslüman olarak tanımlayan halkı modernleştirmeyi ve yeniden şekillendirmeyi amaçlayan, yayılmacı politikaları devre dışı bırakan, ırkçılıktan uzak bir görüntü vermektedir. Mevcut koşullar altında yeni kurulan devletin milliyetçilik yaklaşımı kan ve ırk odaklı değil, kültür ve dil odaklıdır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin 1830'lardan beri uygulamaya çalıştığı her etnik kökenden topluluğu Osmanlılık çatısı altında birleştirme çabasının bir benzeri görünümündedir. Türkiye Cumhuriyeti ulusal sınırları içerisinde kalan tüm Müslüman unsurlara millet olma bilinci kazandırmayı amaçlamış, bu amacına uygun olarak da vatandaşlık odaklı anayasal Türklük kavramını kullanmıştır¹.

Tek Parti Dönemi boyunca devletin resmi milliyetçiliği olarak karşımıza çıkan Kemalist Milliyetçilik, tam olarak özdeş olduğu söylenemeyecek olsa da Fransız tipi sivil milliyetçilikle paralellikler göstermektedir. Vatandaşlık esaslı bir millet tanımı, haklardan yararlanma noktasında ırka dayalı ayrımların olmaması, dil ve kültür odaklı üst kimlik

---

¹ (<https://islamansiklopedisi.org.tr/milliyetcilik>).

yaratma politikası ve yayılmacı olmayan, sınırları belli bir milliyetçilik anlayışı, Kemalist milliyetçiliğin sivil yönlerini oluşturmaktadır. 1921 gibi erken bir tarihte dahi yayılmacılığı amaçlayan İslamcılık ve Turancılık fikirleri, Mustafa Kemal tarafından seçenek dışı bırakılmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreçte, Türkçü-Turancı akımın temsilcileri ya resmi milliyetçilik ile kendi fikirlerini örtüştürüp, Kemalizm'e entegre olmuşlar ya da devlet bürokrasisinin dışında kalmışlardır. Tek parti döneminin ikincil milliyetçilik anlayışı olarak kabul edebileceğimiz Türkçü-Turancı milliyetçiliğin önde gelen isimleri bürokrasi dışında kalmış olan Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Rıza Nur gibi kişilerdir. 1930'lu yıllarda *Atsız Mecmua* ile başlayan Türkçü Turancı yayınlar söylem şiddetini 1940'lı yıllarda, II. Dünya Savaşı atmosferinde bir hayli arttırmış ve Türkiye gündeminde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu akımın en ayırt edici özellikleri ırkçılık ve Turancılık olsa da Turan idealinin gerçekleşmesini umdukları toprakların Sovyetler Birliği egemenliğinde olmasından dolayı ve bu hedefe Almanya yanında savaşa gireceği taktirde ulaşılacağına inanılması; Türkçü Turancı akımın kendisini komünizm karşıtlığı ve savaş taraftarlığıyla tanımlamasına neden olmuştur.

Türkçü-Turancı akımın lider isimlerinin yanında Kemalist Milliyetçiliğe açıktan bir muhalefet göstermeyen ve onun içinde kendine yer bulan; Türkçü Turancı düşünceye yakın önemli devlet adamları da vardır. Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Hamdullah Suphi, Şükrü Saraçoğlu gibi ilk akla gelmesi gereken isimler; Kemalist Milliyetçiliğin amentüsü olan 'yurtta barış, dünyada barış' prensibine herhangi bir itirazda bulunmamışlar ancak vatandaşlık esaslı sivil millet anlayışına örtülü olarak ve söylemsel düzeyde karşı çıkışlarda bulunmuşlardır. Bu karşı çıkışların bir sonucu olarak, Türklük tanımının içine ırk ve kan gibi kıstaslar daha çok görülür olmuş ancak devlet, pür ırkçı bir politikanın yürütücüsü konumuna da gelmemiştir.

Kendini Türk olarak tanımlamayan her unsur Kemalist Rejim için milli kimliğin oluşma sürecinde karşılaşılan bir sorun olarak görülmüştür. Kemalist Milliyetçiliğin tek

millet hedefi doğrultusunda milli eğitim, diyanet işleri başkanlığı ve zorunlu askerlik gibi uygulamalar araçsal olarak kullanılmış, Anadolu'da yaşayan herkesin Türk olduğunun ispatı için de Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisinden yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak Tarih Tezi ile Türklüğün İslam öncesi laikliğine dair bir vurgu geliştirilmiş, Anadolu'nun ezelden beri Türk yurdu olduğunun söylenmesiyle de Anadolu üzerinde hakları olduğunu iddia eden Rum ve Ermeni diasporalarına karşı çıkmıştır. Türk Tarih Tezi'nin Anadolu'nun Türklüğünü ispat çabası Anadolu'nun çok eski tarihlerdeki sahipleri olan Sümer ve Hitit gibi medeniyetlerin de sahiplenilmesi noktasına doğru gitmiş; dünyaya medeniyet getiren milletin Türkler olduğu iddiası da buna eşlik etmiştir. Güneş Dil Teorisi ise en genel ifade ile, bütün dillerin Türkçe'den türediği iddiasıyla Türk Tarih Tezi'nin bir destekleyicisi konumunda olmuştur.

Türk Tarih Tezinin oluşturulması 1930 yılında bizzat Mustafa Kemal'in de katıldığı Türk Ocakları Kongresinde bir tarih heyetinin kurulmasıyla başlamıştır. Afet İnan ve Yusuf Akçura gibi isimlerin de yer aldığı çalışma grubunun ilk yayını olan 'Türk Tarihinin Ana Hatları' kitabından sonra rejimin resmi tarih tezi de şekillenmeye başlamıştır. Türk Tarih Tezi'nin temel varsayımları Avrupa ve Asya'da uygarlığı yaratanların beyaz ırktan brakisefaller olduğu, brakisefallerin Orta Asya kökenli olduğu, Türklerin de bu ırktan olduğu, Sümer, Hitit ve Mısır gibi uygarlıkların da bu ırktan dolayısıyla Türklükten geldiğidir (Aydın, 1993: 360).

Tarih Tezi'nin amaçladığı temel hedeflerden bir tanesinin milliyetçilik ve Batıcılık arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak olduğu söylenebilir. Milliyetçiliğin özü kendi kültürünü yüceltmek iken Batıcılık ise öz olarak Batı'yı örnek almak olduğundan bu durum aşılması gereken bir problem olarak görülmüştür. Bu çelişkinin ortadan kaldırılması için Batı medeniyeti yerine 'muasır medeniyet' kavramı kullanmış ve medeniyetin kimsenin malı olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca Tarih Tezi ile birlikte yüksek

medeniyeti inşa eden milletin Türkler olduğu iddia edilmiştir. Böylece Türklerin özüne dönüşü Batılılaşma ile eş anlamlı olarak kurgulanabilir hale gelmiştir.

Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminde Türkçüler için ortak bir platform işlevi görmekteyse de gittikçe Cumhuriyet Halk Fırkası denetimine girmiş ve 1931 yılında Türk Ocakları'nın kendi kararıyla parti örgütüne dahil olmuştur. Türk Ocakları'nın kapanmasından bir ay sonra Nihal Atsız önderliğinde *Atsız Mecmua* çıkartılmaya başlanmış ve doğan boşluğu doldurmaya çalışmıştır. *Atsız Mecmua* yayın hayatına başladıktan sonra, Türkçü ideolojinin dergiler furyası başlamıştır. Bu dönemde Türkçü-Turancı düşünce sahipleriyle Kemalist rejim arasındaki ayrılık kendini Tarih Tezi üzerinden göstermiştir. Atsız, yazdığı bir makalede Türklerin aryan ırktan gösterilmesine karşı çıkmış, Türklerin esas olarak Moğollarla akraba olduğunu belirtmiş, Hititlerin Türk olduğu iddiasının da Anadolu'daki Türk eksikliğinin bir kabulü olduğunu ve Anadolu üzerinde hak arama amacı güttüğünü söylemiş ve dolaylı olarak Tarih Tezi'nin bir aşağılık kompleksinden kaynaklandığını iddia etmiştir (Önen, 2003: 302).

Kemalist rejim, çıkartılan bu dergilerin hem resmi milliyetçilik anlayışından farklı olduğunu görmüş hem de Rusya ile olan ilişkilerine zarar vereceğini düşünerek, 1933-34 yılları arasında ardı ardına Türkçü-Turancı dergileri kapatmaya başlamıştır. Atatürk'ün vefatı sonrasında İsmet İnönü'nün kırılganlıkları giderme politikalarının sonucunda Rıza Nur ve Zeki Velidi Togan gibi yurt dışına çıkmak zorunda kalmış Türkçüler ülkeye tekrar dönmüştür. 1940 yılında Almanya'nın Rusya'ya saldırması Rusya Türklerinin özgürleşme umutlarını yeşertmiş, savaşın Almanların lehine seyretmesi Türkçülüğe müsamaha gösterilmesine sebep olmuş ve Türkçülük altın çağını yaşamaya başlamıştır.

Savaşın Almanya lehine ilerlediği dönemlerde Türkçü Turancı ideolojiye gösterilen müsamahaya ek olarak bizzat CHP ve devlet bürokrasisi içinde de Türkçü-Turancı ideolojiye yakın ama açıktan devletin yurttan sulh cihanda sulh politikasına karşı çıkmayan isimler göze çarpmaya başlamıştır. Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt;

bizzat devlet aygıtının kilit noktalarında olup aynı zamanda Türkçü-Turancı ideolojiye uzak olmayan isimlerin en önemlileri olarak kabul edilebilir. Savaşı Almanya'nın kazanması ve faşizmin olası bir dünya hakimiyeti durumunda etnik milliyetçilik ve otoriter yönetim yanlısı kadrolar; Kemalizm'i kurulacak *yeni dünyaya* uyumlu hale getirecek bir araç olarak görülmüştür. Hem iktidar içinde hem de muhalif kanatta etnik milliyetçilik taraftarlığına gösterilen müsamahanın tek mantıklı açıklamasının bu olduğu söylenebilir.

Atsız'ın 1931'de çıkardığı *Atsız Mecmua* kapatıldıktan sonra, Atsız tarafından 1934'te *Orhun Dergisi* yayınlanmaya başlanmıştır. Bir başka Türkçü ideolog Reha Oğuz Türkkan ise 1938-1939 yılları arasında *Ergenekon*, 1942 yılına kadar *Bozkurt*, o da kapatılınca *Gök-Börü* dergilerini çıkartmıştır. Türkçü ideologların gazete yerine dergileri tercih etmesinin sebebi basım yayımının daha kolay olması ve kapatıldığı zaman başka bir isimle tekrar kaldığı yerden devam edebilmesidir.

1944 yılında Almanya'nın yenileceğinin anlaşılması ve Türkiye'nin İngiltere ve ABD saflarıyla yakınlaşması Türkçü ideoloji için rüzgarı tersine döndürmeye başlamıştır. Rusya'nın yenilgi ihtimalinin azalması ile Türkçüler, Rusya Türklerinin bağımsızlığı hayallerinden vazgeçmek zorunda kalmış, Pantürkizm ilgi alanlarından çıkmış ve bunun yerini anti-komünizm almıştır. Nihal Atsız 1944 yılında Başbakan Saraçoğlu'na bir mektup yazıp, solcu grupların vatana ihanet ettiğini, hükümetin de bu duruma sessiz kaldığını söylemiş, Sabahattin Ali'yi de vatan haini olmakla suçlamış, (Özdoğan, 2001: 96) sonrasında da Sabahattin Ali, Atsız'a dava açmıştır. Davanın ikinci duruşmasının olduğu 3 Mayıs 1944 günü mahkeme salonu önünde Atsız'ı savunan büyük bir grup toplanmış ve komünizm aleyhine sloganlar atarak duruşmayı bir gösteriye çevirmişlerdir. Mahkeme sonucunda Atsız dört ay ceza almış ve cezası ertelenmiş olsa da yapılan gösteriler anayasal düzeni bozma amacı gütmek olarak algılanmış ve aralarında Atsız,

Türkkan, Togan gibi isimlerin bulunduğu 47 kişiye dava açılmıştır. Sanıklar bir yıl kadar hapiste kaldıktan sonra 1945 yılında salıverilmiş, 1947 yılında da beraat ettirilmişlerdir.

***

Millet kelimesi Latince *nasci* (dünyaya gelmek) ve *natio* (doğuma bağlı olarak bir yere ait olma ya da doğulan yer) terimlerinden meydana gelmiştir. İlk başlarda yabancıları nitelemek için kullanılan bu kavramın günümüzdeki anlamına ulaşması ise on dördüncü yüzyılda gerçekleşmiştir ancak on dokuzuncu yüzyıla kadar siyasi bir kavram haline gelememiştir. Bugün millet kelimesinden anlaşılan şey; ortak bir kökeni, geçmişi, kültürü ve dili paylaşan insan topluluğudur.

Milliyetçilik bir toplumsal grubun bağımsızlık, birbirine bağlılık ve diğer topluluklardan farkının ortaya konulması için geliştirilmiş bir ideolojik harekettir (Smith, 1976: 1). Milliyetçiliğin dünya tarihinde sahneye çıkışı hakkında iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tarihin eski çağlarından beri milliyetçiliğin var olduğunu söylemektedir. Diğer görüş ise milliyetçiliğin modern bir olgu olduğunu ve on sekizinci yüzyılın sonları itibariyle bir ideoloji olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Milliyetçilik literatüründe ilkçilik ve modernistlik dikotomisi olarak karşımıza çıkan bu görüş ayrılığı günümüzde güncelliğini yitirmiş ve milliyetçiliğin modern bir olgu olduğu genel kabul görmüştür. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken şey, milliyetçiliğin modern bir olgu olmasına rağmen, bunun nüvelerinin tarihin çok eski dönemlerinden itibaren görülebilir olduğudur. Milliyetçilik öz olarak, millet ve devlet arasında bir köprü vazifesi görmekte ve üç temel iddiada bulunmaktadır. İlk iddia, kendine özgü özellikleri olan bu topluluğun bir millet olduğunun ispatlanmasıdır. İkincisi, bu milletin çıkarlarının her şeyden üstün tutulması gerektiği ve sonucuncusu da milletin bağımsız olması gerektiğidir.

Milletin ve milliyetçiliğin oluşumunda burjuvazinin ortaya çıkışının önemli bir katkısı vardır. Avrupa örneğinde burjuvazi feodal sınıfın ve ruhbanın karşısında bir duruş

sergileyerek kendisinin milletle özdeş olduğunu iddia etmiş; milli bilinci ve vatanseverliği toplumsal bilincin bir parçası haline getirmiştir. Sanayinin ve modernitenin bir sonucu olarak milliyetçilik, kalkınmanın da bir aracı olmuştur.

Üretim ilişkilerindeki devrimi yaşamamış geleneksel toplumlarda ise milliyetçilik modernleşmenin aracı olarak kabul görmüştür. Millet olmak ve devamında bağımsız bir devlet olarak örgütlenmek, sömürülmeden kalkınmanın bir yolu olmuştur. Milliyetçiliğin ortaya çıktığı şartların farklı olması ise benimsenen milliyetçiliğin de farklı olması sonucunu doğurmuştur.

Ulusun farklı tanımlarını ayırt etme çabası, milliyetçilik üzerine çalışanların üzerinde durdukları bir konudur. Bu soru üzerine yapılan araştırmalar, etnik ve sivil olmak üzere iki tür milliyetçilik ve kültürel ve siyasi iki tür ulus arasında geniş çapta kabul gören bir ayrılığa neden olmuştur. Etnik milliyetçilik, üyeliği belirlemek için dilsel, dini veya etnik ölçütler kullanan ulusun nesnel bir tanımı ile ilgilidir. Sivil milliyetçi siyasi uluslar, bu kriterleri göz ardı eden ve bireylerin özgür iradesi konusunda ısrar eden subjektif bir tanımla ilişkilidir. Birçok bilim insanı tarafından milliyetçiliğin, Fransız Devrimi'nin bir yan ürünü olduğu ve belli bir zamanda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, onu bir yapı olarak, basılı kapitalizmin yükselişinden doğan 'hayal edilen bir topluluk' olarak ya da modern kapitalist tarihin bir evrimi olarak gören, milliyetçiliğe yönelik farklı yaklaşımlar da vardır.

Bu çalışmanın da odak noktalarından birini oluşturan sivil ve etnik milliyetçilik dikotomisi, Anthony Smith'in milliyetçilik çalışmalarında ön plana çıkmıştır ancak Hans Kohn'nun Doğu ve Batı milliyetçilikleri dikotomisi de Smith'e yön vermesi bakımından, bir çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Genel olarak ifade etmek gerekirse; sivil milliyetçilik insanlar arasındaki kültürel ve tarihi bağlara vurgu yapan ve millete dahil olmayı vatandaşlık ile özdeşleştiren bir milliyetçiliktir. Etnik milliyetçilikte ise doğumla ve ırk ile dahil olunabilecek bir millet tahayyülü söz konusudur. Sivil milliyetçilik liberal

demokrasi ile beraber yürürken, etnik milliyetçiliğin yol arkadaşı ise otoriter ya da totaliter rejimlerdir. Etnik milliyetçilik kapsama ve dışarda bırakma kriteri olarak ırkı ve dili kabul etmekte ve bireylere milletini seçme hakkı tanımamaktadır. Bu milliyetçilik türünde millet tek tek bireylerden aşkın, organik ve kendini düzenleme yetisine sahip bir varlıktır. Etnik milliyetçiliğin tahayyül ettiği devlet ise yaşayanların aynı millettten olduğu, farklı etnik kökenden insanlar varsa bile eşit haklara sahip olamayacağı güçlü bir devlettir. Sivil milliyetçilikte ise amaçlanan birliktelik temeli, kültürel homojenliktir. Millete dahil olmanın koşulu olarak siyasi ve hukuki bağlılık yeterli görülür. Sivil milliyetçiliğin özünün, Renan'ın sloganlaşmış ünlü bir ifadesinde saklı olduğunu söylemek mümkündür: ulus her gün tekrarlanan bir plesibittir.

***

Çalışmamızın temel sorunsalı Türkçü-Turancı milliyetçiliğin kendisini Kemalist Milliyetçilik karşısında nasıl tanımladığının ortaya konulmasıdır. Karşılaştırmalı düzeyde kurguladığımız çalışmada sıkça başvurduğumuz teorik çerçeve ise etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisidir.

Sonuca varılması noktasında anahtar bir rolü olduğunu düşündüğümüz konu ise, Türkiye'de milliyetçiliğin gelişim süreci ve bunun tarihsel arka planıdır. Aynı tarihsel kaynaktan beslendiğini düşündüğümüz Kemalist milliyetçilik ve Türkçü-Turancı milliyetçiliğin hangi evrede birbirlerinden ayrıldığı alt sorunsallarımızdan biridir. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in teorik çalışmaları ve uygulama sahasındaki pratik yansımalarının etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi üzerinden anlamlı olup olmadığı başka bir alt sorunsaldır. Benzer şekilde millet kavramının ve milliyetçilik söyleminin evrimi de Kemalist milliyetçiliğin okunması noktasında gerekli görülmüştür. 1924 Anayasası'nda da açıkça belirtilen vatandaşlık esaslı millet kavramının sivil milliyetçiliğin bir göstergesi olup olmadığı, eğer öyle ise hangi noktalarda sapmalar

meydana geldiği, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin etnik-sivil milliyetçilik dikotomisinde nasıl bir önemi olduğu ise başka bir alt sorunsaldır.

Kemalizm'in ve Kemalist milliyetçiliğin anlaşılması noktasında, iktidarın kendi aydınları ya da organik aydınlar olarak tanımlanabilecek Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Tekinalp, Afet İnan gibi isimlerin görüşlerine yer verilmesi uygun bulunmuştur. Çalışmanın odak noktasının kaymaması açısından hem görüşlerine başvurulacak kişilerin sayısı hem de temalar sınırlı tutulmuştur.

Türkçü-Turancı düşüncenin yükselişi ve sonrasında tasfiye edilmesine giden süreçte uluslararası ortam ve savaşı hangi tarafın kazanacağı bilinmediği dönemlerde, iktidar içindeki söylem çeşitliliği, üzerinde durulması gereken bir konu olarak görülmüştür. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında aldığı konum ve savaşın sonuçlarının Türkçü Turancı ideolojinin kaderini ne şekilde belirlediği konusu, tezin başka bir alt sorunsalını oluşturmaktadır.

Türkçü-Turancı düşüncenin kendisini ifade ettiği temel mecra, 1932 yılından itibaren çıkarttıkları dergiler olmuştur. Söz konusu akımın kapsamlı bir analizi için, bu dergilerin topyekün incelenmesi gerektiği üzerinde karar kılınmış ve bu yönde bir arşiv çalışması yapılmıştır. Arşiv çalışması yapılarak taranılan dergiler şunlardır: *Atsız Mecmua, Orhun, Bozkurt, Ergenekon, Gök-Börü, Kopuz, Tanrı Dağ ve Çınaraltı*.

***

Bu tez çalışması genel olarak karşıtlıklar üzerine kuruludur. İmparatorluk motivasyonu karşısında ulus devlet tahayyülü, Akçura karşısında Gökalp, etnik milliyetçiliğin karşısında sivil milliyetçilik ve Türkçü-Turancı akım karşısında Kemalist milliyetçilik... Çalışmamızın kapsadığı zaman aralığı olan Tek Parti Dönemi boyunca gözlemlenen iki temel milliyetçilik yaklaşımı Türkçü-Turancı milliyetçilik ve Kemalist milliyetçiliktir. Bu milliyetçiliklerin etnik ve sivil olarak konumlandırılması ise tezin

temel paradigmasını oluşturmaktadır. Bu paradigmayı kurmayı zorlaştıran temel faktör ise Kemalist milliyetçiliğin ırkçılığına ve etnikliğine vurgu yapan çok geniş bir literatür olmasından kaynaklıdır. Dolayısıyla zeminin sağlamlaştırılması adına etnik ve sivil milliyetçiliğin detaylı bir şekilde ortaya konulması gerekmiştir. Etnik ve sivil milliyetçilik kavramları sağlam temeller üzerine oturtulduktan sonra ise, baştaki güçlük bir kolaylığa dönüşmüştür çünkü Tek Parti Dönemi milliyetçilik politikalarını etnik ve ırkçı olarak niteleyen çalışmaların neredeyse hiçbiri kuramsal olarak bu konunun üzerine gitmemiş ve bir yorum olarak bu dönemin etnikliğini vurgulamakla yetinmişlerdir.

Gerçekten de üzerine çok fazla düşünülmeyi zaman Tek Parti Dönemi uygulamaları etnik olarak yorumlanabilecek durumdadır. Her şeyden önce dönemin siyasal söyleminde *ırk* kelimesinin ciddi bir oransal büyüklüğü vardır. Antropolojik saha araştırmaları esnasında insanların kafatasları ölçülmüştür, Anadolu'da yaşayan etnik toplulukların hepsinin öz itibariyle Türk olduğu vurgulanmış ve dikte edilmiştir. İnsanlar Türkçe konuşmaya yönlendirilmiş, Türkçe konuşmayan topluluklar ciddi bir problem olarak görülmüştür. Bu gibi örnekler karşısında Kemalist milliyetçiliğe etnik ya da ırkçı yakıştırması elbette ki olağandır. Bu olağanlığa bağlı olarak Ahmet Yıldız, Füsun Üstel, Taha Parla, Günay Göksu Özdoğan, Rifat Bali gibi akademik yazında saygınlık kazanmış araştırmacılar Kemalist milliyetçiliği etnik bir milliyetçilik örneği olarak yorumlarken İsmail Beşikçi ve Nazan Maksudyan gibi araştırmacılar ise Kemalizm'i doğrudan ırkçılık ile suçlamaktadırlar. Yukarıda bahsedilen uygulamalar gibi örnekler ve Kemalist politikalar ile faşist devletlerin uygulamaları arasında benzerlikler kurarak bu gibi yorumlara ulaşmak son derece kolaydır. Neredeyse genelleşmiş olan bu yargıya karşı bilimsel bir itiraz getirmek ise zordur.

Elbette ki söz konusu yaklaşımın karşısında Kemalizm'i idealize eden ve onu mükemmel bir uygulamalar bütünü olarak yorumlayan bir yazın da söz konusudur ancak bu yönde yapılan çalışmaların neredeyse hepsinin politik kaygılarla yapıldığı açık olduğu

için, genel bir saygınlık kazanamamışlardır. Aslında Türkiye'nin Tek Parti Dönemi söz konusu olduğunda genelleşmiş olan şeyin politik kaygılarla yazmak olduğunu da söylemek mümkündür. Tek Parti Dönemi boyunca yok edilmeye çalışılmış olan İslamcı ve etnik vurgulu itirazlar Türkiye'nin sonraki dönemlerinde yok olmadığı gibi güçlenmiş ve bu akımların bazı kolları da radikalleşmiştir. Cumhuriyet'in laiklik uygulamaları ve ağalık-şeyhlik sistemini yok etme girişimleri, kendisine karşı düşman grupların gelişmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet'in kurucu ideolojisine muhalefetin en kolay yolu ise Tek Parti Dönemi'ni eleştirmekten geçmektedir. İşte tam da bu nedenle bir radikal İslamcı ile Kürt ayrılıkçısı, Tek Parti Dönemi eleştirisi noktasında ortak düşünebilmekte ve hatta hareket edebilmektedir.

Adını andığımız ve anmadığımız Kemalizm'i ırkçılıkla yahut etnikle suçlayan çalışmaların bir başka ortak özelliği ise Kemalist milliyetçiliğe yönelmiş olan Türkçü-Turancı eleştiriyi çoğunlukla görmezden gelmeleridir. İlker Aytürk'ün de bahsettiği gibi, Kemalizm'e yönelmiş olan ırkçı karşı çıkışın görülmesi Kemalizm'in ırkçılığını gösterme noktasında problematik bir yapının doğmasına sebep olacaktır. Yine de Türkçü-Turancı akımın varlığının, tek başına Kemalist milliyetçiliğin ırkçı olmadığını söylemek için yeterli olmadığı açıktır (Aytürk, 2011). Kemalist milliyetçiliğin sivillliğini ve ırkçı olmadığını iddia etmenin ya da bunun tam tersini savunmanın tek bilimsel yolu etnik ve sivil milliyetçiliğin ne olduğunu ortaya koymaktır. Bunu yapmadan Kemalizm'e ırkçı demek de dememek de bir yorumdan öteye geçemez.

Bu çalışmanın yapılma amacı Kemalizm'in ya da başka bir akımın savunusunu yapmak değildir. Aksine, politik kaygılardan uzak ve bilimsel temellere oturan bir çalışmayı akademik literatüre kazandırmaktır. Bu çalışma her şeyden önce Türkiye'nin Tek Parti Dönemine saldırgan ya da savunucu bir pozisyon almaması bakımından değerlidir. Buna ek olarak etnik ve sivil milliyetçiliği kuramsal olarak ortaya koyduktan sonra döneme özgü milliyetçilikleri incelemesi bakımından özgündür. Türkiye'nin Tek

Parti Dönemi milliyetçiliklerini benzer bir yaklaşımla ele alan herhangi bir lisansüstü tez çalışması olmadığı gibi Murat Alakel'in ve başka birkaç araştırmacının makaleleri de kapsam bakımından dar ve hacim olarak küçüktür, yani kapsam genişliği bakımından da çalışmamızın özgünlüğü ortadadır. Ayrıca gerek çalışmanın birinci bölümündeki teorik tartışmalar gerekse de üçüncü bölümdeki Türkçü-Turancı dergi külliyyatını içeren arşiv çalışması, tezin özgünlüğünü daha da güçlendirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİĞE GENEL BAKIŞ

1. MİLLET, IRK VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARININ TARİHSEL KÖKENLERİ

Millet kelimesinin Avrupa dillerindeki anlamı, Latince ‘doğın bir şey’ anlamına gelmekte olan *natio* sözcüğüne dayanmaktadır. Bu kelime Roma döneminde aynı bölgeden gelmiş yabancıları nitelemesi amacıyla – biraz da aşağılayıcı- bir anlam taşımakta ve bu yönüyle de Yunanca *ta ethne* sözcüğüne benzemektedir. *Ethne* kavramı ise Yunan dışındaki barbar *öteki*yi ifade etmektedir (Greenfeld, 2017:29).

Millet kelimesinin politik bir anlam kazanması ise İngiltere’de 1200’lü yılların sonuna doğru gerçekleşmiştir. 1274 yılında üniversiteler Kilise Konseyi’ne dini meseleleri tartışmak için temsilciler göndermiş ve farklı fikirleri savunan her bir grup *nation* olarak ifade edilmiş; bu sayede millet kelimesi farklı bir görüşü ortaklaşa savunan elit topluluğu olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Millet kelimesinin günümüzdeki anlamına yaklaşması da İngilizler eliyle olmuştur ve yabancı zanaatkarların kendilerine zarar verdiğini iddia eden İngiliz zanaatkar ve tüccarlar bu kelimeyi, egemen bir topluluğu ifade edecek şekilde kullanmaya başlamışlardır. Liah Greenfeld edebi bir dille kaleme aldığı eserinde, millet kavramındaki bu dönüşümü “semantik değişimin zigzaglı yolu” olarak tanımlamıştır. Genel olarak ifade etmek gerekirse *nation* kelimesinin tarihi süreçte kazandığı anlamlar sırasıyla şöyledir: Bir grup yabancı > Bir fikri savunan cemaat grubu > Siyasi elit > Egemen bir halk > Benzeri olmayan bir halk (Greenfeld, 2017: 28).

Orta çağa özgü *nation* kavramı hiç şüphesiz etnik ve dilsel bir algılamayla olduğu gibi, aynı zamanda verili bir alanda nesillerin birikimiyle ilgili de bir kavramdır (Leca, 1998: 21) ve bu ilgisi sayesinde günümüzdeki politik anlamına ulaşmaya başlamıştır.

Ancak on dokuzuncu yüzyıla kadar da muhtemelen İngiltere dışında politik bir anlam ifade etmemiştir (Vincent, 2006: 379).

Nation kelimesinin dilimizdeki izdüşümünü ifade eden *millet* ise İbranice ve Aramice'deki *melel* kelimesine dayanmaktadır. *Melal* konuşmak ve söylemek anlamına gelmekteyken *mille* ise kelime ve söz anlamına gelmektedir. Arapça'da ezberden yazdırmak ve dikte etmek gibi bir anlamı olan *imla* kelimesinin kökünden ise *millet* kelimesi türemiş, söz ile dikte edilen kurallar olması nedeniyle de *din* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu anlamına paralel olarak da Osmanlı Devleti millet kelimesi ile farklı dini grupları nitelemiştir (TDV, 2014: 66-67).

Millet kavramı genellikle ortak bir kökene, geçmişe, kültüre ve dile sahip insanlar grubuna işaret eder. Aynı kavram bir etnisiteye de işaret edebilir ama milletin her zaman etnisite vurgusu yapması gerekliliği de yoktur. Millet, Smith'e göre tarihsel bir anavatana sahip, ortak folklore, kuruluş- yaratılış efsanelerine ve tarihsel hafızaya sahip, ortak bir kültür ve ortak bir ekonomik yapıya sahip, hak ve görevleri ortaklaşa paylaşan bir insan topluluğudur. Etnik topluluklar ve milletler için müşterek olan şeyler ise ortak soy mitleri ve tarihsel hafızaya sahip olmalarıdır. Smith'e göre etnik topluluklarda bir toprak ile üzerinde yaşayanlar üzerindeki ilişki sadece geçmişe dair ve sembolik olabilecek iken, millet söz konusu olduğunda kurulacak bağın fiziki ve fiili bir şekilde kurulması gerekmektedir. Ayrıca etnik topluluklar pek çok bakımdan milletlerin sahip olduğu özelliklerden mahrum durumdadır. Etnik toplulukların kendi kutsal ülkelerinde yaşamaları gerekmez, genellikle ortak bir ekonomi ve iş bölümünden de yoksundurlar ve üyelerinin hepsinin uyması gerektiği yasal hak ve görevlere de sahip değildirler (Smith, 2007: 71).

Millet, insanlar arasındaki ilişkilerin niteliklerine göre tanımlanan büyük bir sosyal gruptur. Ortak bir geçmişe sahip olan fakat çevresel koşulların da etkisi altında aşamalı olarak millet olma bilinci kazanmış insanlar topluluğudur. Bütün milliyetçi

uyarıların ilk oluşum aşamasında, çoğunlukla aydınlardan meydana gelmiş bir grup tarafından sömürülen milletlerin dili, tarihi ve kültürünün incelenmesine dayanan heyecanlı bir ilgilenme mevcuttur (Hroch, 2011: 50). Bu ilgilenmeyi genellikle yok olmuş ya da yok olmaya yüz tutmuş kültürel özelliklerin yüceltilmesi ve eski görkemli günlere geri dönme arzusu takip etmektedir ve milliyetçiliğe romantik bir boyut kazandırmaktadır.

Millet, genel olarak aşağı kültürlerin toplumun genelini ifade ettiği, kaynaşmış ve egemen devletçe desteklenen bir yüksek kültür ile sentezlenmesi şeklinde de tanımlanabilir (Leca, 1998: 13). Söz konusu kültürün yüksekliği, her zaman toplumun genelini dahil ya da yakın olduğu kültür anlamına gelmeyebilir. Yüksek kültür esas olarak, ulus devletin asli kurucu iktidarı tarafından toplumun geneline yayılmasını istediği kültürdür. Başka bir deyişle yüksek kültür, kurucu iktidarın tahayyül ettiği makbul vatandaşın yaşama biçimidir.

Milletler ortak ata, dil, toprak bütünlüğü, siyasi birlik, adetler, gelenekler ve din gibi bağlardan birçoğuna, bazen de hepsine birden sahiptir. Milletlerin inşa edilmesinde en önemli dış faktör, ortak bir devlete sahip olmaktır. Aynı devlete ya da ulusa sahip olma düşüncesi, milletlerin yaşamında kurucu bir unsurdur. Milliyetçilik, ulus devleti milletin yapılanmasının ideal biçimi olarak görür (Kohn, 2012: 139-141). Bu durum doğal olarak milliyetçiliklerin -genelde- ayrılıkçı bir kimliğe bürünmesine ve milliyetçilikler arasında bir mücadelenin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında ırk kelimesi de büyük bir politik anlam kazanmıştır. Daha çok Batıya özgü olan ve yaygınlaşarak ideolojik bir anlama kavuşmaya başlayan bu kavram, biyolojik anlamını aşarak politik olarak eşitsiz ilişkiler ağlarını meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Ulusal düzeyde ırkçı doktrinlerin politik uygulamasına geçiş, 1930'lu yıllarda Almanya'da Hitler'in önderliğinde olmuştur. Bu gelişme ise etnik milliyetçiliğin en uç politikası olabilecek olan

şeye yani bir soykırıma yol açmıştır. Irkçılık, etnik grup egemenliğinin en tipik ifadesidir (Van Dijk, 1993: 18-48). Bir sosyal adaletsizlik sistematığı olan ırkçılık, toplumun farklı kesimlerinin maddi ve manevi sosyal kaynaklara eşit erişim ve kontrol sahibi olmadıkları anlamına gelir. Maddi düzeyde, bu kaynaklar istihdam, gelir ve barınmayı içerir. Bununla birlikte, eğitim, bilgi ve sosyal ağlara erişim ve kamusal tartışmalarda etkili olan iletişim araçları dahil olmak üzere maddi olmayan kaynaklara erişimde de bir eşitsizlik söz konusudur.

İrk ve millet arasında önemli farklar olsa da nasyonel sosyalizmin hala hissedilmekte olan etkileri, bu iki kavramın yanlış kullanılmasına sebep olmakta ve anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İrk kelimesi genellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca Avrupa akademik yazınında biyolojik yada genetik bir kategori olarak anlaşılmıştır. Milliyetçilik, ırk odaklı olarak anlaşılabilir bir ideolojidir ve nasyonel sosyalistler de milliyetçiliği savunulması zor ırkçı hukuk kodları ve inançlarıyla özümsemişlerdir. Milliyetçilik üzerine düşünüp yazan pek çok araştırmacı, ırkçılığı toplumsal bir sapkınlık olarak tanımlasa da tarihin bize gösterdiği üzere milliyetçilik, her an ırkçılığa kayabilecek bir ideolojidir (Vincent, 2006: 384). Milliyetçiliğin hangi noktada tehlikeli olacağı sorusu aslında milliyetçiliğin hangi amaç için işlevsel kılındığıyla ilgili bir durumdur. Bir milletin kültürünün, dilinin ve özgün özelliklerinin korunması yahut bağımsızlığın kazanılması ya da korunması gibi amaçlarla kullanıldığında milliyetçilik olağan ve kabul edilebilir olgu iken bir saldırı amacı olarak kullanıldığında ise ahlaki olarak savunulamaz hale gelmektedir (Davis, 1978: 31).

Milliyetçilik Anthony Smith'e göre bir toplumsal grubun bağımsızlık, birbirine bağlılık ve diğer topluluklardan farklarının ortaya konulması için geliştirilmiş bir ideolojik harekettir (Smith, 1976: 1). Smith'in milliyetçilik tanımı akademik yazında da kabul gördüğü üzere, milliyetçiliğin en genel tanımı olarak kabul edilebilir.

Pek çok araştırmacıya göre milliyetçilik onsekizinci yüzyılın sonları ya da ondokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkmış bir düşünce akımıdır. Her ne kadar milliyetçiliğin tarihsel nüvelerine rastlanılsa da bir ideoloji haline gelmesi bu tarihlere rastlar. Hroch'a göre millet, tarihsel köklere sahip bir toplumsal gerçekliğin bileşenidir ve mübadele ilişkileri ile milli pazarın gelişimi, modern milletin oluşumunun en önemli ve belirleyici n koşuludur (Hroch, 2011: 22-25). Hroch'un tanımı, Marksist ekonomi-politiğin amentüsü olan yapı-üst yapı ilişkisinin bir sonucudur. Gelişen burjuvazinin ulusal pazar talepleri ve insanların seferber edilmesi ihtiyaı, buna bağlı olarak gelişmesi amaçlanan millet olma bilinci, milliyetçilik ve geniş ulusal sınırlar Hroch'a göre milliyetçiliği doğuran en temel sebeplerdir.

Nairn'e göre ise modern düşüncenin temel odak noktası sanayileşme değil milliyetçiliktir. Makineleşme ya da internet ağı değil, millettir. Modern milletlerin ezici bir şekilde baskın çıkan siyasal yan ürünü de milliyetçiliktir (Nairn, 2015: 54). Nairn'e göre millet olma formu milletler dünyasında hayatta kalmanın bir yoludur ve bu nedene bağlı olarak, üretilen bütün felsefi ürünler de doğrudan ya da dolaylı olarak milliyetçilikle bir ilgi içindedir.

Milliyetçi olarak nitelenebilecek pek çok siyaset, özünde bir karşı çıkış anlamı taşımaktadır. Avrupa'da ruhban sınıfın hegemonyasına, aristokratların tanrısal haklarına, eski rejime, çok uluslu devlet yapısına ya da sömürgecilik düşüncesine karşı olmak gibi, örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bununla beraber hiçbir milliyetçilik sadece tepkisel bir hareketten ibaret değildir. Milliyetçilik, kendinden başka pek çok ideolojik hareketle beraber yol aldığı için bütüncül bir öbek olarak tanımlanması zordur. İdeolojilerin tarihinde liberalizme ya da sosyalizme eş değer değildir. Başka düşünce sistemleriyle ve siyasi akımlarla birleşerek sentez bir görüntü sergilemektedir (Dellanoi, 1998: 33).

Millet oluşumunda zümrelerin feodal toplumundan vatandaşların kapitalist toplumuna geçiş sürecinde meydana gelen değişiklikler de önemli bir unsurdur. Yeni bir

sınıf olan burjuvazi -yani Hroch'a göre üçüncü zümre- feodalizmin eski yönetici sınıfının karşısına dikilmiş ve sonunda kendisinin bütün millete özdeş olduğunu iddia etmiştir. Millet olarak örgütlenmiş bu yeni vatandaş toplumunda milli bilinç ve vatanseverlik toplumsal bilincin bir parçası haline gelmiştir (Hroch, 2011: 29).

Milliyetçilikler bir milli topluluk hissi ve onun organik çıktısı olarak hükümetler ve uluslar arasında bir köprü görevi görürler ve genel olarak üç temel iddiada bulunurlar.

- 1- Dikkat çekici ve kendine özgü niteliklerle donanmış bir millet vardır.
- 2- Bu milletin menfaatleri ve kutsalları geri kalan her şeyden önemli ve üstündür.
- 3- Millet mümkün olduğunca bağımsız olmalıdır.

Gellner ve Smith milliyetçiliğin derin sanayileşme ve modernitenin sosyo-ekonomik süreçlerinden ayrılamayacağını göstermişlerdir. Milliyetçilik kalkınmanın önünde irrasyonel bir engel değil, kalkınma yarışına katılabilmeyen tek makul yolu olmuş; uluslara sömürgeleşmeden ya da yok edilmeden rekabet edilebilme imkanı sağlamıştır (Nairn, 2015: 115-116).

Milliyetçilik, az gelişmiş kültürlerin ve toplumların, modernitenin güçlerini ve faydalarını kendi hedefleri doğrultusunda içselleştirme çabası olmuştur. Emperyal etkilere maruz kalmadan, modernitenin yararlarından faydalanmak isteyen baskı görmüş toplumlar, siyasal ve kültürel bağımsızlıklarını ortaya koymak zorunda kalmışlardır. Bu da kendi tarihlerinin tekrar keşfedilmesi anlamına gelmiştir. Böylesine bir geriye bakış olmadan toplumların millet olmaları mümkün olamayacaktır (Nairn, 2015: 122).

Özellikle üçüncü dünya milliyetçilikleri söz konusu olduğunda milliyetçiliğin yeni bir işlevi ortaya çıkmaktadır. Bu işlev, geri kalmış halkların aşağı olması iddiasına karşı geliştirdiği itirazdır. Söz konusu ülkelerde milliyetçilik, Batıdaki ekonomik ve siyasi gelişme aşamalarını yaşamamış ya da geç yaşamıştır. Bu gelişmeler için geri kalmış halkların kendilerini yönetme yeterliliğine sahip olmadığına dair sömürgeci sav

geliştirilmiştir. İşte *üçüncü dünya milliyetçiliği* bu sava bir itiraz getirmektedir. Bu noktada milliyetçilik hem aşağılık iddiasını reddetmekte hem de ulusların kendi kültürel özelliklerini muhafaza ederek modernleşebileceğini savunmaktadır (Chatterjee, 1996: 71). Kapitalist gelişme modeli ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye dair itirazları da az gelişmiş ülke milliyetçiliklerinde gözlemlemek mümkündür. 1940'lı yılların sonlarına doğru akademik yazında kendine yer bulmaya başlayan *üçüncü dünya* yaklaşımı esas olarak Soğuk Savaş döneminde taraf olmak konusunda kararsız ya da isteksiz olan yeni kurulmuş ulus devletler arasında bir birliktelik oluşturma amacıyla ortaya atılmıştır. 1960'larda ve 1970'lerde birinci nesil üçüncü dünya ülkelerinin zayıflaması ya da ortadan kalkması sonrasında ise daha radikal ve açıkça SSCB taraftarı sosyalist rejimler ortaya çıkmıştır (Barger, 2004: 9).

Üçüncü Dünya'nın genellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın çoğundan oluştuğu kabul edilir. Bu bölgelerdeki ekonomiler tarımın baskın olduğu, görece yoksulluk ve borcun olduğu Birinci ve İkinci Dünya ekonomileri kadar gelişmiş değildir. Siyasette, birçok devlet köken olarak nispeten yenidir ve Avrupa güçlerinin İmparatorluklarından bağımsızlık kazanmışlardır. Bu ülkelerde milliyetçilik ve etnisite, her ne kadar ortak yönleri olsa da dünyanın geri kalanından farklı bir biçim almıştır. Üçüncü Dünya Milliyetçiliğindeki şiddetin boyutunu milliyetçiliğe dair teorilerden herhangi biri ile açıklamak zordur. Şiddet içeren milliyetçi davranışlar için özgün bir açıklama ancak her bölgenin siyasi kültürü ve olayların kendine özgü gelişmesiyle anlaşılabilir. Yine de Asya ve Afrika'nın büyük bölümünde görülen milliyetçi davranıştaki şiddet, bu bölgelerdeki şiddet içeren siyasi kültürle tutarlıdır (Kellas, 1991: 117-118).

Milliyetçilik dünyayı ayırırken aynı zamanda birleştirmektedir. Milliyetçilik kitlelerin siyasi ve kültürel hayata katılımını kolaylaştırmış, ortak paydalar oluşturmuş ve insanların dünyaya açılmasını sağlamıştır (Kohn, 2012: 138). Yani Kohn'a göre demokratik ideallerin gelişmesi ve tebaadan yurttaşa geçiş, dolaylı olarak milliyetçiliğin

gelişimiyle ilgilidir. Milliyetçilik aynı zamanda bir zihin durumunu da ifade etmektedir. Dil, bölge, gelenekler gibi faktörler ile toprağa ya da kişinin soyuna duyulan bağlılık gibi duygular kitlesel psikolojinin değişiminde farklı yerlerde durmaktadırlar. Milliyetçilik, insanın kalbini ve beynini yeni fikir ve hissiyatlarla dolduran, bilincini organize etmeye dökmesini sağlayan, düşünsel bir güçtür. Milliyetçilik ulus devlet olma arzusunun dile getirir ve bu arzusunun gerçekleştiği ulus devlet olma durumunda da milliyetçiliği güçlendirir (Kohn, 2012: 143).

Milliyetçiliğin gelişim süreci akademik yazında genellikle modernite ve onun gerekleriyle ilişkilendirilirken Yack farklı bir bakış açısı geliştirerek, milliyetçiliği halk egemenliğinin gelişmesiyle ortaya çıkan bir ideoloji olarak görmektedir. Yack'a göre modern tarihe kısa bir bakış bile, halk egemenliği ile milliyetçiliğin yükselişi ve yayılması arasında önemli bir bağlantı olduğunu gösterebilmektedir. Yack, milliyetçiliğin kaynağı olarak halk egemenliğini modernleşmeden çok daha önemli bir faktör olarak görmektedir çünkü halk egemenliğine bağlılıklar genellikle milliyetçiliğin ortaya çıkışından önceyken, modernizasyonla ilişkili kurumlar ve süreçler çoğunlukla ancak milliyetçilik popüler hale geldikten sonra ortaya çıkmıştır (Yack, 2001: 517).

Smith'e göre ise milliyetçiliğin gelişim süreci aydınlanma döneminden itibaren kurumsallaşmaya başlayan ulus devletlerin yükselişiyle ilgilidir. Smith, ulus-devletlerin inşası ile birlikte milliyetçi fikirlerin çoğalmasının ve endüstriyel kapitalizmin gelişmesinin geleneksel sosyal düzeni bozacak temeller oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Smith, 2010: 49-53). Smith'e göre milliyetçiliğin oluşumuna dair modernist yorumlar bir dereceye kadar makul olsalar da milliyetçiliğin modern öncesi süreçlerini görme konusunda eksiktirler. Bu bağlamda ortak kan bağlarına veya biyolojik kökenlere dayanan dayanışma veya ortak kültürel ve tarihsel kökenlerde kutsanan ulusal ihtişam ve totemler; kısacası ilkel kökenler milliyetçiliğin yükselişinin alternatif bir versiyonunu sunmaktadır (Smith, 2010: 55-60).

Milliyetçilik basit bir ideoloji değildir. Birçok maske takabilir, birçok formda görüntülenebilir. Muhafazakar, faşist, liberal, sosyalist, hatta Marksist formlara dahi bürünebilir. Bütün siyasi ideolojiler kendi amaçları için milliyetçiliği kullanabilirler. Muhtemelen milliyetçilikten en az etkilenen anarşizm bile, ulusal kimlikten ve anarşistlerin ulusal deneyimlerinden etkilenmiş ve harekete farklı teorik katkılar getirmiştir. Bununla birlikte, milliyetçilik, her ulusun kendi egemen devleti tarafından yönetilmesi gerektiği inancı ve talebi anlamına da gelmektedir. (Harrison & Boyd, 2003: 157). Sınıfsız ve dolayısıyla ulusuz bir dünya idealine sahip komünizmde dahi sosyalizm kertesini aşamasında ulusun bağımsızlığı bir argüman olarak kabul görebilmektedir. Milliyetçilik son derece karmaşık ve anlaşılması zor bir konudur. Bu zorluktaki en büyük etmen de milliyetçiliğin eklektik ve her koşula uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki milliyetçilik, demokratik ya da otoriter, ilerici ya da gerici, sosyalist ya da kapitalist olabilir. Milliyetçilik o kadar geniş bir yelpazede yorumlanır ki, bir ucunda vatanseverlik ve ulusal bilinç gibi kavramlar varken, diğer ucunda da faşizm ve anti bireycilik gibi tehditler olabilir.

Milliyetçilik terimi çeşitli anlamlara sahip olsa da, başlangıç olarak temel iki olguyu kapsar: Bir milletin mensuplarının, o milletin mensupları olarak kimliklerini önemsedikleri için sahip oldukları davranışlar ve bir ulusun üyelerinin bir çeşit siyasi egemenliği elde etmek ya da sürdürmek istedikleri için yaptıkları eylemler. Bu olguların ikisi de üzerine düşünmeyi gerektirmektedir. Bir millet ya da milli kimlik kavramı, bir millete ait olmanın ne olduğu ve bir millete ait olmaya ne kadar değer vermesi gerektiğiyle ilgili sorular sormaktadır. Milletler ve milli kimlik, ortak soy, etnik köken veya ortak kültürel özellikler açısından ortaya konulabilir ve bir bireyin ulusa üyeliği genel olarak istemsiz olarak kabul edilirken, bazen gönüllü olarak da kabul edilebilir.

Bir millete ya da bir etnik kökene dahil olduğuna dair duygulara modern dünyada yer olmadığına dair eleştiriler olsa da hem genel olarak insanlar hem de siyasi

aktörler tarafından millet ve millete dair kavramlar işlevsel olarak kullanılmaya devam etmektedir. Milletın modası geçmiş bir fenomen olduğu eleştirisi Calhoun'a göre tamamen geçersizdir çünkü milli kimlikler günümüzde de hayatı düzenleyen ve gerektiğinde insanları harekete geçiren bir güçtür (Calhoun, 1993: 211).

Milliyetçiliklerin temel amacı genel olarak ulus ve devletin özdeşliğini sağlamaktır. Bu amaca ulaşma süreci, devlet inşası yoluyla kendi devletini yaratmaya çalışan mevcut bir ulustan başlayabilir ya da ulus inşasında meşgul olan mevcut bir devletten başlayabilir. Ulusal üyeliğın inşası ve dağıtımını, bu sürecin yönüne diğerk faktörler arasında oldukça bağımlıdır (Nieguth, 1999: 157).

2. MİLLİYETÇİLİĞİN KÖKENİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Milliyetçilik çalışmalarının pek çoğu milliyetçilik versiyonlarının zıtlığına dairdir. Milliyetçiliğın liberal- evrenselci- sivil versiyonu ile etnik- tikel ve liberal olmayan versiyonları temel sınıflandırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman bu ikilik coğrafi değerlendirmelere de taşınmaktadır; liberal sivil evrensel milliyetçilik Batıya özgü görülürken bunun zıttı olan versiyon Doğuya özgü görülmektedir (Dieckhoff & Jaffrelot, 2010: 13). Liberal-Evrensel-Sivil milliyetçilik özgürleştirici ve açıkken Liberal olmayan tikel ve etnik milliyetçilik dışarı kapalı, yayılmacı ve bireycilik karşıtı olarak yorumlanmaktadır.

Milliyetçiliğe dair çalışmalarda milliyetçiliğın kökenine dair bir tartışma olması olağandır. Bu tartışmanın temeli milliyetçiliğın ne kadar modern olduğuyla ilgilidir ve genellikle iki yargıdan birisine varılır: İlkçi yaklaşım ve modernist yaklaşım. Anthony Smith'in milliyetçilik çalışmaları ile milliyetçilik sınıflandırmalarında sıkça söz edilen etno- sembolcü yaklaşımı ise Özkırımlı'ya göre milliyetçiliğın kökenine dair tartışmada ilkçi yaklaşım içinde değerlendirmek mümkündür (Özkırımlı, 1999: 71). Özkırımlı'nın etno-sembolcüğü ilkçi kuramlar içerisinde değerlendirmesi tartışmaya açık bir konudur zira sonraki sayfalarda da detaylandıracağımız üzere Smith; millet ve milliyetçiliğın

günümüzdeki anlamlarıyla modern olduklarını kabul etmekle beraber, onların modern öncesi köklerine vurgu yapmaktadır. Şu durumda etno- sembolcü yaklaşım modernist kuramlar içerisinde de pekala değerlendirilebilir durumdadır. Ne var ki, biz de etno- sembolcü yaklaşımı modernist kuramlara getirdiği itirazlar sebebiyle onun karşı kampında yer alan ilkçi yaklaşım içinde değerlendirmeyi uygun bulmaktayız.

2.1. İlkçi Yaklaşım

Özkırmılı'ya göre ilkçi yaklaşım bir milliyetçilik kuramı değil, milliyetçiliğe dair bir fikir olarak kabul edilmelidir. Bu fikre göre milletler organik birer varlıklardır ve eski çağlardan beri varlardır. İlkçi yaklaşım etnik kimliği millete dahil olmayla yakın bir anlamda kullanır, bu düşünceye göre kişilerin dahil olduğu etnik köken ya da milliyet insanların doğal bir parçasıdır. İlkçi yaklaşım savunucularına göre milletlerin kendine özgü bir karakteri, kaderi ve hatta görevleri vardır. Millete dahil olma durumu tarihin eski çağlarından beri devam eden bir olgudur ve her dönemde insanlığın en temel niteliğidir (Özkırmılı, 1999: 79). İlkçi yaklaşımın kararlı bir şekilde savunduğu bir başka iddia da milletlerin milliyetçilikleri yarattığıdır ki modernist yaklaşım bunun tersini söylemektedir.

Milliyetçi tarih yazıcılığı genellikle ilkçi bir anlayışa göre şekillendirilir ve tarihin eski dönemlerinden beri rakiplerini yenerek bugüne gelmiş bir etnik grup modern ulusun çekirdeği olarak kabul edilerek buna uygun mitler bulunur yahut icat edilir (Aydın, 1999: 89). Türkiye özelinde hem Kemalist hem de Türkçü Turancı milliyetçilik tarih yazıcılığı konusunda ilkçidir.

Modern siyaset bilimcilerin pek çoğu bugün anladığımız anlamıyla milletlerin ve milliyetçiliğin modern bir olgu olduğunu kabul etmektedirler. Gene pek çok siyaset bilimciye göre milletler icat edilmiş, insan ürünü ve tarihsel olgulardır. Modernist kuramcılarının bu görüşlerine ise temelde iki perspektiften itiraz gelmektedir. Bu

perspektiflerin ilki anokranik tarih yorumlamalarıyla milleti ve milliyetçi bilinci tarihin en eski dönemleriyle ilişkilendirmektedir. Örneğin Kafesoğlu'na göre Türkler ulus olma farkındalığına ilk çağlarda ulaşmış bir millettir ve bu farkındalık, Türk dünya egemenliği idealinin kaynağıdır (Kafesoğlu, 1985: 69). Bir diğer perspektif ise –bizim de çalışmamızda savunduğumuz üzere- milliyetçiliğin modernliğini kabul etmekle beraber, milliyetçiliğin icat edildiğini reddeden ve onun kökenlerinin tarihin çok eski çağlarında da bulunabileceğini iddia eden bir görüştür. Bu perspektiflerden ilkinin -aynı Özkırımlı'nın dediği gibi- kuramdan ziyade bir fikir olarak kabul edebilsen bile, ikinci perspektifin bir fikirden fazlası olduğu ve modernist yaklaşımın da ötesine geçen bir kuram olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Tam da bu noktada Bernard Yack ve Anthony Smith'in yorumlarına bakmak, ilkçi yaklaşım içindeki kuramsal birikimi görmemizi sağlayacaktır.

Yack, bir ön kabul olarak milletlerin ve milliyetçiliğin inşa edildiğini görmekte ancak bunun insanoğlunun bir seçimi olmaktan ziyade, kuşaklar arasındaki bağlantıların ve geçmişten gelen bazı şeylerin anlamlandırılmasıyla mümkün olduğunu söylemektedir (Yack, 2012: 89). Yack'a göre millet, kısmen modern ve yeni bir fenomendir. Ayrıca millet ve milliyetçilikler varlıklarını dönemin şartlarına veya insanların tercihlerine de borçlu değillerdir. Modern çağda milliyetçiliği bu kadar güçlü yapan şey ise insanları siyasallaştıran ve böylece millete olan bağlılığı yoğunlaştıran halk egemenliği anlayışıdır (Yack, 2012: 146). Yack'a göre ulusal topluluk, oldukça farklı temellere sahip olabilen, paylaşılan deneyimler mirasından ve sosyal dostluk olarak adlandırdığı şeyle ilişkili hislerden doğmuştur. Bu da sadece soyut yükümlülükler değil, gerçek karşılıklı ilgi anlamına gelmektedir. Milliyetçilik itici gücünü insanların toplumsal sadakat veya bağlılık kapasitelerinden almaktadır. Buna karşılık milliyetçiliği şekillendiren ise siyasi meşruiyet hakkında edinilen inançlarla bağlantılıdır. Milliyetçilik Yack'a göre sadece bir gruba sadakat meselesi değildir ama bu duyarlılıktan veya bağlanma duygusundan yoksun insanlar arasında yaratılabilecek bir şey de değildir (Yack, 2012: 158).

Smith'e göre, milleti verili bir toplumsal olgu ya da zaman dışı bir birim olarak kabul etme olanağımız olmadığı gibi, milliyetçiliği endüstriyel toplumun ve kapitalizmin zorunlu bir sonucu olarak da görmemek gerekmektedir (Smith, 2002a: 23). Modern millet kavramı ile modern öncesi etnik birim arasında Smith'in yaklaşımına göre bir süreklilik söz konusudur. Etnik geçmişlerini yok farz eden toplumlardan oluşan yeni bir dünya düzeninin kurulması olanaksız olduğu gibi, geçmişini tamamen ihmal eden hiçbir topluluğun milliyetçilik politikaları da sonuç vermeyecektir.

Modern dünyanın bir milletler dünyası olduğunu iddia etmek hem bir temenninin hem de bir gerçekliğin ortaya konulması anlamına gelmektedir. Günümüzün dünyasında siyasetin ve devlet oluşturmanın meşruluk zemini milliyetçiliktir. Milliyetçilik insanların bağlılığını yönlendirmede en temel ilkedir. Ne var ki ulus devletlerin çoğu aslında tam anlamıyla ulus devlet değildirler. Devletlerin çoğunun etnik nüfusları melezdir, ayrıca devletlerin çoğunun sınırları tekil bir etnik nüfusun sınırlarıyla çakışmamaktadır.

Smith, Batıda millet kavramının gelişimini sağlayan üç adet devrim olduğunu söylemektedir (Smith, 2002a: 173). Bunlar ticaret ve iş ilişkilerindeki devrim, devletlerarası ilişkiler ve savaş teknolojisindeki devrim ve seküler entelijensiyanın gelişimidir. Bu devrimlerden birincisi en çok ilgiyi çekmiş olandır ve feodalizmden kapitalizme geçiş anlamına gelmektedir. Bu devrim sayesinde daha önceki dönemlerde olduğundan çok daha yüksek derecede ekonomik birleşme ve ekonomik kopuşlar gerçekleşmiştir. Bu devrimin sonucunda Batı devletleri tekeller ve gümrüklerden elde edilen gelirlerle ve ekonomik kaynakları kontrol etmeleriyle birlikte güçlenmişler ve etki alanlarını arttırmışlardır. Fransa, İngiltere, İspanya gibi devletlerin ulusal sınırları içinde geniş ölçekli ekonomik bütünleşmeler olmuş, farklı kentlerin elitleri birbirleriyle bağlantı kurmaya zorlanmış ve daha önceki dönemlerdeki bölgesel bölünmeler ortadan kalkmaya başlamıştır. Ekonomik devrime paralel olarak askeri ve yönetsel kontrol yöntemlerinde de gelişmeler yaşanmış, bu sayede Avrupa hanedanlıklarının siyasi egemenlikleri büyük

ölçüde genişlemiştir. Ekonomik ve politik kaynakları askeri ve yönetsel aygıtlarıyla ve aydınları eliyle toplama gücüne sahip devletler, Osmanlı gibi diğersiyasal birliklerin kapasitelerini ve güçlerini aşmışlar ve Batı tipi devlet modelini kendisine uyarlayamayan imparatorluklar dağılmışlardır. Kültür ve ekonomi alanındaki devrimle beraber dine dayalı otorite ve geleneklerin yerini, içinde egemen devletlerin bulunduğu ve dünyevi kurtuluş fikrini amaçlayan yeni bir aydınlar grubu almıştır. Bürokratik ve rasyonel devlet bu aydınların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamış, bu sayede kültürel standartlaşmayı gerçekleştirmiş ve ulusal eğitim projeleriyle siyasal olarak bilinçli bir vatandaşlığı şekillendirmeye çalışmıştır. Kitlesel eğitim temel bir ilke haline geldiği zaman yerel bölgesel bağlılıkların yerini millete ve ulus devlete olan bağlılık almış ve Batı için sekülerleşme sürecini tamamlamak mümkün olmuştur (Smith, 2002a: 177).

Bir devlet, çekirdek etnisitesinden uzak düşebilir. Örneğin 1789 Fransa'sında ve 1908 Osmanlı Türkiye'sinde olduğu gibi, etnik mitolojinin tekrardan popüler hale gelmesiyle etnik topluluğu mobilize eden gelenekçi olmayan bir milliyetçilik oluşturulabilir ve topluluğu siyasi bir millet haline getirebilir. Hem Fransız İhtilali hem de İttihat ve Terakki'nin 1908 devriminin doğurduğu sonuçlar açıkça ortadadır. Bunlar Avrupa'da ve Hindistan ile Akdeniz arasında kalan bölgelerdeki devlet yapılarında on yıllar boyunca şiddetli parçalanmalara yol açmışlardır. Ancak bu karmaşıklığa ek olarak, uygulamada ulus devlet yapısının idealize edildiği yeni bir devletler sistemi de oluşmaya başlamıştır (Smith, 2002a: 283).

Özetleyecek olursak, Smith'in milliyetçiliğin gelişim sürecine dair yorumu milliyetçiliğin icat edilmiş, yaratılmış, yapay bir fenomen olmadığı yönündedir. Bununla beraber milletler ve milliyetçilikler tarihin çok eski zamanlarından beri var olan etnik aidiyet duygularıyla da yakından ilişkili olsalar da günümüzdeki formunu Batıda gerçekleşmiş olan bir dizi devrim sonucunda kazanmıştır. Yack ve Smith'in kökene dair kuramları üçüncü bir kategori olarak ayrıca işlenmeyi de muhakkak hak etmektedir ancak

hem çalışmamız genel olarak dikotomik savlar üzerine olduğundan, hem de Yack ve Smith'in yaklaşımının modernist yaklaşıma bir eleştiri anlamına gelmesinden dolayı, anılan kuramlar ilkçi yaklaşımlar altında değerlendirilmiştir.

2.2. Modernist Yaklaşım

1960 ve 1970'li yıllarda milliyetçiliğe dair modernist yaklaşım genel kabul gören bir anlayış haline gelmiş ve ilkçi olarak adlandırılan milliyetçi kuramlar bilim dışı olarak görülmeye başlanmıştır. Anthony Smith'e göre modernist milliyetçiliğin üç temel savı vardır. İlk sav, milliyetçilik ideolojisinin yeni ve yakın tarihli olduğu; ikincisi milletlerin yakın tarihli ve yeni olduğu; üçüncü sav ise hem milletlerin hem de milliyetçiliklerin modernitenin bir sonucu olduğudur (Smith, 2017: 17). Smith'e göre bu savlar en genel ifade ile 'modernist bir yanılgı' anlamına gelmektedir (Smith, 2002b: 26).

Modernist yaklaşımda milletler modern olarak kabul edilmekte ve modernite ile hayat bulmuş fenomenler olarak görülmektedir. Millet ve milliyetçilik kavramları ise kapitalizmin, sanayileşmenin, devlet aygıtının ve bürokrasisinin güçlenmesinin, kitle iletişimlerinin yaygınlaşmasının ve seküler entelijansiyanın gelişmesinin bir sonucudur. Başka bir deyişle milliyetçilik modernitenin gereksinimlerini karşılamak için yaratılmıştır (Smith, 2002b: 27).

Modernist yaklaşıma göre milletler ve milliyetçilik modernlerdir ve feodalizmden kapitalizme geçiş, endüstrileşme, ulus-devletlerin doğması, sekülerleşme gibi değişimlerle beraber ve hatta bu sayılanların ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yaklaşıma göre milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak koşullar modern çağlarda oluşmuş ve milletler toplumsal bir gereklilik haline gelmişlerdir. Modernist yaklaşımın vardığı başka bir önemli bir sonuç da ilkçi yaklaşımın tersine milliyetçiliklerin milletleri yaratmış olduğudur (Özkırımlı, 1999: 98).

Modernist yaklaşımın en önemli temsilcisi konumunda olan Gellner'e göre millet ve milliyetçilik fikirleri feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde bir ihtiyacı karşılaması için icat edilmişlerdir. Günümüz dünyasında milletlerden bahsedilebilmesinin sebebi Gellner için standartlaştırılmış ve devlet tarafından desteklenen bir kültürün yüksek kültür olarak kodlanması ve yüksek kültürün siyasal hayatın bütününe egemen olmasından kaynaklanmaktadır. Yüksek kültür modernite öncesinde de gözlemlenebilir bir kavramdır ancak yeni olan bu kültürün topluma yayılmasıdır. Tarım çağı da denilen feodal dönemler boyunca yüksek kültür; yönetici tabaka ve din adamlarına özgü, eski diller ve sembollerin kullanıldığı ve halka inme gibi bir amacı da olmayan bir kültür idi (Gellner, 1983: 11). Tarım çağının diğer önemli özellikleri ise bu dönemdeki okuryazar kitlenin hacimsel küçüklüğü, insanların hareket alanlarının darlığı, ilişkilerin genelde yüz yüze kurulması ve temel sadakat objesinin bir bey ya da kral olmasıdır. Gellner'in sanayi çağı dediği modernite ile bu durumlarda köklü değişiklikler meydana gelmiştir. İlk olarak kişiler hareketli olmaya zorlanmış ve yakın çevresindekiler ile iletişim kurabilmek adına ulusal dillerin yaygınlaşması, buna bağlı olarak da okur yazarlığın yaygınlaşması gerekli olmuştur. İş ilişkilerindeki uzmanlaşma ihtiyacı ve teknik konuların öneminin artması söz konusu olmuştur. Bu ihtiyaçlara karşılık verilebilmesi için öncelikle ulusal çapta standartlaşmış bir eğitim sistemi oluşturmak gerekmiş ve yüksek kültür bütün halka indirgenmiştir. Bunlara bağlı olarak da sadakat nesnesi kral ya da bey olmaktan çıkarak kültürün kendisi haline gelmiştir (Gellner, 1983: 36).

Gellner'e göre milliyetçilik, "derinlemesine içselleştirilmiş, eğitime bağımlı yüksek kültürlerle dayanan, her biri kendi devletiyle korunan yeni bir sosyal örgütlenme biçiminin sonucudur" (Gellner, 1983: 48) ve modern dünya ise devlet destekli, homojen ve yaygınlaştırılmış yüksek kültürlerin dünyasıdır. Bu dünyada kültür ve milletin özdeşliği söz konusudur ve bu olgular temel sosyal birimler konumlarına gelmiştir. Bu

noktada gözden kaçırılmaması gereken nokta ise Gellner'e göre yüksek kültürlerin ve dolayısıyla milletlerin devletler olmadan varlıklarını devam ettiremeyeceğidir.

Başka bir önemli modernist kuramcı olan Anderson'a göre ise milliyetçilik bir icat, milletler ise hayal edilmiş topluluklardır. Anderson'un temel savı basım yayımın yaygınlaşması ile dilin standartlaşması ve ilk ulus devletlerin bu standartlaşan diller etrafında şekillenerek varlık kazanmış olmasıdır (Anderson, 2007). Modernist yaklaşımda milliyetçilik genellikle on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından daha öncelere dayandırılmamakta ve milliyetçiliğin ilk ciddi görünümü de Fransız Devrimi olarak kabul edilmektedir. Örneğin Kohn'a göre yönetici ve yönetilenlerin, sınıf ve kastların ilişkisinde önemli bir değişiklik meydana gelmeden ve millet egemenliği düşüncesi oluşmadan milliyetçilik fikrinin gelişmesi beklenemez bir olgudur (Kohn, 2012: 131).

Ekonomik hayatın geleneksel kalıpları, toplumun dikkatini kralın mahkemeleri ve ilgi çekmeyen zevklerinden halk sanatına, hayatına ve diline çeviren yükselişteki bir üçüncü sınıf ile kırılmıştır. Bu yeni sınıfın, soylulara ve din adamlarına nazaran geleneklere bağlılığı daha zayıftır, yeni fikirlere daha sıcak bakmaktadırlar ve mücadele edecek ekonomik güce de sahiplerdir. Milliyetçilik, üçüncü sınıfın güçlenmeye başladığı on sekizinci yüzyıl sonlarında İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerde ortaya çıkan siyasi ve ekonomik değişimin içinde kendini gösterme fırsatı bulmuştur. Burjuvazinin güçlenmesi ve insanların kitleler halinde kültürel ve siyasi uyanışlarına bağlı olarak, on dokuzuncu yüzyılda bu toplumlarda ortaya çıkmaya başlayan kültürel milliyetçilik, bir ulus devlet inşa etme arzusuna evrilmiştir (Kohn, 2012: 132). Millet duygusunun modern milliyetçilikten önce de değişen yoğunluklarda var olduğu kabul edilebilirse de bu duygu bilinçsiz bir duygudur, insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkileme gücünden de yoksundur (Kohn, 2012:133).

Modernist yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan Gellner'e göre kapitalist tarım, sanayi, orta sınıf ve işçi sınıfının oluşması o zamana kadarki sosyal

şartların farklılaşmasına sebep olmuştur. Politika bu sayede seçkinlerden ziyade çoğunlukla ilgili bir uğraş haline gelmiştir. Krallar ve lordlar artık sıradan adama yol vermek zorunda kalmışlardır. Gellner'e göre ise bu sıradan insanın dünyaya bakışı milliyetçilik ile şekillenmektedir. Modernleşme sayesinde halkın bir bölümünün dili ile kültürü yükseltilmiş ve saygın bir dile, kültüre dönüştürülmüştür. Yüksek kültür başlangıçta halkın bir kısmına özgü olan dilsel ve kültürel öğelerin toplumun geneli tarafından benimsenmesinin hedeflendiği, seçilmiş bir yaşayış, konuşma ve düşünce birlikteliğidir. Millet olmak, genel olarak yüksek kültürün toplumun bütününe sirayet etmesi ve bu yolla yekpare bir topluluk haline gelmektir. Nairn'e göre Gellner'in modernleşme teorisinin başarısı, milliyetçiliğin moderniteye karşı bir tepki olarak değil, modernleşmenin bir görüntüsü olarak gerçekleştiğini tespit etmesinden kaynaklanmaktadır (Nairn, 2015: 15- 22).

Milliyetçiliğin her zaman geçmişle organik bir ilişkisi olmuştur. Nairn bu durumu metaforik olarak şöyle anlatmaktadır “Milliyetçilikte ölümler uyanırlar. Bütün kültürler ölümlerini bir takıntı haline getirmişler ve onları başka bir dünyaya yerleştirmişlerdir. Milliyetçilik ise ölümleri yeniden bu dünyada ağırlamayı gerektirmektedir. Milliyetçilik sayesinde geçmiş kadim olmaktan çıkar ve şimdiki zamanda yeniden hatırlanır, anıtlaşır” (Nairn, 2015: 19). Milliyetçiliğin geçmişle olan bu ilişkisi aynı zamanda onun romantik yönünü de ortaya koyar. Geçmişin kudretli, erdemli, kahramanca yaşayan insanlarla dolu toplumu kutsanarak o günlere geri dönüş ileriye dönük bir hedef olarak ortaya konulur. Bu durumun ironik bir başka sonucu ise geçmişin hayal edilen bir gelecek halini almasıdır.

Milliyetçiliğin modern bir kavram olduğunun kabulü, milletin tarihsel köklerini reddetmek anlamına gelmemelidir. Nairn'in de belirttiği gibi modernist yaklaşım ve ilköçilik arasındaki anlaşmazlıklar hiçbir zaman bir diğerrinin zaferi ile sonuçlanamayacaktır. Her iki teori de hem haklı hem eksiktirler (Nairn, 2015: 34).

Milliyetçilikten önce de milletler nüve halinde de olsa, varlardı. Milliyetçilik teorilerinin ortak yanlarından biri, ulusların milliyetçiliği on sekizinci yüzyıl sonlarından itibaren tarihsel bir dönemde geliştirmeye başladıklarıdır. Bu tarihlerden önce de milliyet çağının işaretlerine ve milliyetçiliği önceleyen sayısız fenomene rastlanabilir. Ama gerçekte bu tarihten önce sistematik bir milliyetçikten bahsetmek mümkün değildir. Milliyetçiliğin yayılması burjuva devrimleriyle ve gelişme ilerleme çağıyla başlamıştır (Nairn, 2015: 55).

***

Kavramsal olarak millet, kendine özgü farklı özgül koşullar altında değişen oranlarda etnik ve sivil öğeleri içerebilmektedir (Smith, 2007: 34). Smith'e göre bugün sivil olarak nitelendirilen milletlerin hepsi etnik bir çekirdeğe sahiptir. Batılı ya da Batılı olmayan fark etmeksizin bütün milletlerin etnik bir özelliğinin olduğunu söylemesi, modern milliyetçilik kuramcılarına da bir eleştiri anlamına gelmektedir çünkü bu durumun kabulü, milletlerin tamamen modern bir olgu olması durumuna bir itiraz anlamına gelmektedir. Milletlerin icat edildiği ya da burjuvazinin idealleri doğrultusunda devletlerin millet ve milliyetçiliği yarattığı savları, milletlerin etnik çekirdeklerinin ispatı durumunda boşa düşmektedir. Smith'in etno-sembolizm adını verdiği bu milliyetçilik yorumu millet ve milliyetçiliğin tamamıyla modern bir kavram olduğuna karşı çıkarken, ilkçi yaklaşıma da karşı çıkmaktadır çünkü her ne kadar milletlerin etnik çekirdekleri olsa ve modern milletin nüvelerine çok daha eski çağlarda rastlansa da bugün anladığımız şekliyle millet ve milliyetçilik moderndir. Milliyetçilikten söz edilmesi için ideolojik bir hareket olarak bağımsız bir millet şeklinde yaşama arzusu ya da bağımsızlığı korumayı amaçlayan idealler ve davranış biçimlerinin anlaşılması gerekmektedir (Smith, 2007: 87). Şu durumda antik dönem ya da Orta Çağ'da milletlerden ya da milliyetçilikten bahsetmek imkansızdır. Smith'in modernist yaklaşıma karşı çıkışı, modern milletler ile onlara ait

modern öncesi etnikliğin bir süreklilik ilişkisi halinde bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Bugün anladığımız şekliyle siyasi bir millet Smith'e göre her şeyden önce vatandaşlık esasına dayanmalıdır. Her bir tekil üye vatandaş olarak tanımlanmalı, bütün vatandaşlar için de hukuki bir eşitlik zemini sağlanmalıdır. Modern millet ortak bir hukuk ile yönetilen bir topluluk anlamına da geldiğinden, millete üyeliğin de hukuki şartlarının belirlenmesi gerekmektedir. Modern milletin bir başka ayırt edici özelliği ise Smith'e göre, milletlerin milliyetçilik ideolojisi ile meşrulaştırılmasıdır. Milliyetçilik ideolojisi öz olarak, dünyanın milletlere bölünmüş yapısını kabul ettiği gibi dünyada adaletin ve barışın sağlanabilmesi için de her bir milletin özerkliğini kabul etmelidir. Modern anlamda milletin bir başka ayırt edici özelliği ise onun uluslararası sistemin bir parçası olmasıdır. Modern milletin son özelliği ise onun belirli sınırlar içerisinde kendisini konumlandırarak yayılmacı amaçlar gütmemesidir (Smith, 2002b: 59). Bu özellikler göz önüne alındığında modern anlamıyla milletin modern öncesi çağlarda bir karşılığının olmadığını söylemek makuldür. Bu durum yine de onların icat edilmiş, yaratılmış soyut varlıklar oldukları anlamına gelmemektedir.

3. ETNİK VE SİVİL MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik yazınında, milliyetçiliği genel olarak iki kampa ayırmak sık karşılaşılan bir yaklaşımdır. Evrensel- tikel, liberal- liberal olmayan, özgürlükçü- otoritaryen, bireyci-kolektivist ya da Batılı-Doğulu milliyetçilik gibi ayrımların hepsi etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisiyle ilintilidir. Etnik ve sivil milliyetçiliği dikotomik olarak kuramsallaştıran kişi ise, çalışmamızda da sıkça anıldığı üzere Anthony D. Smith'tir. Smith'in çalışmalarında genel olarak *sivil* ve *teritoryal* kelimeleri birlikte kullanılmaktadır. Toprağa bağlılık anlamında kullanılan bu kelime Smith terminolojisinde sivilliğin özü konumundadır. Teritorya hem milletin belli bir coğrafi sınır içinde tanımlanmasına, hem de milliyetçiliğinin yayılma amacı gütmemesine işaret etmektedir.

Her ne kadar etnik ve sivil milliyetçilik tiyolojiilerini dikotomik olarak incelememiş ve bu terimleri kullanmamış olsa da Greenfeld'in milliyetçiliğin iki farklı t¼r¼ olarak ¼ne s¼rd¼ę¼ bireyselci- ¼zg¼rl¼kç¼ milliyetçilik ile kolektivist-otoritaryen milliyetçilik ayrımı, etnik-sivil milliyetçilik ayrımının doğduğu noktayı işaret etmesi bakımından anılmaya değerdir. Greenfeld'e g¼re milliyetçiliğin iki kolu arasındaki temel ayrılık demokrasiyle kurduğu ilişkiyle ilgilidir. Milliyetçiliğin temel hedeflerinden biri olan egemenliği halka vermek ve halkın çeşitli tabakaları arasında sağlanması amaçlanan eşitlik, aynı zamanda demokrasinin de ilkelerindedir. şu durumda demokrasi ve milliyetçilik ¼z olarak bir benzerlik g¼stermektedir. Milliyetçiliğin evrensel, bireyci, ¼zg¼rl¼kç¼ ve sivil t¼r¼; halk egemenliği ve halk egemenliğini halk adına bazı bireylerin kullanabileceği fikrinden kaynaklanmaktadır. Bu t¼rde halk egemenliğinin işaret ettiği nokta bireylerin fiili egemenliğidir ve bireyler ise ancak egemenliği kullanabilme g¼çleri ile milletin bir parçası olabilmektedirler. Milliyetçiliğin ikinci t¼r¼ olan tikelci, kolektivist, otoritaryen ve etnik milliyetçilikte ise esas olan halk egemenliğinden ziyade halkın ¼zg¼nl¼ę¼ ile biricikliğidir ve millet ¼z olarak egemenliğin sahibi olarak kabul edilmektedir. Bu t¼rde millet oluş ilkesi kolektivisttir yani millet tek bir iradeye sahip organik bir varlık gibi anlaşılmaktadır. Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu ise bu iradeyi yorumlayacak bir kişi ya da grup ile itaat etmesi beklenen yığınlardır. Başka bir deyişe milliyetçiliğin bu ikinci t¼r¼, y¼neten y¼netilen ayrımına sebebiyet verecek, milletin ve onun iradesinin kutsallığı ise bu t¼r¼ otoriter bir yapıya b¼r¼nd¼recektir. Milliyetçiliğin sivil tipi bir yurttaş milliyetçiliği olarak 1500'l¼ yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmış, daha sonrasında Amerika kolonileri tarafından benimsenerek ABD'ye genel karakteristik ¼zellięini kazandırmıştır. İngiltere'de ortaya çıkan modern millet anlayışı on sekizinci y¼zyıla kadar geçerli olan tek milliyetçilik yorumu olarak kabul edilebilir ç¼nk¼ tikelci ve etnik milliyetçilik kavramı bu tarihlere kadar g¼zlemlenmiř bir olgu değildir (Greenfeld, 2017: 30-34).

Vincent ise milliyetçiliği diğer ideolojilerle kesişme tarzına göre sınıflandırmayı tercih etmiştir. Bu sınıflandırma Liberal risorgimento milliyetçiliği, muhafazakar milliyetçilik ve nasyonel sosyalizmdir. Liberal risorgimento milliyetçiliği, Vincent'a göre temel liberal değerlerin hemen hepsini savunmaktadır. Bu milliyetçilik türünün temelleri genel olarak Aydınlanma dönemine dayanmaktadır. Vincent'a göre Wilson İlkeleri liberal milliyetçiliğin doruk noktasını temsil etmektedir. Wilson İlkelerine göre formel olarak her millet kendi devletine sahip olmalıdır ama aynı zamanda bu devlet anayasal hükümeti, demokrasiyi ve bireysel hak ve özgürlükleri gerçekleştirmiş bir devlet olmalıdır (Vincent, 2006: 397). Gelenekçi milliyetçilik ilk itici gücünü Fransız Devrimi'ne tepkiden almıştır. Millet geleneksel organik bir cemaatin hukuki, politik ve sosyal hayatta ifadesini bulan sürekliliğini ve eşsiz yapısını temsil etmektedir. Bu yaklaşımda millet eşit yurttaşlar topluluğu olarak değil organik bir cemaatin düzenli hiyerarşisi olarak görülmektedir (Vincent, 2006: 399). Bütüncü milliyetçilik ise içeriğinde Sosyal Darwinizm, Volk geleneği ve felsefi vitalizm barındıran, ırk temasının çok belirgin bir şekilde ortaya çıktığı milliyetçilik türüdür. Liberal risorgimento milliyetçiliği de, gelenekçi ve bütüncül milliyetçilik de farklı sebeplerden dolayı da olsa ulus devletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı üzerine odaklanmışlardır. Liberal milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyıldaki başarısı kendi kaderini tayin taleplerine ilham vererek bütüncü milliyetçiliğe temel hazırlamış hem de bütüncü argümanlar için resmi geçerlilik sağlamıştır. Bütün bunlar göz önüne alındığında liberal milliyetçiliğe göre bütüncül milliyetçilik irrasyonel, militarist ve dar görüşlüdür (Vincent, 2006: 402). Heywood'a göre on dokuzuncu yüzyıl ortaları Avrupa'sında milliyetçi olmak liberal olmak, liberal olmak da milliyetçi olmak anlamına gelmektedir. 1848 devrimleri, ulusal bağımsızlık ve sınırlı anayasal yönetim taleplerini bir araya getirmişlerdir. Liberal milliyetçiliğin en pür hali ise İtalyan birleşmesinin mimarı Guiseppe Mazzini'de görülmektedir (Heywood, 2007: 160).

Etnik -sivil ayrımına paralel olarak, temelde Kohn tarafından Batı ve Doğu milliyetçiliği olarak geliştirilen başka bir ayrım daha vardır. Kohn Batıda milliyetçiliğin uzun bir tarihsel geçmişi olduğunu, Rönesans ve Reform hareketlerinin bu gelişimde büyük etkisi olduğunu ve ulus devletlerden önce bir siyasi oluşum olarak ulus devletlerin şekillenmesinde rol oynadığını söylemektedir. Diğer yandan da Doğuya özgü milliyetçilik Kohn'a göre sosyal ve politik geri kalmışlık yüzünden geç kalmıştır ve bu tip milliyetçilikte milletin ve devletin sınırları nadiren çakışmaktadır (Kohn, 1958: 329). Kohn'a göre Batı tipi milliyetçilik siyasi gerçeklikle bir millet inşa etme çabasıdır ve bu çabayı tarihe çok fazla anlam yüklemeyerek o günkü koşulların ruhuna uygun olarak yapmıştır. Doğu tipi milliyetçilikte ise tarih ve mitler aracılığıyla ideal bir anavatan yaratma düşüncesi vardır ve bu durum çoğu zaman politik gerçeklikle örtüşmemektedir (Kohn, 1958: 330). Kohn'un burada söylemek istediği en basit ifadesiyle şudur: Batı tipi milliyetçilik sosyal ve politik şartların bir ürünü olarak meydana gelmiş milletlere dayanıyorken Doğu tipi milliyetçilikte bir millet dahi yoktur, sadece geleneksel akrabalık ve statü bağları vardır (Kohn, 1958: 331).

İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde görüldüğü üzere Batı milliyetçiliği, geçmişe çok fazla duygusal bağları olmayan bireysel özgürlük ve rasyonel kozmopolitizm kavramlarıyla ilgili olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, Doğu milliyetçiliği siyasi ve sosyal bir az gelişmişlik durumunda ortaya çıkmış ve organik, mistik, otoriter biçimlerde gelişmiştir. Doğu milliyetçiliğinin amacı, mevcut devletleri halk devletine dönüştürmek değil, etnografik taleplere uygun siyasi sınırları yeniden çizmektir. Farklı sosyal ve entelektüel etkiler bu iki tür milliyetçiliği şekillendirmiştir ancak psikolojik faktörler de mutlaka önemlidir. Doğu milliyetçileri, Batıdan ithal ettikleri ideolojinin ihracatçı ülkelerde olduğu kadar iyi çalışmadığını gördüklerinde, yerli eğitimli sınıfın gururu yaralanmış ve aşağılık kompleksini üretmiştir (Kohn, 1958: 165). Kohn'a göre Batıya özgü milliyetçiliğin, burjuvazi sayesinde sahip olduğu sivil kurumlar

üzerinde bir temeli vardır. Doğuda ise bu kurumların ve sosyal sınıfların yokluğu milliyetçiliğin daha organik olarak gelişmesine sebep olmuş, ulusal birlik fikirleri hatıralar, mitler, semboller ve kimliklerin manipülasyonu ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Batıda milletler milliyetçiliğin gelişmesinden önce şekillenmeye başlamışken, Doğuda ise bu durum, sonrasında gerçekleşmiştir. Batıda milliyetçilik, bireycilik ve akılcılık ile yakından ilişkili iken, Doğuda durum bunun tam tersidir (Kohn, 1958: 329).

***

Milletin farklı tanımlarını ayırt etme çabası, milliyetçilik üzerine çalışanların üzerinde durdukları bir konudur. Bu soru üzerine yapılan araştırmalar, etnik ve sivil olmak üzere iki tür milliyetçilik ve kültürel ve siyasal iki tür millet arasında geniş çapta kabul gören bir ayrılığa neden olmuştur. Etnik milliyetçilik, üyeliği belirlemek için dilsel, dini veya etnik ölçütler kullanan milletin nesnel bir tanımı ile ilgilidir. Sivil milliyetçilik bu kriterleri göz ardı eden ve bireylerin özgür iradesi konusunda ısrar eden subjektif bir tanımla ilişkilidir. Milletin nesnel ve öznel kavramlarının, belirli tarihsel ve mekansal boyutlara karşılık gelen belirli sosyo-ekonomik ve entelektüel koşullarla ilgili olduğu söylenebilir. Bir yandan, etnik milliyetçilik genellikle Doğu Avrupa, Asya ve Afrika'nın sosyal ve ekonomik yapılarıyla veya sanayi devrimi öncesi Batıninkilerle ilişkilendirilir. Öte yandan, milliyetçiliğin sivil biçimi en çok Batının gelişmiş ve sanayileşmiş liberal demokrasileriyle bağlantılıdır (Lecours, 2000: 154).

Hroch'a göre Avrupa'da milliyetçiliğin gelişmesini tetikleyen iki temel sebep vardır. Bunlardan birincisi ondokuzuncu yüzyılda Avrupa'da eğitimli insan sayısındaki hızlı artışa paralel olarak, devletlerin kendi sınırları içinde yasal bir entegrasyon yaratma amacı olmuştur. İkinci ve daha da önemli etken ise ekonomik gelişmenin kırdan kente doğru hızlanmasıdır. Kentlerdeki ekonomik gelişmişlik ile kır kent ayrımının öneminin azalması, topluluk içinde geleneksel bölümlere ayrılmış farklı kültürlerin yok olmasına sebep olmuş ve bu durum da kitleleri milliyetçi propoganda için uygun hale getirmiştir

(Hall, 1993:10). Bu milliyetçilik hakkında dikkat edilmesi gereken en önemli konu, liberal olarak sınıflandırılması gerektiğidir. Etnik aidiyet bağlarına değil, demokratik bir rejimde sivil sadakati vurgulamaktadır. Sivil milliyetçilik varlığını, *eski rejimin* eski baskıcı düzenine meydan okuyan aydınlanmacı ulus idealine borçludur. Bu nedenle, Fransız ve Amerikan milliyetçiliği geleneksel olarak sivil milliyetçiliğin özü olarak kabul edilirler. İki milliyetçilik de köken olarak halk egemenliği için mücadele eden devrimcilerin politik fikirlerine dayanmaktadır. Topluluğa üyelik temel olarak siyasal terimlerle tanımlanmıştır ve sivil erdemler etnik kökenden daha önemli kabul edilmiştir. Topluluğa üye olmayı sınırlayan etken genel olarak ulusal sınırlardır. Bu nedenle, en azından teorik olarak bir kişi ülkenin resmi dilini konuşup, gerekli vatandaşlık erdemlerini edinerek Fransız ya da Amerikan vatandaşı olabilmektedir (Auer, 1997: 2).

Birçok bilim adamı tarafından milliyetçiliğin, Fransız Devrimi'nin bir yan ürünü olduğu ve belli bir zamanda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, onu bir yapı olarak, kapitalizmin yükselişinden doğan 'hayal edilen bir topluluk' olarak ya da modern kapitalist tarihin bir evrimi olarak gören, milliyetçiliğe yönelik farklı yaklaşımlar da vardır. Habermas'a göre milliyetçilik kültürel bütünleşmenin modern bir fenomenidir (Habermas, 1994: 21). Yani Habermas'a göre de milliyetçilik öz olarak kültürel homojenleşmeyi sağlamayı yahut korumayı hedefleyen bir fikir sistemidir. Kültürel homojenleşmeye eşlik etmesi beklenen şey ise millet olma bilinci ve farkındalığıdır. Bu tür bir ulusal bilinç sosyal hareketlerde oluşur ve insanların aynı anda hem mobilize olduğu hem de birey olarak izole edildiği bir zamanda modernleşme süreçleri ortaya çıkar. Milliyetçilik, tarih yazımıyla filtrelenmiş ve yalnızca kitle iletişim kanalları aracılığıyla yayılan kültürel geleneklerin dönüşlü bir şekilde tahsis edilmesini öngören bir kolektif bilinç şeklidir (Habermas, 1994: 31). Habermas'ın argümanına paralel olarak milliyetçilik teorileri temel olarak iki satıra bölünmüştür. Bu teorilerde milliyetçilik, etnik

veya sivil milliyetçilikler veya Batı ve Doğu milliyetçiliği olarak iki ana karşıtlık ilişkisi altında incelenmektedir.

Sivil ve etnik milliyetçilik ayrımı çağdaş milliyetçilik çalışmalarının temel ilkelerinden biri ve akademi dışı çalışmalarda da popüler olmuş bir çerçevedir. Sivil ve etnik terimlerinin yaygın kullanımı Smith'in 1980'lerdeki çalışmalarından kaynaklanmaktadır ancak Kohn'un Doğu ve Batı milliyetçilikleri ayrımı da Smith'e yön vermesi bakımından bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Etnik milliyetçilik, yüzyıllar boyunca devam eden ırk, dil veya diğer kültürel niteliklerle bağlantılı milli değerler arasında yakın bir bağlantıyı tanımlar. Sivil milliyetçilik ise Amerikan, Fransız ve İngiliz milliyetçiliğinin temelidir. Bu milliyetçilikte insanlar arasında var olan ortak tarihsel bağlar tanımlanır ve vatandaşlık yoluyla millete dahil olunabilir. Etnik milliyetçilik on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkmış bir milliyetçilik türüdür. Sivil milliyetçilik genellikle liberalizmle ilişkiliyken, etnik milliyetçilik çoğu zaman otoriter rejimlerde gözlemlenmiştir (Auer, 1997: 3).

Milliyetçiliği, Fransız Devriminden sonra Doğu Avrupa'da özellikle küçük devletlere bölünmüş, çoğunlukla Almanca konuşan halklar arasında ortaya çıkmış bir tepki olarak görmek ya da milliyetçiliğin köklerini İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi olayların sonucu olarak Fransız Devrimi ile özdeşleştirmek bir tercih konusudur. Bu iki farklı başlangıç noktası etnik ve sivil milliyetçilik arasındaki karşıtlığı da göstermektedir (Poulton, 1999: 13). Vatandaşlık temelli milliyetçilik anlayışı genellikle Renan'la ilişkilendirilmektedir. Bu milliyetçilik türünde temel belirleyici unsur, millete dahil olmanın gönüllülük esasına dayanmasıdır ve bireylerin iradesine vurgu yapmaktadır (Özkırımlı, 2010: 22). Bir millet, topluca göğüs gerilen ve göğüs germeye razı olunan özveri duygusunun meydana çıkarttığı büyük bir karşılıklı sadakattir. Bu sadakatin bir geçmişi olması lazımdır ancak milleti oluşturan unsur insanların ortak hayata devam etme

konusundaki istekleridir. “Bir milletin varlığı, tabiri hoş görünüz, her gün yapılan bir plesibittir” (Renan, 2012: 57).

“Milletler ebedi varlıklar değildirler, başlangıçları ve sonları vardır. Avrupa'daki milletlerin yerini belki de bir Avrupa konfederasyonu alacaktır ancak bugün için (1882 yılından bahsediyor) milletlerin var olması iyi ve hatta mecburidir. Milletler özgürlüğün teminatıdır. Eğer dünya tek bir yönetim altında olursa özgürlük kaybedilir. Akli başında insanlardan oluşan büyük ve ortak bir topluluk millet denen manevi vicdanı yaratır. Bu manevi vicdan, ferdin bir cemaat yararına hakkından vazgeçmesinin gerektirdiği fedakarlıklarla, gücünü ispat edebildiği ölçüde meşrudur ve var olmak hakkına sahiptir. Bir ülkenin sınırlarına dair ihtilaflar olduğunda o bölgenin insanlarına danışılması gerekmektedir” (Renan, 2012: 58).

Renan'ın yapmış olduğu bu konuşmada vatandaşlık esaslı milliyetçilik tanımının liberal yönünü de görmek mümkündür. Özgürlüğün teminatının millet olma bilinci ile mümkün olacağı düşüncesi, liberalizm ile milliyetçilik arasında oluşturulması istenen eklektik ilişkiye bir vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda Renan bu konuşmasında milliyetçiliğin modern bir olgu olduğunu da kabul etmekte ve ulusal sınırların milletlerin sınırlarıyla örtüşmesi gerektiğini de savunmaktadır.

***

Etnik milliyetçilikte, millet zaten var olan bir etnisite ile bağ kurularak oluşturulur. Yayılmacı olmayan milliyetçiliğe nazaran etnik milliyetçilik; soykütükçülük, popülizm, gelenekler ve yerellik öğelerini vurgulamaktadır. Burada popülizmden kastedilen şey Nairn'in de belirttiği gibi, yeni orta sınıf aydınların kitleleri tarihe davet etmesidir. Etnik milliyetçilikte milliyetçiliğin rotası halkın özverisine dayanan bir seferberlikten geçmiştir. Yani etnik nüfus temel bir yapı olarak ele alınmış ve etnik kavramlaştırma sivil milliyetçiliğin kullandığı ideal vatandaşlığın yerine ikame edilmiştir. Sivil milliyetçiliğin

özü anlamına gelen hukuki kurallar ve kurumlar etnik milliyetçilikte yerini gelenek ve göreneklere bırakmaktadır. Milletın üyeleri, yasaları millet kavramının önemli bir parçası olarak görmemektedirler. Etnik milliyetçiliğin de standartlaşmış yasa ve kurumları vardır ancak milletin üyeleri üzerinde ideolojik olarak bağlayıcı bir özelliği bulunmamaktadır (Smith, 2002a: 181).

Sivil milliyetçilik kuramcıları devleti milli kimliğin oluşma sürecinin başlangıcı saymakta ve milletleri de sosyal inşalar olarak görmektedirler. Bu oluşum sürecinde ulusal kimlik, hukuka dayalı, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde hissedilmesi istenen birlik duygusudur (Alakel, 2011: 4). Alakel'in bu yorumundan çıkartılabilecek önemli bir varğı, sivil milliyetçiliğin kuramsallaşması ile modernist yaklaşımın aynı akım düşünürlerin ürünleri olduğudur.

Anthony Smith'in milliyetçilik kuramının çok önemli iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi milletlerin yaratılmış fenomenler olmayıp, etnik alt yapısı olan ve geçmişı tarihin derinliklerine kadar uzanan bir gerçeklik olduğudur. Kuramın bu yönü hem modernist hem de ilkçi yaklaşıma bir karşı çıkıştır, milletler her ne kadar tarihin eski dönemlerinden beri süregelen etnik özelliklerin bir sonucu olsa da bugün anladığımız şekliyle millet ve milliyetçilik moderndir. Kuramın ikinci boyutu ise milliyetçiliklerin sınıflandırılmasında etnik-sivil milliyetçilik dikotomisini kullanmasıdır. Her ne kadar bütün milliyetçilikler etnik ve sivil özellikleri değişen oranlarda içerse de bu oran onları etnik ya da sivil olarak kategorize etmemize olanak vermektedir. Milletlerin oluşumunda etnik özellikler önemli olduğ u gibi milliyetçiliklerin de etnik ya da sivil olmaları, etnisitelerinin yapısıyla ilgili bir durumdur. Smith, etnik- sivil milliyetçilik dikotomisinin bir öncülü olarak yatay ve dikey etnik topluluk dikotomisini ortaya koymuştur. Bu dikotomiye göre yatay etnisiteler sivil milliyetçiliğe dönüşürken dikey etnisitelerde ise etnik milliyetçiliğe doğru bir meyil gözlemlenmektedir.

Yatay etnisitenin temel özelliği, etnik farkındalığın ve hatta etnikliğin toplumsal olarak yönetici sınıfla sınırlanmış olması ve yakınlarındaki yatay etnisitelerle yakın bağlar kurarak coğrafi olarak yayılma eğiliminde olmasıdır. Yatay etnisiteler bu sebeple toplumsal derinlikten yoksunlardır. Dikey etnisite tipi ise toplumsal yoğunluğa sahip ve sadece yönetici sınıfı değil toplumun bütün katmanlarını kapsamaya çalışan bir etnikliktir. Özellikle dış tehditler karşısında farklı sınıfları ortak değerler üzerinden birleştirme amacı gözlenmektedir. Dikey etnisite tipinde etnik bağ daha kapsayıcı olmakla beraber, farklı etnik gruplara karşı da bir o kadar dışlayıcı bir yapıdadır, etnisiteye kabul zor hatta –Yahudi etnisitesi örneğinde olduğu gibi- imkansızdır (Smith, 2007: 90). Bunlar farklı iki etnisite tipinin millete dönüşme sürecindeki iki farklı rotayı ifade etmektedir.

Yatay etnisite geniş halk tabakalarına sirayet etmeyip yönetici sınıfla sınırlı bir etnik farkındalık elde etmiş; askeri, ekonomik ve yasal süreçler eliyle halkın bütününe ve hatta farklı toplulukları bünyesine katmaya çalışmıştır. Bu modelin başarısı ise farklı toplulukları egemen etnisitenin kültürel mirasına dayanan tek bir siyasi yapı haline getirebilmesinde yatmaktadır. Unutulmaması gereken nokta ise bu başarıda esas rolün krallar ve bürokratlara ait olacağıdır. Daha çok Batı Avrupa'ya özgü olan milliyetçiliğin sivil tipi, kralların bürokratlar eliyle kendi değerlerini ve kültürlerini halkın bütününe yayması sonucu şekillenmiştir. Dikey etnisitelerin millete dönüşme sürecinde ise esas olan şey kitlelerin seferber edilmesi olmuştur. Bu seferber ediliş ise entelijensiya ve eğitimciler eliyle, topluma etnik farkındalık kazandırmak, başka bir deyişle onlara tarihlerini hatırlatmaktan geçmiştir. Geçmişteki altın çağlar ve destansı başarılar tekrar canlandırılarak, geri kalmış bir etnisiteden dinamik ve kendine has özelliklerle donanmış bir millet yaratmak amaçlanmıştır (Smith, 2007: 113).

Sınırlar içinde temellenmiş sivil milletler, temelini coğrafi sınırlarından almaktadır. Devlet sorumlulukları ve yetkileri ile bir bütün olarak kabul edilmiş ve

egemenlik gücüne karşı kurullarla sınırlandırılmıştır. Sivil milletler, kendini yasalar ve kurumlar topluluğu olarak tanımlamaktadır, milletin üyeleri birbirlerine yasalarla bağılırlar ve benzer sorumluluklara sahiptirler. Millete bağılılık ırk, renk, inanış gibi unsurlarla değil yasalarla belirlenmiştir. Sivil milletin coğrafi sınırlar ve yasallıktan sonra diğer iki özelliği ise vatandaşlık ve ortak kültürdür. Vatandaşlık, üyelerinin toplumsal ve siyasal katılımıyla birlikte birlik ve tesanüt duygusunu ifade etmektedir. Ortak kültür ise, mitler ve sembollerle beraber örtülü olarak paylaşılan kavrayış şekli ve ahlak dolayımında işlemektedir. Mitler ve sembollerle paylaşılan ortak duygular ulusun aslında bir kültürel topluluk olduğu gerçeğini göstermektedir. Vatandaş dayanışmasının oluşabilmesi, gücünü mit ve sembollerden alan seküler bir dine ve geniş ölçeklerde iletişimi sağlayacak standart ulusal bir dilin gelişmesine bağılıdır. Sivil milletlerde kitlesel eğitim ile hem vatandaş dayanışması sağlanmaya çalışılmış hem de bu eğitimle kültürel homojenleşme amaçlanmıştır (Smith, 2002a: 180).

Milliyetçiliğin sivil modelinde milletin, sınırları iyi belirlenmiş bir toprak parçasına sahip olması gerekmektedir ama bu toprak parçasına pek çok bakımından kutsalıyet atfedilmesi de gereklidir. Söz konusu toprak parçası hem nesillerden beri insanlarla kurduğu ilişki hem de kendi kendine yeterli otarşik yapısı nedeniyle kutsal kabul edilmelidir. Smith'e göre sivil milliyetçiliğin bu ilk özelliğine ek olarak topluluk fertlerinin yasal ve siyasal eşitliği ile paylaşılmakta olan ortak kültür; Batıcı sivil modelin ayırt edici özelliğini vurgulamaktadır. Sivil modelde bireylerin millete dahil oluşları iradi iken, etnik modelde kişi organik olarak doğduğu toplumun bir mensubu olmaya mecburdur (Smith, 2007: 28).

Pek çok araştırmacının belirttiği üzere modern milletlerin etnik ve sivil farklılaşması, millet oluşumunun ilk dalgasındaki farklı deneyimleri yansıtır. İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya gibi devletler Smith'e göre üçlü devrimin etkisiyle ekonomilerini birleştirmiş, sınırları içindeki bütünleşmelerini sağlamış, giderek daha

fazla sosyal tabakaya siyasal haklar sağlamış ve kitlesel eğitim sistemlerinin yavaş yavaş büyümesiyle ulus devletlere dönüşmüşlerdir (Smith, 2002a: 182). Bunun anlamı ulusun her zaman etnik sınırlarla örtüştüğü anlamına gelmemektedir. Çoğu örnekte kendi iradeleri dışında birleştirilmiş etnik unsurlar da vardır ancak devletin çekirdek etnisitesinin tarihi ve siyasi egemenliği o kadar güçlüdür ki, sınırlar içindeki bütün nüfusu geniş ölçüde yönlendirebilmişlerdir. Doğu ve Orta Avrupa ile Ortadoğu'da ise millet oluşumuna sebep olan toplumsal devinimler hem geç hem de eşitsiz gerçekleşmiştir.

Eğer bir millet sivil, sınırlar içinde konumlanmış ve vatandaşlık esaslı bir siyasi topluluk olmayı amaçlıyor ise, toplumsal iş birliğine ek olarak, müşterek anıları ve müşterek kültürü de ortaya çıkarmanın reçetesini bulmalıdır. Smith'e göre bütün milletler bu nedenle hem sivil hem etnik ilkeleri ve unsurları taşımaktadırlar ve etnik temele dayanan soykütüksel model ile vatandaşlığa dayalı sivil model arasında bir kesişmeyi temsil etmektedirler. Hiçbir millet olma gayreti bir tarihsel bir ülke ya da ortak bir köken ve soy mitleri olmaksızın varlığını devam ettiremez. Buna paralel olarak millet haline gelmeyi amaçlayan hiçbir etnik birim de ortak iş bölümünü, sınırlar içindeki seferberliği ve bütün üyeleri için ortak haklar ve görevler yönünden kanuni eşitliği, yani vatandaşlığı sağlamadan da millet haline gelemeyebilir (Smith, 2002a: 195).

Batıda oluşmaya başlayan ilk milletler etnik unsurlarını verili olarak alabilmişler ve milliyetçiliklerinde sivil modeli uygulayabilmişlerdir. Daha sonra bu devletler de içteki baskılar ve bölünmeler sonucunda etnik temelleri üzerine düşünmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Fransa'da ulusal birliğe zarar verdikleri düşünülen azınlıklara yönelik Fransa'nın kültürel ve tarihsel bütünlüğünü kabul ettirmek amacıyla kuvvetli bir totalci milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Millet kavramında doğuştan gelen temel bir istikrarsızlık vardır. Millet olduklarını iddia eden çok sayıda, çok etnisiteli devlet; az ya da çok kapsadıkları diğer etnisiteleri içermeye ya da etkilemeye çalışmakta olan tek bir etnisitenin egemenliğindedir. Ulus devletlerin neredeyse tümünde hakim etnisiteler kendi

kültürlerini genelleştirerek daha kapsamlı bir politik kültür yaratmaya çalışmışlardır. Bu kimi zaman baskıyla yürütülmüştür fakat çoğu zaman iktisadi yaptırımlara ek olarak vatandaşlık haklarının etkin kullanım imkanının buna bağlanması yeterli olmuştur. Farklı etnisitelere ve göçmenlere asimile olmaları ve yerel özelliklerini terk etmeleri karşılığında vatandaşlık ve ortak iş bölümü içerisinde hareket serbestliği sağlanmıştır. Bu durumun en önemli sonucu ise vatandaşların hissettiği çifte aidiyet duygusudur. Bir yanda vatandaşlık hakları ve siyasi sorumluluklarda ifade olunan bir siyasi yapı olan devlete, diğer yandan da kişinin ailesinin doğduğu ve içinde büyüdüğü etnik topluluğa aidiyet söz konusudur (Smith, 2002a: 197).

Sivil milliyetçilik, zaten belirli olan sınırlar içerisinde, kültürel olarak birbirleriyle benzeşmiş bir topluluğa ulaşma çabasıdır. Bu sebeple sivil milliyetçiliğin ortaya çıkış yeri devlettir ve sivil milliyetçilik ile devletin sınırlarıyla birebir örtüşen bir millet yaratılmaya çalışılır (Alakel, 2011: 5). Sivil milliyetçilik ırk esasına dayanmayan vatandaşlık esaslı ve coğrafi sınırlar temelinde anlam kazanan bir milliyetçilik türüdür. Smith'in de tespit ettiği gibi geçmişten gelen ortak soy mitlerine ihtiyaç duysa da temel tanımlayıcı faktör vatandaşlık bağıdır. Vatandaşlık esaslı bir milliyetçilikten bahsedildiğinde bu milliyetçiliğin yurtseverlik ile olan ilişkisinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Yurtseverlik meselesinin bir başka önemi ise bu kavramın sıklıkla –bilerek ya da bilmeyerek- sivil milliyetçilik ile karıştırılıyor olmasıdır.

Viroli'ye göre tarihsel olarak yurtseverlik, hükümdara sadakat anlamında da kullanılmış ve yurtseverlik dili de hükümdarların fetih politikalarında ya da isyanları bastırırken kullandığı bir dil olmuştur. Millet ideali ve halkın kültürel birliği düşüncesi ise özgürlük mücadelelerinin ayakta kalmasına hizmet etmiştir (Viroli, 1997: 13). Yurtseverlik aynı vatanda doğan ya da yaşayan insanların hepsinin çıkarlarını gözetme isteği iken, milliyetçilik aynı millettten olan insanların çıkarlarına göre hareket eden bir ideolojidir. Yurtseverlik soya bakılmaksızın o bölgede yaşayanların bütününe seslenir.

Milliyetçilik ise yaşanan yeri önemsemeksizin bir milletin bütün üyelerine seslenmektedir. Yurtseverlik öz olarak ikamet esasına dayanmaktadır ve yurtseverliğin gelişimi Avrupa'da merkantalist dönemden ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar süren ekonomik ve sosyal seferberlik dönemlerine dayanmaktadır. Seferberlik ilerledikçe nüfusun çoğunluğu büyük bir rekabet ve siyasi güvensizlik içine düşmüş, buna bağlı olarak da yurtseverlik yerini milliyetçiliğe bırakmıştır (Deutsch, 1953: 232). Deutsch'in burada söz ettiği milliyetçilik etnik milliyetçiliktir.

Viroli'ye göre yurtseverlik dili de aynı milliyetçiliklerde olduğu gibi benzerliklere ihtiyaç duyar. Yurtseverlik genelde vatandaşlıkla ve vatana olan sevgiyle ilgilidir ve benzerlik ihtiyacını da sivil toplum üyelerinin benzerliğiyle giderir. Irksal benzerliklere ihtiyaç duymaz. Bu sebeple yurtsever insan uzak ülkelerden gelmiş ya da farklı ırktan olanlara da nazik davranabilir (Viroli, 1997: 70). Milliyetçiliğin yurtseverlikten ayrıldığı en büyük nokta ise, sadakat odağının ülke değil, millet ve devlet olması ve bunu yaparken de bilimsel bir dayanak noktası aramasıdır (Aydın, 2015: 344).

Yurtseverliğe dair aktardığımız bu yorumlar, yurtseverlik ile sivil milliyetçiliğin birbirine çok yakın ama farklı kavramlar olduğunu göstermektedir. Yurtseverlik önerileri akademik ve akademi dışı yayınlarda sıklıkla sivil milliyetçilik olarak adlandırılmakta ve yurtseverlik dili de sivil milliyetçilik olarak yorumlanmaktadır. Türkiye'deki popülist söylemde bunun yansıması ise sıklıkla, vatandaşların bütününe ne ad verilmesi gerektiğine dair tartışmalarda gözükmektedir. Özellikle Kürt sorunu konusunda çözüme yönelik bir adım olacağına inanılan Türk yerine Türkiyeli demek gibi öneriler ancak bir yurtseverlik dili olabilir çünkü bütün milliyetçilikler sivil olsalar dahi öz olarak bir milliyetçiliktir. Nihai amaç etnik milliyetçiliklerde sınırları genişletip sınır ötesi milletdaşlarla birleşmek iken, sivil milliyetçiliğin nihayi amacı ise sınırlar içinde bir kültürel homojenlik sağlamaktır. Türk vatandaşlığı yerine Türkiye vatandaşlığı denmesi, anadilde eğitim, ikinci resmi dil gibi talepler demokrasinin ve sivil toplumun gerekleri

olarak şiddet içermeyecek şekilde muhakkak ki tartışılabilir ancak bu gibi şeyleri savunan kişi ve grupların bunu bir sivil milliyetçilik gereği olarak sunmamaları gerekmektedir.

Fransa'da milliyetçilik, şehirli soyluların ve asillerin geleneksel ayrıcalıklarına karşı bir akım olarak oluşmaya başlamıştır. Fransa'daki milliyetçiliğin sivil doğası, vatandaşlardan beklenen görev ve sorumluluklarla beraber onlara yeni haklar da vermiştir. Bu yüzden Fransız örneğinde millet, vatandaşlık temelinde tanımlanmıştır (Alakel, 2011: 6). Fransa modern ve çağdaş devletin en önemli siyasal modelidir. 1789 öncesinde başka kurucu devletler gerçekleşmiş olsa bile hiçbiri Fransa kadar genel bir şablon ortaya koyamamıştır. 1789'dan sonra ulus devletlerin çoğu ve ulus devlet olmayan toplulukların tamamı Fransa'ya özenmişlerdir. Fransa'yı özel kılan şey ölçüğüdür. Kendi ayrı siyasal ekonomisini, bu ekonomiyi yönetmek için gerekli olan bir dizi kültürel ve idari kurumları ve kendisini savunmak için gerekli orduyu kurabilecek kapasitedeki ilk ulus devlet Fransa'dır (Nairn, 2015: 227). Fransa gibi olmak, Nairn'e göre yaşayabilme gücüne sahip olmak demektir. Yani yeterli görülen bir ölçüde kendi kendini yönetebilmek ve kendi kendine hareket edebilmektir. Devletler ve uluslar sahasında bağımsız eylemlerde bulunabilmek için gereken özerkliğe sahip olmak demektir. Bu sayede bağımsızlık hukuksal bir statü olabilmenin önüne geçebilmiştir. Gerektiğinde güç kullanabilmek, kendini gerçek ve etkili bir şekilde ortaya koyabilmek önemli bir şarttır. Aksi bir durumda bir devlet ancak gerektiğinde dahi haddini aşamayacak küçük bir devlet olarak kalacaktır (Nairn, 2015: 228).

Vatandaşların siyasi birlikteliğinin akılcı ve ortak iradeye dayalı, sözleşmeci ve siyasal olan millet kavramı, Aydınlanma düşünürlerinin tasarladığı ve Fransız Devrimi'nin hayata geçirdiği Fransız usulü millettir. Bunun karşısındaki millet türü ise kültürel bir topluluğun somutlaşması ve bir millet olma duygusunun dışı vurumu olan, kolektif bir ruhun taşıyıcısı olduğu kabul edilen Alman tarzı millettir. Bu ikiliğin

şekillenmesinin somut bir nedeni 1870'li yıllardaki Almanların ve Fransızların bir türlü çözüme ulaştıramadıkları Alsas konusudur. Almanlara göre Alman kültürüne sahip olan Alsaslılar Almanya'nın bir parçası olmalıydılar. Fransızlara göre ise Alsaslılar tercih ettikleri taktirde Fransız kalma haklarına sahiptiler. Alsas problemi kültürel millet ve siyasal millet ayrımının somutlaştığı bir örnektir. Kültürel millet dil ve din gibi ortak bir kültürel mirasa dayanırken, siyasal millet bir anayasaya dayanmaktadır. Bu ikilik Hans Kohn tarafından sistemleştirilmiştir. Kohn, Batı tarzı sivil akılcı ve evrenselci milliyetçilik ile Doğunun kültürel ve tikelci milliyetçiliğini birbirinden ayırmıştır. Anthony Smith ise milliyetçiliğe dair bu ayrımı etnik ve sivil milliyetçilik olarak kavramsallaştırmıştır. Tarihsel bir zemine, yasal ve rasyonel bir cemaate, mensuplarının eşitliğine, ortak bir kültüre ve ortak bir sivil ideolojiye dayanan sivil milliyetçiliğe karşılık; kurucu unsurları geçmiş bağlar, yerel diller, gelenek ve görenekler olan milliyetçilik, etnik milliyetçilik olarak tanımlamıştır (Dieckhoff, 2010: 83-87).

Cumhuriyetçi rejimin doğuşu sırasında Fransa pek çok etnik kültürel unsuru ve yerel dili barındıran bir ülkeydi. Bu aşırı çeşitlilik cumhuriyetçi birlik amentüsüyle kesin olarak çelişmekteydi. Bunu aşmak için Fransızlar Jules Ferry'nin öncülüğünde iddialı bir eğitim seferberliğine girişmişlerdir. Bu eğitim seferberliğinin amacı tek bir kültürden oluşan Fransız vatandaşları yaratmaktı. Herkesin aynı ulusal topluluğa aidiyet hissi kazanabilmesi için kültürel tek tipleşme kaçınılmazdı ve bu ancak has kültürü dağıtan ve Fransızcayı yaygınlaştıran milli eğitim sistemiyle gerçekleştirilebilirdi. Bu süreçte Bretonların, Alsaslıların veya Provanslıların millileşmesi kültürel bir asimilasyon yoluyla gerçekleşmiştir. Farklı ulus devletler tarafından uygulanmış ortak kültüre dayalı tek millet yaratma politikaları göstermiştir ki vatandaşlık bağıyla örülmüş toplumsallaşma, halkı milli bir topluluk olarak kaynaştırmada her zaman yetersiz kalmaktadır. Kağıt üzerinde ulusa aidiyeti temellendiren tek şey olan siyasal bağın, temeli ortak bir kültür ve milli bir dil olan toplumsal bağ ile desteklenmesi gerekmektedir (Dieckhoff, 2010: 92-94).

Etnik milliyetçilik, adından da anlaşılacağı gibi, etnik köken ya da kalıtsal kültürel kimliğin önceliğini vurgular (Yack, 1996: 194). Etnik milletler belirli devletlerden önce ve bağımsız olarak var olan sosyal gruplar olarak algılanmaktadır. Etnik milletler ilkel sosyal varlıklar olarak kabul edilir ve devlet oluşturma temeli olarak görülmektedirler (Nieguth, 1999: 160). Diğer taraftan, sivil milliyetçilik milleti ortak bir bölgede yaşayan ve aynı devletin vatandaşı olan, aynı politik, yasal ve sosyal hak ve yükümlülükleri olan bir halk topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Nieguth, 1999: 158). Sivil milliyetçilikte bir başka önemli koşul da kişilerin vatandaş kimliğini ya da millete üyeliklerini özgürce seçebilmeleridir (Yack, 1996: 194). Bu milliyetçilik türünde bütün vatandaşların eşit olarak kabul edileceği bir devlet kurma fikri vardır ve insanların akılcı bir seçimle bir araya geldiklerine ve dahil oldukları vatandaşlık bağıyla ortak bir kimliğe sahip olacaklarına inanılır (Yack, 1996: 195). Bu nedenle sivil milliyetçilik ile vatandaşlığa dayalı milliyetçilik aynı şeydir.

Etnik milliyetçilik, içerme ve dışlama için temel olarak dil veya köken gibi görünüşte objektif kriterleri kullanmaktadır. Bireylerin hangi millete ait olduklarını seçmelerine izin vermemekte ve üyeliğin doğumda kararlaştırılmasını öngörmektedir. Bu tür milliyetçilik, ulusu organik bir bütün olarak, yani doğal ve kendi kendini düzenleyen bir sosyal sistem olarak görmektedir. Kültürel ve politik birimin uyumlu olması gerektiğine inandığı için, siyasi sonucu kültürel olarak homojen devletler dünyasıdır. Aslında, etnik milliyetçilik çok kültürlü ve çok dilli devletlerin doğal olmadığını düşünmektedir (Lecours, 2000: 155). Etnik ve sivil ayrımı, geleneksel ve modern toplumlar arasındaki ikilik üzerine bir vurgu yapmaktadır. Bu teorik ve ontolojik temel, milliyetçilik türlerinin sosyo-ekonomik ve entelektüel koşulların bir sonucu olduğu iddiasını doğurur. Bu durum, etnik milliyetçiliği embriyonik, verimsiz veya yozlaşmış bir devlet ve bir ön veya erken sanayi ekonomisi ile ilişkilendirir. Bu tür milliyetçiliği, Batılı değerlerin ve liberalizm, temsili demokrasi ve laiklik gibi fikirlerin yokluğu veya

zayıflığıyla birleştirir ve onu aydınlanma öncesi bir milliyetçilik olarak görür. Sivil milliyetçilik ise bu ayrıma göre bir vatandaşlık milliyetçiliğidir, sanayileşme ile birlikte liberal ve demokratik değerlere vurgu yapmaktadır ve aydınlanma sonrası bir milliyetçilik türüdür (Lecours, 2000: 156).

Milliyetçiliğe dair etnik-sivil ya da Doğu-Batı dikotomilerinin yalnızca ideal türleri yansıttığı unutulmamalıdır. Milliyetçilik çalışmalarında genellikle rastlanılan şey bu iki karşıtlığın da belirli oranlarda birlikte görüldüğüdür. Türkiye örneğinde de etnik ve sivil milliyetçilik türleri arasında birinden diğerine kaymalar vardır (Kadioğlu, 1996: 180). Tamir, bir devletin resmi bir dili olması ve resmi tatilleri benimsemesi durumunda dahi etnik bir kimliği ifade etmekten kaçınamayacağını söylemektedir (Tamir, 1993: 135). Yani pür olarak sivil ve pür olarak etnik milliyetçiliklerden bahsetmek, siyaset bilimi disiplini çerçevesinde olanaklı değildir.

Batı tipi ya da sivil milliyetçilik ulusal birlik, tarihi bir anavatan, ortak yasa ve kurumlar ile bir takım hak ve görevlerle kendisini ifade eden, üyelerin yasal- politik eşitliğine ve ortak bir kültüre işaret etmektedir (Shulman, 2002). Teorik olarak sivil milliyetçilik fikri kültürel alanda iki politikadan birine yol açmaktadır. İlk seçenek devletin mümkün olduğunca kültürel olarak tarafsız olduğu, bireysel hak ve özgürlükleri teşvik ettiği 'laissez-faire' yaklaşımıdır. İkinci seçenek ise çok kültürlülük politikasıdır. Bu politika gereği devletler kolektif hakları da tanırlar ve azınlık kültürleri ile dillerinin korunmasını desteklerler. Aslında bu girişim, ulusal kimliğin merkezi yönlerinin kabul edilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Buna karşılık, vatandaşlık esasına dayalı kültürel ulusun inşasında, devletin azınlıkların kültürel asimilasyonunu sürdürmesi gerekir çünkü kültürel birlik nosyonu sivil milliyetçi bir anlayışta ulus devletin temelidir. Bu noktada devlet, etnik grubun tarihi ve kültürünü, ulusal bir kültür inşa etmenin temeli olarak görmektedir. Ulusun etnik tanımı da mantıksal olarak egemen etnik grubun kültürünün ulusal kültürle özdeşleşmesine yol açar. Devlet bu yaklaşımda belirli bir

grubun devleti olarak algılanır ve bir grubun ortak etnik kültürüyle ifade edilir. Etnik milliyetçilikte, sivil milliyetçilikte olduğu gibi asimilasyon teşvik edilmez. Diğer etnik gruplar çoğunluk kültürünü benimseseler dahi asla hakim kültürün bir üyesi olamazlar. Etnik milliyetçilik asimilasyonla genişleme politikasına karşıdır (Shulman, 2002: 560-561). Shulman'a göre sivil milliyetçiliğin bir başka özelliği ise göçmenlerin, kültürel olarak farklı köklerden gelseler de vatandaşlığa geçişinin daha kolay olmasıdır.

Etnik milliyetçiliğin hakim olduğu ülkelerde vatandaşlığa ya da topluluğa kabul kökene göre belirlenir. Farklı etnik kökenden insanlar ülkede ne kadar yaşarlarsa yaşasınlar milletin bir parçası olamazlar. Kymlica'ya göre en temel ayırım etnik milliyetçiliğin dışlayıcı, sivil milliyetçiliğin ise kapsayıcı olmasıdır. ABD gibi sivil milliyetçiliğin hakim olduğu ülkelerde millete kabul, bölgede yaşayan herkese açıktır (Kymlicka, 2001: 243). Etnik milliyetçilik moderiteye karşı reaksiyon gösteren, liberal olmayan, özcü ve savunmacı bir tepki iken, Amerikan-Fransız tipi sivil milliyetçilik liberal, kapsayıcı ve ileri görüşlüdür. Kymlica'ya göre etnik milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik birbirine karıştırılmamalıdır. Kültürel milliyetçilikte ulus ortak bir kültür olarak tanımlanır ve milliyetçi hareketlerin amacı bu kültürün varlığını korumaktır. Örneğin Katalan milliyetçiliği tamamiyle kültürel hayatta var olma milliyetçiliğidir. Hayatta kalma endişesi azınlık milliyetçiliklerinin temel özelliğidir ve aynı zamanda bütün azınlık milliyetçilikleri de etniktir (Kymlicka, 2001: 244).

Fransız ve Amerikan tipi sivil milliyetçiliğin temel endişesi vatandaşlar arasında konuşulması istenen ortak bir dilin empoze edilerek, ortak bir kimlik oluşturmakla ilgilidir. Fransız örneğinde dilin empoze edilmesi çok katı uygulanmıştır. Azınlık dillerindeki yayınlar yasaklanmış, ülkenin her yerinde eğitim dili Fransızca olarak kabul edilmiş, memurların ve askerlerin Fransızca konuşması zorunlu tutulmuştur. Bu kurallar Bask ve Breton gibi direnç gösteren topluluklarda vahşi yöntemler kullanmak pahasına uygulanmıştır. ABD'de de benzer bir süreç yaşanmıştır. Örneğin Porto Riko 1898'de

İspanya'dan devralındığında İspanyolca eğitim veren okullar İngilizce eğitim vermek zorunda bırakılmıştır. ABD hükümetinin İngilizce konuşmayan bir topluluğa İngilizce'yi dayattığı daha pek çok örnek bulmak da mümkündür (Kymlicka, 2001: 245).

Azar Gat isimli bir araştırmacının Fransa'nın Breton politikası ve Türkiye'nin Kürt politikası arasında kurmuş olduğu paralellik bu noktada anılmaya değerdir. Gat'a göre çoğu insanın zihin dünyasında Fransa'nın Breton vatandaşlarını Fransız olarak tanımlaması ve dillerini resmi olarak tanımaması sivil katılımın bir gereği olarak yorumlanmaktadır. Buna karşılık Türkiye'de Kürtlerin Türk olarak tanımlanması ve vatandaşlık esaslı Türklük tanımında ısrar edilmesi bir kültürel baskı örneği olarak görülmektedir. Gat'a göre Türkiye'nin sivil milliyetçilik esaslarına göre ulusal bütünlüğünü sağlamaya çalıştığı yıllarda, Breton ve daha pek çok yerel Fransa kimliği uzun yıllar önce tarih sahnesinden yok edilmişti. Fransız devleti uyguladığı politikaları bütün Batı demokrasilerinde gayri meşru sayılabilecek bir yöntemle gerçekleştirmiş olsa da günümüzde dahi bu durumdan meşru olarak fayda görmektedir (Gat, 2013: 342).

Gerek Fransa'nın gerekse Türkiye'nin uyguladığı politikalar sivil milliyetçilik örneği olarak kabul edilebilirse de bir etnik topluluğa başka bir dili ve kültürü empoze etmek anlamına geldiği için eleştirilebilmesi doğaldır. Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta ise bu empoze etme çabasının ulus devlet ideali ile doğrudan bağlantılı olması ve özünde kapsayıcı bir amaç gütmesidir. Ayrıca dil ve kültür konusundaki birlik olma hassasiyeti ulusal bütünlük ve dayanışma için de gerekli görülmüştür. Aynı zamanda Türk vatandaşlığı şemsiyesi altında bütün insanların Türk olarak kabul edilmesi devletin bütün etnik unsurlara karşı daha tarafsız bir yaklaşım sergilemesine olanak sağlamaktadır.

Türkiye sınırları içerisinde Kürtler'in azınlık ya da asli bir etnik unsur olarak tanınması, politik bir talep olarak pek çok şekilde gündeme getirilmiştir. Peki bu taleplerin kabul görmesi ne gibi sonuçlar doğuracaktır? Gat'a göre bu her şeyden önce

sivil milliyetçilik fikrinden uzaklaşmak anlamına gelecektir. Resmi olarak tanınmış bir Kürt azınlığa sahip Türkiye; liberal, bireysel sivil haklara saygılı ve kültürel olarak çoğulcu olmayı başarmış olsa bile Türk devleti asla Türk ve Kürt kimliklerine kültürel olarak tarafsız olamayacak ve bu durum hem Kürtlerin hem de Türk devletinin çıkarlarına aykırı sonuçlar doğuracaktır. Türkiye sınırları içerisinde özerk bir Kürt yönetimi kurulması da politik bir talep olarak öne sürülmüştür ancak bu durumda da Türkler ve Kürtleri ayıran coğrafi bir sınır olmaması yüzünden bir Türk azınlığı sorununun doğması kaçınılmazdır. Gat'a göre Türkiye örneğinde savunulması gereken şey –eleştirilebilir noktalara rağmen- sivil milliyetçilik politikalarına sadık kalınmasıdır çünkü son tahlilde Türkiye'deki Kürtlerin pek çoğu için kapsayıcı bir Türklüğü kabul etmek kabul edilebilir bir şeydir (Gat, 2013: 346-348).

***

Günümüz dünyasına baktığımız zaman neredeyse her devlet için, ulusal sınırları içinde birden fazla etnisite, dil ve kültür olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu noktada milliyetçiliklerin kendi sınırları içindeki farklılıklara karşı geliştirdiği politikaların etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi bakımından anlamlı olup olmadığı sorusunu sormak yerinde olacaktır. Bu soru aynı zamanda etnik ve sivil milliyetçiliğin sınırlarının bulanıklaştığı noktayı anlamak ve daha net bir ayırım yapabilmek adına da önemlidir.

Etnik ve sivil milliyetçilik arasındaki ilk göze çarpan farklar milliyetçiliğin sınırları ve vatandaşlığa dair yaklaşımlarıdır. Sivil milliyetçilikte milliyetçiliğin sınırı ulusal sınırlar içerisindeyken, etnik milliyetçilikte sınır ötesi kandaşlarla birleşme ideali vardır. Bu nokta zaten genellikle tartışılmayan, herkes için net olan bir konudur. İkinci nokta ise millete dahil olmakla ilgilidir. Sivil milliyetçilikte millete dahil olmak özünde hukuki bir konu iken etnik milliyetçilikte millete dahil oluş soya bağlıdır. Sivil ve etnik milliyetçilik dikotomisinde kafa karışıklıklarının başladığı ve yorumların farklılaştığı nokta burasıdır. Sivil milliyetçiliğe dair neredeyse her yorumda bahsedilen *kişinin iradesi*

ise bu noktada çok önemlidir. Kişinin iradesi denilen şey, insanların özgürce bir millete dahil olmaktan vazgeçip başka bir millete mensup olabilmeleri mi demektir? Yoksa kişiler *iradeleri* ile, kendilerinden beklenen bazı şeyleri yerine getirdikten sonra mı bir millete dahil olacaklardır?

Etnik ve sivil milliyetçiliğin modern öncesi dönemdeki kökenleri, daha önce de belirttiğimiz gibi milliyetçiliklerin hayat bulduğu etnisitelerinin türüyle ilgilidir. Sadece yönetici sınıfa mahsus bir etnik aidiyetin bürokratlar eliyle halkın bütününe yayılması sonucunda sivil milliyetçilikler; aydınlar ve öğretmenler eliyle kitlelere millet bilinci aşıl原因arak, halkın seferberliğini amaçlayan etnistilerden de etnik milliyetçilikler doğmuştur. Sivil milliyetçiliğin birinci özelliği, etkinlik alanını ulusal sınırlar ile sınırlamasıdır. İkinci olarak sivil milliyetçilik tipinde millet bir yasalar ve kurumlar topluluğudur. Bu özelliği, sivil milliyetçilikte millete dahil oluşun doğumla gelen kalıtsal bir hak değil, vatandaşlıkla elde edilen bir kazanım olduğunu göstermektedir.

Anthony Smith'in (2002) *Ulusların Etnik Kökeni* isimli yapıtında da belirttiği üzere sivil milliyetçiliğin diğer bir özelliği ise ortak bir kültür elde etme idealidir. Ortak kültür ise ulusal sınırların bütününde geçerli olan bir dilin gelişmesine ve vatandaşların uyması gereken seküler bir ideolojiye dayalıdır. Devletler bu amaçlarına ulaşabilmek için ise milli eğitim başta olmak üzere pek çok aracı kullanabilirler. Bu durum hiç kuşku yok ki etnik ve sivil milliyetçilik arasında bir benzerliği ifade etmektedir. Dieckhoff (2010), Lecours (2000) ve Kymlicka (2001) da Smith'e paralel şekilde sivil milliyetçiliğin ortak bir dil, kültür ve ideoloji yaratma ideallerini tespit etmişlerdir. Sivil ve etnik milliyetçilikle ilgili dikotomiklik iddiasının devam etmesi için ise dil ve kültür konusundaki farklı derinleştirmemiz gerekmektedir.

Sivil milliyetçilik söz konusu olduğunda devletlerin sınırları içerisindeki konuşulan dilleri resmi olarak tanınması, ulusal eğitimin birden çok dil ile verilebilmesi, çok kültürlülüğe geniş bir hoşgörü göstermesi ve devletlerin kişileri belli bir kültürel

çerçeve içerisine davet etmemesi gerektiğini söyleyebilir miyiz? Eğer bu soruya evet cevabını verirsek, bütün bir akademik yazında sivil olarak değerlendirilen Fransız ve Amerikan örneklerinin aslında sivil olmadıklarını ispatlamak yahut sıfırdan bir sivil milliyetçilik teorisi yaratmak zorunda kalırız. Dil ve kültür noktasında etnik ve sivil milliyetçiliklerin nasıl farklılaştıklarının cevabını ise Shulman (2002) ve Kymlicka (2001)'ya kulak vererek anlayabiliriz.

Sivil milliyetçilikte de aynı etnik milliyetçilikte olduğu gibi kültürel bir homojenizasyon ve bütün ülkede kullanılan ulusal bir dilin varlığı amaçlanır. Etnik milliyetçilik örneklerinde hakim etnisiteye dahil olan egemen güçler, farklı etnisitelerden olanların kendilerine benzemelerine ve *kişisel iradeleri* ile millete dahil olmalarına izin vermezler. Sivil milliyetçilik örneklerinde ise kişiler *kişisel iradeleri* ile davet edildikleri kültürel kodları ve desteklenen ulusal dili öğrenip kullanmayı kabul edebilirler. Vatandaşlığa yani millete dahil olmak için öne sürülen idealleri de yine aynı şekilde *kişisel iradeleri* ile benimseyebilirler ve bu sayede hakça ve şerefçe eşit vatandaşlar haline gelerek, milletin bir üyesi olabilirler. Son olarak kısaca tekrar özetlemek gerekirse; dil, kültür ve ideoloji noktasında hem etnik hem sivil milliyetçilik örneklerinde bütünleşik bir yapı idealize edilir. Etnik milliyetçilik bu bütünleşikliği *farklı* olarak tanımladıkları grupları dışlayarak, yok ederek ya da ikinci sınıf insanlar haline getirerek yaparken; sivil milliyetçilik örneklerinde ise söz konusu bütünleşik yapı asimilasyon politikalarıyla gerçekleştirilir.

Çok kültürlülük, çok dillilik ve insanların farklı ideallere sahip bir şekilde yaşamaya devam edebilmeleri, demokratik toplumlarda politik bir öneri olarak muhakkak savunulabilmeli ve tartışılabilir. Yanlış olan şey bu gibi önerilerin sivil milliyetçiliğin gerekleri olarak öne sürülmesidir çünkü sivil de olsa milliyetçilik, milliyetçiliktir. Dilsel ve kültürel homojenleşme ise milliyetçiliğe içkin bir kavramdır.

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1938 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK: BASKI

ALTINDAKİ TÜRKÇÜ- TURANCI MİLLİYETÇİLİK

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1923 yılında üniter bir ulus devlet olarak kurulmuştur. Yeni devletin milliyetçilik anlayışı vatandaşlık bağıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olan herkesin Türk kabul edilmesi üzerine kuruludur. Anayasal olarak da kabul edilmiş olan bu ilke vatandaşlığa bağlı, sivil bir milliyetçilik anlayışının benimsendiğinin göstergesi olsa da ırk ve kan odaklı, ayrıştırıcı bir milliyetçilik anlayışıyla gerilim halindedir.

Sivil ve etnik milliyetçilik arasındaki ilişki bir etkilenim ilişkisidir ve birbirlerinin şekillenmesinde rolleri vardır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte Türkçü aydınların rejimle entegre olmaları ve resmi milliyetçilik söylemine yüksek tondan bir muhalefet sergilememeleri, sivil milliyetçiliğin etnik milliyetçilik karşısında elde ettiği bir zafer değildir. Aksine bu entegrasyon, sivil milliyetçiliğin içine etnik milliyetçiliğin nüvelerinin serpilmesine sebep olmuştur. 1930'lu yıllarda dünya genelinde yükselişte olan ırk odaklı etnik milliyetçiliğin de etkisiyle, Cumhuriyetin sivil milliyetçilik ilkesinde bazı çelişkiler ortaya çıkmıştır.

Sivil ve etnik milliyetçilik gerilimi, Türk milliyetçiliği için kökleri derinlere ulaşan bir ağaç gibidir. 1930'lu ve 40'lı yıllar bu ağacın görünen yüzü, yani gövdesi ve yaprakları ise Türk milliyetçiliğinin Osmanlı kaynakları da bu ağacın kökleridir. Dolayısıyla tarihsel bir bakış açısı ile beraber değerlendirilmeleri gerekmektedir.

1. CUMHURİYET DÖNEMİ MİLLİYETÇİLİKLERİNİN OSMANLI

KAYNAKLARI

Türk milli kimliği tarih sahnesine Batı Avrupa ülkelerine nazaran geç çıkmıştır. Bu geç kalışın sebeplerinden ilki Türklerin kendisini Osmanlı'nın asli unsuru görmeleri olsa da Sina Akşin'e göre daha önemli olan sebep, Osmanlı coğrafyası içinde Türklerin dahil olduğu bir burjuva ve işçi sınıfının olmamasıdır (Akşin, 1985: 1943). Türk milliyetçiliği düşüncesinin doğuşunda Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılda başlayan Türkoloji çalışmalarının büyük bir önemi vardır. Bu bilim alanı Türkleri Orta Asya kökleri üzerinden araştırmaya başlamış ve İslamiyet öncesindeki parlak geçmişleri hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Türkçe konuşan toplumların diliyle Anadolu Türkçesi arasındaki bağlantılar da vurgulamıştır. Avrupa'da Türkoloji çalışmaları ideolojik bir boşlukta olan Osmanlı seçkinlerini de doğal olarak etkilemiştir.

Amaç çok uluslu bir imparatorluğun kurtulması olduğundan, Osmanlı aydınları milliyetçiliğin imparatorluğu yıkılışa götüreceğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple de kendi ulusal kimliklerine açıktan sahip çıkmamışlardır. Osmanlı aydını için çok uzun yıllar boyunca yararlı bulunan reçeteler Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi millet odaklı olmayan büyük anlatılar olmuştur. Bu anlatıların dünyanın gerçekleriyle uyuşmadığı ise çok geç bir tarihte anlaşılacaktır. Batıda Türk olgusunun barbarlıkla eş değer olması da milliyetçiliğin geç kalış sebeplerindedir. Özellikle Ermeni tehciri ve buna bağlı olarak yöneltilen suçlamalar, müttefikler tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın ideolojik sebepleri arasında gösterilmiştir. Kurtuluş savaşı önderleri ise bu imajı yıkmaya ve Türk barbarlığının iftira olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır (Akçam, 2017: 33-35).

Süleyman Seyfi Ögün'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'na -merkezi gücü yüksek bir yapılanmaya sahip olduğuna dair inançlara karşın- geniş bir yerellikler dünyası ve cemaatler hakimdir. Yerelliklerin ve cemaatlerin etkin olduğu Osmanlı coğrafyasında toplumsal hayatın etkin faktörünü de alt kimlikler oluşturmuştur. Alt kimliklerin

etkinlikleri giyilen farklı kıyafetlerle, oturulan ayrı mahallelerle, farklı loncalarla, farklı mezarlıklarla kendini göstermiştir. Bu olgulardan çıkartılabilecek çok önemli bir sonuç, insanların birlikte yaşayabilecekleri ortak hayatı anlatan kamusal mekanların olmamasıdır. Müslümanlar için tek kamusal alan camilerdir. Daha sonra gelişecek olan kahvehane ve kıraathaneler ise önceleri uzun süreler boyunca yasaklanmış, sonrasında ise sıkı devlet kontrolünde tutulmuştur. Beyoğlu'nda olduğu gibi Müslümanları da içine alan kozmopolit bir hayatın başlaması ise geç tarihlere denk gelmektedir. Kamusal hayatın olmaması, toplumun bütününe kapsayan ortak bir kimlikten de söz edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde herkesi içine alan bir üst kimlik yoktur ve Osmanlı iktidarının merkezi gücü, yerel iktidarlara kurduğu ince dengelere dayalı olarak yürütülmüştür (Öğün, 2000: 97-98).

Osmanlı İmparatorluğu milliyetçilikle Balkanlarda tanışmıştır. Bu bir tesadüf değildir çünkü Balkanlarda on sekizinci yüzyılda Avusturya ile sınır ticareti başlamış ve Osmanlı'nın iâşesi için çok önemli olan malların ticareti üzerinden zenginleşen bir burjuvazi doğmuştur. Gelişen burjuvazi kültürel olarak Batıyla yakınlaşmış ve milliyetçi fikirleri öğrenmiştir. Milliyetçi süreçleri destekleyen diğer bir unsur ise dinin milliyetçi hareketlerde oynadığı rolü kavramış, bir tür yerel aydınlanmış ruhban sınıfıdır. Balkanlardaki milliyetçi hareketlenme Osmanlı'nın rakiplerinin de dikkatini çekmiş, burjuvazi ve ruhban sınıfını yönlendirerek, savaşmadan Osmanlı'yı yıkmanın mümkün olduğunu keşfetmişlerdir. Ruslar Ortodoksların, Fransızlar Doğu Akdeniz'deki Katoliklerin, İngilizler ise Protestanların hamiliğini üstlenmişlerdir. Bu dış etkiler yüzünden milletlerin baharı Osmanlı'da çok talihsiz bir şekilde yaşanmıştır (Öğün, 2000: 100-101).

Fransız Devrimi'nin yaydığı milliyetçilik fikirleri Osmanlı'ya gelmekte geç kalmamış ve ilk etkisi de 1821'de Yunan İsyanı ile hissedilmiştir. Osmanlı aydınları için bunun anlamı, millet sisteminin başarısızlığı anlamına gelmiştir. Millet Sistemi içerisinde

yayılan milliyetçilik düşüncelerinin engellenmesi için herkesi kapsayacak bir Osmanlı vatandaşlığının çare olacağına inanılmıştır. Ayrılcı milliyetçi hareketleri engelleyip, Osmanlı coğrafyasındaki her milletten insanlardan Osmanlı vatandaşları yaratma fikri kabul görmüştür ve bu düşünce sistemine de Osmanlıcılık denilmiştir.

Tanzimat Dönemi ile birlikte, Osmanlı Devleti için tebaadan vatandaşlığa doğru bir geçiş ihtiyacı doğmuştur. İhtiyaç duyulan bu Osmanlı vatandaşlığı da toplumla devlet arasında kurulacak bir rıza- sadakat bağına gerekli kılmıştır. Bu bağı kurulması için üç seçenek öne çıkmıştır: Birincisi devlete ve devlet gücünü elinde bulunduran iktidara kutsallık atfederek etnik ve dinsel farklılıkların üstüne çıkacak bir bağlılık oluşturmak; ikincisi yaşanan toprağa duyulacak sevgiye dayanan ortak bir yurtseverlik dili oluşturarak, farklı etnik ve dini toplulukları ortak bir paydada buluşturmak; üçüncüsü ise bütün etnik ve dini ayrımları aşan bir üst kimlik ile seküler yönetimli bir ulus inşa sürecine girmektir (Somel, 2002: 92). Osmanlı iktidarının tercihi doğal olarak bu sayılanların birincisidir: Padişahın kutsal otoritesine bağlı kalacak şekilde din ve etnik kökenleri aşan bir Osmanlıcılık. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri devlete ve padişaha atfedilen kutsallığa ek olarak vatan kavramı da Jön Türkler ve Yeni Osmanlılar'ın muhalefeti esnasında önem kazanmıştır.

1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu, Osmanlıcılığın o dönem için devletin resmi ideolojisi olarak algılandığını göstermektedir. Bu bildiri hukuk önünde dinine bakılmaksızın herkesin eşit olduğunu kabul ederek, o güne kadar ki siyasal alandaki Müslüman hakimiyetini de sonlandırmıştır. Gülhane Hattı Hümayunu Osmanlı coğrafyasında milliyetçi hareketleri engelleyemediği gibi, Müslüman halk arasında da tepkilere sebep olmuştur. Yapılamaya çalışılan bu yenilikler Osmanlı seçkinleri arasında bir muhalefetin de canlanmasını sağlamıştır. Bu muhalif grup ise Yeni Osmanlılar'dır. Aslında Avrupa'da hem ilk kuşak muhaliflere hem de daha sonraki Abdülhamit iktidarı esnasında II. Meşrutiyet için çabalayan ikinci kuşak muhaliflere *Jön Türkler*

denilmektedir. *Jön* kelimesinden hareketle bu grup, Genç Osmanlılar ya da Genç Türkler olarak da adlandırılabilir. Türk akademik yazınında ise Jön Türkler denilince daha çok 1889 sonrası dönem muhalifleri anlaşılacaktır (Akşin, 2014b: 46). Yeni Osmanlılar'a göre Tanzimat ve Islahat fermanları Avrupa'nın emperyal hedeflerine hizmet etmekte ve kültürel bir taklidin de ötesine geçememektedir. Gülhane Fermanı'nda ilk kez ifade edilen ve Müslümanlarla Gayrimüslimler arasındaki eşitlik ilkesine yönelik eleştiri ise Genç Osmanlı muhalefetine ayırt edici bir yönüdür (Çiçek, 2010: 117)

Yeni Osmanlılar'a göre Tanzimat devlet adamları, kendilerini Avrupa'nın gözünde liberal devrimciler olarak gösterebilmek için İslam'ı ayrımcı, hoşgörüsüz ve despotik bir din olarak kasten yanlış tanıtmışlardır. Onlara göre Gülhane Fermanı ile bir yenilik olarak sunulan hukuk önündeki eşitlik sadece Şeriat'ın pekiştirilmesinden ibarettir. Şu durumda, eşitlik meselesinin yeni olduğunu söylemek ise Yeni Osmanlılar'a göre Tanzimat devlet adamlarının cehaletini göstermektedir. Onlara göre, gayrimüslimlere iddia edilen ayrımcılıklara karşı yeni haklar tanıyan her reform fermanı, Avrupa'nın padişah ile tebası arasındaki ilişkilere müdahale etmesi için yeni bir bahane oluşturacaktır. Osmanlı tebaasının kendi hükümetlerinin işleyişini kontrol etmesini ve ihlallerini düzeltmesini sağlayacak bir parlamento olmadığı sürece, gayrimüslimler korunmak için Avrupalı devletlere sığınmaya devam edeceklerdir. Bu durum ise sadece imparatorluğu dış müdahale tehdidi altında tutmakla kalmayacak aynı zamanda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki fiili eşitsizlikleri de derinleştirecektir çünkü gayrimüslimler her zaman Büyük Güçlerin büyükelçiliklerinde ve konsolosluklarında hakları için samimi bir destek bulabileceklerken Müslümanlar haklarını aramak için gidecekleri bir güçten mahrumdurlar. Ayrıca Islahat Fermanı ile birlikte Müslüman olmayanların da askere alınacağına açıklanması Yeni Osmanlılar için bir tehdit anlamına gelmektedir, onlara göre parlamenter bir sistem kurulmadan atılacak bu adım çok kötü sonuçlar doğuracaktır (Çiçek, 2010: 119-121).

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi aydınlar önde gelen Yeni Osmanlılar'dandır ancak aralarında bir fikir birliği de söz konusu değildir. Özellikle Batıcılık, parlamenter demokrasi ve sekülerizm konularında anlaşmazlıklar göze çarpmaktadır. Diğer taraftan siyasal iktidarın kurulacak bir meclisle paylaşılması ve anayasal denetimin sağlanması konusunda fikirleri ortaktır ve ancak bu şekilde devletin kurtulacağını düşünmektedirler. Yeni Osmanlılar'ın düşünsel esin kaynağı Avrupa'da yayılmakta olan *Jeunes* hareketleri ve bu hareketin temel ideolojisi olan milliyetçiliktir. Avrupa'da Yeni Osmanlılar'a Jön Türk denmesinin sebebi de budur. Yeni Osmanlılar her bakımdan Avrupa'daki milliyetçilik akımından etkilenmiş olsalar da Türkçülük fikrini savunmaktan uzak durmuşlar ve Osmanlıcı- İslamcı bir çizgide kalmışlardır. Çünkü Jön Türklerin hayalini kurdukları anayasal yönetim, değişik etnik ve dini unsurların Osmanlı siyasi birliği içinde kalmasını amaçlamaktadır (Ülken, 1998: 63). Türklük vurgusu konusunda dönem aydınları arasında Ali Suavi bir istisna olarak kabul edilebilir. Ali Suavi Gobineau'un da etkisinde kalarak milliyetçi ve yer yer de ırkçı bir söylem geliştirmiştir (Özdoğan, 2001: 50) ancak o dönem için bu fikirler popüler hale gelememiştir.

Türkçülükten İslamcılığa kadar değişik siyasi akımların temsilcileri, düşünsel miraslarının kökleri olarak Yeni Osmanlılar'a kadar geri gitmişlerdir. Gerçekten de Yeni Osmanlılar parlamenterizm ve liberalizmle birlikte Türkçülük ve İslamcılık gibi akımların da çekirdeği olabilecek düşünceler üretmişlerdir, bu başarılarını ise Aydınlanma fikirleri ile İslam arasında oluşturmaya çalıştıkları senteze borçlulardır (Çiçek, 2010: 9). Tanzimat aydınının Osmanlılık ya da Osmanlı vatandaşlığı için kullandığı kutsal kavram vatandır. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Gazi Osman Paşa gibi aydınların yurtseverlik söylemleri Jön Türkleri de etkilemiştir (Lewis, 2011: 266). Tanzimat dönemi boyunca hakim ideolojik söylem toprağın vatana dönüşmesi ve buna bağlı olarak gelişen yurtseverlik dili olmuştur (Alkan, 2009: 386). Namık Kemal'in

yazılarında ve bazı ders kitaplarında değinilmiş olsa da bu dönemde Türklük, aslında bahsedilmekten kaçınılan bir kavram olmuştur. Zaten Osmanlılık fikrinin özü de her türlü milliyetçilikten uzak bir üst kimlik yaratmaktır. Bunlara ek olarak ilerleyen dönemlerde milliyetçi söyleme dahil olacak vatan gibi kavramların kullanımından dolayı, Tanzimat Dönemi bir çeşit ön milliyetçilik olarak değerlendirilebilir. Namık Kemal başta olmak üzere dönem aydınları için birincil önemde olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu olmuştur. Namık Kemal'in "vatan vurgusu" milliyetçilikten ziyade bir yurtseverlik dili içermektedir. Osmanlı Devleti sürekli toprak kaybetmekte ve devlet Büyük Güçlere teslim olmaktadır dahi Türk milliyetçi hareketinin gerekliliği Namık Kemal'in gündemine girmemiştir çünkü bu hareket bir imparatorluk olarak Osmanlı'nın kurtuluşunu garanti etmemektedir. Namık Kemal'in son dönemlerindeki ilgisi Türklerin zaferlerle dolu geçmişine yönelmiş olsa da Osmanlılığın önüne geçen bir Türk milliyetçiliği vurgusunu görmek imkansızdır (Çiçek, 2010: 206).

Yeni Osmanlılar'ın muhalefeti Padişah Abdülaziz'in iktidardan uzaklaştırılıp, II. Abdülhamit'in tahta çıkması ve 1876'da Kamuni Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle başarıya ulaşmış ve hedefledikleri anaysal monarşi yürürlüğe girmiştir. Abdülhamit'in iktidara gelişinden kısa süre sonra Osmanlı- Rus Savaşı patlak vermiş ve bu durum da Abdülhamit'e anayasal yönetimden kurtulması için gerekli bahaneyi sağlamıştır. Abdülhamit, 1878 yılında meşruti yönetimi iptal etmiştir. Sonraki dönemde Yeni Osmanlılar'ın liderlerinin etkisini bir şekilde kırmış, muhalefeti ve basını büyük bir baskı altına alarak Yıldız Sarayı'ndan ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Abdülhamit, iktidarı ideolojik olarak da bir dönüşüme uğratmış ve Osmanlılık politikasını terkederek İslamcı bir ideoloji görünümüne büründürmüştür. Bu dönüşümde kuşkusuz Osmanlı siyasi idaresi içinde yer alan Hristiyan unsurların ayrılıkçı milliyetçi politikaları da etkili olmuştur. Abdülhamit'in İslamcılık politikası ittifak kurmuş olduğu Almanya tarafından da desteklenmiştir. Almanya'nın bu politikayı desteklemesindeki amacı da İngiltere'nin

sömürge devletlerindeki Müslüman nüfusu kendi yanlarına çekmek çabasındır. Ayrıca Abdülhamit yürüttüğü bu politika ile Osmanlı Müslümanları ile daha yakın bir bağ kurarak çevre ve merkez arasındaki ideolojik açığı da kapatmak istemiştir.

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde Türklük kavramı hem muhaliflerin hem de iktidarın söylemi içinde yer almaya başlamıştır. Örneğin II. Abdülhamit döneminde okutulan 'İslam Tarihi' ders kitabında Osmanlı Devleti'nin kutsallığı açıklanırken Türklerin Nuh'un oğullarından Yafes'in soyuna dayandığı, Selçulular ve Osmanlılar'ın da Türk olduğu yazmaktadır. Aynı dönemlerde askeri okullarda okutulan kitaplarda ise Osmanlılar'dan açıkça Türk olarak bahsedilmekte ve Osmanlı tarihi de Müslümanlığın doğuşu ile birlikte değil, Orta Asya Türk medeniyeti ile başlatılmaktadır (Alkan, 2009: 392-395). Dinden arındırılmış bir Türklük kavramından bahsetmek ise Abdülhamit sonrası dönemlerde ortaya çıkacak bir olgudur.

Abdülhamit, meclisi feshedip muhalifleri siyasetten uzaklaştırmış olsa da genç aydınların muhalif fikirlerinin önüne geçememiştir. Bu muhalefetin kaynakları da dönemin modern okulları olan Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye'dir. Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın düşüncelerini benimsemiş muhalif genç aydınlar grubu Avrupa ve Osmanlı coğrafyasında Jön Türkler olarak adını duyurmuşlar ve sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır (Ülken, 1998: 98). Bu hareket Yeni Osmanlı hareketine benzemektedir ama etkileri bakımından çok daha güçlüdür. İttihat ve Terakki'nin de temel hedefi meşruti yönetimi kurmaktır ve bunun için Abdülhamit'in devrilmesini temel koşul olarak görmüşlerdir.

1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Politikaları

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1889'da İttihadi Osmani ismiyle kurulmuştur. Gökalp ve Ahmet Rıza'nın da cemiyete üye olmalarıyla pozitivist düşüncenin amentüsü olan

düzen ve ilerleme kelimeleri cemiyetin fikrîsel sembolü haline gelmiş ve daha sonrasında İttihadi Osmanî isim değiştirerek İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır.

Şükrü Hanioğlu'nun aktardığına göre İttihat ve Terakki'nin kurucularının hiçbirini Türk kökenli değildir ve güçlü bir milliyetçilik anlayışının henüz gelişmediği önemli Müslüman grupları temsil ediyorlardır. Uzun bir süre boyunca Türk olmayan Müslüman aydınlarca yönlendirilen örgütün resmîyetteki hedefi ise imparatorluk coğrafyasındaki İslam unsurlarının birleşmesi olmuştur (Hanioğlu, 1995: 182). Bununla birlikte, 1889-1902 döneminde Büyük Güçlerin İmparatorluğa ekonomik nüfuzu ve siyasi müdahalesi, Jön Türklerin milliyetçiliğini geliştiren katalizör bir etki oluşturmuş ve örgüt yayınlarında sıklıkla kendine yer bulmaya başlamıştır. Ayrıca Jön Türklerin pek çoğunun Paris'te bir dönem yaşamış olmaları ve 1871'deki Fransız milliyetçiliğinin canlanmasından etkilenmeleri de İttihat ve Terakki'nin milliyetçiliğe yönelmesindeki bir etken olarak değerlendirilmelidir (Hanioğlu, 1995: 210).

İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruluşundan itibaren Osmanlı'nın siyasi birliğinin sağlanmasını savunmuş ve ayrılıkçı düşüncelere karşı çıkmıştır. Temel ilke olarak Osmanlılığı savunan her etnik ve dini unsurun cemiyete katılma olanağı olsa da üyelerinin çoğu Türklere aittir (Semiz, 2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel motivasyonu anayasal yönetimin kurulması ve meşrutiyetin ilanılmasıdır ve bunun için de Abdülhamit'in baskı rejiminin sona erdirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Abdülhamit iktidarına karşı girişilen bu hareket, azınlık grupları tarafından da kendi çıkarlarına uyduğu için desteklenmiş ve bu gruplardan da İttihat ve Terakki'ye katılımlar olmuştur. Hem Osmanlı siyasi birliğinin sağlanma ideali hem de cemiyet içindeki Türk olmayan unsurların varlığı İttihat ve Terakki'yi doğrudan Türkçü politikalar uygulamaktan bir süre için de olsa alıkoymuştur.

1895 yılında cemiyetin hazırladığı ilk tüzükten İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dair bazı önemli ayrıntılar göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi hücre tipi örgütlenme

yapısıdır. Eğer üyelerden biri polis tarafından yakalanırsa bütün örgütün açığa çıkmaması için böyle bir yöntem seçmişlerdir. Başka bir ayrıntı İttihat ve Terakki Cemiyeti muhaliflerinin vatan haini olarak kabul edilmesidir. Bu durum örgütün kuruluşundan beri kendisine bir kutsallık atfettiği anlamına gelmektedir. Bir başka ayrıntı ise cemiyete kadınların da erkekle eşit hak ve yükümlülüklerle üye olabilme yolunun açık olmasıdır. Akşin'e göre bu durum İttihat ve Terakki Cemaati'nin çağcılığına ve modernliğine işarettir (Akşin, 2014a: 48).

İttihat ve Terakki Cemiyeti de aynı Yeni Osmanlılar gibi kendi içerisinde ideolojik bir bütünlük sağlayamamıştır. Cemiyet içindeki ideolojik karşıtlık kendisini Prens Sabahattin ve Ahmet Rıza önderliğindeki gruplaşmada kendini göstermiştir. Prens Sabahattin adem-i merkeziyetçi, bireycilik yanlısı ve meşruti yönetime geçmek uğruna yabancı müdahalesini savunan bir çizgide idi. Ahmet Rıza grubu ise merkezi yönetimden yanaydılar. 1902 senesinde Paris'te organize edilen I. Jön Türk Kongresi'ndeki temel tartışma konusu da Abdülhamit rejiminin yıkılması için İngiltere ve Fransa'dan yardım alınması konusu olmuştur, bu fikre Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve Yusuf Akçura karşı çıkmışlardır. 24 Temmuz 1908'de anayasal yönetime tekrar geçilmesi ile birlikte bu iki grup tamamen kopmuş ve Prens Sabahattin'in ekibi Ahrar Fırkası'nı kurarak İttihat ve Terakki'den ayrılmıştır.

Akşin'e göre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel özellikleri şunlardır: Türkçülük, gençlik, yönetenler sınıfından olmaları, modern okullarda okumuş olmaları ve burjuva zihniyetine sahip olmaları. Cemiyetin özellikle yasa dışı olduğu dönemlerde önemli görevleri genç ve bekar üyeler üstlenmişlerdir. Üyelerin ciddi bir çoğunluğu memur ya da askerlerdir, çoğunluğu Batı tipi modern okullarda eğitim almıştır ve liberal kapitalist bir ekonomi tahayyülleri vardır. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki kolektif liderlik anlayışı da çok önemlidir. Zaman zaman Enver ve Talat paşa gibi kişiler yönetimde öne çıkmış olsalar da merkez yönetme kurulu olan Merkezi Umumi her zaman

temel yönetim organı olmuştur. 1913'e kadar bir başkanlık makamı bile olmayan cemiyetin reis-i umumilerinin siyasi ağırlığı bugünkü siyasi parti başkanlarının ağırlıklarıyla karşılaştırılamayacak düzeydedir (Akşin, 2014a: 50-65).

Türk milliyetçiliği İttihat ve Terakki'nin son ideolojik uğrağı olarak kabul edilebilir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bile Osmanlıcılık ideolojisi savunulmaya devam edilmiştir ve bu ideoloji devletin İmparatorluk olarak kalması için bir anahtar olarak görülmüştür. Yaygın olan görüşe göre, bu siyasi tutum Balkan Savaşları'na kadar devam etmiştir. Hanioglu ise 1906 yılından itibaren İttihat ve Terakki'nin yol gösterici ideolojisinin milliyetçilik olduğunu söylemektedir. Cemiyetin Türk üyeleri açıkça Türkçü politikalar savunmaya bu tarihlerden itibaren başlamışlardır. Diğer taraftan, Cemiyetin Türk olmayan üyeleri ise zamanla kendi etnisitelerinin milliyetçilik davalarına katılmışlardır. Örneğin İbrahim Temo Arnavut milliyetçiliğine yönelmiş, Abdullah Cevdet ise Kürt hareketinin önderi konumuna gelmiştir. 1906 yılının önemi ise İttihat ve Terakki ile ordu arasındaki ittifakın bu tarihe rastlamasından ötürüdür. O dönemlerde eğitim görmüş subaylar üzerinde etkisi olan Von der Goltz'un *Das Volk in Waffen* isimli kitabı da İttihat Terakki politikaları üzerinde bir öneme sahiptir. Bu kitapta önerilen şey güçlü bir hükümet ve toplumların şekillenmesi noktasında ordunun da elini taşın altına sokması gerektiğidir. Ordu içerisinde Türk milliyetçiliği fikirleri yayıldıkça İttihat ve Terakki içinde de Türk milliyetçiliği fikirlerine paralel olarak güçlü bir yönetici elit olma idealleri gelişmiştir. Hanioglu'nun deyimiyle; gerçekleşmiş olan bu askeri-entelektüel ittifak, Jön Türk ideolojisine devrimci bir yön kazandırmıştır (Hanioglu, 1995: 211-212). Kitlesele bir güce sahip olması ve şiddeti siyasi bir argüman olarak kullanması ise İttihat ve Terakki'nin devrimsel niteliğini pekiştiren olgulardır. İttihat ve Terakki kitle hareketlerini organize edebilmiş Türkiye'deki ilk siyasal örgüttür ve bu yolla halkçılığı çok ileri bir boyuta taşımıştır. Protesto ve miting gibi araçlarla şehirli kitlenin desteğinden çok iyi yararlanmış ve Avusturya mallarını boykot gibi kampanyalarla halk etkili bir

silah olarak kullanılabilmiştir. Balkan Savaşları başladığında kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ise savaş için halktan bağış toplamak amacıyla kullanılmış ve ciddi bir ekonomik fayda elde edilmiştir. Bu cemiyetin bir başka özelliği ise milli kelimesinin ilk kez resmi olarak kullanmasıdır. Her ne kadar Türk anlamında kullanılmasa da Osmanlılık ve İslamlık kavramlarının yerine millet kelimesini yerleştirmeye çalışmış ve kısmen de olsa başarılı olmuştur. Abdülhamit döneminde küçük bir istisna konumunda olan siyasi ölüm cezası ise İttihat Terakki için günlük hayatın bir rutini haline gelmiştir. İttihat ve Terakki elde ettikleri iktidarı kaybetmemeye karardır ve ayrıca cemiyet üyeleri kendilerinin kutsal bir davada olduklarına inandıklarından, kendilerine başkaldıranların öldürülmesinde hiçbir beis görmemektelerdir. Faroz Ahmad'a göre siyasal şiddetin varlığı İttihat ve Terakki'ye totaliter bir görünüm kazandırmamıştır çünkü iktidarları tehlikeye düşmedikçe cemiyet liberal tutumunu devam ettirmiştir (Ahmad, 2016: 224-225).

1908'den sonra Osmanlı iradesi içindeki azınlıklar pek çok farklı cemiyet kurmuşlar ve adem-i merkeziyetçi bir çerçevede nihayetinde özerkliğe varacak bir yol haritası belirlemişlerdir (Tunaya, 1989: 603). İttihat ve Terakki Fırkası'nın Osmanlı'nın siyasi bütünlüğü idealinden vazgeçmeme politikası aynı zamanda Türkçülük fikrine karşı mesafeli durdukları anlamına da gelmektedir ancak 1910 yılına gelindiğinde Arap ve Arnavutların ayrılık talepleri ile Ermeni isyanları, İttihat ve Terakki'yi milliyetçi politikalara yönlendirmiştir. Bu politika değişikliğinin somut delili ise Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin Gazetesi'nde yazdığı bir makaledir. Makalede İttihat ve Terakki'nin Osmanlılık siyasetinden vazgeçtiği ve Türkçülük dışında başka bir seçeneğin kalmadığı yazmaktadır (Yıldız, 2016: 305-308). Türk milliyetçiliği fikrinin sosyolojik bir yöntemle sistemleştirilmesi ise İkinci Meşrutiyet döneminde ve Türkçüler eliyle olmuştur (Tunaya, 1960: 88). İttihat ve Terakki bu dönemde resmi olarak milliyetçilik ideolojisini

benimsememiş olsa da uygulama düzeyinde, milliyetçiliğe bir kayma olduğunu söylemek hiç zor değildir.

1910 yılında alınan bir kararla devlet sınırları içindeki tüm okullarda Türkçe resmi eğitim dili olarak kabul edilmiştir (Landau, 1999: 73). Bu karar esas olarak ayrılıkçı hareketleri engellemek için atılmış bir adım anlamına gelmektedir ancak Türk olmayan Müslüman unsurların da tepkisine sebep olmuştur. Daha sonra çıkartılan bir cemiyetler kanununu ile de etnik ve dini ayrılıkçılığa dayanan ya da isminde etnik ve dini vurgular olan kuruluşların açılması yasaklanmıştır. Sonrasında Rum, Bulgar ve diğer azınlık grup dernekleri kapatılmıştır. Son olarak da Bulgar ve Rum çetecilere karşı askeri önlemler alınmıştır (Semiz, 2014: 230). Rum ve Bulgar çetecilerle girişilen silahlı mücadele; Ömer Seyfettin gibi asker- aydınların Sosyal Darwinist fikirlerle ve ırkçı milliyetçilikle tanışmasına da sebep olmuştur. Balkan Savaşları sonrasında yaşanan büyük toprak kayıpları ve kaybedilen topraklarda Türklerin Anadolu'ya göçe zorlanması hem nüfus yapısında hem de İttihat ve Terakki'nin ideolojisinde önemli değişikliklere sebep olmuştur.

1911'de İtalya ve 1912'de Balkan devletleriyle yapılan savaşlar sırasında Osmanlı'nın toprakları neredeyse 1/3 oranında azalmış ve nüfusu 24 milyondan 19 milyona düşmüştür. Kaybedilen topraklar esas olarak Osmanlı'ya çok uluslu yapısını kazandıran topraklardır, aynı zamanda orduya asker ve bürokrasiye memur yetiştiren en önemli şehirlere sahiptir. Bu toprakların kaybedilmesinin en büyük sonucu İttihat ve Terakki'nin politikalarındaki Türk milliyetçiliğine kayış olmuştur. Trablusgrab'ın kaybı ise imparatorluk dahilindeki Arapların kendi ulusal bağımsızlıklarını düşünmesine sebep olmuştur. Örneğin bu dönemlerde kurulan Arap Adem-i Merkeziyet Partisi'nin amacı Arap yarımadasındaki şehirleri birleştirmektir. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar'ın elden çıkması sonrası ise devletin kabağına çekilebileceği tek güvenli liman, Anadolu olarak görülmüştür. Anadolu'da ise Türklerin

tartışmasız hakim etnik kültür olmaları İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçiliğine yönelmesini kaçınılmaz kılmıştır (Ahmad, 2016: 212-214). Bu dönemki İttihat ve Terakki milliyetçiliği Turancı nitelikler taşıyan bir milliyetçiliktir. F. Rıfki Atay'ın aktardığına göre Enver Paşa önce Mustafa Kemal'e sonra da Rauf Orbay'a Asya'yı ele geçirecek ordunun başına geçmelerini teklif etmiştir. Aktarılanına göre Enver Paşa Mustafa Kemal'in emrine üç tane alay vererek Hindistan'a kadar yürümesini istemiştir. Mustafa Kemal ise bunun başaralamayacak bir görev olarak gördüğünü belirtip reddetmiştir (Atay, 1980: 85). Turancılık fikrinin kolayca benimsenebilmesinin ise birkaç özel sebebi vardır. Her şeyden önce Turancılık sistematize edilmiş bir siyasi düşünce değildir, bu sebeple kolayca İslamcılık ile bağdaştırılabilmektedir. Bir başka sebep ise kuşkusuz, İttihat ve Terakki içinde güçlenmiş olan Rusya kökenli aydınlardır. Ayrıca Batı topraklarında tamamen yenilen İttihat ve Terakki için Doğu'ya doğru yayılarak imparatorluk yapısını korumanın psikolojik olarak bir anlamı vardır (Ahmad, 2016: 215). Bu anlam ise imparatorluk tahayyülünün devamı ve buna bağlı olarak elde edilecek motivasyondur.

İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçiliği ideolojisine yönelmesinin uygulama sahasındaki en görülür yansımaları ise iskan ve milli iktisat politikalarıdır. Zafer Toprak'a göre (2014) Balkan Savaşları'nın bu noktada kader belirleyici bir özelliği vardır, bu kader ise liberal politikaların sona ermesi, çok uluslu yapıdan çaresizce vazgeçilmesi ve İttihat ve Terakki'nin Anadolu yerel eşrafı ile birlikte Müslüman Türklük ile kurduğu organik ilişkidir. İttihat ve Terakki'nin bu tarihten sonra temel olarak gözettiği kesim Müslüman Türkler olacaktır ve bu durum da onların ekonomik olarak desteklenmesini gerekli kılmıştır. İttihat ve Terakki'nin Milli İktisat politikası, Osmanlı'nın ulusal pazardan yoksun parçalı ekonomik yapısından ekonomik olarak bütünleşik bir yapıya geçişi amaçlamıştır. Milli İktisat'ın karşılaştığı en büyük sorun ise Müslüman Türklerin sermaye birikim noktasında çok geri olması ve liberal ekonomi eşliğinde bu durumun değişmesinin imkansız olmasıdır. İttihat ve Terakki bu durumu aşmak için küçük

üreticileri bir araya getirecek anonim şirketler kurmuş, kooperatifler aracılığıyla da ticari faaliyetleri gayrimüslim unsurlardan Türklerin eline geçirmiştir. Taşrada da üreticiler örgütlendirilerek, mal alan tüccarların sendikaları karşısında Müslüman Türk esnaf ve zanaatkarın rakipsiz olması sağlanmıştır (Torpak, 2014: 35). Milli İktisat bu müdahaleci politikasından dolayı Cumhuriyet dönemi Devletçiliğinin bir öncüsüdür. Ticaretin gayrimüslimlerden Müslüman-Türk unsurlara geçmesi ise ulus-devlet yolunda atılan ilk büyük adımdır.

Balkan Savaşları'nın ikinci kader belirleyici özelliği ise devletin Avrupa'daki topraklarının kaybedilmesi sonrası bu bölgelerde yaşayan Türklerin etnik bir ayrımcılığa tabi tutulması ve bunun sonucunda Avrupa'dan Türkiye'ye ciddi bir Türk göçü başlamasıdır. Ayrıca Kırım ve Kafkasya bölgelerinden de ciddi bir muhacir akını söz konusudur. Balkan Savaşları'ndan alınan ders Dündar'a göre Anadolu'nun kaybedilmemesini sağlamıştır. İttihat ve Terakki'nin bunu sağlamak için başvurduğu yol ise Anadolu'nun Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesi üzerinedir. İktidarın bu dönemdeki temel iskan politikası Müslüman Türkleri Anadolu'nun her yerine yayarak hiçbir yerde başka bir etnik unsurun hakim nüfus olmamasını amaçlamak olmuştur. Arap, Ermeni, Kürt, Arnavut ve Çingene gibi etnisitelerden toplulukların ise azar azar Türk nüfus içerisine dağıtılarak zaman içerisinde asimile olacakları düşünülmüştür (Dündar, 2007). I. Dünya Savaşı'nın devam etmekte olduğu 1915 yılında ise cephe gerisinden vurdukları gerekçesiyle Ermeniler zorunlu bir göçe tabi tutulmuş, salgın hastalık ve yağma amaçlı saldırılar dolayısıyla sayısı yüzbinlerle ifade edilecek kadar insan hayatını kaybetmiştir. Bu durumun sistematik bir yok etme politikasının sonucu olmadığını düşünmekteysek de, konu bizim çalışmamızın kapsamı dışındadır. Devletin topyekün bir imha amacı olmasa dahi bazı saldırıların kamu görevlilerinin göz yumması ve ya dahil olması eliyle gerçekleştiği ise pek çok akademik yayında dile getirilmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de İttihat ve Terakki, Ermeni Tehciri konusunda suçlanmaktadır

ve bunun bir soykırım olarak kabul edilip edilemeyeceği ciddi bir tartışma konusudur. Bizim çalışmamız bakımından son gerece açık olan ise İttihat ve Terakki'nin Ermeni politikası ile 1923'teki nüfus mübadelesi sonucunda Anadolu'da gayrimüslim yoğunluklu hiçbir yerleşim yerinin kalmadığı ve bunun da ulus-devlete giden çok önemli bir aşama olduğudur.

1.2. Yusuf Akçura ve Gökalg Etkisi

Milliyetçilik ideolojisi Türkiye tarihinde sırasıyla üç amaca ulaşmak için bir yol haritası olarak kullanılmıştır: Devleti kurtarmak, milli bir kimlik inşa etmek ve sonrasında da ulus devlet kurmak. Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti'ni kurtarmak amacıyla ilk olarak Akçura tarafından benimsenmiştir. Modern Türk milliyetçiliğinin öncüsü bu bakımdan Akçura olarak kabul edilebilir. Gökalg ise hem devlete hem de vatandaşlara milli bir kimlik kazandırma çabası ile milliyetçi bir düşünce sistemi inşa etmiş; Atatürk ise modern bir ulus devlet kurmanın tek koşulu olarak milliyetçiliği temel ilke olarak belirlemiştir (Akpolat, 2008: 5).

Türk milliyetçiliği hareketinin tarihi birbiriyle çatışan, çelişen, dikotomik savlar arasındaki gerilimlerle oluşmuştur. Georgeon'a göre bu karşıtlıkları anlamak için Gökalg ve Akçura arasında bir dikotomik ilişki kurmaya çalışmak anlamlıdır (Georgeon, 2006: 91). Gökalg ve Akçura 1876 yılında doğmuşlar, gençliklerinde muhalif hareket içinde yer almışlardır. Cumhuriyet döneminde Kemalist rejimi desteklemişlerdir ve her ikisi de millet vekilliği yapmıştır. Georgeon'a göre Akçura Türk milliyetçiliği hakkındaki siyasi kavrayışa Gökalg'e göre çok daha erken bir dönemde sahip olmuşken Gökalg uzun bir süre ümmetin bir çeşit türevi olan millet düşüncesinde sadık kalmıştır. Gökalg, İttihat ve Terakki'nin aydın kanadını temsil etmiş ve hem dönemindeki hem de gelecekteki aydınlar üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Akçura ise çok daha temkinli bir şekilde iktidardan uzak kalmayı tercih etmiştir ve uzun süreli bir etki oluşturmamıştır. Akçura ve

Gökalp arasındaki başka önemli bir fark ise temsil ettikleri sınıflardır. Akçura, Kazanlı burjuva bir aileye mensuptur. Buna bağlı olarak da burjuvazi ideallerine ve sınıf bilincine sahiptir. Gökalp ise İttihat ve Terakki ile cisimleşmiş, klasik son dönem bir Osmanlı aydınıdır (Georgeon, 2006: 92-93).

1900'lü yılların başında Osmanlı'daki siyasal ve toplumsal sorunlar karşısında Gökalp ve Akçura'nın yaklaşımları da hem kavramsal hem de entelektüel olarak farklıdır. Göze çarpan en temel fark Gökalp'in sosyoloji Akçura'nın ise tarih disiplinine bağlı olan düşünce tarzlarıdır. Her ikisi de Türk milliyetçiliğinin doğuşu üzerine düşünmüşler ama farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Gökalp'e göre Türk milliyetçiliği bir düşünce sistemi şeklinde ortaya çıkmıştır ve bunun kökeni de Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarına dayanmaktadır. Bu düşünce daha sonra Osmanlı aydınları tarafından da benimsenmiş, uyarlanmış ve yayılmıştır. 1908 Devrimi ve Balkan Savaşları ise Türk milliyetçiliğinin açığa çıkmasını hızlandırmış, milliyetçi duyguların ve düşüncelerin yayılmasına olanak sağlamışlardır.

Rusya'daki Müslümanların milliyetçilik hareketi ve uluslaşma süreçleri ile Osmanlı'da gözlemlenen uluslaşma hareketleri arasında paralellik gören ilk kişi Akçura'dır. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin geleceğini de Gökalp'den çok daha önce tespit etmiştir (Berkes, 1976: 197). Akçura'ya göre Türk milliyetçiliği fikrinin oluşumu esas olarak bir sosyo-ekonomik değişimin sonucudur. Türk milliyetçiliği, kendi ulusal pazarını kurmak ve siyasi bağımsızlığını elde etmeyi amaçlayan Türk burjuvazisinin gelişimine paralel bir şekilde oluşmaya başlamıştır. Akçura, Hristiyan toplulukların Türklerin zararına zenginleşmesinin milliyetçi duyguların uyanışında etkili olduğunu düşünmektedir. Bu düşünce, en kaba anlatımıyla yapı-üst yapı ilişkisine bir gönderme anlamına gelmektedir (Georgeon, 2006: 95). Bu farklılaşma Gökalp ve Akçura'nın stratejilerine de yansımıştır. Gökalp Türk milliyetçiliğinin gelişimi için kültür konusuna odaklanmışken Akçura'nın temel odağı ise Türk ulusal burjuvazisinin oluşmasıdır.

Türkçülük, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Tatar halkları arasında ortaya çıkmış ve ilk olarak Rusya Türkleri aracılığıyla Osmanlı'ya gelmiştir. Türkçülük fikri tüm Türk halklarının kültürel ve politik birleşmesini savunmuş ve ortak tarihsel kökleri vurgulamıştır. Bu dönemlerde Türkçülük ve Pan-Türkizm terimleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Osmanlı dışında yaşayan Türklerle birleşmeye odaklandığı için pek çok Osmanlı aydını bunun gerçekleşmesi güç bir hayal olduğuna inanmıştır. 1908 yılında Yusuf Akçura, Veled Çelebi ve Nektar Asım'la birlikte Türk Derneği'ni kurmuştur. Bu derneğin amacı, milli eğitim, ekonomi ve bilimsel çalışmaların artırılması yoluyla Türk edebiyatının ve Türkçülüğün teşvik edilmesidir. Osmanlı Türklerinin sorunları ile kendilerini sınırlamamışlardır ve aynı zamanda daha geniş Türk dünyasındaki mevcut duruma da dikkat çekmişlerdir (Özdoğan, 2001: 79).

Akçura, ırk kavramına dayalı siyasi bir Türk milleti düşüncesini 1904 gibi erken bir tarihte ortaya koymuştur. Akçura'ya göre 1900'lü yılların Osmanlı'sında farklı topluluklar tarafından geri dönülemez bir biçimde milliyetçi uyanışlar başlamıştır ve Osmanlı milleti tasarıları hiçbir şekilde başarılı olamayacaktır. İslami dayanışma bağları kuvvetli olsa bile, bu bağ emperyalistler tarafından kolayca bozulabilecek bir yapıdadır. Bu şartlar altında Akçura'nın önerisi etnik dayanışma üzerine kurulacak bir Türk devleti olmuştur. Pantürkizm ile Akçura'nın amaçladığı bir başka şey ise Jön Türkler'deki imparatorluğun devamı idealleri ile Tatar burjuvazisinin hegemonyacı özlemlerini karşılamaktır. Yani hem Tatar burjuvazisi Orta Asya'da Ruslarla olan rekabette büyük bir avantaj elde edecek hem de Osmanlı Devleti yeni bir toplumsal iş bölümü, yeni bir etnik örgütlenme ve yeni bir teritoryal oluşum sayesinde dağılmaktan kurtulacaktır. Akçura'da Pantürkizm bu kadar işlevsel ve önemli iken Gökaltp düşüncesindeki Turan kavramı Türk milliyetçiliğinin sadece romantik bir boyutunu ifade etmektedir. Turan Gökaltp için 'uzak mefkure' iken, Akçura için tüm Türklerin çıkarına olan ve kesinlikle gerçekleştirilmesi gereken bir ülküdür. Devleti kurtarma noktasında Yusuf Akçura'nın

‘Üç Tarz-ı Siyaset’i, laik düşüncenin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Akçura, hiçbir sorunun tespitinde ya da çözüm önerisinde dini bir referans olarak kullanmamıştır ve bu bakımdan Osmanlı’da siyasal düşüncenin dinden ayrılması konusunda bir öncü olarak kabul edilebilir. Akçura’nın bu eserinden önce, Osmanlı’nın son dönemlerindeki siyasi akımları sıralayan, açıklayan ve hepsine bir isim vererek ana çerçevelerini belirleyen bir yapıt ortaya koyulmamıştır. Daha öncesinde dil ve ebebiyatta Türkçülük fikrinden bahsedilmiş olmasına rağmen Türk milliyetçiliğinin politik değerini ortaya koyan önemli bir eser yoktur (Karal, 1976:11).

Akçura, Osmanlı milleti yaratma idealinin doruk noktası olarak Ali ve Fuat Paşalar zamanını göstermektedir. Bu dönemde yapılan ıslahatların hepsi Fransız tipi millet anlayışına uygun biçimde plisbit ile milletler oluşturma mümkünlüğü inancına uygun yapılmıştır. Almanların ırk merkezli millet düşüncesi ise Akçura’ya göre daha gerçekçidir ve temelleri sağlam esaslara dayanmaktadır. Bu millet düşüncesi aynı zamanda Napolyon’un Fransız millet anlayışına da galip gelmiştir, Akçura’ya göre bu durum göstermektedir ki, Osmanlı milleti düşüncesi en önemli dayanaklarından birisini muhakkak ki yitirecektir (Akçura, 1976: 20). Akçura’ya göre ‘vatan’ ve ‘Osmanlılık’ parolalarıyla bütün unsurları kapsayacak bir Osmanlı milleti düşüncesi Genç Osmanlıların Batı’da gördükleri eğitim ve Rousseau başta olmak üzere etkilendikleri filozoflarla ilgilidir. Ancak Genç Osmanlılar o günün koşullarında yeni bir millet vücuda getirmek için çok geç kalındığının ve soylar ile dinlerin ne kadar önemli olduğunu anlayamamışlardır. Akçura’ya göre Osmanlı içindeki topluluklar, çıkarları bunu gerektirmese bile Osmanlı millet birliği içinde kalmak istemeyeceklerdir. Ayrıca Fransız tipi milliyet düşüncesinin Doğu’da uygulanma şansı da yoktur (Akçura, 1976:21). Osmanlı milleti yaratma düşüncesinin imkansızlığı ortaya çıkınca sonraki yol İslam birliği olarak düşünülmüştür. İslamcılık politikası Osmanlı’daki Müslüman olmayan unsurların ayrılmasına sebep olabilirdi ancak diğer taraftan da tüm dünya

Müslümanlarının milletlerine bakılmaksızın birleştirilmesini amaçlamaktaydı. Akçura'ya göre, bu düşünceye paralel olarak Osmanlı padişahları sultan, padişah lakapları yerine halife ünvanını kullanmaya başlamış, sarayını imamlarla, şeyhlerle, seyyitlerle doldurmuş ve din adamlarını çok önemli devlet memurluğu kadrolarına atmamıştır. Ayrıca gayrimüslim düşmanlığının yayılması için de halk arasına vaizler göndermiştir. Bütün bu olanların sonucu Akçura'ya göre Hristiyan toplulukların ayaklanması ve imparatorluğun dağılma sürecine girmesi olmuştur (Akçura, 1976: 22-23).

Akçura'ya göre ırk üzerine kurulu bir Türk siyasi milleti yaratmak fikri çok yenidir. Osmanlı'da ya da diğer Türk devletlerinde bu amaca yönelik bir fikir o güne kadar gelişmemiştir (Akçura, 1976: 23). Ancak çeşitli soylara ve dinlere mensup olup, birbirlerine düşmanca hisler besleyen toplulukların birlikte yaşama iradesi göstermesi de mümkün değildir (Akçura, 1976: 28). Osmanlılık fikri bu yüzden başarısız olmuştur. Akçura'ya göre İslamcılık politikası da Osmanlılık kadar başarısız olmaya mahkumdur. İslam coğrafyasında topluluklar milli bir bilinçten mahrum olup kendilerini her şeyden önce Müslüman olarak tanımlasalar da dış engeller çok kuvvetlidir. Osmanlı dışındaki Müslüman toplulukların pek çoğu Hristiyan devletlerin nüfuzu altındadır ve Batılı büyük devletlerin pek çoğunun da Müslüman tebaaları vardır. Bu yüzden her koşulda Osmanlı'nın İslam birliği siyasetine karşı çıkacaklardır (Akçura, 1976: 33).

Osmanlı'nın uygulayacağı Türk birliği politikası ise Akçura'ya göre uygulanabilir ve faydalıdır.

“Türk birliği siyasetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dini, hem ırki bağlar ile pek sıkı, yalnız dini olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair müslim unsurlar daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleşebilecekti.

Lakin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile aynı olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemelerine hizmet edilecek ve iş bu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı.” (Akçura, 1976: 33-34).

Akçura'ya göre Türk birliği siyasetinin uygulanması Türk olmayanların ve Türkleşmesi mümkün olmayan toplulukların Osmanlı'dan ayrılmasına sebep olacaktır ancak bu zarar diğer politikaların uygulanması sonucu oluşacak zararlara göre daha tercih edilebilir bir seçenektir. Türk birliği siyaseti o dönem için çok yeni bir düşüncedir ve İslamiyet'te görülen güçlü bir teşkilattan, heyecandan ve birliği sağlayabilecek kurumlardan yoksundur. Ayrıca birleşmesi muhtemel Türklerin çoğu tarihlerini unutmuşlardır, bu da ayrı bir güçlük doğurmaktadır (Akçura, 1976: 34).

Akçura, birleşmesi olanaklı olan Türklerin neredeyse hepsinin Müslüman olduğunu ve bu sebeple İslam'ın, Türklerin birleşmesinde bir rolü olabileceğini de ortaya koyar ancak İslam'ın da, aynı Hristiyanlıkta olduğu gibi, içinde milletlerin gelişebileceği şekilde bir dönüşüme uğraması gerektiğini söyler.

“...Zamanımız tarihinde görülen umumi cereyan ırklardandır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasi ehemniyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimai olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmaktan vazgeçerek, kalblerin hadi ve mürşitliğini deruhte ediyor, ancak halik ile mahluk arasındaki vicdani rabıta haline geçiyor. Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasi ve içtimai ehemniyetlerini muhafaza edebiliyorlar.” (Akçura, 1976: 34-35).

Akçura'ya göre Türk birliği siyasetinde bir dış bir de iç engel vardır. Dış engel, Rusya'nın Müslüman Türk tebaasına sahip olması ve bu nedenle çıkarları gereği Türk

birliği siyasetine engel olmak isteyecek olmalarıdır. Hristiyan devletler arasında Türk tebaasına sahip tek devlet Rusya olduğu için bazı Avrupalı devletler Rusya'yı zayıflatmak amacıyla Türk birliği siyasetini destekleyebileceklerdir. İç engel ise Türk'ten anlaşılan şeyin tüm dünya Türkleri değil, sadece Osmanlı'da yaşıyan Batı Türk'ü olmasıdır.

“... Lakin gördüm ki hukuku muhafaza olunacak, zihinleri temizlenecek, fikirleri sevindirilecek Türk, sandığım gibi şimdi bile Hanbalık'tan, Karadağ'a, Timur Yarımadasından, Karalar İline kadar Asya, Avrupa ve Afrika'nın mühim birer kısmını kaplayan büyük ırkın efradından herhangi bir Türk olmayıp ancak Osmanlı devleti tebaası olan Garb Türküdür. 'Türk' yalnız onları görüyor, onları biliyor. Ve, hem ancak miladi on dördüncü asırdan beri -ve Fransız menbalarına nazaran- biliyor. Ve binaenalyh, şu zamanda aynı devletin tebaası olup müslim veya gayrimüslim ve fakat diğer cinsten bulunan cemaatlar, ve harici milletlere karşı yalnız onların hukukunu muhafaza etmek istiyor. Türk için Türklüğün askeri, siyasi ve medeni geçmişı yalnız Hüdavendigarlarından, Fatih'lerden, Selim'lerden, İbn-i Kemal'lerden, Nefi'lerden, Baki'lerden, Evliya Çelebi'lerden, Kemal'lerden teşekkül ediyor: Oğuz'lara, Cengiz'lere, Timur'lara, Uluğ Bey'lere, Farabi'lere, İbn-i Sina'lara, Teftazani ve Nevai'lere kadar varamıyor.” (Akçura, 1976: 35).

Akçura'ya göre milletin bir kaç türlü tarifi vardır. Örneğin Almanlar ve Slavlar ırk ile dili esas alırlarken, Fransızlar ortak yaşama isteğini, İtalyanlar ise toprağı ve dili milletin kurucu unsurları olarak kabul etmektedirler. Akçura, mümkün olduğu kadar objektif kalmak arzusunu belirtmiş ve milleti şöyle tanımlamıştır: “Millet, ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş insan toplumdur” (Akçura, 1978: 35). Akçura Üç Tarz-ı Siyaset başta olmak üzere pek çok eserinde Türklüğün dar tanımını eleştirmiş ve Türkçülüğu de tüm dünya Türklerinin birleşmesi ideali olarak tanımlamıştır. Ancak 1928 yılına gelindiğinde onun düşüncelerinde de bazı değişimler göze çarpmaktadır.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin başta Büyük Millet Meclisi Hükümeti namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir. Çoğu Türkçülerin belki hayatlarında gerçekleşeceğini ümit bile edemedikleri ideal, bir Türk dehasının kudretiyle bir geçek olmuştu, milli Türk devleti kurulmuştu.” (Akçura, 1978: 230).

Akçura’ya göre milli birliklerini kurmuş ve kuramamış milletlerin milliyetçilikleri farklıdır. Fransız ve İngiliz milliyetçiliği ile Alman-Slav milliyetçiliği arasındaki farkın özü de burada saklıdır. Akçura’ya göre Türkler de siyasi birliklerini sağlayamamış olduğundan Alman tipi bir milliyetçiliği örnek almalılardır (Erişirgil, 1958: 41). Yusuf Akçura’ya göre “Türk; Türk- Tatar, bazen de Türk-Tatar-Moğol diye anılan bir ırktan gelen ve adetleri, dilleri birbirine yakın, ortak bir tarihi paylaşan kavim ve kabilelere denir” (Akçura, 1978: 33). Ziya Gökalp’e göre ise Türk; Türkçe konuşup ortak bir dine inanan kavimlerin bütünüdür. Erişirgil’e göre aradaki fark çok nettir: Biri milleti ırk ile tanımlarken diğer dil ve kültür odaklı bir tanımlamaktadır (Erişirgil, 1958: 8).

1911’de *Genç Kalemler Dergisi*, 1917’de de Türk Ocakları Gökalp’in büyük katkılarıyla kurulmuştur. Gökalp, o zamana kadar dağınık bir şekilde kalmış fikirleri sistemli bir bütünlük haline getirmiş ve milli bir bilinç yaratmayı temel hedefi olarak belirlemiştir. Durkheim sosyolojisinden esinlenerek millet, hars (kültür), medeniyet, milli mefkure gibi düşünceleri bilimsel bir yöntemle işleyerek Türk sosyolojisine kazandırmıştır (Tunaya, 1960: 88). Gökalp, toplum kavramına önem verdiği için Durkheim sosyolojisini kendine rehber edinmiştir. Durkheim sosyolojisinin temelinde ise birey-toplum dikotomisi yatmaktadır. Durkheim’e göre toplum, birey karşısında onu denetleyici bir güç durumundadır ve toplumu şekillendiren bireyler değil bireyi şekillendiren toplumdur (Tokluoğlu, 2012: 118). Durkheim’de toplumun bireye olan üstünlüğü, Gökalp’e milletin bireye üstünlüğü olarak yansımıştır.

Gökalp'e göre 'Turan' kavramı Türklerin o günkü ve geçmişteki yaşadıkları yer demektir. 1918'de yazdığı 'Rusya'daki Türkler ne yapmalı?' makalesinde Turan tarihini altı döneme ayırmıştır. Bu dönemlerden üçü Türk hakimiyetinde üçü de yabancı hakimiyetinde geçmiş ve Rusya'da çarlık rejiminin devrilmesi ile birlikte yedinci dönem başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Gökalp'e göre dördüncü Türk devrinin de başlamış olduğu anlamına da gelmektedir (Gökalp, 2007a: 31).

Gökalp'e göre Rusya'daki devrim o bölgelerdeki Türklerin bağımsızlıklarını kazanacakları anlamına gelmektedir ancak aralarında milli bir birlik sağlamamaları halinde kazandıkları bağımsızlıklarının uzun süre devam etmesi mümkün değildir. Beyliklere ve aşiretlere bölünmüş şekilde hayata devam ederlerse daha büyük ve örgütlü milletlerin istilasına uğramaları da kaçınılmazdır (Gökalp, 2007a: 32). Gökalp'e göre izlenmesi gereken yol merkezi bir hükümet ile ve zor kullanarak da olsa bütün Rusya Türklerinin tek bir irade altında toplamaktır. Sonrasında da ortak bir ordu kurulmalı ve bağımsızlıkları bu ordu ile korunmalıdır. Gökalp yazdığı bu makalede Rusya Türklerinin bağımsızlığının ve birlik olmalarının önemini pek çok kere vurgulamış olsa dahi Anadolu Türkleri ile birleşmeleri gerektiğine dair bir şey söylememiştir. Buradan şunu anlayabiliriz ki 1918 yılında dahi Gökalp'in sistemleştirmeye çalıştığı milliyetçilik irredentist değildir.

Gökalp'in en önemli iki eserinden biri olarak kabul edilen 'Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak' 1912-1913 yıllarında *Türk Yurdu* dergisinde birkaç parça olarak yayınlanmış ve 1918 yılında İstanbul'da Yeni Mecmua Yayınevi'nde bir kitapçık olarak basılmıştır. Gökalp, Osmanlı'da üç temel fikir akımı olduğunu söylemektedir; bunlardan ilki Üçüncü Selim Döneminde başlamış olan muasırlaşmak (Batıcılık) fikridir. İkinci Meşrutiyet'ten sonra buna İslamlaşmak isteği eklenmiş ve en son olarak da Türkleşmek fikri ortaya çıkmıştır.

Milliyet mefkuresi -Gökalp bunu ideal kelimesinin karşılığı olarak kullanmaktadır- öncelikle gayrimüslimlerde, sonrasında Arnavutlar ve Araplarda en nihayetinde de Türklerde meydana çıkmıştır. Türklerde bu geç kalışın asıl sebebi de, Osmanlı'nın kurucu unusuru olmalarından kaynaklıdır. Türklerin de milliyetçi bir akımı savunması durumunda devletin yıkılabileceği düşüncesi Türk aydınlarını Gökalp'e göre uzun süre milliyetçilikten uzak tutmuştur (Gökalp, 2007b: 45). Gökalp'e göre Tanzimat düşüncesinin temeli, Osmanlı iradesi altında yaşayan bütün unsurlardan bir Osmanlı milleti yaratmaya dayanmaktaydı. Buna bağlı olarak Osmanlı kelimesinin anlamı da değişmişti ve sanki bir millet ismi gibi kullanılmaya başlamıştı. Ancak bu yeni anlamı da Türklerden başka hiç bir unsur kabul etmemiştir, sonuç olarak bu fikir yarardan çok zarar getirmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Gökalp'e göre Türklerin toplumsal sınıflardan yoksun olması -Gökalp iktisadi sınıf demektedir- güçlü bir hükümet kurmalarını da engellemiştir. Toplumsal sınıflara dayanmayan hükümetler zayıflamaya mahkumdurlar çünkü memurlardan oluşan bir devlet iradesi memurların kişisel hırslarından kötü etkilenecek ve devletin yıkılmasına neden olacaktır. Buna karşılık toplumsal sınıflara dayanan hükümetlerde tüccar ya da sanatkarlar kendi çıkarlarıyla devletin çıkarlarını özdeşleştirecekler ve kendi güçlerini arttırmak için devletin güçlenmesi uğruna çalışacaklardır (Gökalp, 2007b: 47). Gökalp metinlerine genel olarak bakıldığında sınıf kavramının bugün anladığımız anlamıyla kullanılmadığını daha çok meslek birlikleri şeklinde görüldüğünü anlayabiliriz. Toplumsal sınıfların bilimsel ve bugünkü anlamıyla irdelenmesi ise Yusuf Akçura' özgü bir durumdur.

Gökalp, 1918'deki metninde Türkleşmeyi ve İslamlaşmayı birbirine paralel olması gereken iki yol olarak tanımlamıştır. Ayrıca muasırlaşmak ya da zaman zaman kullandığı şekliyle asrileşmek yani batılılaşmak, hem Türkleşmek hem de İslamlaşmak fikriyle uyumludur. "... her birinin nüfuz dairelerini tayin ederek bu üç gayenin üçünü de

kabul etmeliyiz; daha doğrusu bunların bir ihtiyacın muhtelif noktalardan görülmüş safhaları olduğunu anlayarak muasır bir İslam ve Türklüğü ibda etmeliyiz.” (Gökalp, 2007b: 49).

Gökalp mefkure kelimesini, genel olarak kişilerin kendi çıkarlarından ziyade milletlerinin istikbalini düşünmesi olarak tanımlamaktadır. Bir mefkurenin oluşabilmesi içinse, milletlerin büyük felaketler yaşaması ya da ciddi bir tehlike içerisinde kalması lazımdır. Tehlike günleri geçtikten sonra mefkureler kişilerin vicdanlarında yaşamaya devam edecek ve milletlerinin yok olmasını sağlayacaktır. Yani büyük bir felakete ortaya çıkan mefkure varlığını her zaman devam ettirecektir (Gökalp, 2007b: 70-71). Bir milletin mefkure sahibi olması aynı zamanda onun bilinçsiz bir dönemden bilinçli bir döneme geçişini de göstermektedir. Ayrıca mefkureler, tarihi eski olan topluluklar içerisinde oluşabilecek şeylerdir. Bu yüzden Türkçülük mefkuresi Türklükten eski olamayacaktır.

Gökalp, teorisini oluşturmaya çalışırken anlam kargaşalarının önüne geçmek için bazı kavramları dikkatli kullanmaya ve tanımlamaya özen göstermiştir. Ümmet, millet, kavim, ırk gibi kavramlar ile medeniyet ve hars kavramları akla gelen ilk örneklerdir. Gökalp’e göre ümmet bir dine inanan bütün insanlar anlamına gelirken millet ise o gün ve gelecekte bir dili konuşan insanların bütününe denmektedir (Gökalp, 2007b: 80). Kavim bir zamanlar beraber yaşamış ve dağılmış ortak dil ailesinden gelen bir topluluğa işaret ederken ırk ise şu an mevcut olmayan ve diğer bütün milletlerin arasına dağılmış kalıtsal bir özelliktir (Gökalp, 2007b: 82). Milletler lisani bir cemaat olarak kavimlerin şubelerini oluşturmaktadır. Gökalp’e göre devletlerin yıkılmaması ise sınırlarının konuşulan dil ile örtüşmesine bağlı bir durumdur. Gökalp’in 1913’te milleti dil dolayımında tanımlaması ve ırk kavramını kalıtsal bir özellik olarak görmesi; daha sonraki yıllarda daha net bir şekilde ortaya koyacağı sivil, kültür ve vatandaşlık odaklı millet tanımının erken bir göstergesidir. Gökalp’in bu görüşleri sonraki yıllarda

Cumhuriyet'i kuracak kadrolarca da benimsenecek ve devletin resmi milliyetçilik anlayışını oluşturacaktır.

Gökalp, Malta esaretinden kurtulduktan sonra İttihat ve Terakki'ye olan yakınlığı sebebiyle Milli Mücadele kadroları tarafından dışlanmış ve Diyarbakır'a gidip *Küçük Mecmua* adında bir dergi çıkartmaya başlamıştır. 1922 yılında derginin beşinci sayısında "Dine Doğru" isminde bir makale yayınlayan Gökalp, sosyal hayatı oluşturan değerleri yukardan aşağıya doğru sıralayarak en üste dini yerleştirmiştir. Bir sosyal gruba kimliğini kazandıran en önemli kurum Gökalp'in bu makalesinde din olarak gösterilmiştir, topluluğun terbiyesi için sosyal organizasyonlara ihtiyacı vardır ve bu organizasyon ümmettir ve millet kavramından daha önemlidir. Ortak dine sahip olan kavimler dil ve kültür bakımından farklı olduklarını anladıktan ve bu farklılıklarını ulusal bir bağımsızlık ile tamamladıktan sonra millet olma safhasına geçeceklerdir ancak bu durum dini topluluk olma durumunu ortadan kaldırmayacaktır. Hatta Gökalp'e göre din kavramı milletten daha kaynaştırıcı bile olabilirdi nitekim Trablusgarb ve Balkan facialarında Türklerin acılarına Macarlar ya da Mançurlar değil Çin'deki ve Hindistan'daki Müslümanlar ortak olmuştur. Gökalp 1913 ve 1914'te *Türk Yurdu*'nda sekiz sayıda tamamladığı 'Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak' isimli makalesinde de Müslümanlığın milliyetçiliği değil aşiretçiliği yasakladığını ileri sürmüş ve milliyetçiliğin Müslümanları esaretten kurtaracak önemli bir silah olduğunu, milliyetçilik geliştikçe ümmet fikrinin de gelişticeğini vurgulamıştır (Ayvazoğlu, 2013: 90).

Gökalp'in ümmeti milletten üstün gören bu görüşleri Cumhuriyet'i kuran kadrolar tarafından benimsenmemiştir. Yeni rejimle Gökalp'in birbine eklenmesi ise ancak Gökalp'in Kemalist milliyetçiliğe dahil olmasıyla gerçekleşmiştir. Gökalp, 1923'te Birinci Meclis dağıldıktan sonra Atatürk'ün isteğiyle *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi için 'Doğru Yol' ismiyle bir yazı kaleme almış ve bu metin Atatürk'ün altı ilkesini sosyolojik olarak temellendirmiştir. Gökalp, 'Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak' makalesinde

Tanzimatla beraber tartışılmaya başlanan üç temel düşünceyi tespit etmiş ve hepsini kullanmayı içeren bir reçete sunmuştur. 1923'te yayımladığı 'Türkçülüğün Esasları'nda ise Türkçülük, sınırları belirlenmiş bir doktrin haline getirilmiş ve yeni kurulan Cumhuriyet'in takip edeceği yol haritası olarak gösterilmiştir.

Gökalp'e göre Türkçülüğün ne olduğunu anlamak için öncelikle milletin ne olduğunu ya da ne olmadığını anlamak gerekmektedir. Gökalp beyaz, sarı, kırmızı ve siyah olmak üzere dört temel insan ırkı olduğunu söylemekte ancak hiç bir milletin ve hatta ailelerin bile tümüyle bir ırka dahil olmadığını tespit etmektedir. Sosyolojik konular ile ırk kavramının hiçbir ilgisi olmadığına göre milleti de ırk kavramından ayrı düşünmek gerekmektedir (Gökalp, 2007c: 181). Benzer bir şekilde kavim kavramı da milleti tanımlamak için kullanılamaz. Kavim aynı atadan türemiş ve içine yabancı karışmamış topluluklara verilen bir isimdir. Dil, din, ahlak gibi özellikler doğumla değil, sosyal hayat içerisinde kazanıldığı için sosyolojik olarak kavim kavramı da önemsiz olarak kabul edilmelidir. Milleti coğrafyaya göre tanımlamak da Gökalp'e göre son derece yanlıştır. İran milleti, Britanya milleti, Belçika milleti gibi coğrafya temelli tanımlamalar, hem bu ülkelerde birden fazla millet yaşadığı için hem de bazı milletlerin birden fazla devletin sınırları içinde yaşadıklarından dolayı kabul edilemez. Benzer bir şekilde Osmanlı idaresi altında yaşayan herkesi tek bir millet olarak kabul etmek de Gökalp'e göre büyük bir hatadır. Ümmetle millet farklı kavramlar olduğu için sadece Osmanlı Müslümanlarını kapsayan bir millet tanımı da kabul edilemezdir çünkü din bir milletten olmak için yeterli değildir, aynı zamanda dilde ve kültürde de ortaklık olması lazımdır. Gökalp bireylerin kendi arzularıyla bir millete dahil olabileceği fikrine de karşı çıkar. Gökalp'e göre insanlar içine doğduğu ve terbiyesini aldığı milletten olabilirler, bunu değiştirmek kişinin kendi elinde olan bir şey değildir. Bunun tek istisnası bilgisizliğinden dolayı milletini tanıyamamış kişilerin kendi özünü araştırıp keşfetmesi olabilir ancak o da nadiren karşılaşılabilecek bir durumdur (Gökalp, 2007c: 183).

Gökalp ırk, kavim, din, coğrafya, idaresi altında yaşanan devlet ve kişilerin iradelerinin bir milleti tanımlamak ve millete dahil olmak için yeterli olmadığını açıkladıktan sonra milletin tanımını şu şekilde yapar:

“... millet ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk köylüsü. Bunu ‘dili dilime uyan, dini dinime uyan’ diyerek tarif eder... Bu itibarla milliyette şecere aranmaz; yalnız terbiyenin ve mefkurenin milli olması aranır” (Gökalp, 2007c: 184).

Gökalp’in bu tanımı doğrudan etnik milliyetçilik karşıtıdır, ırkçı öğeler içermemektedir lakin din mefhumunu da dışlamamaktadır. Gökalp, ırkın millete dahil olmada bir öneminin olmaması konusunu pek çok kere belirtmiştir. Türk terbiyesiyle büyümüş ve Türk mefkuresine inanmış herkes soy olarak farklı kökenlerden gelse de Gökalp’e göre Türk kabul edilmeli ve hiçbir ayrımcılığa uğramamalıdır.

“...şecere aramak doğru değildir. Bunun aksini meslek ittihaz edersek, memleketimizdeki münevverlerin ve mücahitlerin bir çoğunu feda etmek iktiza edecektir. Bu hal caiz olmadığından ‘Türküm’ diyen her ferdi Türk tanımaktan; yalnız, Türklüğe hıyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çare yoktur.” (Gökalp, 2007c: 185).

Gökalp Türk milliyetçiliğinin sınırlarını belirlerken ilk olarak ırk ve köken konusunu netleştirmiş, sonrasında da Türk milliyetçiliğın başka bir büyük gerilimi olan Turan konusuna gelmiştir. Turan konusu ise belki de Gökalp’in en çok yanlış anlaşıldığı konu olmuştur. Gökalp’e göre Türk ve Turan kavramlarının sınırını belirlemek önemli bir konudur. Türk bir milletin ismidir ve millet de ortak bir kültür ile ideale sahip topluluklara denmektedir, o halde Türk milletinin tek bir dili ve kültürü (harsı) olmalıdır. Tatar, Kırgız ve Özbek Türkleri gibi Anadolu’dan uzaktaki Türkler hem hars olarak hem de dil olarak farklılaşmışlardır. Gökalp’e göre bu topluluklar bağımsız bir dil, edebiyat

ve kültür inşa ederlerse Türklüğün sınırları daha da daralmış olacaktır ve Doğu Türkleri ile Oğuz Türklerinin kültürel birliği imkansız hale gelecektir.

“Bugün harsça birleşmesi kolay olan Türkler, bilhassa Oğuz Türkleri, yani Türkmenlerdir. Türkiye Türkleri gibi, Azerbaycan, İran ve Harezmi ülkelerinin Türkmenleri de Oğuz uruğuna mensupturlar. Binaenaleyh, Türkçülükteki yakın mefkuremiz ‘Oğuz İttihadı’ ya da ‘Türkmen İttihadı’ olmalıdır. Bu ittihattan maksat nedir? Siyasi bir ittifak mı? Şimdilik hayır! İstikbal hakkında bugünden bir hüküm veremeyiz. Fakat bugünkü mefkuremiz, Oğuzların yalnız harsça birleşmesidir.” (Gökalp; 2007c: 186).

Türkçülüğün uzak mefkuresi ise Gökalp’e göre Turandır. Gökalp’e göre Turan; Moğollar, Finler, Macarlar gibi sadece dil ailesi bakımından Türkçe ile ilgisi olan, bunun dışında ise Türkçe ya da Türklükle ilgisi olmayan toplulukları kapsayan bir kavram değildir. Bu yüzden Turan denildiği zaman sadece Türk şubelerinin yaşadığı yerleri kapsayan coğrafi bir kavram anlaşılmalıdır. Tatar, Özbek, Kırgız gibi Türk şubeleri ayrı harslar vücuda getirdikleri için, Gökalp’e göre gelecekte Türk olarak değil kendi isimleriyle anılacaklardır. Turan kavramının gerekliliği de eski akarabalıkları belirten ortak bir ünvana ihtiyaç olmasından dolayıdır (Gökalp, 2007c: 187). Türkçülerin uzak mefkuresi bütün Türkleri dilde, edebiyatta ve kültürde Turan şemsiyesi altında birleştirmektir. Uzak mefkure olan Turanın mümkün olup olmadığını düşünmek de Gökalp’e göre gereksizdir çünkü Turan hayali ne zaman nerede görüleceği belli olmayan bir şeydir, uzak mefkurelerde mümkünlük şartı aranmamalıdır, Turan kavramının asıl işlevi ise bütün bunların ötesinde Türkçülerin kalplerine doldurduğu heyecanın kaynağı olmasındandır. Gökalp Türkçülüğün mefkurelerini küçükten büyüğe şu şekilde sıralar: Türkiyecilik, Oğuzculuk/Türkmencilik ve Turancılık. Gökalp’e göre o günün koşullarında tek gerçeklik Türkiyeciliktir. “Bugün şe’niyet sahasında yalnız Türkiyecilik vardır. Fakat, ruhların büyük bir iştiyakla aradığı ‘Kızıl Elma’ şe’niyet sahasında değil, hayal sahasındadır” (Gökalp, 2007c: 188).

Hars ile medeniyetin ayrıştığı ve benzeştiği yönler, Gökalp terminolojisinde önemli bir yer tutar. Gökalp'e göre tespit edilmesi gereken ilk fark harsın milli, medeniyetin ise evrensel (beynelmilel) olduğudur. Medeniyet bireylerin çabalarıyla oluşturulmuş bir bilgiler bütünü olarak kabul edilebilecekken, hars ise bireylerin iradesi dışında gelişmiştir ve müdehaleye de kapalıdır. Gökalp'e göre hars ve medeniyet ayrımına en güzel örnek Osmanlıca ve Türkçe'nin aynı anda kullanılmış olmasıdır. Türkçe o dönemki Osmanlı aydını tarafından avama mahsus ve bazen de argo olarak görülse de, halk dili olarak bin yıllardan beri kullanılan bir dildir ve kişiler bu dile ekleme çıkarma yapamazlar. Osmanlıca ise Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden oluşmuş ve kişilerin çabalarıyla şekillenmiş bir dildir. Osmanlıca denen dil ile Türk harsının ilişkisi Gökalp'e göre pek zayıftır. Türkçe Türk harsının dili iken Osmanlıcaya medeniyetin dili demek mümkündür (Gökalp, 2007c: 191). Benzer şekilde aruz vezni ve hece ölçüsü arasında, halk edebiyatı ve divan edebiyatı arasında da benzer bir ikilik söz konusudur.

Gökalp, şark ve garp medeniyetlerinin kaynağı olarak Batı Roma ve Doğu Roma imparatorluklarını gösterir. Gökalp'e göre Şark medeniyeti İslam medeniyeti ile, Garp medeniyeti de Hristiyan medeniyeti ile aynı şey demek değildir. Osmanlılar Şark medeniyetini doğrudan Bizans'tan almamış, daha öncesinde bu medeniyeti sahiplenmiş olan Arap ve İranlılardan almışlardır. Şark medeniyetinin İslam medeniyeti sayılmasının sebebi Gökalp'e göre bundandır. Garb medeniyetinin her yerde Şark medeniyetini yenilgiye uğratması, Türkiye'nin de Garb medeniyetine dahil olmasını gerektirmektedir. Eğer bu yapılmaz ise hem din olarak İslam hem de hars olarak Türklük yok olacak demektir. Bu nedenlerden dolayı Gökalp'e göre Türkçülüğün görevi bir yandan halk içinde saklı kalan Türk harsını ortaya çıkarmak iken aynı zamanda da Garb medeniyetini bütünüyle ve yaşayan bir varlık olarak milli Türk harsına naksetmektir (Gökalp, 2007c: 198). Gökalp'e göre Tanzimatçılar dahil oldukları Şark medeniyetini Garb medeniyeti ile güçlendirmeye çalışmışlar ve başarısız olmuşlardır çünkü aynı yerde iki medeniyetin

olması birbirlerini bozmalarına sebep olmuştur. Gökalp'e göre bir kişinin birden fazla dine mensup olamayacağı gibi bir millet de iki medeniyetin birden mensubu olamaz. Türkçüler Gökalp'e göre, aslında Bizans medeniyeti olan Doğu medeniyetini terkedip, Batı medeniyetine tam olarak geçmeyi hedefledikleri için başarılı olacaklardır. "Türkçüler, tamamıyla Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Garb medeniyetine tam ve kati bir surette girmek isteyenlerdir. Fakat Garb medeniyetine girmeden evvel, milli harsımızı meydana çıkarmak icap eder" (Gökalp, 2007c: 198).

Gökalp'in bahsettiği milli harsın kaynağı halkın bizatihi kendisidir bu yüzden halkçılık Gökalp'e göre Türkçülüğün en önemli ilkelerinden biri olmalıdır. Halkçılığın sloganı Gökalp terminolojisinde 'Halka Doğru'dur. Halka gitmesi gerekenler ise aydınlardır. Gökalp'e göre Türk aydını çoğunlukla modern okullarda yetişmiş olduğundan halk kültürüne uzak kalmıştır ve bu açığını kapatmak için halkın içine girip onlarla beraber yaşaması gerekmektedir. Aydınlar halkın kullandığı dili, dinlediği müziği, anlattığı hikayeleri ve halka dair olan her şeyi toplamalı ve öğrenmelidir. Aydına milli bir karakter verecek olan da budur. Halk kültürünü öğrenmek ve bundan milli bir kültür meydana getirmek aydınının birinci görevi iken ikinci görevi ise halka medeniyeti götürmektir. Götürülmesi gereken medeniyet ise Doğu ya da Osmanlı medeniyeti değil, Batı medeniyeti olmalıdır. Kısacası aydın, kültürü alıp medeniyeti verecek olan aracı olmalıdır. Gökalp için bu aracılığın en güzel yöntemi ise Türkçü gençlerin köylere öğretmen olarak gitmesidir (Gökalp, 2007c: 201). Gökalp'e göre Batı medeniyetine dahil olmak ne Türklerin milli kültürü için ne de Müslümanlık için bir tehlike doğurmayacaktır. Türk milletinin ve devletinin devamı için Gökalp'e göre bilim, sanayi, askeri ve hukuki organizasyonlarda Avrupalılar kadar ilerlemek gerekmektedir ve bunun da tek çaresi kati bir şekilde Avrupa medeniyetine dahil olmaktır (Gökalp, 2007c: 210).

Orhan Türkdoğan, Cumhuriyet'in en genel anlamıyla ümmetten ulus devlete geçiş olduğunu söylemektedir. Bu değişim hareketi için öncelikle güçlü kadrolara ve toplumsal

dönüşümü yönlendirecek sosyolojik bir disipline ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın karşılığı olarak da Gökalp, Kemalist sistemin temel teorisyeni olarak ortaya çıkmıştır. Ulus devletin ideolojisi milliyetçiliktir. Osmanlı vatandaşlığı ya da ümmet kavramlarını kabul etmediği için insanlara kazandırılması amaçlanan kimlik ise Türklüktür (Türkdoğan, 2005: 11). Gökalp Türkçülüğü kurtuluş, özüne dönüş ve yükseliş yolu olarak belirlemiştir. Bunun için de öncelikle Osmanlılık düşüncesinden kurutulması gerekmiştir. Gökalp'e göre bu düşünce Türklere hiçbir yarar sağlamamış ve kimlik kaybına da sebep olmuştur (Türkdoğan, 2005: 34). Heyd'e göre de Osmanlılık düşüncesinden en çok zarar gören Türklere dir. Heyd, imparatorluğun devamı için kaçınılmaz bir reçete olarak görülen Osmanlılık yüzünden, Türklerin milliyetçiliği görmezden geldiğini ve bu nedenle çağdaş bir ulusal bilinçten mahrum kalarak, her alanda geri kaldıklarını farketmediklerini söyler. Ticaret, sanayi ve serbest mesleklerde bütün üstünlüğün Hristiyan topluluklara geçmesi, Türklerin askerlik ve çiftçilikten başka hiç bir alanda faaliyet gösterememesi, Hristiyan toplulukların burjuvazisiyle rekabet edebilecek bir sınıftan da mahrum kalmalarına sebep olmuştur (Heyd, 1979: 87). Gökalp de bu durumu Osmanlı'nın çöküşünün nedenlerinden biri olarak tespit etmiştir.

İbrahim Kafesoğlu'na göre, Gökalp'in şiirlerinde aksaklıklar, felsefesinde eksiklikler, 'Medeniyet Tarihi'nde yanlışlıklar bulmak mümkündür ancak Gökalp'in şiirlerini vezin ve kafiye şartları bakımından, felsefesini özgünlüğü yönünden ve sosyoloji yazılarını modern bilimin bugünkü gelişmişlik düzeyine göre yargılamak adaletli değildir. Gökalp, Kafesoğlu'na göre edebiyatı, tarihi ve sosyolojiyi bir amaç olarak görmemiş, Türk milliyetçiliğini ve idealistliğini yaymak için bir araç olarak kullanmıştır (Kafesoğlu, 1970: 232). Gökalp'in 'Turan' şiirini yazmasındaki amacı da yer yüzündeki bütün Türkleri siyasi olarak birleştirmek değil, Türklüğün varlığını garanti altına alması amacıyla bir kültür seferberliği yaratmaktır (Kafesoğlu, 1970: 233).

Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura arasındaki temel farklardan biri ekonomiye dair görüşleridir. Gökalp, Kemalizm'in devletçilik anlayışına benzer şekilde, loncaların merkezin denetimi altında kalması şartıyla güçlü olacağı bir modeli savunmaktayken; Akçura, serbest piyasa şartlarına uygun hareket edecek ağır sanayi kollarının kurulmasını önermektedir (Bora, 2017: 215). Gökalp'in görüşleri devletçiliğe ve korporatizme, Akçura'nın görüşleri ise serbest piyasa koşullarına göre çalışan liberal ekonomiye işaret etmektedir. Berkes'e göre ise Gökalp'i en iyi niteleyen fikir özelliği halkçılığdır ancak Gökalp'i en çok sahiplenen kesim, açıkça karşı olduğu ırkçılık ideolojisi taraftarlarıdır. Oysa ki ırkçılık olarak tanımlanan düşüncüyü Türk düşünce sistemine getiren kişi Gökalp değil Akçura olmuştur (Berkes, 1976: 195).

Akçura ve Gökalp'in millet tanımları farklıdır. Akçura milleti ırk, dil ve ortak gelenekler üzerinden tanımlarken, Gökalp milleti tanımlarken ırka yer vermemektedir. Gökalp'te milletin temeli dil, din ve kültürdür. Ama şunu da belirtmek gerekir ki, Georgeon'a göre Akçura'nın ırk kelimesi ile anlatmaya çalıştığı şey Fransızca'daki *ethnie* kelimesine denk gelmektedir. Yani büyük ölçüde benzer kültürlere sahip ve ortak bir tarihi geçmişi paylaşan ama aynı siyasi irade altında bulunmayan topluluklar gibi bir anlamı vardır (Georgeon, 2006: 98). Gökalp ve Akçura'nın fikirleri Türk milliyetçiliğinin 1940'ların sonuna kadarki en popüler iki yorumunun öncülleri konumundadır. Gökalp metadolojisindeki millet ırk kavramının önemini reddetmekte, kültür ve dil birliğini vurgulamaktadır. Milliyetçiliği ise yayılmacı olmayan, Batıcı bir milliyetçiliktir. Gökalp, Türk olduğunu söyleyen herkesin Türk kabul edilmesini savunduğundan dolayı, millete dahil olma koşulu da sivil milliyetçilik yorumuna paraleldir. Akçura ise, bizzat bunu amaçlamamış olsa bile millet tanımına dahil ettiği ırk kavramıyla ve Rusya Türkleriyle birleşme ideali sebebiyle etnik milliyetçiliğin, dolyayısıyla da Türkçü Turancı düşüncenin bir öncülüdür.

2. TÜRKİYE'DE MİLLET KELİMESİNİN ANLAMININ DEĞİŞMESİ

2.1. Osmanlı'da Millet Sistemi

1800'lü yılların sonuna kadar Osmanlı'nın tam anlamıyla etnikliğe dayanan bir politikası olmamıştır ve bu tarihlere kadar da Türk olma fikrine değer vermemişlerdir. Osmanlı Devleti kuruluş ideolojisi olarak teokratik bir yapıya sahip olmasına rağmen, Müslüman olmayan toplumlara millet sistemi içerisinde, kendi dinlerini ve kültürlerini koruma hakkını vermiştir (Eryılmaz, 1992: 20). Tunçay, Osmanlı Devleti'nin İslam ideolojisine dayanmasına ve zaman zaman dinin öneminin çok fazla vurgulanmasına rağmen bir din devleti olarak değerlendirilemeyeceğini söylemektedir. Buna karşılık hanedan üyeleri ve tebaanın büyük bir kısmı Türk olmalarına rağmen, 'millet-i hakime' denilen şeyden anlanan sadece Türkler değil Müslüman tebaa olmuştur (Tunçay, 2008: 242). 'Millet-i hakime' kavramı dahilindeki Müslümanlar sadece Sünni mezhebinden olanlar iken, bütün Müslüman toplumu ifade eden tabir ise 'Millet-i İslamiye' kavramıdır.

Millet Arapça topluluk anlamına gelen 'milla' kelimesinden türetilmiştir, çoğulu 'millel'dir. On sekizinci yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı'da Müslümanları ifade etmek için *ehl-el mille*, Müslüman olmayanlar içinse *ehl-el zimme* kelimeleri kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Müslüman olmayanlar için de millet kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Eroğlu, 1992: 3). Şeriat'a göre, Müslüman olmayanların zimmi adı verilen bir antlaşmaya taraf oldukları varsayılmış ve bir Müslüman devletin tebaası konumuna geldiklerinde zimmi statüsü kazanmışlardır. Zimmi antlaşması genel olarak zimmilerin yaşamını, servetini ve onurunu devletin koruması altına alan bir anlaşmadır. Ayrıca Müslümanlara ait topraklarda yaşama, inandıkları dinin gereklerine göre ibadet etme, çalışma ve ticaret yapma hakkı da tanınmıştır. Bunun karşılığı olarak ise Müslüman olmayanlardan devlete bağlı olmaları ve cizye vergisi ödemeleri

istenmiştir. Kur'an'ın bir ayetine dayandırılan bu cizye vergisi nedeniyle, gayrimüslimler askerlik görevinden de muaf olmuşlardır (Çiçek, 2010: 121-122).

Osmanlı'daki millet oluşumunu anlamak için Karpat'a göre öncelikle millet sistemini anlamak gerekmektedir. Millet sistemi zaman içerisinde aşamalı olarak, Osmanlı Devleti'nin yönettiği çeşitli dini-etnik grupların örgütlenmesini ve kültürünü dikkate alma çabalarına bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Sistem bir taraftan bu grupların kültürel ve dini varlığının devam etmesini sağlarken diğer taraftan Osmanlı idari, politik ve ekonomik sistemine dahil olmalarına izin vermiştir. Etnik ya da dini topluluklar bir yandan kendi kültürlerini koruyorlarken diğer yandan da Osmanlılaşmaya maruz kalmışlardır. Osmanlı coğrafyasında çeşitli bölgeler ve topluluklar arasında gelenek, dil ve din açısından keskin farklılıklar bulunsa da ekonomik, sosyal ve politik olarak benzerlikler de belirgindir. Millet sistemi öncelikle din ve ikinci olarak da etnik kökene dayanan sosyo- kültürel bir çerçeve oluşturmuştur. Oluşturulan bu çerçeve dilsel farklılıkları da kapsamıştır. Bu durum, topluluklara dini bakımdan bir serbestlik sağlarken, Hristiyan toplumlar arasındaki etnik ve dilsel farkları da koruyarak, Hristiyan toplulukların özdeşleşmesini de önlemiştir. Millet sisteminin din ve etnik köken arasında kurduğu bağlantıyla, gelecekte bir ulus haline gelecek olan topluluklar Osmanlı sisteminin şartlarına uyumlu bir halde tutulmuştur. Ayrıca din kurumu Padişaha bağlı olan Patriklik kurumu ile de hiyerarşik bir yapı olarak kurgulanmıştır (Karpat, 2002: 612).

Millet sistemi eşit haklara sahip bir Osmanlı vatandaşlığı yaratmaktan ziyade, din ekseninde nüfusun farklılaşması esasına dayanan bir sistem idi. Osmanlı Devleti kendi çıkarları doğrultusunda, toplulukların farklılıklarını koruyarak küçük topluluklar olarak kalmasını ve birleşip güçlenerek kendilerine tehdit olmalarını engellemiştir ancak aynı millet sistemi kurumsal bir Osmanlı vatandaşlığı yaratmayı da imkansız hale getirmiştir. Müslüman olmayan toplulukların Türklerden daha önce milliyetçi hareketlere girişmesinin sebebinin de, millet sistemi olduğu söylenebilir. Millet sistemi, farklı dinden

insanların aynı siyasi irade altında eşit haklara sahip olmadan ama dini ve kültürel özerklik haklarıyla donatılmış olarak yaşaması anlamına gelmektedir. Bu sistemin egemen unsuru yani ‘millet-i hakime’si Müslümanlardır. Dağılma dönemine girildikten sonra Müslüman tebaada da görülmeye başlanan milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler ‘millet-i hakime’nin de değişmesine sebep olmuştur ve bu kavram Müslüman Türkleri ifade etmeye başlamıştır. Özellikle Balkan Savaşları’ndan sonra kontrol edilen topraklarda yaşayan nüfusun çoğunluğunun Türk olması da bu değişimde bir etkidir.

İkinci Meşrutiyet dönemi ile birlikte Türkçülük akımının da etkisiyle, millet kelimesi dini anlamından sıyrılarak *nation* kelimesi karşılığı olarak, günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya başlamışsa da, Kurtuluş Savaşı’nın bitimine kadar, milletin dini anlamından tam olarak koptuğunu söylemek güçtür. Özellikle Mustafa Kemal’in Kurtuluş Savaşı esnasında verdiği demeçlerde millet kelimesi eski dini anlamında kullanılmış, bu sayede Anadolu’nun bütün güçlerinin direnişe katılması sağlanmıştır.

2.2. Kurtuluş Savaşı’nda Millet Kavramının Kullanımı

Kurtuluş Savaşı’nın örgütsel temeli, taşra şehirlerindeki Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ve İstanbul’da kurulmuş işgal karşıtı örgütler eliyle oluşturulmuştur. Direniş hareketleri Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgali sonrasında başlamıştır. Yunan ordusu Anadolu içlerinde hızlı bir şekilde ilerlemiş ve bu işgale karşı koymak için de pek çok direniş örgütü kurulmuştur. Bu örgütlerin lider kadrolarını toprak sahipleri, tüccarlar, subaylar ve bürokrasinin alt kademelerindeki subaylar oluşturmuştur ve aynı zamanda pek çoğunun da İttihat ve Terakki üyesi oldukları bilinmektedir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini ulusal bir direniş hareketi olarak örgütleyenler ise subaylar ve milliyetçi aydınlardır. Mustafa Kemal bu grubun önce sözcülüğünü üstlenmiş sonra da hareketin lideri konumuna gelmiştir (Karpas, 2013: 19-20). Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerindeki aydın ve lider kadroların millet anlayışları arasında bazı farklar olsa da

Türklerin bağımsız bir şekilde ulus devlet olarak yaşamaya devam etmesi konusunda fikir birlikteliktelikleri olduğunu söylemek mümkündür. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin onayladığı Misak-i Milli'den sonra meclis kapatılmış, Mustafa Kemal halife tarafından kafir ilan edilmiş ve bir askeri mahkeme kararıyla idamına karar verilmiştir. Bu durum, padişah ile milliyetçiler arasındaki ortak hareket etme ihtimalini yok etmiş ve direniş karşıtı politikanın hilafet merkezli olması da bazı Kurtuluş Savaşı önderlerinin laik eğilimlerinin dayanağını oluşturmuştur (Karpat, 2013: 23).

1919-1923 arası dönemdeki milliyetçilik anlayışı İslam ile iç içe geçmiş bir milliyetçiliktir. Bu dönem için millet kelimesinden anlaşılan, aynı yerde yaşayıp aynı dine mensup olan insanlardan oluşan topluluktur ancak insanların bağlılık duyduğu kurumun padişah ya da halife değil kendi seçtiği Büyük Millet Meclisi olması beklenmektedir. Milli mücadele önderlerinin, özellikle de modernist, Batıcı ve milliyetçi olanları için padişaha bağlılığın alternatif olabilecek tek değer; bizzat milletin kendisi olarak görülmüştür. Millet egemenliği fikri etrafındaki bütünleşme, hem imparatorluktan cumhuriyete giden sürecin hem de ümmetten millete geçişin esas öncülü olmuştur (Yıldız, 2016: 88).

Kurtuluş Savaşı'nın iki temel ilkesi, *tam bağımsızlık* ve *milli egemenlik*dir. Direniş için örgütlenmesi beklenen halkın hem dini değerlerine hem de hilafet makamı olmasından dolayı padişaha bağlı olması, Kurtuluş Savaşı esnasında kullanılan millet kelimesi içindeki dini vurgunun da bir sebebidir. Karpat'a göre Kurtuluş Savaşı ile ortaya çıkmış olan yeni millet hem Osmanlı'daki anlamından hem de Avrupa'daki kullanılan anlamından ayrıdır; dışarıdan bakıldığında Batılı ulus anlayışına benzese de kendi kültürel ve dinsel özelliklerini de koruyan bir yapıya sahiptir (Karpat, 2013: 23). Kurtuluş Savaşı esnasında kullanılan söylemin dini yönü ve Müslümanlar arasında kurulması istenen beraberlik duygusu Karpat'ın tespitini doğrulamaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın başlamasından, seçimlerin yenilenecek İkinci Meclis'in açılmasına kadar olan dört yıllık dönemdeki milliyetçilik yaklaşımı ayrıştırıcı olmaktan kaçınan ve direnişe katılan bütün unsurları ortak değerler altında bütünleştirmeye çalışan bir yaklaşımdır. Bu dönem milliyetçi söyleminde saltanat ve hilafetten kopma arzusuna rastlanılmamakta ve birleştirici unsur olarak da İslam kullanılmaktadır. Mustafa Kemal'in milli egemenlik ve milliyetçilikle ilgili ilk demeci 22 Mayıs 1919'da Samsun'dan İstanbul'a yolladığı bir telgrafta yer almıştır: "Millet, milli hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır." (Eroğlu, 1992: 58). Tam da bu noktada Mustafa Kemal'in milliyetçilik vurgusunu yere ve muhatabına göre kullandığını da belirtmemiz gerekmektedir. İstanbul'a ve dış basına verilen demeçlerde Türklük ve Türk milliyetçiliği vurguları gayet seçilebilir iken ittifak kurulmak istenen yerel eşraf ile olan konuşma ve yazışmalarda Milli Mücadele dilinin daha çok dini bir ekseninde seyrettiği görülmektedir.

12 Mart 1921'de TBMM tarafından milli marş olarak kabul edilmiş olan İstiklal Marşı'nın "Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet, Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklal" dizeleri ise Milli Mücadele esnasındaki milliyetçiliğin dilini bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. İzmir'in Yunanistan tarafından işgali sonrası İstanbul'da yapılan Sultan Ahmet Mitingi; direniş yanlısı aydınların söylemindeki milliyetçiliği anlamak için ayrıca önemlidir. Bu mitingde Halide Edip ve Hamdullah Suphi'nin nutukları iki yüz binden fazla insan tarafından coşkuyla dinlenmişlerdir. Bütün milli güçleri, bağımsızlık parolasıyla birleştirme amacı dolayısıyla, Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı boyunca kullandığı dil de bu mitingde paralel olarak şekillenmiş ve millet kavramı, dini anlamını da kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Halide Edip'in miting konuşması "Ey Türk ve Müslümanlar" olarak başlamıştır. "...Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız Türk istiklal ve hürriyeti gagesine doğru yürüyelim. Vatan behemehal kurtulacak, tarihte esaretin adını dahi

bilmeyen Türk, bu kere de Türkü esarete davet edenlere şerefli bir ders daha vermeyi bilecektir.” (Darencioğlu, 1968: 50). Sultan Ahmet Mitingi’nde Hamdullah Suphi’nin konuşması da coşkulu bir havada geçmiş ve konuşması sık sık ‘istiklal isteriz’ sloganlarıyla kesilmiştir. Bu konuşmanın özü de, etnik bir ayırım yapılmaksızın bütün Müslümanların direnişe katılmasının gerekliliğidir.

“...Türk vatani mazlumların vatanıdır. Kırım’dan sürülen, yuvaları dağılan zavallı Tatarlar, Kafkas’tan sürülen zavallı Çerkesler, Rumeli’nin her yerinden muhacerat eden Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar... Anadolu bin seneden beri üstünde titreye titreye ezan sesleri gelen, kaya başlarında, nehir kenarlarında Türklerin şarkılar söylediği vatanımızdır. ...Evet arkadaşlar ben de sizinle beraber istiklal istiyorum. Fakir olmaya, sefil olmaya, bedbaht olmaya razıyız, yeter ki başımızda Türk hükümeti bulunsun. Anadolumuzu Yunan yangını harap etmesin.” (Darencioğlu, 1968: 52).

Atatürk’ün pek çok konuşmasında ve mesajında, bu dönemde İslam vurgusuna rastlamak da mümkündür. Örneğin Haziran 1919’da Ermenilerin eylemlerinden bahsettiği bir telgrafta “Ermeniler İslamlara karşı son derece gaddar ve hain olarak davranmakta...” demektedir (ATTB, 1991: 33). Atatürk’ün Hacı Kaya ve Şatzade Mustafa Ağa isminde iki Kürt önde gelen aşiret reisine attığı bir telgrafında ise, Kürtler ve Türklerin öz kardeş olarak nitelendirildiğini görürüz. “...sizler gibi din ve namus sahibi büyükler oldukça Türk ve Kürdün yekdiğerinden ayrılmaz iki öz kardeş olarak yaşamakta devam eyliyeceği ve makamı hilafet etrafında sarsılmaz bir vücut halinde dahil ve hariç düşmanlarımıza karşı demirden bir kale halinde kalacağı şüphesizdir.” (ATTB, 1991: 71).

Mustafa Kemal 15 Mayıs 1919 tarihinde Erzurum Kongresi’nin açılışı sebebiyle yaptığı konuşmada, direniş için örgütlenen cemiyetlerin farklı isimlerde de olsa vatanın kurtulması amacıyla ortaya çıktıklarını ve bunun aynı zamanda milli vicdanın da bir

yansıması olduğunu söylemektedir. Mustafa Kemal'in ortaya çıktığını ve bütün yurdu kapladığını söylediği milli vicdan, etnik vurgulardan uzak, bütünleştirici bir milliyetçiliğin göstergelerindedir.

“Malum hakayıktandır ki: Tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkar edemez. Binaenaleyh böyle bir nikab-ı batılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkumu iflastır! Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht acizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı milli nihayet sayha-i intibasını yükseltmiş ve Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Muhafaza-i Hukuku Milliye ve Müdafaa-i Vatan ve Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesatın temini siyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu şebeke-i azimkaranenin vücuda getirdiği ruhu celadettir ki mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek, hükmünü tatbik ettirecektir.” (ASD I-III, 2006: 3).

Mustafa Kemal'in 1 Mayıs 1920'de Mecliste yaptığı konuşma İslami söyleme dayalı, bütünleştirici ve etnik vurgulardan uzak milliyetçilik anlayışını çok net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca bu konuşma, kurtarılması hedeflenen toprakların sınırlarını belirtmekte ve bu sınırlar içindeki tüm Müslüman unsurların da vatandaş olarak kabul edileceğini taahüt etmektedir.

“Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasiyle bir iki noktayı arz etmek isterim: Burada maksut olan ve Meclisi alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı islamiyedir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyeti aliyenin temsil ettiği hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emelleti yalnız bir unsur-u islama münhasır değildir. Anasır-ı islamiyeden mürekkep bir kütleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz.

Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tesbit edilirken, hudud-u millimiz İskenderun'un cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-u millimiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyle iştilal ettiğiniz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslamiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsuru islam, bizim kardeşimiz ve menafii tamamıyla müşterek olan vatandaşlarımızdır ve yine kabul ettiğimiz esastan ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı islamiye ki: Vatandaşlıklar, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekebile ile riayetkar olduğunu tekrar ve teyidettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menafiimiz müşterektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, Çerkes değil, hepsinden memzuç bir unsur-u islamdır. Bunun böyle telakkisini ve sui tefehhümata meydan verilmemesini rica ediyorum" (ASD I-III, 2006: 47).

Kurtuluş Savaşı esnasındaki milliyetçilik söylemi, İslami vurgularla bütünleşmeyi ve topyekün bütün Müslümanların seferberliğini hedeflerken, aynı zamanda yayımlacılık karşıtı tutumunu da gösterme gereği görmüştür. Mustafa Kemal tarafından, 1 Aralık 1921 gibi erken bir tarihte Turancılık ya da İslamcılık gibi sınırları aşmayı hedefleyen bir politikanın benimsenmeyeceği açık şekilde ifade edilmiştir. Söz konusu konuşmayı ileride benimsenecek olan teritoryal, vatandaşlık temelli sivil milliyetçilik anlayışının bir öncülü olarak değerlendirmek de mümkündür.

"Efendiler, bu noktada mütalaamı ikmal için derim ki, büyük hayaller peşinden koşan, yapmayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz Panislamizm yapmadık. Belki yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için bir an evvel öldürelim dediler. Panturanizm yapmadık! Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik ve yine öldürelim dediler!

Bütün dava bundan ibarettir. Efendiler, bütün cihana havf ve telaş veren mefhum bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerine koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyidetmekten ise haddi tabiiye, haddi meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklal isteyen milletiz. Ve yalnız bunun için hayatımızı ibzal ederiz.” (ASD I-III, 1997: 117).

Mustafa Kemal’in iç politikadaki söylemi, bu yıllarda tamamen İslami vurgularla milliyetçiliği harmanlayan bütünleştirici bir anlam içermekteyse de, dış basına verdiği demeçlerde Türk kelimesini ve vurgusunu kullanmaktan da çekinmemektedir. Örneğin 1921 Ağustos ayında *Associated Press* muhabirine verdiği bir demeçte Mustafa Kemal şöyle söylemektedir: “Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanlıları Anadolu’dan tart etmeye suret-i katiyede azmettik. Türkiye Türklerindir, işte milliyetperverlerin umdesi budur. Biz hukumuzun müdafaası için mücadeleye devam etmeye karar verdik.” (ASD I-III, 2006: 435). Mustafa Kemal’in bu söyleminden anlaşılabilir önemli bir nokta ise Kurtuluş Savaşı esnasındaki millet söylemini işlevsel olarak kullandığı, Cumhuriyet’in ilanından sonra kullanılacak olan millet söyleminin ise gizli bir ajanda olarak saklı tutulduğudur.

2.3. Cumhuriyet’in İlanından Sonra Millet Kavramının Kullanımı

Kurtuluş Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni siyasal sistem her bakımdan milliyetçi bir karaktere sahiptir ancak zaferin kazanılması ve sonrasında imzalan Lozan Anlaşması ile uluslararası ortamın yumuşaması, meclis içerisindeki ideolojik farklılıkların daha görülür olmasına yol açmıştır. Mecliste Mustafa Kemal önderliğindeki grup, modernleşmenin tek yolu olarak kültürel ve dini reformlar yapmak olduğunu düşünmekteydiler. Buna karşılık taşralı eşraftan oluşan muhalifler ise özellikle Hilafet’in kaldırılmasına karşı bir tutum takınmışlardır. 1923 yılında meclisin kendisini feshetmesi

ve yapılan seçimlerde Batıcı ve modernist grubun önemli bir çoğunluk elde etmiş olması, bu tarihten sonraki milliyetçi söylemi doğrudan etkilemiştir. 1923 yılına gelindiğinde savaşın kazanılması ve yenilenen seçimlerle beraber Mustafa Kemal'e muhalefet etmeyecek vekillerden oluşan yeni meclisin verdiği güç hem devletin yeniden yapılandırılmasına hem de ulus inşası çalışmalarına hız verilmesini sağlamıştır. Benimsenen yeni milliyetçilik anlayışı ise sınırları belli kalmak kaydıyla, Türklük ekseninde tanımlanan ve bütün vatandaşları kapsamı istenen bir milliyetçiliktir

3. TEK PARTİ REJİMİ MİLLİYETÇİLİK UYGULAMALARI

1924 Anayasası çoğunluk iradesine üstünlük tanımakla birlikte çoğunluk iradesinin sınırları çizmek konusunda yeterli güvenceler vermeyen bir anayasadır (Dinçkol, 2015:343). 1924 Anayasası'nda meclisi denetleyecek herhangi bir yargı organı bulunmamaktadır. Teknik olarak çoğunluğun oyuyla azınlığın haklarının yok sayılabilmesi de mümkündür. Bu açıdan bakıldığında 1924 Anayasası çoğunlukçu değil çoğunlukçu demokrasi anlayışını benimseyen bir anayasadır. Tek parti rejimi 1924 Anayasası'nın bir özelliği değildir, siyasal yaşamın tek partili ya da çok partili olarak devam etmesi liderlerin tutumuyla ilgili olmuştur. Öz olarak 1924 Anayasası demokratik bir sistem kurmak amacını taşımaktaysa da toplumsal alt yapının yetersizliği, rejime olan muhalefetler ve reformların hızla yapılması isteği mecliste çoğunluğun kolayca sağlanmasını mümkün kılan tek parti yönetimini gerekli görmüştür (Dinçkol, 2015:344). Duverger'in ifadesiyle partinin tekliği milletin eğitilmesi için bir ön kabul olarak görülmüştür (Duverger, 1969: 251). Batı demokrasileri ile totaliter sistemler arasındaki en önemli fark, siyasal muhalefetin varlığıdır. Çoğunlukçu demokrasilerde ise siyasal muhalefet var olsa bile iktidar partisiyle eşit şartlar altında politika yapmasına izin verilmemektedir (Dinçkol, 2015: 349). Türkiye'de ise tek parti yönetimi komünist ya da faşist rejimlerdeki tek parti yönetimlerinden amacı ve hedefi bakımından farklılar

göstermektedir. Türkiye'deki tek parti yönetimi Batılılaşmayı hedeflemekte ve demokratik bir sistemi amaçlamaktadır (Duverger, 1974: 359).

Kemalizm, dağılmakta olan çok uluslu bir imparatorluktan kalanlar üzerinde ulusal, laik, Batılı bir burjuva cumhuriyeti kurma idealinin ideolojisidir. Kemalist hareketin Kurtuluş Savaşı esnasındaki toplumsal tabanı Müslüman Türk taşra eşraf ve toprak sahiplerinden oluşmuş olsa da yürütme gücü burjuvazi ve toprak sahipleri adına, onların çıkarlarını koruyacak şekilde asker-sivil bürokrasi tarafından yönetilen bir devlet aygıtıyla gerçekleşmiştir (Savran, 2011: 118). 1848'den sonraki burjuva devrimlerinin neredeyse hepsi kitleler olmadan gerçekleşmiştir çünkü tekelci kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki burjuvazi dışa bağımlı hale gelmiş ve devrimci reflekslerini yitirmişlerdir (Timur, 2008: 29-80). Kemalist devrim sürecinde Türk burjuvazisi de benzer bir durumdadır (Gülsunar, 2015: 136). Kemalist devrim sürecinde burjuvazinin ekonomik korporatif uğraklarını aşamayacak kadar güçsüz olması, Gramsci'nin İtalya örneğinde anlattığına benzer şekilde tarihsel bloğun kurulumunda milliyetçi ideolojinin taşıyıcısı olan asker-sivil bürokrasinin ön plana çıkmasına sebep olmuş, bunun sonucunda da devrim kitlesiz bir devrim olarak şekillenmiştir (Yetiş, 2009: 225).

Rousseau'nun Kemalist rejim üzerindeki en temel etkisi genel irade kavramında karşımıza çıkmaktadır. Kemalist devrim sürecinde genel irade kavramı ulusal egemenlik olarak dönüştürülmüştür. Rousseau'nun genel irade kavramına benzer şekilde Kemalizm'in millet anlayışı da tek tek bireylerin toplamı olmanın ötesindedir. Millet her zaman bireyden önemlidir ve genel irade kavramına paralel olarak da tek ve bölünmezdir (Göral, 2015: 222). Tek ve bölünemez millet anlayışı somut şekilde kaynaşmış bir millet inşasını gerekli kılmıştır. Bütüncül bir millet düşüncesinin yanında, sınıf çatışmalarını engellemek için de 'imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz' söylemi ön plana çıkmıştır. Kemalist bürokrasi her ne kadar elitist eğilimler sergileyip, toplumsal

sınıflardan özerkleşmiş ve onların üzerinde bir zümre konumuna gelmişse de kendi başına bir toplumsal sınıf olmamıştır. Kemalist rejim, sivil toplumu baskı altına almak yerine, burjuvazi adına hareket ederek onun önünü açmaya ve gelişimini sağlamaya çalışmıştır. Bu bakımdan Kemalist iktidarın tepeden inmece hamleleri keyfi bir elitizm olmayıp, burjuva iktidarını sürdürmeye ve onu yeniden üretmeye yönelik hamleler olarak görülmelidir (Gülsunar, 2015: 221).

Yeni devletler, özellikle tek bir etnisiteye sahip değillerse, ulusal niteliklerini oluşturma konusunda kaygılılardır (Smith, 2002a: 22). Türkiye örneğinde de Osmanlı Devleti Avrupa'dan büyük ölçüde çekilinceye ve Osmanlı aydınınının zihin dünyasında Fransız Devrimi'nin sivil millet idealleri oluşana kadar bir Türk milleti hayal edilmemiştir. Abdülhamitçi tepkilerin son yıllarında Anadolu köylülerini küçük düşürmek için kullanılmakta olan Türk kelimesi olumlu bir etnik potansiyelle yeniden keşfedilmiş ve Batılı, sınırlara dayalı ve hukuki millet kavramıyla harmanlanmıştır (Smith, 2002a: 187). Türk milliyetçiliğinin temel ikilemi 1908'de Jön Türklerin lideri konumuna gelmiş olan Enver Paşa ve arkadaşlarının savaş yanlısı tutumlarında kendini göstermiş ve Pan-Türk etnik birlik çağrıları başarısızlığa uğradıktan sonra Atatürk Türkçülüğe sırtını dönmüştür. Atatürk, sınırlar ötesi yayılmacı politikalar yerine vatandaşlığa dayalı sivil bir milliyetçilik inşa etmiş ve Osmanlı yanal aristokrasisi yerine de İslam öncesi mitleri ve teorileri koymuştur. Ayrıca, Batı tipi modern bir millet olmanın ön koşulu da Atatürk'e göre sivil bir milliyetçilikten geçmektedir.

Erişirgil, Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra devlet politikalarında siyasi Türkçülük döneminin bittiğini söylemektedir. Erişirgil'e göre Atatürk politikada milliyetçi olsa da Türkçü değildir çünkü Türkçülüğün özü olan Turancılığa karşıdır (Erişirgil, 1958: 72). Atatürk, 1927 yılında CHP'nin ikinci kurultayı vesilesiyle okuduğu Nutuk'ta Turancılık da dahil olmak üzere İslamcılık ve komünizm gibi büyük hayallerin gerçekçi olmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Muhtelif milletleri, müşterek ve umumi bir unvan altında cem etmek ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kavi bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir nokta-i nazar-ı siyasidir. Fakat aldatıcıdır. Hatta hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayr-i kabil-i istihsal bir hedeftir. Bu asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hadisat ile meydana koyduğu bir hakikattir.

Panislamizm, Panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı saha-i tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksizin, bütün beşeriyete şamil, cihangirane devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri mevzu-i bahsimizin haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyat ve revabit-ı mahsusalarını unutturup, onları uhuvvet ve müsavat-ı tamme dairesinde birleştirerek, insani bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şeraite maliktir.

Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasi, milli siyasettir. Dünyanın bugünkü umumi şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük bir hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.

Milletimizin kavi, mesud ve müstakar yaşayabilmesi için, devletin tamamen milli bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin, teşkilat-ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenid olması lazımdır. Milli siyaset dediğim zaman, kastettiğim mana ve medlul şudur: Hudud-ı milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakiki saadet ve ümrânına çalışmak... Alel’l-ıtlak tül-i emeller peşinde milleti işgal ve ızrar etmemek... Medeni cihandan, medeni ve insani muameleye ve müteakabil dostluğa intizar etmektir.” (Atatürk, 2019: 389-390).

Atatürk’ün Turancılığı ve dolayısıyla Türkçülüğü reddetmesi muhakkak ki bir siyasi tercihten ibaret değildir, iç ve dış dinamiklerin de bu kararda bir rolü vardır.

Dağılması engellenememiş bir imparatorluktan geriye kalan Türkiye Cumhuriyeti topraklarının kurtarılması bile bir hayli zor olmuş, hatta kazanılan başarılar son enerjinin de kullanılmasıyla elde edilmiştir. Hem ekonomik hem de askeri olarak zayıf olunan bir dönemde devlet politikası olarak yayılmacılığı işaret etmek ise doğal olarak çok zor bir hedef olacaktır. Sovyet Rusya ile olan ilişkiler iki bakımdan Türkçü-Turancı milliyetçiliğin reddedilmesinde etkilidir. Hem Kurtuluş Savaşı esnasında Ruslarla kurulmuş yakın ilişkiler vardır hem de Rusya güçlü bir sınır komşusu olarak potansiyel bir tehdittir. Olası bir yayılmacı politikada, siyasi birliği hedeflenecek Türklerin yaşadığı yerlerin de Rusya toprakları olması, doğrudan bu ülkeyle düşmanlık anlamına gelecektir. Bu durum ise barış yanlısı ‘yurtta sulh dünyada sulh’ ilkesine taban tabana zıt bir durumdur.

1920'li yıllarda Türkiye, Balkan Savaşlarından beri devam etmekte olan yoğun savaş dönemini henüz yeni atlattığı ve toparlanmaya çalışırken, aynı zamanda da enerjisinin büyük bir kısmını seküler bir cumhuriyet kurmaya ayırmıştır (Çağatay, 2008: 245). Kemalist rejimin çözmesi gereken üç problem; iktidarını sağlamlaştırarak rakip grupları sindirmesi ve mutlak bir güce kavuşması, sınırlarını güvenliğe alması ve dünya genelindeki iktisadi krizin zararlarını minimize etmesidir. 1930'larla beraber ise Cumhuriyet ideolojisinin sistemleştirilmesi ve yeni bir kimlik olarak, bütün vatandaşlara benimsetilmesine sıra gelmiştir (Aydın, 1993: 227).

Kemalist milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bağımsızlığını muhafaza etmeyi ve eş zamanlı olarak Türk milletini medenileştirmeyi hedef olarak benimsemiştir. Bu milliyetçilik başka devletlerin bağımsızlıklarına da saygılı olan ve yayılmacı olmayan bir milliyetçiliktir. Kemalist milliyetçilik vatandaşın Türklüğünü soy bakımından değil, Türk milletinin milli ilkeleri ve hedeflerine bağlılığıyla, Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü savunmasıyla ve Türk milletinin muasır medeniyetler

seviyesine gelme çabasını benimsemesiyle ölçmektedir. Kili'ye göre bu bakımdan düşünüldüğünde Kemalist milliyetçilik ayrıştırıcı değil, birleştiricidir (Kili, 1981: 237).

1927 yılında CHP programına, 1937 yılında da Anayasa'ya girerek kabul edilen Atatürk ilkelerinin her biri milliyetçilikle ilgilidir. Kafesoğlu'na göre milliyetçilik ve diğer beş ilke arasındaki ilişki güneş ve etrafındaki gezegenler gibidir. "Halkçılık, milliyetçiliğe giden en emin yoldu. Laiklik devlette milli iradeyi hakim kılmak suretiyle milliyetçiliği destekliyordu. Devletçilik memleketi iktisadi yönden kalkındırmak, inkılapçılık milli birliği yeni değerlerle donatmak, cumhuriyetçilik halkı idari vesayetten kurtarıp idareyi bizzat millete tevdi etmek gayeleri ile hep milliyetçiliği takviye eden yarı kuvvetler durumunda idi. Böylece Atatürk Türk devletini milliyetçilik temeli üzerine kurmuş ve yaşatmıştır" (Kafesoğlu, 1970: 168).

1924-1929 dönemindeki yapılan reformlar doğrudan laiklik ile ilgilidir ve çoğu reform kanunu Takrir-i Sükun'un olağan üstü ortamında çıkartılmıştır (Tunçay, 2009: 93). Ulus inşa sürecindeki temel ilke ise dilde, kültürde ve ülküde birlik olmuştur. Vatandaşlık ve Türklük tanımı ise hukuki bir boyuta taşınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan, Türkçe konuşan, Türk kültürünü benimsemiş ve Cumhuriyet ülkülerine bağlı olan herkesin Türk olduğu belirtilmiştir. 1929 ve sonrasındaki dönemde dinin kamusal hayattan soyutlanmasına çalışılmıştır. Kemalist rejim 1925 ve 1930'daki isyanlarla birlikte Türkçe konuşmayan vatandaşlara karşı bir güven problemi yaşamaya başlamış ve makbul vatandaşı tanımlamak gereği duymuştur. Hakiki Türk olmak ne anlama gelmektedir sorusu bir ölçüde önem kazanmıştır ve Türk etnisitesi Kemalist rejim tarafından önemli bir kavram haline gelmiştir (Yıldız, 2009: 228). Türk milli kimliğinin sınırları belirlenirken 1930'lu yıllar boyunca Türk etnisitesi dışında bir kimlikle kendini tanımlayan gruplar görmezden gelinmiştir. Görmezden gelme politikası bir bakıma asimilasyonun zamana yayılması anlamına gelmektedir. Türklüğü reddeden farklı etnik

grupların zaman içerisinde Türk olmayı seçecekleri düşünülmüştür ancak başkaldırı gibi durumlarda ise şiddet seçeneğini kullanmaktan da geri durulmamıştır.

Türk etnisitesinin önem kazanmasında dünyadaki genel atmosferin de etkisi olmuş, Almanya, İtalya ve Fransa'daki bütüncü milliyetçilik anlayışları Türkiye'ye örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Türklüğü merkeze alan bir millet inşası modelinin Türkiye'ye kendini daha çağcıl hissettirmiş olması da muhtemeldir. Buna ek olarak çok milletli ve kültürlü yapılanma Osmanlı'nın da yıkılma sebebi olarak görülmüştür (Bora, 2017: 216-217). Mustafa Kemal, 1926'da Türk Ocakları üyelerine hitaben yaptığı konuşmada Cumhuriyet'in dayanak noktasının Türklük olduğunu, Türklüğün ve Türk kültürünün genellik kazanmasının bu dayanağı güçlendireceğini söylemiştir. Burada çok kültürlü yapıdan, Türk kimliği şemsiyesinde ortak bir kültüre ulaşma amacı söz konusudur. "Biz doğrudan milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz: Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsiyle meşbu olursa o camiaya istinat eden cumhuriyet de kuvvetli olur" (ASD I-III, 2006: 479).

Mustafa Kemal'e göre millet olmak ve kültürün standartlaşması tüm dünyada benzerleri olan, çağdaş bir olgudur. Dolayısıyla milliyetçilik Batıcılık ile kol kola ilerleyen bir süreçtir. 1929'da *Vossische Zeitung* muhabiri, Mustafa Kemal'e milliyetçilik ile Batıcılık arasında bir karşıtlık görüp görmediğini sormuş ve şöyle bir cevap almıştır: "Asla... Çünkü asri olan milliyet prensibi beynelmilel taammüm etmiştir. Biz de Türklüğümüzü muhafaza etmek için, gayretle itina edeceğiz. Türkler medeniyette asildirler. Yunandan evvel İzmir taraflarında sakın eski bir millet olduğumuzu ilmi bir surette ispat etmeğe çalışıyoruz" (ASD I-III, 2006: 484).

Tek parti döneminin temel karakteristiği sınıfsız, kaynaşmış, imtiyazsız bir toplum yaratma idealidir. Yekpare bir toplum yaratma amacıyla sosyal sınıf, din ve etnik farklılıkların kamusal alanda görülmesi engellenmeye çalışılmış ve bu noktada gelişen muhalif seslere şiddetle tepki gösterilmiştir. Dünya genelinde yaşanmakta olan ekonomik

kriz ve faşist yönetimlerin yükselişinin de etkisiyle totaliter ve disiplinli yaklaşımlar Türkiye’de de yansımasını bulmuş, Kemalist rejime otoriter bir görünüm kazandırmıştır (İnsel, 2015: 23). Mete Tunçay CHP’nin demokratik çağdaşlaşma önünde en büyük engel olarak gördüğü İslam’a karşı Batılılaşmayı gerçekleştirmeye çalıştığı ve özünde pragmatik olduğunu, ayrıca hem yapısı hem de felsefesi gereği totaliter olmadığını söylemektedir. “Türk tek parti sistemi, hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmamış: tekele resmi bir nitelik vermemiş, onu sınıfsız bir toplumun varlığıyla ya da parlamenter çekişmeleri ve liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır. Sahip olduğu tekelden dolayı daima rahatsızlık, hatta utanç duymuştur. Türk tek partisi, bir suçlu vicdanına sahip olmuş ve bu noktada, kendilerini taklit edilmesi gerekli modeller olarak gösteren faşist ya da komünist kardeşlerinden ayrılmıştır,” (Tunçay, 1999 :54). Tunçay’a göre Kemalizm’in idealize ettiği yönetim şekli liberal özellikler taşımakla birlikte, gerçekleşmesi amaçlanan reformlarının başarılı olabilmesi için tek parti rejimi bir zorunluluk olarak görülmüştür. Nitekim güdümlü de olsa iki kere çok partili hayata geçiş denenmiş ama elde edilen kazanımların riske düşeceği korkusuyla bu girişimlerden çok çabuk vazgeçilmiştir.

Batı Avrupa’da milli devletlerin oluşumu, Almanya hariç olmak üzere, Avrupa milliyetçiliklerine liberal bir şekil veren kültürel ve ekonomik gelişmeleri takip etmiş ve ona paralel şekilde yürümüştür. Türkiye’de ise milliyetçilik en başından beri devlet içerisinde ifadesini bulmuş ve bütün faaliyet alanlarında tekelci, kültür ve siyaset alanlarında da otoriter bir görünüm kazanmıştır (Karpas, 1996: 210). 1930’lu yıllara kadar yabancı sermayeye olan ihtiyaca da bağlı olarak liberal politikalar uygulanırken milliyetçilik vurgusu daha az hissedilmiştir. Ancak 1930’larla beraber devletçilik politikaları ile işçi sınıfında da bir gelişme dönemi başlamıştır. Bütünleştirici bir işlevi olan milliyetçilik ile halkçılık, olası bir işçi sınıfı problemine karşı bir önlem olarak kullanılmıştır. Taner Timur, tek parti rejiminin sertleşmesinin 1930’lar boyunca sınıf

mücadelesine karşı ideolojik savaşın yoğunlaşmasıyla ilgisi olduğunu ancak başka etkenlerin de milliyetçiliğin yükselişinde önemli rolleri olduğunu belirtmektedir. 1930'lar boyunca Avrupa'da ırkçı iktidarların kurulması, Türkiye'deki bürokratik kadronun egemen sınıflar karşısındaki bağımsızlığının sağlanması ve başta Şeyh Said isyanı ile Ağrı İsyancıları olmak üzere doğu bölgelerde asayişin tam olarak sağlanamaması Türkiye'de milliyetçiliğin yükselişini tetiklemiştir (Timur, 2008: 155-156).

Kemalist milliyetçilik esas olarak vatandaşlık temeline dayalı, milli eğitimle desteklenen ve temel itici gücü modernleşme olan bir milliyetçilik olsa da etnik milliyetçilikten de etkilenmiştir. Etnik model geçmişten gelen etnik bağın ulusal bağa dönüştürülmesi çabasında dikkat çekmektedir. Etnik milliyetçilikten etkilenmelerin dışa vurumu kendisini 'kan' vurgulu söylemlerde ya da çıkartılan İskan Kanunu ya da Varlık Vergisi gibi kanunlarda kendisini göstermektedir ancak en büyük dışa vurumun Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu'nun Türklüğünü ispat etme çabasından dolayı ortaya atılan bu tezler neredeyse, tüm dünyanın Türk olduğu iddiasına kadar ileri gitmişlerdir. Tarih Tezini desteklemesi amacıyla yapılan antropolojik çalışmalar ve özellikle de kafatası ölçümleri literatürde sık sık vatandaşlığa dayalı sivil milliyetçilikten sapmalar olarak değerlendirilmiştir. Etnik milliyetçiliğin etkileri, Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğini bazı bakımlardan etkilemiş olsa da hakların kullanımında etnik kökene bağlı bir ayrımcılığın yapılmamış olması ve Anayasal Türklük kavramından vazgeçilmemesi, erken Cumhuriyet dönemi resmi milliyetçilik anlayışının sivil özelliğini koruduğunu göstermektedir.

3.1. Vatandaşlık Esaslı/Kültürel Millet Tanımı

1924 Anayasası millet kavramını vatandaşlık ile özdeşleştirerek Türklüğü anayasal bir statü olarak belirlemiştir. Anayasanın 88. maddesi "Türkiye ahalisinde din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur" şeklinde düzenlenmiş, bu

sayede devlet ve birey arasındaki bağ olan vatandaşlık, din ve ırk gibi ayrımlardan kurtarılmıştır. Türklüğün anayasal bir statüde konumlanması siyasi iradenin o günkü başka amaçlarına da hizmet etmiştir. Temel amacı ulus devlet kurmak olan Kemalist rejim, bu tanımlama ile İslam'ı, mezhepleri, sosyal sınıfları ve farklı etnik kökenleri tanımayı reddetmiş ve bütün farklılıkları Türklük ortak paydasında birleştirmeyi amaçlamıştır (Yıldız, 2016: 157).

CHP'nin 1931 ve 1935 parti programlarında da milletin tanımı yapılırken ırk ve din vurgularından kaçınılmış ve dil, kültür, ideal birlikteliği olarak tanımlanmıştır. 1931 programında "Millet dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir" şeklindeki millet tanımı 1935 yılında dildeki Türkçeleşme akımının da etkisiyle şu şekilde güncellenmiştir: "Ulus; dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı yurttaşlardan meydana gelen siyasal ve sosyal bir bütündür". Kemalist milliyetçiliğin ırk esasına dayanan etnik bir milliyetçilik olmadığı konusu iktidarın bizzat kendi söylemlerinde de kendine yer bulmaktadır. Kemalizm'in bir ideoloji haline gelmesindeki en büyük aktörlerden biri olan Recep Peker de pek çok kez bu konuya değinmiştir.

"Kan milliyetçiliğini bir tarafa bırakmak isterim. Benim demek istediklerimi yazmak için rasist ve irredentist milliyetçiliğin lehinde ya da aleyhinde bulunmak hiç de lazım değildir. Dışarı ile birleşme veya içeride tasfiye gibi tezahürlerle gözü çeken aktif ve pasif irredentizm günlük bir politika işidir. Asıl mesele bir sınır içinde hak ve şerefleri müşterek insanlar olarak yaşayanların beraberliği ve bütünlüğüdür. Biz Türkiye'de bu beraberliği bozan bütün köklü unsurları süpürdük ve onları doğurmuş olan devlet tipi ile birlikte hayatımızdan çıkardık, attık" (Peker, 1936a: 18).

Peker'in bu konuşmasından anlaşılacak şey, Cumhuriyet kadroları için asıl önemli olanın dışardaki Türklerle birleşmek ya da sınırlar içindeki gayri-Türk unsurları yok etmek

olmadığı, vatandaşlık bağıyla Türk kabul edilmiş tüm unsurların, millet olma bilincine ulaştırılmasının amaçlandığıdır. Beraberliği bozduğu düşüncesiyle “süpürülen” unsurlar ise mübadele ve tehcir ile sınırlar dışına itilen Gayrimüslim Rum ve Ermeniler’dir.

Hem bir CHP milletvekili hem de DTCF ve Mülkiye’nin öğretim üyesi olan Fuat Köprülü’ye göre milliyet sosyolojik ve manevi bir kavram iken ırk ise zoolojik bir gerçekliktir ve bilim adamlarının bütün gayretlerine rağmen birbirine karıştırılmaktadırlar. Irk ve milliyet arasındaki farkı bilmemelerine olanak olmayan kişilerin milliyet kelimesi yerine ırkı kullanması ise Köprülü’ye göre fena bir alışkanlıktan başka bir şey değildir. Köprülü’ye göre Ernest Renan milliyet konusunu en açık şekilde açıklamıştır ve bu makaleyi okuyanlar millet kavramının ırk kavramından çok farklı olduğunu da anlayabileceklerdir (Köprülü, 1940: 97). Köprülü’ye göre Alman nasyonal sosyalist ideolojisinin temelini oluşturan ırkçılık bilim bakımından kabul edilemez olduğu kadar, politik ve etik olarak da sebep olduğu sonuçları bakımından da çok kötü bir düşünce sistemidir. Alman ırkını dünyadaki tüm ırkların üzerinde konumlandıran bu anlayışa göre dünya egemenliği her zaman bu üstün ırkın olmalıdır ve diğer milletler aşamalı şekilde onlara tabii olarak mahkumu ve esiri mertebesine inmelidir. Alman emperyalizmini körükleyen birtakım filozofların, tarihçilerin, siyasetçilerin, inceden inceye işledikleri ırkçılık düşüncesi, Almanya’da nasyonal sosyalizm delaletini doğurmuş ve dünyanın başına korkunç savaş felaketini getirmiştir.

“Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana prensiplerinden biri olan Türk Milliyetçiliği, dar ve müteassıb ırkçılık nazariyesine tamamiyle muhalif telakkiylere malik ve tamamiyle meşru ve insani mahiyette bir milliyetçiliktir. Çünkü yeryüzündeki bütün milliyetlerin müsavi haklarını tanımakta, hiçbir milletin başka milletlerden üstünlüğünü ve başkalarına tahakküm ve tecavüzünü kabul etmemektedir. Yeryüzündeki bütün demokrat milletlerde gördüğümüz bu meşru milliyetçilik telakkısı ile, ırkçılık dalaletine dayanan mütecaviz ve gayri insani telakkiler

arasında ne müthiş bir tezat olduğunu izaha bile lüzum görmüyoruz.” (Köprülü, 1940:98).

Köprülü’ye göre resmi olarak benimsenmiş milliyetçilik anlayışı açık şekilde ırkçılıktan uzak, vatandaşlık esaslı ve hatta Renan’a yapılan atıftan da anlaşıldığı üzere liberaldir. Bu Milliyetçilik anlayışı hem diğer milliyetler üzerinde üstünlük iddiası kurmamakta hem de diğer milletlerin üstünlük iddialarını reddetmektedir. Köprülü’ye göre bu tip üstünlük iddiaları ve ırka dayanan milliyetçilikler tüm insanlığa zarar vermiştir.

3.2. Türklüğün Sınırlarının Genişletilmesi Çabaları: Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi

1920’li yıllar boyunca yapılan reformlar Kemalist rejimin, millet sistemi dahilinde hiçbir grubun etnik olarak tanımlanmadığı bir sosyal sistemden kopmasını ve sınırlar içerisindeki hakim unsurun Türkler olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin Öz Türkçe karşılıklarının kullanmasının teşviki, ‘Vatandaş Türkçe Konuş’ kampanyası gibi uygulamalar milliyetçilik ideolojisinin ağırlığının arttığını gösteren işaretlerdir. Söylemsel düzeyde Osmanlı ve İslam geçmişi vurgularından vazgeçilmiş; kökleri tarihin bilinmeyen devirlerine kadar yaslanan kadim bir Türk milletinin varlığına işaret eden yeni bir söyleme geçilmiştir. Latin alfabesinin kabulü ve ezanın Türkçe okunması ise, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti arasına çekilmek istenen sınırı göstermektedir. Millet inşasının önemli bir aşaması olarak Türk tarihinin keşfedilmesi ve yeniden yazılması, Kemalist aydınlar için önemli bir adımdır. Bu sayede Türklerin İslam öncesi kökleri vurgulanabilmiş ve Avrupa’nın modern milletleriyle eşit bir medeniyet seviyesinde olunduğunun ispatı amaçlanmıştır.

1932 yılında Atatürk’ün himayesinde toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi, orta okul ve liselerde tarihin hangi metotlarla anlatılacağı ve gelecek kuşaklara Türk tarihinin nasıl aktarılması gerektiği hakkında yeni bir vizyon belirlemiştir. Kongreye katılan bilim

adamları, öğretmen ve bazı devlet adamlarının uzlaştığı görüşe göre Türklerin Orta Asya'da kurduğu medeniyet bütün dünya medeniyetinin kaynağıdır. Benzer şekilde İslam'ın gelişmesi de Türkler eliyle gerçekleşmiş ama Türklerin katkıları o güne kadar görmezden gelinmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ise, bu yeni tarih tezine göre Türk tarihinde bir duraklamayı işaret etmektedir çünkü Osmanlı devlet aygıtı Müslümanlığı bir muhafazakarlık aracı olarak görmüş ve bu sebeple Avrupa'da yaşanan ilerlemelere dahil olmayarak her bakımdan geriye düşmüştür (Kasaba, 1997: 20).

Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi; hem iç hem de dış politikaya dönük, son kertede Türklüğün sınırlarını genişletmeyi amaçlayan bir planın iki ayağını oluşturmaktadır. Dış politikaya dönük işlevi; Türklerin aryan ırktan olması hasebiyle - Avrupa'da o günlerde moda olan- ırklar hiyerarşisinin üst basamağında olduğunun, dolayısıyla da dünyanın medeni milletleri arasındaki konumunun ispatı ve buna bağlı olarak da Avrupa ile eşitlik temelli bir ilişki kurulabilmesi hedefidir. Bu sayede Türklerin aşağı ırktan olduğuna dönük yanlış algıların kırılabileceği, Avrupa'ya Türklerin de Batılı, modern, medeni bir millet olduğunun kanıtlanabileceği ve medeniyet kurucu bir millet olmanın Türklere saygınlık kazandıracağı umulmuştur. İç politikaya dönük amaç ise Türkiye'nin o günkü koşullarda içinde bulunduğu kaynaşmış bir millet olamama soruna pratik bir çözüm üretmektir. 1925 ve 1930'da çıkan Kürt isyanları, Türkleştirme politikasının zamana yayılamayacak kadar acil çözülmesi gereken bir konu olduğunu gözler önüne sermiştir. Anadolu'da yaşayan insanların öz itibarıyla Türk olduğunun ispatının; dilde, kültürde ve ülküde birlik idealinin sağlanması konusunda yürütülen politikaya bilimsel bir destek işlevi görmesi amaçlanmıştır. Bu politikaya bağlı olarak Türkçe konuşmayan insanlara Türk olduklarını ispat etme gerekliliği doğmuş ve 1930'lu yıllarda söylemsel bazda İslami vurgular yerini tamamen millet ve hatta ırk vurgusuna bırakmıştır. Kendini Türk olarak tanımlamayan her unsur Kemalist Rejim için milli kimliğin oluşma sürecinde karşılaşılan bir sorun olarak kabul edilmiştir. Kemalist

Milliyetçiliğin bütünleşmiş tek bir millet olma hedefi doğrultusunda milli eğitim, din işlerinin merkezileştirilmesi ve bütün erkek vatandaşları kapsayan zorunlu askerlik gibi uygulamalar araçsal olarak kullanılmış, Anadolu'da yaşayan herkesin Türk olduğunun kabulüne bilimsel destek olması için de Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisinden yararlanılmıştır. Atatürk'ün demeçlerinde bu politikanın yansımalarını en net şekilde görmek mümkündür. 1932 yılında yaptığı bir konuşmada Atatürk, “Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makadonyalı hep bir soyun evlatları ve hep aynı cevherin damarlarıdır.” diyerek, sınırlar dahilindeki bütün unsurların dilleri ve kültürleri farklı olsa bile öz itibarıyla Türk olduklarını söylemekte ve insanları ikna etmeye çalışmaktadır. Türkleştirme politikasının ikna ve zorlama şeklinde iki ayağı olduğunu kabul edecek olursak, Kemalist rejim için tercih edilen ilk yol ikna ve ispat çabası olmuştur. Türk Tarih Tezi, kendisini Türk olarak tanımlamayan grupları ikna etme amacının dışında Anadolu'nun asıl sahipleri olduğunu iddia eden Ermeni ve Rumlara bir karşı atak işlevi görmüş, aynı zamanda da Türklüğün İslam öncesi tarihine vurgu yaparak laik özü ortaya çıkartmaya çalışmıştır.

23 Nisan 1930'da Türk Ocakları'nın VI. Kongresi esnasında Afet İnan bir konferans vermiş, konferans metni ‘Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar’ ismiyle Türk Ocağı matbaasında 1000 adet bastırılmıştır. Önce Türk Tarih Heyeti sonrasında Türk Tarih Kurumu ve Türk Tarih Tezi'ne giden sürecin Afet İnan'ın bu konferansıyla başladığı söylenebilir. Afet İnan, Ocak yasasının ikinci maddesine atıfta bulunmuş ve bu maddenin özünün, Türklüğün ne olduğunu hem Türklere hem de dünyaya anlatmak ve bu anlayışı güçlendirmek olması gerektiğini söylemiştir. İnan'a göre ise bunu yapmanın yolu tarihten geçmektedir. İnan, o güne kadar okullarda okutulan tarih derslerinin hem eksik hem de yanlış olduğunu ve Türk Ocakları'nın bilim ve sanat kurulları tarafından bunun önüne geçilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini söylemiştir. Ocak yasasının üçüncü maddesinde ise Ocakların cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık

mefkurelerini takip ettiğinin yazdığına değinen İnan, muasır medeniyeti anlamının yolunun Türk tarihini anlamaktan geçtiğini söylemiştir. Konuşmanın devamında ise Afet İnan adeta Türk Tarih Tezinin bir prototipini sunmuştur:

“Beşeriyetin en yüksek ve ilk medeni kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Çin medeniyetinin esasını kuran Türklerdir. Mezopotamya’da, İran’da milattan en aşağı 7000 sene evvel beşeriyetin ilk medeniyetini kuran ve beşeriyete ilk tarih devrini açan Sümer, Akat, Alam isimleri verilmekte olan Türklerdir. Mısır’da deltanın Otokon sakinleri ve Mısır medeniyetinin kurucusu Türklerdir. Mezopotamya’da Milattan evvel 2300 tarihinde şöhret bulan Sami Hamurabi, Milattan evvel 2300 tarihlerinde tarihte mevki alan Asurlular tarih içinde tarihtirler. Grek namını alan Doryenlerin Anadolu’nun Otokon ahalisi, ilk ve hakiki sahipleri, Ataları, Etileri başlarında bulunan Türklerdir.” (İnan, 1930: 7).

Afet İnan’ın konferansı sonrası söz alan Sadi Maksudi, İnan’ın söylediklerine katıldığını belirtmiş ve ‘Bunların hakikat olduğuna eminim’ diyerek İnan’ın tezini destekleyecek açıklamalar yapmıştır:

“En eski medeniyet Mezopotamya’da kurulan medeniyettir. Bu medeniyetin mümessisleri Sümerlerdir. Latin medeniyetin müessisleri Etrükslerdir. Anadolu medeniyetinin müessisleri Hititlerdir. Bütün bu halkların Türk olduklarına dair fikrinin Avrupa alimleri arasında da taraftarları vardır. Bu suretle kadim medeniyetlerden pek çoğunun müessisleri, banileri Türkler olmuş olduğu anlaşılıyor.” (Arsal, 1930: 13).

Türk Ocakları’nın bu kurultayında Mustafa Kemal’in de yönlendirmesiyle Türk Tarihi Heyeti’nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Heyetin başkanlığına Tevfik Bıyıkoğlu getirilirken ikinci başkan olarak Yusuf Akçura ve Samih Fırat seçilmiştir. Daha sonra Türk Tarih Kurumu’na dönüştürülecek olan bu kurulun görevi ise Kemalist rejimin milliyetçiliğini tarih bilimi ile temellendirecek bir eser ortaya koymaktır. Çalışmalarına hızlı bir şekilde başlayan heyet, yaz aylarında bir daktilo metni olarak ‘Türk Tarihinin

Ana Hatları' kitabının taslağını hazırlamış ve Mustafa Kemal'e sunmuş; Mustafa Kemal ise bu metin üzerinde düzeltmeler yapmıştır. Düzeltmelerin çoğu ise dinler tarihi ve İslamiyet'le ilgilidir. Bu müdahalelerden sonra kitap 'Türk Tarihinin Ana Hatları' ismiyle Devlet Matbaası'nda 100 adet basılmıştır. Kitabın sadece 100 adet basılması bile, çok bilimsel bir araştırma olmadığını gösterse de 'Türk Tarihinin Ana Hatları' hem okullarda okutulan tarih kitaplarına ve Türk Tarih Tezi'ne kaynaklık etmesi bakımından hem de iktidarın ideolojisini net bir şekilde ortaya koyması bakımından çok önemlidir. Mustafa Kemal'in bizzat dahil olmasıyla ortaya çıkan bu kitap sadece tarihe olan bir ilgiden kaynaklı değildir, eski rejimle hesaplaşmak ve Cumhuriyet ideolojisini topluma mal etmek amacı gütmektedir (Perinçek, 2019: 16). 'Türk Tarihinin Ana Hatları'nın öncüllük ettiği Türk Tarih Tezi, Kemalist ideolojinin bir bütünleyicisi konumundadır ve Ersanlı'ya göre bir *kültür devrimi* amacı da taşımaktadır (Ersanlı, 2015: 104). Gerçekten de genel olarak Tarih Tezi sadece Kemalist milliyetçiliği meşrulaştırmak için değil, toplumun geneline pozitivist ve hatta materyalist bir damar aşlamayı da hedeflemektedir. 'Türk Tarihinin Ana Hatları' kitabına Mustafa Kemal tarafından eklenen kısımların içeriği de bunu gözler önüne sermektedir. Giriş bölümü öncesinde 'Bu Kitap Niçin Yazıldı?' isimli bölümde İslamın ve İslami geleneğin Yahudilerin kutsal efsanelerinden türediği iddia edilmiş ve dini argümanların bilimsel keşifler ile geçerliliğini kaybettiği söylenmiştir. "İşte bunun içindir ki kitabımıza insanlık tarihine girmeden önce kainat, dünya ve insan hakkında zamanımızın ilme dayanan teorilerini nakil ve izah ettik ve bunu yaparken batıl fikirlerden sıyrılarak tarihi gerçekliği kavramaya çalıştık. ... Bu kitapla doğru görmeye, iyi düşünmeye alıştırmak istediğimiz insanlar Türklerdir." (TTAH, 1930: 3). Kitabın son sayfası 'Tükiye Cumhuriyeti' kısmından oluşmaktadır ve eski rejimle ilgili Kemalist bakış açısı burada net şekilde ifade edilmektedir: "Osmanoğullarından ve hiçbir faydası olmayan Hilafetten Türkleri kurtaran Mustafa Kemal Cumhuriyet'i de tesis etti.

Cumhuriyet'in riyasetine intihap olunan Gazi, bir çok inkılaplarla Türk milletini hakiki terakki ve inkişaf yoluna soktu." (TTAH, 1930: 606).

'Türk Tarihi'nin Ana Hatları'ndan sonra liselerde okutulması için dört ciltlik bir 'Tarih' isimli kitap ve üç ciltlik 'Ortamektep İçin Tarih' kitapları yayımlanmıştır. Bu kitaplara da esin kaynağı olan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabıdır ve esasen aynı kaygıları taşımaktadır. Kemalist milliyetçiliğin ve Kemalist ideolojinin gençlere temelden öğretilmesi ve böylece rejimin geleceğinin garantiye alınması amaçlanmıştır. Bu kitaplarda sık sık ırk kelimesiyle karşılaşılmaktaysa da bunun *etnisite* kelimesinin bir karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tarih kitaplarında aşılacak istenen ilk şey Türklerin Orta Asya'dan tüm dünyaya yayılmaları ve pek çok devletler kurduğu, bunların da Türk gençleri bir kıvanç kaynağı olması gerektiğidir. Bu kitaplarda Osmanlı tarihinden de bahsedilmekle birlikte kapsadığı alan bakımından çok küçük olması dikkat çekicidir, asıl önemli bulunması ve ilgi çekmesi beklenen şey Türklerin İslam öncesi görece demokratik, laik, kadın erkek eşitliğine dayalı şanlı geçmişleridir. Türk Tarihinin Ana Hatları ve bunu izleyen iki tane tarih kitabının bilimsel bakımdan eksik olduğu ve üzerine çok daha kapsamlı bir çalışma yapılması gerekliliği ise gerek Mustafa Kemal, gerekse tarihçi Kemalist elitler için açıktır. Açıkça görülen bu eksikliğe rağmen yapılacak kapsamlı çalışmaların ise bir an önce sonuçlanması isteniyordur. Ayrıca bu çalışmaların yetişkinlere, gençlere, aydınlara ve insanların geneline hitap etmesi gerekli görülmektedir. Ersanlı'ya göre bunun anlamı, toplumun küçüğünden büyüğüne, şehirlisinden köylüsüne ve okumuşundan okumamışına kadar tüm kesimlerinin ideolojik birliktelikteliklerini sağlama amacıdır (Ersanlı, 2015: 137).

Türk Tarih Tezi'nin tartışmaya açıldığı Birinci Türk Tarih Kongresi 2 Temmuz-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasını yapan dönemin Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay, Türk Tarih Tezi'nin argümanlarını sıralamıştır. Bu argümanlar özetle Asya, Çin, Hint, Eti, Sümer, Elam, Mısır ve bunun gibi önemli

medeniyetlerin Türkler eliyle kurulduğu, bunun kanıtlarının ise hem arkeolojik çalışmalarda hem de bizatihi Türk dilinin kendisinde olduğudur. “Etimolojik tetkikattan başka tarihi ve coğrafi tetkikat Türk dilinin bir ana dil olduğuna kanaat verecek mahiyet ve ehemniyeti haizdir.” (BTTK, 1932: 7). Kongre esasen Türk Tarih Tezi için öne sürülen argümanları tartışmak üzere toplanmıştır ancak toplantının hegemonik bir üstülük havasında geçtiği ve bazı fikirlerin kanıtlanmış gerçeklikler olarak öne sürüldüğü, ayrıca muhalif görüşlerin de sertçe eleştirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Türk Tarihi Tetkik Heyeti Genel Katibi Reşit Galip yaptığı konuşmasında Hititlerin Türklüğünü bilimsel bir gerçeklik olarak öne sürmüştür. Galip’in söylediğine göre o güne kadarki çalışmalar Hititlerin Türk olduğunu bilimsel bir şekilde kanıtlamıştır. Bu kanıtlardan biri ise hem Hititlilerin hem de Türklerin kullanmış olduğu burnu yukarı doğru kıvrık olan ayakkabılardır (BTTK, 1932: 124). Zeki Velidi Togan, Reşit Galip’in konuşmasına itiraz etmiştir. İtirazın temeli; tarih öncesi devirlere dair bilimsel verilerin yetersizliği, bu yüzden de bilinen tarihi dönemlerle ilgili, kanıtlara dayalı bir yorum yapılması gerekliliğidir (BTTK, 1932: 164). Reşit Galip’in ve Sadri Maksudi’nin Zeki Velidi’ye karşı sert itirazları ise kongredeki hegemonik ilişkiler ağının ve Tarih Tezi’nin tartışmaya kapalı bir şekilde dikte edileceğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kongrenin ilk konferansını Afet İnan, son konferansını ise Yusuf Akçura vermişlerdir. İnan’ın vermiş olduğu konferansta bir bilim olarak tarihe açık bir görev yüklenmiştir: vatandaşlara milli bir bilinç kazandırarak geçmişteki parlak günlere tekrar erişmek. Bu noktada anlaşılan şey ise Türk Tarih Tezi’nin bilimsel olma çabasının vatandaşı eğitime çabasından daha geri kaldığıdır. Gerçekten de tezden beklenen temel şey vatandaşa bir millet olma bilinci vermektir. Ersanlı bu durumu yurttaşlık bilgisi ile tarih bilgisini eşitlemek olarak ele almaktadır (Ersanlı, 2015: 186).

Türk Tarih Tezi’nin hizmet ettiği temel amaçlardan biri milliyetçilik ve Batıcılık arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmaktır. Kemalist milliyetçilik modernleşmeyi temel

hedef olarak belirlemesi dolayısıyla kendine hedef olarak Batıyı koymuştur. Diğer taraftan ise Batının sahip olduğu medeniyetin kaynağını Türklük olarak ortaya koyarak ortaya çıkması muhtemel bir çelişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu amaç Mustafa Kemal'in söylemlerinde kendisini 'muasır medeniyet' olarak göstermiştir. Medeniyet, temeli Türklüğe dayanmakla birlikte bütün insanlığın ortak malı olarak görülmüş ve sadece Batıya özgü olmasının kabul edilemez olduğu söylenmiş, Batı medeniyeti yerine muasır medeniyet kavramı kullanılmıştır. Anadolu'da kurulmuş eski devletlerin Türk olduğunu söylemek ise bu toprakların ezelden beri Türk olduğunu kanıtlamaya yönelik çabadır. Türklerin Osmanlı'dan ve Müslümanlıktan önce parlak bir tarihlerinin olduğu konusu, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan kopuşunu ortaya koymuş, İslam'ın Türklüğün asli bir unsuru olmadığını söylemesi de laiklik politikalarını meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Türk Tarih Tezi iktidarın gözünde sadece bilimsel toplantılarda tartışılan bir konu olarak kalmaması gereken önemli bir konudur ve halk tarafından da içselleştirilmesi gerektiğine inanılmıştır. Halka ulaşabilme noktasında ise Halkevleri'nin yayın organı olan Ülkü dergisi uygun bir araç olarak görülmüştür. Gazi Eğitim Enstitüsü öğretim üyesi ve Talim Terbiye Kurulunda görevli olan önemli bir Kemalist figür sayılabilecek Mehmet Saffet'in 1934 yılında yazdığı bir makale buna güzel bir örnektir:

“Milattan 8000 yıl evvel Orta Asya'da iklim tahavvülleri neticesi olarak barınamayarak muhacerete mecbur kalan Türkler oradaki büyük medeniyeti de beraberlerinde Anadolu'ya getirmişler, dünya medeniyeti havzası olan Küçük Asya'da binlerce sene manen ve maddeten hakim bir ırk olarak yaşamışlardır. Uzun asırlar boyunca gizli kalan bu hakikat bugün bütün vuzuh ve azametiyle inkar olunamaz bir şekilde topraklar altından çıkarılarak ilim aleminin hayret nazarları önüne serilmiş bulunuyor. Türklük hakikatinin yüce timsali ve beşeriyet tarihinin en büyük dahisi olan Mustafa Kemal'in harikalı sezisiyle bulduğu bu yeni tarih nazariyesi, artık ilmi vesikalarla da teyyüt eden bir hakikat olmuştur. Irk tasnifleri, renk ve dil miyarlarını bertaraf ederek en son salahiyyetar alimler tarafından

antropolojik esaslara irca edilmektedir. Bu tasnifte Brakisefaller en mütakamil medeniyete sahip bir ırk olarak gösterilmekte ve menşeleri Orta Asya'yı irca etmektedir. Orta Asya ise tarihten evvel ve tarih içinde hiçbir devirde Brakisefal öz Türklerden başka bir kavim tarafından iskan edilmemiştir.” Saffet, Anadolu'nun ırk tarihine ait araştırmalara bakılacak olunursa, Hititlerin de Brakisefal Alpin tipten olduğunu ve Anadolu'da yaşayan Türklerin de aynı antropolojik özellikleri taşıdığını söylemektedir (Saffet, 1934: 264). Saffet'in anlattığına göre Antik Yunan ve Roma da aynı brakisefal alpin ırktan gelmektedir. “Eski Yunan medeniyeti namıyla tanılan medeniyeti kuran ve inkişaf ettiren Tor'ların Etilerle olan ırki münasebetleri birçok vesikalarla tebarüz edilmiştir. Eti kıyafetlerinin en karakteristik kısmı burunları yukarı doğru kıvrık olan kunduralardır. Nerede Eti kabartması görsek bu kundura şeklini de görürüz. Bunlar kar kunduraları olup bugün bile birçok Anadolu Türklerinin aynı tip kunduraları kullanması o ananın devamını göstermektedir. Dr. Conder, bu kunduraların Etrüskler tarafından da kullanılmakta olduğunu tespit ederek, diğer dini ve lisani delillerle birlikte Etrüsklerin Anadolu'dan İtalya'ya hicret eden Altaik ırktan bir halk olduğunu göstermektedir.” (Saffet, 1934: 265).

Yunan ve Roma medeniyetini kuran kavimlerin Asya kökenli brakisefal tipten insanlar oldukları iddiası dolaylı olarak Avrupa medeniyetini oluşturanların Türklüğüne bir gönderme yapmaktadır. Bu düşüncenin abartılı bir evrimleşmesi ile de ilerleyen dönemlerde ‘Dünya Türk'tür’ mottosu ortaya çıkacaktır. Mehmet Saffet o dönem Hititoloji konusunda çok tanınmış bir profesör olan Sayce'den de bir alıntı yapmaktadır. Sayce makalesinde, Avrupa kültürünün Antik Yunan'dan kaynaklandığını ancak onların da bu kültürü Hititlerden aldığını yazmaktadır. “Avrupa tarihinin alaca fecrinde, onlar bu medeniyeti garba getirmişlerdir”. Saffet'e göre bu makale Türk medeniyetinin en eski zamanlardan beri cihana hakimiyetini tekitten başka bir şey değildir (Saffet, 1934: 267).

Türk Tarih Kurumu asıl üyesi ve DTCF’de Antropoloji profesörü olan Şevket Aziz (Kansu) ise yazdığı makalede Türk Tarih Tezi’nin bir savunusunu ve teze dünyadan gelen destekleri yabancı bilim adamlarından alıntılar yaparak anlatmaktadır:

“...Bütün bu uzun izahattan anlaşılıyor ki, Türk tarihi tezi müsbet vakıalara dayanıyor. Gene Türk tarihi bize gösteriyor ki, tarih telakkisi yalnız vesikaların ve hadiselerin kronolojisi ve tefsiri değildir. Tarih denilebilir ki bir hayat-tarih (bio-histoire) sistemidir. Genç tarihçi tarihi ve bilhassa Türk tarihini bu menşurdan görmeğe alışmalıdır. Büyük Türk tarihinin dünü, bugünü, yarını bunu emretmektedir. Kendimizi teyide, kendimizi ihataya mecburuz. Türk tarihi ve telakkisi budur. Ve bu telakki aynı zamanda hayatı Türk topraklarında ebedileşen mert ve erkek iradenin meyvesi değil midir?” (Kansu, 1934:418).

Kansu’ya göre söz konusu Türk tarihi olduğunda, bu sadece bilimsel bir faaliyet değil, aynı zamanda milli bir görevdir. Anadolu üzerindeki başka milletlerin sahiplik iddiaları ve Türklerin ‘aşağı ırktan’ olduklarına dair iddialar ancak bu yolla bertaraf edilebileceği gibi dünyanın saygın milletleri arasında yer alabilmek de Şevket Aziz Kansu’ya göre Türklüğün ve Türk tarihinin tanıtılmasına bağlıdır. Tüm Anadolu halklarının Türklüğünün ispatı da tek millet ideali için gereklidir.

Ülkü'nün dokuzuncu sayısında TBMM Kütüphane müdürü Nebil Bey “Milli Şuur ve Halkevleri” isimli bir makale yazmıştır. Nebil’e göre dili kültürü, geleneği ve ortak dileği olan insanların hepsine birden millet denilmektedir ve milletin de esas unsuru ana dildir. Nebil’e göre orta zamanlarda milliyet hissi bir uyku halindeydi ve din fikirleri hüküm sürmekteydi. Ancak kültür seviyesi yüksek milletlerde milliyet fikri din fikrine üstün gelmeye başlamıştır (Nebil, 1933: 217).

“Anadolu’da halis muhlis Türk kanı taşıyan ve en saf ve katıksız Türkçe konuşan birtakım milletdaşlarımız da vardı ki; Rum veya Ermeni kiliselerine intisap ederek Hristiyan dinini kabul etmiş olmalarından ve aile isimlerinin Türkçe olmasına rağmen

küçük atalarının Hristiyan ismi olmasından dolayı kendilerini Rum ya da Ermeni sayarlar, öz kardeşleri olan Türklere karşı kontra bir cereyan takip ederlerdi”. Nebil’ e göre hem ahlak ve dil hem de antropolojik olarak Türk olan Anadolu Ermenileri kurdukları çetelere taraftar bulabilmek için kendi alfabeleriyle Türk dilinde yayınlar çıkarmışlardır. Kiliselerinde tüm ibadetleri de Türkçe olan Ermeniler ile Türkler arasında öz olarak bir ayrılık yoktur. Nebil'e göre Ermeniler zaten Turani ırktan gelmekteledir. Nebil’e göre birçok Türk kütleleri milli benliklerinden yoksun oldukları için Arapça ya da Kürtçe konuşmaya başlamış bunun neticesi olarak da Türklükten uzaklaşmışlardır (Nebil, 1933:218). Nebil Bey’in Ülkü’de yayınlanan bu makalesi Türk Tarih Tezi’nin iç politikada güttüğü temel amacı yansıması bakımından çok önemlidir: Anadolu’da yaşayan bütün insanlar Türktür.

Güneş Dil Teorisi de aynı Tarih Tezi gibi milli özgüven ve saygıyı kazanmak amacını gütmüştür. Kemalist rejim, Türk ulusunun geleceği için hayati bir öneme sahip olduğu gerekçesiyle dilin Türkçeleştirmek yoluyla seküleştirilmesi, yabancı kelimelerin ayıklanması ve sosyal hayatın din dahil tüm alanlarında arındırılmış bir Türkçe'nin konuşulmasını hedeflemiştir (Yıldız, 2008:229). Birinci Türk Dili Kurultayı 26 Eylül 1932'de başlamış ve on gün sürmüştür. Kurultayda Türk Dili Tektik Cemiyeti'nin çalışmalarının nereye doğru yönelmesi gerektiği tartışılmış ve bir program çıkartılmıştır. Kurultayın verdiği çalışma programı şu şekildedir:

“1- Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.

2- Türkçenin tarihi gelişimi araştırılmalı, karşılaştırmalı grameri yazılmalıdır.

3- Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler sözlüğü ve temel Türkçe sözlük bir an önce hazırlanmalıdır.

4- Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.

5- Doğu ve Batı memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanlar Türkçeye çevrilmelidir.

6- TDTC Türk diliyle ilgili çalışmaları çıkartacağı bir dergi ile yayınlamalıdır.

7-Memleket gazetelerinde dil işlerine özel olarak yer verilmelidir” (Necmi, 1934: 409).

Erzurum milletvekili ve CHP'nin gelecekteki genel sekreterlerinden olan Nafi Atuf'a göre insanlığın en büyük gerçeği olan millet, tarih boyunca dile bağlı kalmıştır. Her ne kadar millet, dil birliğinden başka etmenlere ihtiyaç duysa da dil insan düşüncesinin ve duyularının söze dökülme aracı olduğu için toplulukları yönlendirmektedir. Bu sebeple Atuf'a göre millet ve milli birlik söz konusu olduğunda bunları yaratan etmenlerin ilki ve en önemlisi olarak dil birliğini ortaya koymak gerekmektedir. Atuf, yazısında aslında Güneş Dil Teorisi'nin de özünü anlatmaktadır: “Medeniyet tarihini araştıranlar maddelere geçmiş eserlerde daima büyük Türk ırkının izlerini buldukları gibi, bugün konuşulan dillerin temellerini arayanlar da Türk dilinin derin tesirlerini bulup meydana koymaktadırlar” (Atuf, 1934:2).

Türk Tarih Tezi'nde olduğu gibi Güneş Dil Teorisi de halk tarafından benimsenmesi istenen bir konudur ve bu yüzden sıkça Ülkü Dergisi'nde kendisine yer bulmuştur. Naci Dilmen de yazdığı bir makalede Güneş Dil Teorisinin belli başlı özelliklerinden bahsetmektedir.

“Pek yüksek bir Türk buluşundan doğan ve Lengüistik ve Filoloji dünyasına yeni bir ışık saçan Güneş dil Teorisi, insanoğlunun yeryüzünde ilk önce şuurla anlayıp anlatmak ihtiyacı duyduğu şeyin Güneş olduğu prensibinden başlar. Teori, Türk dilinin ana etimolojisini insan gırtlığının ilk önce çıkardığı ana kök seslere bağlamaktadır. Bu seslerin zamanla uğradığı değişmeler, sonra her bir sesin kök ve ek olarak verdikleri anlamlar, teoride kesin bir sıra ve nizam altında gösterilmiştir.” (Dilmen, 1936: 329).

Dilmen'e göre Avrupalı dil bilimcilerinin dilin ilk ana kaynağı ve kuruluşu üzerine öne sürdükleri teoriler çok karışık ve yanlıştır. Öyle ki Avrupa'daki dil kurumları bile bu teorilerden herhangi birini benimseyememektedir. Bunun sebebi Dilmen'e göre Avrupalı dilbilimcilerin Türk dilini göz ardı etmeleridir. Avrupalılar kendi dillerinin kaynağını bir türlü bulamamaktadırlar. "Eğer böyle bir ana dil olsaydı şöyle olurdu diyerek ortaya koydukları yayma ana dil örneği bile, Türk diliyle karşılaştırılınca Türkçenin bozuk bir şivesi görünüşünü veriyor" (Dilmen, 1936: 329). Dilmen Türk Tarih Tezi ile Güneş Dil Teorisi arasındaki bağlantıyı da şöyle kurmaktadır; "Artık korkusuzca söyleyebiliriz ki, Türk nasıl yeryüzüne ilk kültür ışığını getiren milletse, Türk dili de yalnız Hint Avrupa dillerinin değil, bütün kültür anlatabilen dillerin ana kaynağıdır." (Dilmen, 1936: 330).

Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi Cumhuriyet aydını ve iktidarın gözünde sadece ispatlanması gereken bir sav değil aynı zamanda inanılması ve inanmayanların da ikna edilmesi gereken somut bir gerçekliktir. Türklüğün hakettiği saygınlığı kazanması, Türk ulusal sınırları içindeki toprakların tarihsel haklarının Türklerde olması, Türklerin 'üstün ırktan' olması gibi sonuçlar doğurması umulan bu tezlerin ispatı; en yalın ifade ile oluşması istenen milli öz saygının bir ön koşuludur. Aydınlara ve bilim adamlarına düşen görev bu tezleri dünyaya ispatlamak iken vatandaşlardan beklenen şey ise sorusuz ve şüphe içermeyen bir inançtır.

Ersanlı'nın ve başka pek çok araştırmacının Türk Tarih Tezi'yle ilgili vardığı temel sonuç, iktidarın milli kimliği ırk ve ırka bağlı dil olgularıyla oluşturma isteğinin bir yansıması olduğudur (Ersanlı, 2015: 188). Bizim çalışmamız açısından bakıldığında ise ırka bağlı bir milli kimlik inşası doğrudan etnik milliyetçilikle ilgili olduğundan ve etnik milliyetçilikte hakim etnisiteden olmayan unsurların yok edilmesi yahut ikinci sınıf vatandaşlar olarak yaşamalarına izin verilmesi dışında bir seçenek söz konusu olmadığından; dışlamaya değil kapsamaya çalışan bir yol haritası ırk temelli olarak

tanımlanamaz. Kemalist rejim ve onun resmi tarih tezi, ülke içerisinde ayrıcalıklı üstün bir etnik birim yaratarak diğerlerini öldürmeyi yahut ikinci sınıf insanlar yapmayı amaçlamamakta, herkesi Türk yaparak bir vatandaşlık bilinci inşa etmeye çalışmaktadır. Kürtler, Lazlar, Gürcüler gibi Anadolu’da yaşayıp aslen Türk olmayanların Türk olduklarına ikna edilmesi çabası, üzerine çok fazla düşünülmediği takdirde pekala bir ırkçılık olarak tanımlanabilir. Kemalist rejim, farklı kültürel ve dini grupların kendi öz benliklerini devam ettirerek var olmalarını ulus devlet karşısında bir tehdit olarak görmüş ve onları asimile etme yolunu seçmiştir. Bu elbette eleştirilmesi makul, bütüncü, otoriter bir politikadır ancak etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi bakımından düşünüldüğünde etnik değildir.

3.3. Türkçü-Turancı Milliyetçiliğin Kemalist Milliyetçilikten Ayrılması

Atsız Mecmua’nın ilk sayısı 1931 Mayıs’ında yayımlanmıştır. Derginin giriş makalesi Atsız’ın yazdığı “Türkler Hangi Irktandır?” isimli makaledir. Atsız’ın bu makaledeki temel eleştirisi Türklerin aryan ırkına mensup olarak tanımlanmasına yöneliktir. Atsız’a göre Türkler ve Moğollar ile Aryaniler arasında o güne kadar hiçbir yakınlık ispatlanabilmiş değildir. Türklerin aryan olarak kabul edilmesinin sebebi ise aryanlığın medeni olmakla eşdeğer görülmesi inancıdır. Atsız’a göre bu inanç çok aşırı yorumlara da sebep olmaktadır: “Bu telakkiler bazan o kadar garip şekiller aldı ki, Kürtler hakkında bir seri makale neşreden bir zat, kendisine göre saydığı bir takım delillerden sonra Kürtlerin de Türkler gibi Aryani ve Türk cinsinden olduğunu ilan etti. Bu meseleyi yalnız hissi düşüncelerin mahsülü de telakki edemeyiz. Vahşi Moğollarla akraba olmamak için, Turanlılık inkar ediliyorsa, Çingenelerin de mensup olduğu Aryani ırkına girmek hislerimizi daha çok incitmez mi?” (Atsız, 1931: 6). Atsız’a göre Türkleri aryan ırkından kabul etmek aynı zamanda Hititlerin de Türk olduğunu söylemek demektir. Bu

durum herkesin isteyeceği bir şey olsa da Atsız'a göre bilimsel olarak yanlıştır ve sadece Türklerin Anadolu'daki eskiliğini ispat etmek için uydurulmuştur (Atsız, 1931: 7).

Gerek Cumhuriyet kadroları ve Türk Ocakları, gerekse dönemin Türkçü-Turancı aydınları, Türkleştirmek kelimesinden Türkçe'nin yaygınlaştırılmasını anlamışlardır. Yani Türkçe konuşanın Türk kabul edileceği, Türk olacağı düşüncesi hakimdir. Türk Ocakları özellikle Doğu illerinde Türkçe'nin yaygınlaştırılması için çaba sarfetmiş hatta devletin kanuni olarak önlemler alması gerektiğine dair tavsiyeler vermiştir. *Atsız Mecmua*'nın Ocak 1931 tarihli altıncı sayısında Cevat Ekrem'in bu politikayı destekler nitelikte bir makalesi vardır. Ekrem'in bu makalesi 1930'lu yılların başında Türkçü-Turancı akımın millet anlayışını ve Kürtlere bakış açısını değerlendirmek bakımından da önemlidir.

İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 'Yıllık 1930' ismiyle çıkarttığı kitapta Türkiye'de konuşulan dillerin yüzdeleri karşılıkları verilmiştir. Bu kitaba göre Türkiye'de %86,42 Türkçe, %8,69 Kürtçe, %0,7 Çerkesçe ve %4,19 diğer diller konuşulmaktadır. Cevat Ekrem'in bu yayına ilk eleştirisi Kürtçe içinde sayılan Zazaca'nın ayrı bir dil olarak sayılmaması ve Tatarca ile Türkçe'nin farklı diller olarak kabul edilmesidir.

“Türkçeyle Tatarca'yı ayıracak kadar ince bir tasnif ölçüsü tutan bu istatistik, Kürtçe ile Zazaca'yı tefrik etmek ihtiyacı bile duymamıştır”. Ekrem'e göre Zazalar'ın ayrı bir millet olduğu bilimsel bir gerçektir; Zazalar ve Kürtler birbirlerinin dilini anlayamazlar. Ayrıca kültürleri, yaşayışları ve gelenekleri de ayrıdır. “Zazalar daha atılgan, çevik, tamamen dağlı, iyi atıcı, müteasıp, dindar, nispeten daha temiz insanlardır. Kendi elbise ve ihtiyaçlarını alekser keçi kılından dokuma kumaşlarla kendileri temin ederler. Kürtler ise daha munis, daha muti, daha tenbel, cevvaliyet ve çeviklikleri noksanıdır. Dini taassupları dahi koyu bir cehalet içindedir. Zazalara nazaran daha geridirler. İhtiyaçlarını hariçten temin ederler.”. Cevat Ekrem'e göre iki toplum arasındaki fark bu kadar belirginken Zazaca'yı ve Kürtçe'yi tek bir dil olarak kabul etmek

toplamdaki Kürtçe konuşan insan sayısını olduğundan daha çok göstermekte; Türkçe ve Tatarca'nın ayrı sayılması ise Türkçe konuşan insan sayısını az göstermektedir (Ekrem, 1931: 126). Cevat Ekrem'e göre Türkçe'nin yaygınlaştırılması için küçüğünden büyüğüne bütün memurlara, derneklere ve en çok da CHF'ye büyük bir görev düşmektedir. Türkçe'nin az konuşulduğu bölgelerde bu iş için teşkilatlanmak ve bir program çevresinde çalışmak gerekmektedir. "Herhangi bir mülahaza ile bu mücadeleyi geciktirmek doğru değildir. Milli istikbal milli insicamdan doğar. Bunu da dil birliği, dilek birliği ve nihayet de din birliği temin eder. Bunların içinde en mühimi ve hepsinden önce geleni hiç şüphesiz dil birliğidir" (Ekrem, 1931: 127).

Atsız Mecmua'da Nihal Atsız'ın Namık Kemal takma ismiyle yazdığı 'Kadro ve Ziya Gökalp' isimli makale hem Gökalp hakkındaki fikirlerini göstermesi hem de ileride şiddeti artacak olan komünizm düşmanlığının ilk belirtilerini vermesi açısından önemlidir. Atsız'ın bu makalesi imalı bir tarzda yazılmıştır, övgülerle yergiler içiçedir. Atsız'a göre *Kadro Yeni Mecmua*'dan sonra Türkiye'de çıkan en önemli dergilerden biridir. Kadroculara göre inkılabı savunacak bir kadroya ihtiyaç vardır ve onlar da bu vazifeyi üstlenmişlerdir. Ekonomi sahasındaki boşluğu da doldurmaları da Atsız'a göre takdir edilmesi gereken bir konudur. Atsız'ın Kadro eleştirisi 'yerli ve milli' karakterlere saldırması yüzündendir.

"... Ortaya bir tez atarak sadece o tezi savunmakla kalmıyor. Kendinden önceki kıymetlere hücum ederek, onları devirmeğe çalışıyor... İlk nüshasında eski Anadolu filozof Hilmi Ziya'nın faydası olmasa da pek zararı da olmayan bir kitabını ele alarak derhal kısa bir tahlil ile yıkmaya çalışmış ve sonra tok ve ensesi kalın bir boksör hırsı ile Hilmi Ziya'nın şahsiyetine çullanmıştır. Haklı veya haksızdır, o başka mesele. Fakat ortada bir hakikat var. Hilmi Ziya yerli malıdır ve bu toprağın çalışkan bir oğludur. Kadro, Hilmi Ziya'nın üstüne çullanmakla kalmamış onu, yazı arasına sıkışan kırmaz ve kıvrak bir satırla jurnala kalkmıştır... Biz Hilmi Ziya'nın hayranlarından değiliz. Fakat böyle yerli malı ve çalışkan bir

lise hocasının ve nihayet yerli malı bir Türk delikanlısının Marksizme ihvanlığı güden delikanlılar tarafından boş görünen bir meydandan yakalanıp yere çalınmasına göz yuman ve hele kayıtsız bakabilenlerden değiliz.”.

Atsız’a göre Kadro, Marksizim taraftarı olmayan değerli kişileri mahkum etme kadrosudur ve Hilmi Ziya’da uygulanan metot Gökalp’e de uygulanmıştır. “Sayfalarca kelime salatası okuduktan sonra işte son satırdan biraz önce hüküm verilmiştir: Ziya Gökalp dar ve tezsizdir.”

“Biz malız. Yerli malı. Bu toprağın çocukları. Hilmi Ziya ve Ziya Gökalp de maldır. Yerli malı ve bu toprağın çocukları. Şu halde yabancı yerlerden yabancı kültür ve yabancı mefkurelerle içimize katılan sizlere, yani kontenjan listeleri ile memlekete girmeleri menedilmesi lazım gelen efendilerimize diyoruz ki: Ziya Gökalp, Sibiryadan daha harap olan bir yurttan, yani Anadolu’da ve Volga mahkumlarından daha mustarip olan bir cemiyette yani Türk milleti içinde doğmuş, büyümüş, yetişmiş ve yetiştirmiş bir büyük Türktür. Çıplak Anadolu yaylasında kendi kendine filiz vermiş ve gölge salmış ulu bir çınardır.” Atsız’a göre Gökalp çok büyük dehadır. “Deha dediğim için gülmeyin efendiler. Garp cemiyeti içinde yetişseydi şüphesiz ki, büyük bir tarih olacak ve her tarafta tevazu ve asaleti ile sizi karşılayan heykelleri süsleyecekti.”

Atsız’a göre Gökalp, Karl Marx ve Lenin’den çok daha büyük bir düşündürdür: “Ziya Gökalp yeryüzünün en ulu insanlarından biridir. Bir ümmetten bir millet çıkarmış, bize milli şuur ve milli gururu kazandırmış, hakiki ilmin ve medeniyetin yollarını göstermiştir. Bu toprağın çocukları için Karl Marks’tan ve Lenin’den daha büyük bir insandır. ...Ne acı ve ne ağır. Ziya Gökalp’i Yakup Kadri Bey’in firması altında çıkan bir mecmuaya karşı müdafaa mecburiyetinde bulunuyoruz.” (Atsız, 1932a : 302-304).

Türkçü-Turancı düşüncenin temel argümanlarından biri militarizmdir. 1932 gibi erken bir tarihte dahi Türkçü-Turancı yayınlarda militarizm savunusu bulmak mümkündür. Bu savunu aynı zamanda Kemalist rejimin ‘yurtta sulh cihanda sulh’

prensibine de bir muhalefettir. “Biz çok sıkı bir askeri disipline muhtacız çünkü bugün inzibatsız yaşıyoruz. Fakat bazılarının sandığı ve anladığı gibi bu sert disiplin istibdat demek değildir. İstibdat altında yaşayan yahut disiplinsiz olan cemiyetlerden hiçbir yarar gelmez.” (Atsız, 1932b: 1). Atsız’a göre milli mefkureler saldırgan oldukları ölçüde mefkure olabilirler. Barışçı mefkureler Atsız’a göre ancak miskinlik olarak tanımlanabilir (Atsız, 1932c: 26).

Orhun Dergisi, *Atsız Mecmua*’nın kapanmasından sonra 1933 Kasım’ı ile 1934 Temmuz’u arasında dokuz sayı olarak çıkartılmıştır. Derginin kapak sayfasında “Aylık Türkçü Dergi” anekdotu vardır. Landau’ya göre buradaki Türkçü kelimesi aslında Pan-Türkçülük anlamına gelmektedir (Landau, 1999: 130) çünkü Atsız, derginin ilk sayısına yazdığı makalede Türklük görevinin Dünya Türkleştiği zaman biteceğini söylemektedir (Atsız, 1933a: 1). Derginin birinci sayısının giriş yazısında dergi kendisini ve misyonunu tanımlamaktadır:

“Medeniyetimizin dalları geleceğin yüksek dehasında, fakat kökü geçmişin olgun milli şuurundadır. Duygularını, düşüncelerini, sezgilerini bu kaynaktan alamayanlar, batıdan kültür dilenenler müspet bir şey yaratamazlar. *Orhun*’dan bize gelen ses marazi ve kozmopolit olmayan sağlam, erkek, milliyetçi ve hayat fişkırın bir sestir. *Orhun*’dan gelen yol Turfan’dan geçerek Ankara’ya uğrayan yoldur. Ankara, Adalar Denizinden Altayın daha tersine kadar uzanan ulu bir varlığın kısaltılmış ifadesidir. Bu yolun arkasında büyük bir ezeliyet, önünde yüce bir ebediyet vardır. Bu ebediyet bir ışıktır, Ankara’dan başlar, bütün Orta Asya’yı, oradan da cihanı aydınlatır. *Orhun*’un yolcuları iyi insan değil, iyi Türk istiyorlar. Ülkülerin ülküsüne: Her şeyden üstün en büyük Türkiye! Bize göre kainatı çevreleyen hava Türk kanını kızartmak içindir. Türk bir vazife için yaratılmıştır. Bu vazife, kainat Türkleştiği zaman biter” (Atsız, 1933a: 1).

Orhun’un kendisini tanıttığı bu yazı, 1930’lu yıllarda Türkçü Turancı milliyetçiliğin Kemalist milliyetçilik karşısındaki konumunu da gözler önüne

sermektedir. Her şeyden önce Türkçü-Turancılar; Kemalizm’le doğrudan ve açıktan bir çatışma içine girmek istememekte ve Kemalizm’in kendi yollarına girmelerini istemektedirler. Turancılığın ve etnik milliyetçiliğin bir devlet politikasına dönüşmesi bu ideolojinin ilk amacıdır. Türkçü-Turancı milliyetçilik enternasyonal fikirlere kapalıdır, iyi insan değil iyi Türk istemelerinin temel sebebi budur. Türkçü-Turancı düşüncenin kendisini anlattığı bu metinden çıkartılabilecek son sonuç ise onların kan odaklı etnik milliyetçiliğidir.

Atsız’ın önemli bir eleştirisi konusu, her ne kadar ironik olsa da, 1930’lu yıllar Türkiye’inde düşünce özgürlüğünün olmamasıdır. Baskı rejiminin güçlenmesine sebep olan şey ise kendi çıkarları için körü körüne itaat etmiş, düşünmekten vazgeçmiş kimselerdir. Atsız, ‘Komünist, Yahudi ve Dalkavuk’ makalesinde Türklerin üç düşmanını sıralamıştır. Bunlardan birincisi milliyetlerin varlığına kökten karşı oldukları gerekçesiyle Komünistlerdir. Atsız, komünistlere ağır ifadelerle saldırır : “Komünistlere göre milliyet midesi dolu olanların midesi boş olanları kandırmak için kullandığı bir araçtır.”, “Türkiye’deki komünistlerin çoğu Türk değildir. Asıl milliyetini kaybederek Türkleşmiş melezler veya gayritürklerdir.”, “Onların hakiki maksadı bizi komünist merkezlerine esir etmektir. Sistemli bir tarzda ırkımızı imha eden merkezler...” (Atsız, 1934a: 93). Atsız’a göre ikinci düşman da paraya olan hırslarından dolayı Yahudiler ve Yahudi dönmeleridir. “O cebine birkaç para koyabilmek için gölgesinde yaşadığı bayrağı satmaktan çekinmeyen namussuz bir bezirgandır. Hangi memlekette oturuyorsa oranın düşmanıdır. Fakat bu düşmanlığını açıkça değil, yüze gülerek yapar.” (Atsız, 1934a: 94). Atsız için üçüncü düşman ise dalkavuktur. Dalkavuk, mecbur olmadıkları halde hükümetin bütün işlerini alkışlayan kişilerdir. Hatta vicdanen ya da bilimsel olarak yanlış buldukları konuları bile doğru bulduklarını ifade ederek yalan söylerler. Dalkavuklar için bu yalancılık, inkılabın öz çocuğu olmak için gereklidir. “Onlara göre inkılabın öz çocuğu olmak için dalkavuk olmak lazımdır. Fakat işin en kötü ciheti kanaatlerini açıkça söyleyen

vatandaşları kötölemek kabiliyetinde olmalarıdır. Onlar düşünmez ki, düşüncelerini apaçık söyleyen vatandaşlara kötü gözle bakılmaktan vazgeçilmezse artık Türkiye’de doğru sözlü ve cesur insan yetişmesine imkan kalmayacaktır.” (Atsız, 1934a: 94).

‘Komünist, Yahudi ve Dalkavuk’ Atsız’ın günümüzde dahi hatırlanan, atıf yapılan, jenerik sayılabilecek bir makalesidir. Makale başlığındaki üç unsur Türkiye’nin iç düşmanlarıdır. Komünizm ve Yahudi karşıtlığı Türkçü-Turancı düşüncede yıllar geçtikçe şiddetini arttıran bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır. Bu iki gayri Türk unsurun yanına eklenen dalkavuk ise sadece Türkiye’nin değil; Türk milliyetçilerinin de iç düşmanıdır. Düşman olmasının temel sebebi; sırf çıkarları gereği ırkçı ve etnik olmayan bir milliyetçiliği savunmaları, vatandaşlık esaslı hukuki Türklük tanımına karşı çıkmaları, Turan hayallerinden vazgeçip sınır içi bir milliyetçilik tezahüründe bulunmalarıdır. Atsız bunu açıkça belirtmez. Ne var ki dönem koşulları ve milliyetçiler arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda bunu anlamak hiç zor değildir. Atsız’a ‘Komünist, Yahudi ve Dalkavuk’ makalesini yazdıran bir başka itici güç ise politik görüşlerinden dolayı yaşadığı olumsuzluklardır. Zeki Velidi’yi savunması, Tarih Tezi’ne eleştirisi ve bunların sonucu olarak da Darülfunun’daki asistanlık görevinden çıkartılıp, Edirne’de lise öğretmenliğine atanması, Atsız için zor zamanların yaşanmasına sebep olmuş, Atsız’ın söylemini keskinleşmiştir. Atsız hakkında eleştiri yazısı yazan ya da kara propoganda yapanlar Atsız’a göre ya komünist olabilirlerdi, ya Yahudi ya da dalkavuk. Atsız’ın Kemalist rejime doğrudan bir eleştirisinin olmaması ve Atatürk başta olmak üzere hükümeti sorumlu tutmaması da dikkat çekicidir. Atsız bu tutumunu ilerleyen dönemlerde de devam ettirecektir.

Atsız, *Orhun*’un sekizinci sayısında Kemalizm’in yayılmacı olmayan, milli sınırlar dahilindeki milliyetçilik anlayışına açıkça karşı çıkmış ve milli ülkülerinin birinci maddesini açıklamıştır: ‘Bütün Türkler Birleşecektir!’ (Atsız, 1934b: 144). Atsız’a göre milli ülkü üç aşamadan oluşur. Bunlardan birincisi bağımsızlık kazanmak, ikincisi esaret

altındaki milletdaşlarını kurtarmak, üçüncüsü ise zaferler kazanmak ve emperyalizmdir. Türklerin bu aşamalardan hangisinden olduğunu anlamak için ise haritaya bakmak yeterlidir. “Türkler Anadolu’daki kurtuluş savaşıyla ülkelerinin ilk merhalesinde muvaffak olduktan sonra şimdi de tabii ve tarihi bir kayıtla ülkelerinin ikinci basamağında bulunuyorlar.” (Atsız, 1934b: 144). Atsız, milli ülküyü siyasi olarak sınırlayanların ancak büyük hamleler yapmaktan korkan insanlar olabileceğini ifade eder. Atsız, İngilizlerin, Almanların, İtalyanların ve Yunanların da sınırlarını genişletmeyi amaçlayan milli ülkeleri olduğunu söylemektedir.

“Görülüyor ki en hakir ve biçare Yunan’ın bile ülkesinde bir büyüklük, bir ihtişam vardır. Artık, bu böyle olduktan sonra bütün Türklerin birleşmesi ülkesünü hayal sayanlar, güç bulanlar, yahut onunla eğlenen bulunursa onların ya kanından veya niyetinden şüphe etmek, yahut iyi düşünmediklerini kabul etmekten başka yol yoktur. Bu kadar zıt menfaatleri olan bütün insanları birleştirmek gayesinde olanların samimiyetine inanıldığı bir zamanda menfaatleri bir olan ve evvelce bir kaç defa birleşmiş olan Türklerin yeniden birleşeceğine inanmamak ancak kötü niyetle tevil olunabilir.” (Atsız, 1934b: 144).

Atsız’ın bu makelesinde net olarak anlattığı şey Komünizm gibi düşüncelerde her milletten insanların beraber yaşabileceğine inanılabiliyorken, Türklerin siyasi birliğinin hayal olarak görülmesinin yanlışlığıdır. Türkçü-Turancı ideolojiye göre ‘Turan’ büyük anlatılar arasında gerçekleşmesi en ihtimal dahilinde olanıdır. Ayrıca milletlerin önüne büyük bir hedef koymanın da önemi göz önünde bulundurulursa, Turan’ı hayal olarak kabul etmek Atsız için olsa olsa kötü niyetle açıklanabilmektedir.

Orhun’un dokuzuncu sayısında Atsız’ın yeni eleştirisi milletin tanımına ilişkindir. Atsız’a göre o ana değin milletin bilimsel bir tanımı yapılmamıştır. Bunun nedeni ise bütün milletlerin farklı olmasıdır. “Almanlar millette ırkı temel sayıyorlarsa bunun sebebi bir Cermen ırkının var olması ve Alman milletin kuruluşunda esas rolün

Cermen ırkında bulunmasıdır. Fransızlar milliyette ırkı inkar ediyorsa bu, onların başlangıcı tek bir ırka dayanmadığı içindir.” (Atsız, 1934c:157). Atsız, milletin ırk temelinde göre tanımlanması durumunda Fransızlar ile Amerikalılar; dil ve kültüre göre tanımlanırsa Belçikalılar ile İsviçreliler; vatana göre yahut siyasi sınırlara göre tanımlanırsa da Yahudilerin millet olarak kabul edilemeyeceğini söylemektedir. Atsız’a göre milletin bilimsel tanımı da, diğer milletlere uyup uymayacağı gözetilmeksizin Türk milleti özelinde yapılmalıdır. “Türkler için milliyet her şeyden önce kan meselesidir. Yani Türküm diyecek olan adam Türk neslinden olmalıdır.”. Litvanya’da yaşayan bir Kıpçak Türkü de Sibiry’a da yaşayan Saka Türkü de dillerini unutmuş olsalar dahi kan olarak Türk olduğu için Atsız’a göre Türk kabul edilmelidir. Fakat Atsız’a göre Türk kanından başka bir kan taşıyan biri Türkçe haricinde bir dil konuşmasa bile Türk olarak kabul edilmemelidir (Atsız, 1934c: 157). Atsız için, Türk düşmanları ve düşmanlıklarını net şekilde ifade edenler Türklük için büyük bir tehlike anlamına gelmemektedir, gerçek büyük tehlike Türkümsü yabancılardır. “Bunlar iyi Türkçe konuştukları için Türkten ayırt edilemezler. Fakat kanlarının başka olduğunu ya bilir ya sezerler. Onun için bunlara Türkümsü diyorum.” (Atsız, 1934c: 158). Atsız’a göre Türk milletine en büyük kötülükleri de kendi tanımlamasıyla Türkümsüler yapmıştır. Selanik’te kırk bin kişilik orduyu teslim eden Tahsin Paşa Arnavut, Abdullah Cevdet Kürt, Rıza Tevfik Arnavut ve Çerkes melezi, Ethem Çerkes ve Ahmet Cevat Giritli idi. Atsız’ın ‘Gazi’ olarak andığı Atatürk’e suikast girişiminde bulunan iki kişi ise Gürcü ve Laz’dı. Bunlar ve bunlar gibi bir sürü örnek var iken Atsız’a göre Türkümsülere inanmamak gerekmektedir. “Bu Türkümsüler her yerde mübalega ile Türklük için bağırırlar. Fakat bu, bugün Türklerin güçlü oluşundandır. Yarın ilk kara günümüzde onlar yine bize ihanet edeceklerdir. Onlara bunu yaptıran damarlarındaki kanın bozukluğudur. Binaenaleyh ihanetlerini tabii görmek lazımdır.” (Atsız, 1934c: 159).

3.3.1. Tarih Tezi'ne Eleştiriler

1932 yılı Temmuz ayında Birinci Türk Tarih Kongresi'nin toplanması ve Atsız'ın Tarih Tezi'ne muhalif duruşu, kendisinin Darülfunun'daki asistanlık görevinden atılmasına giden süreci başlatmıştır. Kongreden bir ay sonra *Atsız Mecmua*'nın 16. sayısında yazdığı 'Maziyi İnkâr Edenler, Darülfunun ve Milli Tarih Kongresi' isimli makale hem Tarih Tezi'ne eleştirel tavrını göstermesi hem de çalışmakta olduğu okulu eleştirmesi bakımından önemlidir. Atsız'a göre Tarih Kongresinde savunulan ve sonrasında Tarih Tezi olarak kabul edilecek olan şey bütünüyle geçmişi inkar etmektir. Öğrencilere okutulan tarih kitaplarında Roma, Yunan ve Mısır tarihlerinin kapladığı hacim ile Türk tarihinin kapladığı hacim arasındaki ciddi fark Atsız için geçmişi inkarın delilidir. Viyana Üniversitesi'nde Alman tarihi ile ilgili on bir kürsü var iken Türkiye Darülfunun'unda Türk Tarihi öğreten sadece iki kürsü olması Atsız'a göre Batı taklitçiliğinin kötü bir örneğidir. "Garba gitmek, garba tapmak diye bağırın, garbın her şeyini taklit eden efendiler, garbın giyinme usullerini, şampanyasını almadan önce bu gibi milliyetçiliği kuvvetlendirecek adetleri memleketimize soksaydılar daha insanca bir iş görmüş olurlardı. Fakat biz, bize zararı olan cihetlerde Avrupa'yı bir maymun mukallitliği ile taklit ederken, bize faydalı olan taraflarında onun zıddına gittik." (Atsız, 1932d: 74). Atsız'a göre üniversitenin hem bilimin hem de milli mefkurenin kaynağı olması gerekmektedir ancak Darülfunun bu konuda üzerine düşen görevi yapamamaktadır. Atsız'a göre Darülfunun hocaları sözde inkılapçı ve millete zararlı Batı taklitçileri idiler. "Onlar dün de padişahım çok yaşa diye bağırıyorlardı. Ve bugün istibdat zihniyetini, istipdat karakterini aynen Cumhuriyet'e tatbik ediyorlardı." (Atsız, 1932d: 74).

Atsız'a göre Türkler Batı medeniyetini kabul ettikten sonra çok hızlı bir şekilde Batılılaşmıştır ancak ikinci adım olan Türkleşmek ihmal edilmiştir. Geçmişten geleneklerle günün koşullarını uyumlu hale getirmeden Türkleşmek Atsız'a göre

mümkün değildir. “Bunun için maziye hürmet etmek, hürmet etmek için de maziyi bilmek lazımdı. Halbuki münevverlerimiz maziye bol bol sövmekten başka ne yapıyorlardı?” (Atsız, 1932d: 74). Atsız’a göre geçmişi ve tarihi olmayan milletler bile kendilerine bir tarih uydurmaya çalışırlarken Türkler binlerce yıllık geçmişini görmezden gelmekte ve tarihlerini Cumhuriyet ile başlatmaktaydılar. Bu gidişin önüne geçecek üniversite kurumu ise görevini yapmamaktaydı. Bu nedenle daha iyisi kurulmak şartıyla Atsız’a göre Darülfünun bütünüyle kapatılmalıdır (Atsız, 1932d: 74: 77).

Birinci Türk Tarih Kongresi’nde Zeki Velidi Togan’ın eleştirilerine Atsız destek vermiştir. Reşit Galip kongredekilerin çoğunun desteğini almış ve Togan’ı, öğrencilerini yanlış yönlendirmekle suçlamıştır. Bunun üzerine Atsız, Togan’ın öğrencisi olduğunu belirten bir telgraf çekerek Togan’a yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir (Özdoğan, 2001:191). Rıza Nur'un manevi evladı olarak tanımladığı Atsız; Tarih Tezi'ne eleştirisi sonrası Togan'a bir destek telgrafi çekmiş, bunun üzerine gördüğü tepkilerden sonra üniversitedeki asistanlık görevinden istifa etmek zorunda kalmış ve sonrasında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Atsız öğretmenlik yaptığı zamanlarda da eleştirilerine devam etmiştir. Bu eleştiriler genel olarak Türklerin ari ırktan olmayıp Moğollar ile akraba olduğu ve tarih boyunca Türklerin pek çok devlet kurmuş olduğuna dair söylemin yanlışlığı üzerinedir. Çünkü Atsız’a göre Türkler o güne kadar tek bir devlet kurmuşlardır, farklı isimlerle anılan pek çok devletin olması bir yanılgıdan ibarettir ve değişen sadece devletleri yöneten ailelerin adlarıdır (Bora, 2017: 278-279).

Atsız’a göre Türkiye’de tarihi görüş tarzı yanlıştır. Türk tarihinin başlangıcının tarihin çok eski devirlerde aramak gerekliliği genel olarak kabul edilse de Türklerin kurduğu farklı farklı devletlerin olduğunu düşünmek yanlıştır. Atsız’a göre değişen sadece devleti yöneten sülalelerdir. Nasıl ki İngiltere’de, Fransa’da, Almanya’da farklı hanedanlar hüküm sürmüş ama devletlerin ismi hep aynı kalmış ise Hunlar, Göktürkler, İlhanlılar ve diğerleri de kurulmuş olan tek Türk devletini yöneten sülalelerin ismidir.

Bazı zamanlarda birbiriyle çatışmış farklı Türk devletlerinin olması da Atsız'a göre bu gerçeği değiştirmemektedir (Atsız, 1933b: 4). Atsız'a göre Tarih Cemiyeti tarafından hazırlanan dört ciltlik tarih kitabında Kun yerine Hun, Kül Tigin yerine Gül Tekin, Selçuk yerine Selçuk, Türgiş yerine Türkeş yazılması gibi pek çok fahiş hatalar vardır ancak daha büyük hata Tarih Cemiyeti'nin takip ettiği metottur. Atsız'ın bu tezine pek çok eleştiri gelmiştir. Atsız ise derginin üçüncü ve dördüncü sayılarında savunma amacıyla sert ve uzun iki yazı kaleme almıştır.

Atsız'ın genel eleştiri konularının başında gelen Tarih Tezi'nde de Atsız'a göre asıl sorumlular Türkümsülerdir. “Birinci Dil Kurultayı'nda Türklük lehinde palavra atanlar hemen hemen ekseriyetle Türkümsülerdi. Onun için artık bizce anlaşılmıştır ki Türk olmak için kanı Türk olmaktan başka çıkar yoktur ve olamaz da.” (Atsız, 1934d: 159). Atsız'ın millet tanımında ırk kıstası taviz verilmemesi gereken, çok önemli bir ayrıntıdır. “Türkümsüler birkaç göbek ileriki babalarının Türkten başka bir şey olduğunu bilmeyip kendilerini öz Türk sansalar da yine Türk değildiler. Çünkü Türklük yalnız manevi- ahlaki değil, aynı zamanda maddi ve antropolojik bir şeydir.” (Atsız, 1934d: 159). Millet tanımının ikinci kıstası ise Atsız'a göre dildir.

“Şüphesiz ki her Türkün dili Türkçe olmalıdır ve olacaktır. Fakat yabancı çokluklar arasında kalarak dilini kaybeden lakin Türk olduğunu unutmayan bazı su katılmamış Türkler vardır ki yabancı dillerine bakarak bunları Türklükten çıkarmak doğru olmaz. Türkiye'nin doğu ve cenup sınırlarında Kürtçe veya Arapça ve Lehistan'da Lehçe konuştuğu halde Türk olduğunu söyleyen ve tarihi menşelerince Türk soyundan gelen, antropolojik açıdan da mükemmel Türk olan insanlar hiç şüphesiz Türktürler.” (Atsız, 1934d:160).

Bu sözlerinden anlaşıldığı üzere ırktan sonra dil kıstası dahi taviz verilebilecek bir ayrıntıdır. Milletın tanımında üçüncü derece önemli olan kıstas ise Atsız'a göre dilek birliğidir. Bazı Türk toplulukları arasındaki dilek ve çıkar ayrılıkları topluluk

liderlerinin zorla yarattıkları yapmacık ve geçici ayrılıklardır. Olması gereken şey Atsız'a göre diğerlerinden daha güçlü bir zümrenin diğer tüm Türkleri dilek birliği etrafında birleştirmesidir. Türkiye'de farklı farklı zümreler olmaması da Atatürk sayesinde. "Netekim Gazinin kudretli şahsiyeti Türk milletine bir dilek birliği kurmamış olsaydı muhakkak ki Türkiye'de türlü türlü zümreler bulunacaktı." (Atsız, 1934d: 160). Atsız bütün Türklerin farkında olmasa da bir dilek ve menfaat birliğine sahip olduğunu söylemektedir çünkü parça parça halde bulunan bütün Türklerin etrafı büyük nüfuslu ve yüksek teknikli milletler tarafından sarılmıştır, yani ortak bir düşmanları vardır. Eğer Türk milleti birlik kurmaz ise Atsız'a göre muhakkak yok olacaktır (Atsız, 1934d: 160).

Türk Tarih Tezi eleştirisi Türkçü Turancı düşüncede güncelliğini uzun yıllar boyunca yitirmemiş ve Kemalist milliyetçilikten bir ayrılık noktası olarak pek çok kere vurgulanmıştır. Hüseyin Namık Orkun'un *Bozkurt*'a yazdığı bir baş makalede Tarih Tezi eleştirisi net şekilde gözükmektedir: "...yeni tarih yapmaya, tarihimizi tahrife gerek yok. Çünkü tarihimiz baştan aşağı şerefle, şanla, göğsümüzü kabartacak hadiseler ve eserlerle dolu. Ve hiç bir kavmi de Türk yapmaya hacet yok. Çünkü bununla biz değil onlar iftihar edebilir. Biz onlara intisapla değil, onlar bize intisapla iftihar etsin." (Orkun, 1939: 34).

3.3.2. Rıza Nur'un Muhalefeti

Rıza Nur, ırk meselesinin ilk başlarda antropoloji ile çözüleceğine inansa da sonraları bunun yanlış olduğunu anlamış ve dünyada saf bir ırk bulunamayacağını söylemiştir (Nur, 1994: 32). Rıza Nur ırkları üç sınıfa ayırmıştır. Bunlar turani, aryan ve semitik ırklardır. Nur'a göre Avrupalılar, İranlılar ve Ermeniler aryan ırkından iken, Araplar ve Yahudiler semitik ırktan, Türkler ise turan ırkıdır (Nur, 1994: 13).

Rıza Nur'a göre Türkler güzel, sağlıklı vücudu ve mükemmel beyni ile Avrupalılara eş değer yeteneklere sahip, hatta onlardan da üstün yapıda olan bir ırktır. Türk milleti dünyadaki en seçkin millettir ancak eğitilmesi gerekmektedir (Nur, 1994:

433). Rıza Nur Türkleri Roma ve Yunan uygarlıkların atası olarak tasvir etmemektedir, ona göre göçler buralara kadar uzanmamıştır. Rıza Nur'un bu düşüncesini şekillendiren şey ise onun Batı karşıtlığıdır. Rıza Nur Batılılaşmanın Türk kimliğinin özgünlüğünü yok edeceğini düşünmekteydi. Ona göre Atatürk'ün Türklerin kültürlerini yok ederek tamamen Avrupalı yapmaya çalışması büyük bir hata idi ve neredeyse imkansız bir projeydi (Nur, 1994: 476). Tarih Tezi'nde Türklerin Batılı milletler ile denkliliği temel vurgu iken Rıza Nur, Türk ırkının üstünlüğünü ispatlama çabasıdadır. Tarih Tezi'nde Osmanlı ve İslam mirası Türk kimliğine zarar vermiş dönemleri ifade etmekteyken Rıza Nur buna da karşı çıkmaktadır. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti Selçuklu ve Osmanlılar'ın devamıdır (Nur, 1994:13). Rıza Nur'un tarih anlayışında İslam, Türk tarihini sınıflandırmada, Türklerin İslamiyet öncesi ve sonrası dönemi şeklinde bir sınır işlevi görür. Bununla beraber Rıza Nur, Müslümanlığın Türklerin milli kimliğine negatif bir etkisi olduğunu da söylemektedir.

Rıza Nur'un 'Türk Tarihi', Batılıların kafasındaki Türk imajına bir tepki anlamına gelmesi bakımından Tarih Tezi ile benzer bir amaç taşımaktadır. Rıza Nur, Paris'te olduğu dönemlerde Türkiye'de olan biteni yakından takip etmiş ve Tarih Tezi'ne de sessiz kalmamıştır. Turgut Özakman 'Rıza Nur Dosyası' isimli kitabında, Nur'un 'Hayat ve Hatıratlarım'ını mercek altına almış ve Rıza Nur'un verdiği yanlış bilgiler ile tarihi çarpıtma çabalarını ispatlamıştır. Rıza Nur bu kitabında, meclisin 21 Nisan 1920'de açıldığı ve Sakarya Meydan Savaşı'nın 20 gün sürdüğü gibi çok basit tarihi hatalar yapmıştır (Özakman, 1995: 38).

3.4. Türk Ocakları'nın Faaliyetleri

Politika olarak Türkçülük, 1904 yılında Yusuf Akçura'nın yazdığı Üç Tarz-ı Siyaset ile başlamıştır. Bu makalede Osmanlılık politikasının çıkmazda olduğu belirtildikten sonra devletin yaşaması için İslamcılığın mı yoksa Türkçülüğün mü uygun

bir seçenek olduğu okuyuculara sorulmuştur. Bu makaleye Ali Kemal ve Ahmet Ferit Tek birer cevap yazısı yazmışlar ve bu üç yazı bir broşür halinde birleştirilerek 1907 yılında yayımlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Ziya Gökalp Türkçülük politikasının teorisini oluşturmaya başlamıştır. Yusuf Akçura'nın makalesi politik Türkçülüğün başlangıcı olsa dahi Osmanlı Türkleri arasında Türkçülük fikrinin oluşması bakımından etkileri zayıftır. Erişirgil'e göre o dönemki Osmanlı aydınlarının ve yöneticilerinin, Müslümanlığa bağlı Osmanlı devleti yapısını parçalamak gibi görüşü olamazdı. Ayrıca Akçura'nın makalesi de dönem şartlarında pek inandırıcı bir dille yazılmamıştı. Osmanlı aydınları tarafından Türkçülük fikrinin benimsenmesi, Arnavut isyanı, Trablusgarb'ın elden çıkması, Balkan savaşları yenilgisi, Arapların milliyetçi görüşlerinin yayılması ve nihayetinde de Türk Ocakları'nın kurulması ile gerçekleşmiştir (Erişirgil, 1958:61). Arap gençlerine milli bir bilinç kazandırması için kurulmuş 'Elmünted-il Edebi' gibi kurumlar Osmanlı aydınları ve öğrencileri tarafından, Arapların gelecekteki bağımsızlık taleplerinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bu durum hem İslamcılık politikasının başarısız olacağı fikrinin gelişmesine hem de Türk Ocakları'nın kurulmasına sebep olmuştur (Erişirgil, 1958: 67).

Türk Ocağı'nın "Esasi ve Dahili Nizamları" isimli ilk yönetmeliği 1913'de basılmıştır. Bu yönetmelikte derneğin amacında şöyle yazar: "Cemiyetin amacı, İslam kavimlerinin en mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, sosyal, iktisadi seviyelerinin ilerleme ve yükselmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır". Yönetmeliğin dördüncü maddesinde derneğin asla siyasete karışmayacağı ve hiç bir siyasi partiye hizmet etmeyeceği yazmaktadır (Akçura, 1978: 215). Türk Ocağı Osmanlı döneminde siyasete dahil olmamış ve kuruluşu sırasındaki ilkelerine bağlı kalmıştır. Osmanlı parçalanıp yıkıldıktan sonra ise Türkçülük siyasi bir fikir haline gelmiş ve dolayısıyla Türk Ocağı da politikleşmiştir (Akçura, 1978: 227). 1908 sonrası dönemde İttihat Terakki Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının mensuplarını bünyesinde toplayarak

politik tercihlerini zengin tutmak istemiştir. Hakim söylem Osmanlılık olmakla birlikte 1. Dünya Savaşı'na giden süreçte özellikle Arnavutlar ve Arapların kendi milliyetçi ideolojilerini üretmeleri, Türkçülüğü partinin hakim ideolojisi haline getirmiştir.

Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Turancı ve militarist bir politikayı uygulamaya sokmaya çalışmıştır. Enver Paşa'nın kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa Asya'da Türklüğün yaşadığı yerlerde çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar hesapsız ve çok hırslı bir şekilde yürütülmüş ve Almanya'nın Rusya üzerindeki hesaplarının basit bir aracı haline gelmiş, kısa sürede başarısız olmuş ve büyük kayıplarla sonuçlanmıştır (Öğün, 2000: 127). Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı'nın tasfiyesi sürecinden Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur. Cumhuriyet, politik Turancılık'ı kesin olarak tasfiye etmiş ve onun yerine Kemalizm'e içkin, Anadolu temelli bir milliyetçilik inşa etmiştir. Kemalizm'in İttihat ve Terakki kadrolarını tasfiye ederken koyduğu en büyük kriter de Turancılıktır. Enver Paşa saflarında yer almamış Turancılar ise Kemalist milliyetçiliğe eklemlenmişler, Turancılıklarını askıya almışlar ve Anadolu temelli yeni milliyetçi yapılanmaya destek vermişlerdir (Öğün, 2000: 127). Eski Turancılar büyük oranda Türk Ocakları'nda toplanmışlardır ancak Türk Ocakları zamanla elindeki devlet desteğini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca Hamdullah Suphi'nin sıkı denetiminde Türk Ocakları da faaliyetlerini Kemalist bir çizgide yürütmeye çalışmıştır. Eski Turancıları bünyesinde tutan Türk Ocakları bir aşamadan sonra rejim tarafından güvenilmez bulunmuş ve 1931 yılı itibarıyla kapatılmıştır. Yerine kurulan Halkevleri ise doğrudan CHP'ye bağlanarak devletin ideolojik bir aygıtı (DİA) olarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Türk Ocakları, Osmanlı Devleti'nin pek çok din ve milletlerden oluşmuş çok uluslu yapısı içinde bir itiraz ve kendini tanımlama çabası olarak gelişen Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanması ile hayat bulmuş bir dernektir (Sarımay, 2008: 185). Türk Ocakları'nın Cumhuriyet sonrası teşkilatlanması Nisan 1924'de gerçekleştirilen bir kongre ile oluşturulmuştur. Ankara'da bir araya gelen yaklaşık altmış delege Türk

Ocakları yasasını onaylamışlardır. Yasanın ikinci maddesi Türk Ocakları'nın faaliyette bulunacağı bölgeyi "Bütün Türkler arasında" olarak belirlemiştir. Ayrıca bu maddede ulusal bilincin güçlendirilmesi, Türk kültürünün ortaya çıkarılması, uygarlığa ve sağlığa dair bilgilerin öğretilmesi ve ulusal bir ekonominin gelişmesi için çalışmalar yapılmasını da amaçları arasında sıralamıştır. Üçüncü maddede Ocakların siyaset dışında kalacağı belirtilmiştir (Georgeon, 2006: 41).

Türk Ocakları'nın 1913 ve 1918 yönetmeliklerinde derneğe katılım şartı Türk olmak şeklinde düzenlenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde etnik ve kültürel olarak kime Türk denebileceği bir tartışma konusu değilken Cumhuriyet sonrası dönemde 'Kime Türk denir' sorusu önemli bir sorun haline almıştır. Çerkesler, Boşnaklar, Kürtler, Gürcüler ocaklara kabul edilebilirler miydi? 1924 Kongresinde Hamdullah Suphi şöyle demiştir "...Milliyet kavramına dayanan bizlerin Türk sözünden ne anladığımızı çok açık bir şekilde tanımlamamız gerekiyor.". Kongrede çıkan tartışmanın temeli Türklüğün etnik ya da sivil tanımına ilişkindir. Bir kısım delegeler dar bir tanımdan yana olmuşlar ve Ocak üyeleri arasında Arnavut, Arap ya da başka etnik kökenden kimseleri görmek istememişlerdir. Daha büyük bir çoğunluk ise bu konuda daha hoş görülmesi ve düşünülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hamdullah Suphi kan yahut ırk kavramlarını çağrıştıracak bütün milliyet tanımlarına karşı çıkmıştır. Ona göre önemsenmesi gereken genetik özellikler değil karakter, bilinç, eğitim, kültür ve zihniyet idi ve ayrıca Türk milliyetçiliği davasına bağlılık da önemli bir kriter olarak kabul edilmeliydi. Ocaklara kabul şartı olarak etnik bir Türklük aramak ise Ocakların amaçlarından biri olan Türklerin sayısını arttırma amacı ile çelişmektedir. Tartışmalar sonucunda ocaklara giriş konusunda etnik değil sivil bir anlayış kabul edilmiştir. "Neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamamen Türk duygusu ve Türk dileği besleyen ve mazileriyle Türklüğe bağlı olduklarını ispat etmiş bulunan bir kadın ve erkek Türk

Ocağına aza olabilirler". Bu tanımda dile ve dine dair bir kıstas bulunmaması da ayrıca dikkat çekicidir (Georgeon, 2006: 46-47).

Ocakların etkinliği arttıkça, çözülmesi gereken önemli bir sorun ise asimilasyon konusudur. Bu sorun üç parçadan oluşmaktadır: Türk olmayan Gayrimüslimler, Balkan göçmenleri ve Doğu bölgelerdeki Türkçe konuşmayan topluluklar yani Araplar ve Kürtler. Ocak delegelerinin çoğuna göre Ocaklara azınlıklar konusunda büyük bir sorumluluk düşmektedir, Türk olmayanların Türkleştirilmesi bu delegelere göre ocakların önemli bir misyonudur. Bazı delegelere göre ise sorun basit bir dil sorunundan ibarettir. Türkçe harici dilleri konuşmanın yasaklanması ve ağır bir cezai yaptırım olmasına dair çıkartılacak kanunlarla sorunun çözüme kavuşturulmasının mümkün olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca teşvik edici bir propogandanın da işe yaracağına inanmaktadırlar. Başka bir görüşe göre ise sorun kültürelidir. Henüz Türklerin bile Türklük bilincine tam ulaşamadığı bir dönemde Türk olmayanların Türkleştirilmesi zor bir konudur. Hala pek çok Türk kendini Müslüman olarak tanımlamaktadır. Türk kültürünü ve Türklük bilincini geliştirmek Türkleştirme için doğru bir yoldur çünkü ancak bu yolla Türklük cazip bir hale gelebilecektir, yani Türk kültürü güçlü olduğu ölçüde Türk olmayanları kendine çekecek güce ulaşacaktır. Yusuf Akçura ise olaya daha farklı bir boyuttan bakmaktadır. Ona göre asıl sorun ve Doğu bölgelerindeki dil sorununun temeli, ekonomik olarak bu bölgelerin ülkenin geri kalanından kopuk olmasıdır. İnsanlar ekonomik ilişkilerini Türkçe konuşmayan komşu ülkelerle kurmuştur. Eğer bu bölge ile sağlam ekonomik ilişkiler kurulmaz ise yapılacak her propaganda başarısız olacaktır (Georgeon, 2006: 58-59). Türk Ocakları'nın kapatılış sebebi olarak ortaya atılan düşüncelerden en yaygını, Ocakların Turancılık fikirlerinin kaynağı olduğu ve bu fikrin de Kemalist sistemin yayılmacı olmayan milliyetçilik fikriyle çeliştiği, ocakların da bu sebeple kapatıldığıdır. Ocaklara Turancılık düşüncesinin girişi hem Rusya kökenli aydınlarla hem de Türk nüfusa sahip başka ülkelerde de şube açmayı

isteyen Tıbbiyeli üyeler eliyle girmiş ve Gökalp, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin gibi aydınları da etkilemiştir. Türk Ocaklarının önde gelen üyelerinin hepsi Ocakların bütün Türk coğrafyasında etkinliği olan bir okul işlevi görmesini istemişlerdir (Georgeon, 2006: 61). Bunların yanında 1914 yılında dahi Ocakların etkinlik alanının Anadolu ile sınırlanmasını isteyen üyeler de vardı. 1918 Kongresinde ise Halide Edip Ocakların etkinlik alanı olarak Anadolu ile sınırlı olmasını savunmuş ve Turancıları hayalperestlikle suçlamıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonraki süreçte Türk Ocakları da kapatılmış ve CHP içinde bu konuda görüş ayrılıkları olmuştur. Eylül 1930'da Mahmut Esat Bozkurt, adalet bakanlığından ayrıldıktan sonra, Yunus Nadi Cumhuriyet Gazetesi'nin manşetine 'Elhamdülillah' yazarak durumu sevinçle karşılamıştır. Mahmut Esat, önce yolsuzlukları eleştirip "Hırsızlar Teslim Olunuz" isimli bir makale yazmış ve 1932-1933 yıllarında da Mason kulüpleriyle mücadele ederek, kapatılmalarında büyük rol oynamıştır. Mahmut Esat'ın Masonluğa karşı durumunun temeli ise Türk Ocakları'nın kapatılmasından Masonları sorumlu tutmasıdır (Aybars, 1994: 253).

Mustafa Kemal 1921'deki Eskişehir Nutku ile Turancılığı resmen seçenek dışı bırakmış iken diğer taraftan da Rusya'daki devrim sonrasında pek çok Rusya Türkü aydın Türkiye'ye gelmiş ve ocaklara üye olmaya başlamıştır. Bu iki faktör Türk Ocaklarının alacağı tutum karşısında bir belirsizliğe ve bitmeyecek bir tartışmaya sebep olmuştur. Cumhuriyet sonrası dönemde Türk Ocakları'ndaki Turancı Pantürkist eğilim varlığını hissettirmeye devam etmiştir. 1928 yılında Akçura tarafından yayımlanan *Türk Yılı* isimli yıllık iki açıdan Turancılığın dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. Öncelikle Türk milliyetçiliğinin tarihini anlatan uzun bir çalışma dahilinde Rusya Türklerinin önemine, Tatar reformizmine ve Türkiye'ye göçmüş olanların Türkçülük konusundaki eserlerine ciddi bir yer ayrılmış, buna karşılık Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliğindeki rolünden çok az bahsedilmiştir. Yıllıkta üzerinde durulan başka bir konu da Kafkasya, Kırım ve Kazan

Türklerinin ekonomik ve kültürel durumlarının ayrıntılı tahlilidir. 1927 yılına gelindiğinde Ocaklar üzerindeki baskılar artmış olacak ki; 1927 Kurultayında yapılan bir değişiklikle Ocakların etkinlik alanı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içi olacak şekilde daraltılmıştır. Bu değişiklik bütün delegelerin oylarıyla tartışılmadan kabul edilmiştir (Georgeon, 2006: 63).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, önce Kasım 1908'de Türk Derneği, sonrasında Ağustos 1911'de *Türk Yurdu* ve 25 Mart 1912'de de Türk Ocağı kurulmuştur. Türk Ocağı'nın kurulmasındaki iki temel motivasyondan birincisi Meşrutiyet ile gelişen özgürlük ortamı, ikincisi ve daha önemlisi ise Osmanlı içindeki neredeyse bütün Türk olmayan unsurların kurdukları milliyetçi derneklerdir. 1912'de çıkartılan Türk Ocakları'nın ilk yönetmeliğinde (Türk Ocağı Esas Nizamnamesi) Ocakların amaçları şöyledir: "Ocağın amacı, İslam kavimlerinin en mühimlerinden olan Türklerin milli terbiye, sosyal, iktisadi ve ilmi seviyelerinin ilerletilmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.". Üstel'e göre bu maddeden de anlaşıldığı üzere, Türk Ocakları Türk ırkını her anlamda geliştirmeyi amaçlamakta ancak Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının sınırlarının belirli olmadığı bir dönemin izlerini de taşımaktadır. Üstel'e göre Ocaklar içinde zaman zaman ırkçı eğilimler gözükse de hakim milliyetçilik anlayışı Cumhuriyet dönemine paralel şekilde sivilidir. Türkiye'de yaşayan farklı etnik grupların bir kavmiyet ve ayrılık itirazı bulunmadıkça Türk sayılması genel bir yaklaşım konumundadır (Üstel, 2010: 63-64). Türk Ocağı Esas Nizamnamesi'nin dördüncü maddesi, Ocakların asla siyasete girmeyeceğini ve özellikle parti siyaseti yapmayacağını belirtmektedir. Türk Ocağı bu ilkesini Cumhuriyet öncesi dönemde ve sonrasında da tek parti yönetimi boyunca sürdürmeye çalışmıştır. Ocakların bağımsızlık politikası iktidardan tamamiyle bağımsızlık olarak değil daha çok özerklik olarak anlaşılmalıdır çünkü hem İttihat ve Terakki hem de Cumhuriyet sonrası dönemde CHP ile Ocaklar arasında yakın ilişkiler vardır. Bu ilişkilerin önemli göstergelerinden biri parasal

yardımlardır. Türk Ocakları'na ilk maddi yardım İttihat ve Terakki üyesi ve Tanin gazetesinin sahibi Hüseyin Cahit tarafından yapılmıştır. Ayrıca Enver Paşa da Ocaklara hayli yüklü bir parasal yardım yapmıştır. Türk Ocağı savaş yıllarında İttihat ve Terakki'nin ebebiyat kulübü olarak yönetilmek istenmiştir. Ziya Gökalp'nin bu konuda bazı çabaları olmuştur ve Yusuf Akçura ile arasındaki anlaşmazlıkların temelini buraya dayandığı söylenebilir. Akçura'nın İttihat ve Terakki'ye üye olmamasının sebebi de Ocakları fırka siyasetinden uzak tutma düşüncesidir. 1913 yılından sonra İttihat ve Terakki bütün alanlarda hegemonik bir üstünlük kurma çabasına girmiş ve bütün dernekleri denetimine almış ve bazılarını da kapatmıştır. Bu politikanın Türk Ocakları ile ilişkilere yansımaları ise 1918 Türk Ocağı kongresine Ziya Gökalp'in Türk Ocakları başkanlığına aday gösterilmesidir. Planlanan bu başkanlık ile parti ve ocak arasında organik bir ilişki kurulmak amaçlanmış ancak Ziya Gökalp'in, Hamdullah Suphi karşısında alabildiği yedi oy ile bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Üstel, 2010: 74-76). 1918 yılındaki Türk Ocağı Kongresi'nde "Ocağın maksadı Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmak olarak belirlenmiştir. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir" şeklindeki bir maddenin kabul edilip edilemeyeceği tartışma konusu olmuştur (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 60). Maddeye karşı çıkanların başında ise Hamdullah Suphi gelmekteyse de Halide Edip'in bu cümleyi daha gerçekçi olduğunu savunması ve bunun delegeler tarafından kabul görmesiyle, madde olduğu gibi zapta geçirilmiştir.

1923 öncesi dönemde Türk Ocağı Anadolu'nun pek çok yerinde teşkilatlanmaya başlamıştır. *Türk Yurdu* dergisinin yayımlanmasına ara verildiğinden, bu dönemde Ocakların resmi bir dergisi yoktur ancak İstanbul'da *Yeni Mecmua*, Adana'da *Altın Yurd* ve Sinop'ta da *Türk Bahçesi* isimli Ocaklara yakın dergiler çıkartılmaktadır. *Altın Yurd* dergisinde çıkan bir makalede ocakların amacının, her Türk'e kendini tanıtmak ve ulusal kimliğini kazandırmak olduğu yazılmıştır (Üstel, 2010: 127). *Altın Yurd*'ta yayınlanan bir makalede Ferid Celal, Ocakların millet ve ırk konusunda benimsemesi gereken yaklaşımı

açıklamıştır. “Türk Ocakları Türkçülüğünde nesep ve secere değil, seciye, hars ve duygu aramış, kimsenin dedesini, babasını sormaya bile lüzum görmeden her Türküm diyen ve hislerinde samimi olduğunu ispat eden gençleri, müvverleri kolları arasına almıştır”. Ferid Celal bu yazısıyla beraber ırk temeline dayanan bir milliyetçiliğin reddedilmesi gerektiğini savunmakta ve Türk Ocakları’nın millet ve milliyetçilik anlayışını ortaya koymaktadır. Üstel’e göre Türk Ocakları’nın milliyetçilik anlayışının en açık şekilde ifade edildiği metinlerden biri Hamdullah Suphi’nin *Yeni Mecmua*’da yayınlanmış bir söyleşisidir. Bu söyleşide Hamdullah Suphi, ocakların dar milliyetçilik anlayışı gütmemediğini ve dünyadaki diğer Türklerle gönül ve fikir birliği içinde olduklarını söylemektedir. Suphi’ye göre Ocakların milliyetçiliği kültür ve hars milliyetçiliğidir. Milliyetçiliği ırk ile açıklamaya çalışmak ise saf bir ırk bulunamayacağı için anlamsız bir konudur (Üstel, 2010: 131-135).

22 Ekim 1922’de Bursa Türk Ocağı’nın açılışı sebebiyle Mustafa Kemal, gönderdiği bir telgraf ile Türk Ocakları’nı millet ve milliyet fikrinin oluşmasına olan katkılarından dolayı tebrik etmiştir. 15 Mart 1923’te Adana, 20 Mart 1923’te de Konya Türk Ocağı’na ziyarette bulunmuş olan Mustafa Kemal buralarda yaptığı konuşmalarda ise millet olmanın öneminden ve asıl kazanılması gereken zaferin de millet olmaktan geçtiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal’e göre millet olma ülküsüne eşlik etmesi gereken şey ise bilim ve sanattır. “Bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden istifade edelim. Lakin unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.” (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 86-92).

Hamdullah Suphi 1922 yılında ‘Milliyet Düsturları’ isimli bir konferans vermiş ve konuşmasında Türk kimdir ve Türk’te ne aranmalıdır sorularının cevabını vermiştir. “Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklüğün sevgisini taşıyan Türk’tür. Biz onda dil, din ve dilek birliği arıyoruz” demiştir. 1923 yılında Darülfünun kütüphanesinde öğrencilere yaptığı bir konuşmada ise Hamdullah Suphi milliyette ırk ve kan gibi

unsurların aranamayacağını, Türklüğün kültürle, idealle, dille ve hissedişle alakalı bir şey olduğunu söylemiştir (Karaer, 1992: 46). Suphi'nin üzerinde durduğu Türklüğün sınırlarını ve tanımını belirleme çabası aslında Cumhuriyet'in de çözmek zorunda olduğu bir problemin söze dökülmüş halidir. Ocaklılar tarafından 'Başbuğ' olarak nitelenen ve üyelerin saygısı ve sadakatinden kaynaklanan büyük bir güce sahip olan Hamdullah Suphi'nin bu noktada Kemalist milliyetçilik ile çatışmak yerine onun için çalışması dikkat çekmektedir. Türk Ocakları partinin denetimine girmediği ve özerk bir oluşum olduğu zamanlarda dahi ırk ve kan merkezilikten uzak, sivil sayılabilecek bir millet tezahürü geliştirmiştir.

23 Nisan 1923'te Ankara Türk Ocağı büyük bir törenle açılmıştır. Hamdullah Suphi'nin Türkcülüğün tarihi ile ilgili yaptığı konuşmasından sonra Mehmet Emin tarafından 'Uyan Ey Türk' şiiri okunmuştur. Türk Ocağı'nın o zamanki Ankara şubesi henüz genel merkez binası tamamlanmadığından Anafartalar ile Denizciler Caddesi arasındaki Yahudi Mahallesi'nde eski bir okul binasıdır. Açılış konuşmasında Hamdullah Suphi'nin konuşmasındaki bir kesit ise Ocakların kendilerine yüklediği misyonu göstermesi bakımından önemlidir; "Türk Ocakları maddi vatanın olduğu kadar manevi vatanın da bekçisidir." (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 96). 1924 yılında yapılan Türk Ocakları Kongresinde ise, ocakların amacı, kapsamı ve hedefleri tekrar teyit edilip belirtilmiştir. Buna göre Türk Ocağı'nın amacı tüm dünya Türkleri arasında milli bilincin oluşmasına gayret etmek ve Türk kültürünün geliştirilip ortaya çıkartılmasını sağlamaktır. Başka bir maddede Ocakların parti siyaseti gütmeyeceği belirtilmiş ve sonraki bir maddede Ocakların amaçlarına muhalefet etmemek kaydıyla bütün üyeler kendi siyasi görüşüne göre çalışmakta serbest bırakılmıştır (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 118).

1924 Kurultayı'nda Ocaklara üyelik konusu tartışılırken tartışmanın konusu Türk kimdir ve kimler Türk sayılabilir noktasına indirgenmiştir. Örneğin delegelerden Samih Fırat Bey Türklüğün ırk mefhumuna göre belirlenmesi durumunda kavramın çok

genelleşeceğini ve Macar, Kırgız gibi kültürece farklılaşmış toplulukların bile Türk sayılabileceğini, buna karşılık Ocakların kabul etmesi gereken Türklük'ün Türkiye ile sınırlı olmasını savunmuştur. Bu görüşe karşı çıkan bir grubun temsilcisi konumundaki İzzet Ulvi Bey isimli bir delege ise “Her Türküm diyeni içimize alırsak aramıza pek çok gayri Türk karışır” diyerek şecere odaklı bir Türklük tanımını savunmuştur. Hamdullah Suphi ise bu öneriye karşı çıkmıştır: “Ocağımıza öyle adamlar alacağız ki esasen bunlar bize Türk hissi taşıdıklarını ispat etmiş olacaklardır. ... bizim için önemli olan ırk, kan değil, şuur, terbiye, hars ve zihniyettir.” (Karaer, 1992: 47). Yapılan tartışmaların sonunda ise neslen ya da hars olarak Türk olan, Türklük hissiyatını ve ideallerini taşıyan her kadın ve erkeğin Türk Ocakları'na üye olabilecekleri kararlaştırılmıştır. Ocaklara üyelikte kimlerin Türk olarak kabul edilebileceği tartışması, Türk milliyetçiliğinin etnik ve sivil yorumlarının bir çatışması olarak da görülebilir. Kabul edilecek ırk esaslı bir tanım, Macarlardan Kırgızlara kadar dünyanın pek çok noktasında yaşayan toplulukları Türk olarak kabul edecek iken, Anadolu'da yaşayan Türk olmayan nüfusu dışlamak zorunda kalacaktı. Ulus devlet ideali sadece iktidarın değil Ocakların da ideali olduğundan etnik bir millet tanımının kabul edilmesi Türk Ocakları için olanaklı olmamıştır.

1926 yılındaki Türk Ocakları'nın Üçüncü Kurultayı esnasında dil ile ilgili tartışmalar ise çalışmamız bakımından anlamlı veriler sunmaktadır. Dr. Şakir Turgut isimli bir delege yaptığı konuşmasında Türkçe konuşmayan toplulukların bu duruşlarında ısrar etmeleri durumunda cezalandırılması gerektiğini söylemiş ve bu konuda hükümetten kanun çıkartılmasının teklif edilmesini önermiştir. Van delegesi İshak Refet Bey ise özellikle Doğu bölgelerde Türklerin bile başka diller konuştuğunu, Türkçe konuşmamanın çok yaygın olduğunu belirtmiştir. Tartışmada söz alan Yusuf Akçura'ya göre ise yapılması gereken tek iş Türk'e Türklüğünü anlatmaktır; “Türk'e Türklüğünü anlatmak demek, onun harsını kafasına yerleştirmek, onu Türklükle iftihar edecek bir hale

getirmek, onu sanat ve iktisat itibariyle yükseltmek demektir. Hükümet değiliz cebren Türk'e Türksün dedirtemeyiz, bizim yapabileceğimiz hars cihetidir” (Karaer, 1992:48).

1928 yılında ise Türk Ocakları'nın beşinci kongresi toplanmış ve yapılan gizli oylamayla kongre başkanlığına Mahmut Esat Bozkurt, yardımcılığına ise Recep Peker getirilmiştir. Üstel'e göre bu kongrenin en dikkat çekici kısmı Recep Peker ile Hamdullah Suphi arasındaki iktidar çekişmesidir. Bu çekişmenin gösterdiği şey ise CHP'nin Ocaklar üzerinde hegemonik bir hakimiyet kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır. 1928 Kurultayı'nda alınan kararlardan biri Türkçe'nin yaygın olarak kullanılmadığı bölgelerde, Türkçe'nin ve Türklüğün yaygınlaştırılması işinde Ocakların yeterli olmadığı ve milli şuurun kuvvetlendirilmesi için hükümetin tedbir amaçlı yasalar çıkartılmasının istenmesidir (Üstel, 2010: 285-291).

28 Nisan 1925 tarihinde İsmet İnönü Türk Ocaklılara yaptığı bir konuşmada, Ocakların ve hükümetin birlikte hareket etmesi gereken en önemli konuyu açıklamıştır: “Milliyet yegane vasıta-ı iktisadımızdır... Vazifemiz Türk vatani içinde bulunanları behemahal Türk yapmaktır!”. Ağustos 1925'te yayımlanan bir bildiri ile İzmir Türk Ocakları bir “Türkçe Konuş” kampanyası başlatmıştır. Bildiride Türkiye'de yaşayan ve kendi geleceğini Türkiye'yle özdeşleştiren her kişinin Türk olarak kabul edileceği ancak Türkçe konuşulmasının bu noktada bir vatan borcu olduğu belirtilmiştir. “Bu bir vatan borcudur, millet emridir! İzmir Türk Ocağı bu vazifeyi henüz Türkçe öğrenmemiş olan ya da bildiği halde Türkçe konuşmayı ihmal eden vatandaşlara hatırlatmayı bir vazife bilir” (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 157-160). İzmir Türk Ocağı'nın bu bildirisi, Cumhuriyet'in dil dolayımında kurduğu milliyetçilik ve millete dahil oluş mantığını da gözler önüne sermektedir. Bu mantığa göre herkes teknik olarak Türk kabul edilse bile Türkçe konuşmanın millete dahil oluşta bir ön koşul olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bir dili konuşmaya mecbur bırakma ise bir dışlama ya da yok etme politikası değil asimile ederek içerme politikasının görüngüsüdür. Etnik-sivil milliyetçilik dikotomisi

bakımından anlamlı olan ise bunun bir sivil milliyetçilik tezahürü olduğudur. Yok etmek, ayırıştırmak ya da ikinci sınıf insanlar konumuna sokmak yerine, asimilasyon politikasının tercih edildiği ve bu asimilasyonun da dil ile gerçekleşebileceğinin düşünüldüğü açıktır.

1928 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği tarafından başlatılan “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası ise 1925 yılındaki Türkçe kampanyasının bir devamı niteliğindedir ve Türk Ocakları’nın aktif yardımı ile gerçekleşmiştir. “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası hem öğrenciler arasında hem de kamuoyunda ciddi bir tartışma konusu haline gelmiş ve üniversitede olayların çıkmasına sebep olmuştur (Lamprou, 2013: 830). Çıkan olaylar üzerine 1928 yılında Türk Ocakları Merkez Heyeti yayınladığı bir bildiriye Türk Ocakları’nın Türkçenin yaygınlaşmasını hedeflediğini ancak bu amaca ulaşmak için şiddetin asla bir araç olarak kullanılmaması gerektiğini söylemiştir. Bildiriye Ocakların bu konuda yapabileceği en etkili şeyin ise Türkçe öğreten dersaneler kurmak ve halka ücretsiz şekilde eğitim vermek olacağı belirtilmiştir (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 240).

1920’li ve 30’lu yıllarda hem hükümet hem de Türk Ocakları izledikleri milliyetçilik yorumunu sık sık belirtmek zorunluluğu hissetmişlerdir. Millete ve milliyetçiliğe dair yapılan neredeyse bütün konuşmalar Cumhuriyet’in izlediği sivil milliyetçilik anlayışını açıklar niteliktedir. Farklı bir millet ve milliyetçilik yorumunun yaygınlaşması endişesi ve Rusya ile içinde bulunulan yakın ilişkiler bu zorunluluk ihtiyacının belli başlı sebeplerindendir. 1928 yılı Türk Ocakları Kongresi’nde Mahmut Esat yaptığı bir konuşmada, Türk milliyetçiliğinin her şeyden önce düşünce ve kültür birliğini amaçladığını ve laiklik anlayışını benimsediğini belirtmiş; ayrıca Türk milliyetçiliğinin şovenist olduğunu iddia edenlere karşı da Türk milliyetçiliğinin futuhatçı olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Mahmut Esat’tan sonra söz alan Hamdullah Suphi ise Türk Ocakları’nın milli sınırlar dışında fiilen hiç bir işgal sahasını kabul etmediğini, Türk

Ocağı'nın harsi ve içtimai bir hareket anlayışına sahip olduğunu ve Ocak milliyetçiliğinin silahsız olduğunu belirtmiştir (Üstel, 2010: 300).

1927 yılında Türk Ocakları bir yapı değişikliğine gitmiş ve Ocak yasasının ikinci maddesi değiştirilerek Ocakların etkinlik alanı Türkiye Cumhuriyeti olarak sınırlandırılmıştır. 1927 Kurultayı'nda yapılan bu değişikliğin ardından üçüncü maddede ise Türk Ocağı'nın CHP ile beraber hareket edeceği belirtilmiştir. CHP'nin o zamanki parti genel sekreteri Saffet Bey ise yaptığı konuşmada CHP ile Türk Ocakları arasında hiçbir ayrılık bulunmadığını ve o tarihten sonra Ocakların CHP'nin bir kültür şubesi olarak görüleceğini belirtmiştir (Tuncer & Hacaloğlu, 1998: 213). 1930'lara doğru gelindiğinde hükümetin, Türk Ocakları başta olmak üzere bütün dernekleri kendi himayesine alma çabası hissedilir biçimde artmıştır. Ocakların kapatılıp, yerine Faşist gençlik örgütlerine benzer, hükümete bağlı bir yapının kurulacağı söylentileri yayılmış ve gazetelere haber konusu olmuştur. Hükümetin bu politikasına karşılık olarak Hamdullah Suphi 25 Eylül 1930'da CHP grup toplantısında bir konuşma yapmış ve gençliğe güvenilmesi gerektiğini ayrıca onlardan tam ve şaşmaz bir itaat beklemenin de yanlış olacağını söylemiştir (Üstel, 2010: 348). CHP'nin 1931 yılındaki Kurultayında Parti'nin gençlik örgütlerini yakından denetlemesi zorunluluğu dile getirilmiştir ve bu durum da öz itibarıyla liberal ve özerklik yanlısı olan Türk Ocakları'nın kapatılması sürecine hız vermiştir. Türk Ocakları'nın kapatılması, devletin liberalizmden devletçiliğe doğru evrildiği bir süreçte ekonomik ve toplumsal yaşamın tümüne el koyma amacının da bir parçasıdır. Ayrıca Güneş Dil Teorisi ve Tarih Tezi ile beraber somutlaştığı üzere, milliyetçiliğin sadece milli sınırlar içine sıkıştırılması süreci de Türk Ocakları'nın kapatılması ile tamamlanmıştır (Üstel, 2010: 359).

1929 yılındaki iktisadi kriz, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Menemen olayı gibi olaylar yönetici kesim üzerinde devrimlerin halkça benimsenmediği şeklinde bir düşünceye sebep olmuştur. Atatürk başta olmak üzere CHP yöneticileri, ülkenin

içinde olduğu problemleri aşmak için yeni bir politika arayışına girmiş ve bu arayış sonucunda yönetim ideolojik olarak bir yeniden yapılanma dönemine girmiş ve tek parti yönetimi gerçek anlamda uygulamaya konulmuştur (Sarıay, 2008: 360). Otoritesini hayatın her alanında arttırmak kararı almış olan Kemalist rejim ile mahalli düzeyde belli bir gücü olan Türk Ocakları arasında üstü örtük bir gerilim olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerilimin yansıması olarak bazı Türk Ocaklılar, Serbest Cumhuriyet Partisi saflarına katılmışlardır. Ayrıca CHP ileri gelenleri tarafından Türk Ocakları'nın, gelecekte kendilerine karşı bir güç merkezi olması endişesi de mevcuttur.

Atatürk 1930 yılında bir yurt gezisine çıkmış ve gittiği çoğu yerde Türk Ocaklarına uğrayıp Ocaklılarla yakından ilgilenmiştir. Sarıay'a göre Atatürk bu gezi sırasında Türk Ocakları'nı doğrudan CHP'ye bağlayıp, yeni bir yapı şeklinde örgütlenecek olan Halkevlerini kurmaya karar vermiştir. Mart 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılacağı gayriresmi olarak açıklanmış ve sonrasında da gazetelerde Türk Ocakları'nın görevini tamamladığı, çalışma tarzını değiştirerek yeni bir oluşum halinde tekrar örgütlenmesi gerektiği şeklinde haberler yapılmıştır. 24 Mart 1931 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Atatürk başkanlığında toplanan bir kurul, Ocakların artık yapacak bir işi olmadığını ifade eden bir rapor hazırlar. Toplantıya katılanlar Celal Bayar, Sadri Maksudi Arsal, Reşit Galip, Mahmut Soydan ve Hamdullah Suphi'dir. Basında bu toplantı Ocakların nasıl kapatılacağına dair şekil esasların tartışıldığı bir toplantı olarak yorumlansa da, sonradan anlaşıldığı üzere, aslında Hamdullah Suphi'yi ikna etme toplantısıdır. Toplantıdan sonra Atatürk bir konuşma yapmış ve bu kapatmayı aynı cinsten olan güçlerin birleşmesi olarak tanımlamıştır (Sarıay, 2008: 362-363). Bütün bu olanlardan sonra 10 Nisan 1931'de Türk Ocakları olağanüstü kongresi Ankara'da toplanmış ve kendini feshetmiştir. 25 Mayıs 1931 tarihinde yayımlanan bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Hamdullah Suphi Bükreş orta elçiliğine atanmış ve Halkevlerinin başkanlığına da Reşit Galip getirilmiştir.

Devlet sivil toplum ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde Türk Ocakları'nın kapatılarak Halkevleri ile birleştirilmesi, devletin sivil toplum üzerinde kurmak istediği bir hakimiyetin göstergesi olarak kabul edilebilir. Her ne kadar bu durum iktidarın söyleminde 'aynı tarafta olan güçlerin birleşmesi' olarak lanse edilmişse de söz konusu güçlerden kapatılıp diğerine tabii edileni, devletin tam olarak otorite kuramadığı, muhalif seslerin örgütlenebildiği, resmi milliyetçiliğe alternatif bir milliyetçilik anlayışının dillendirilebildiği, görece özgürlük ortamına da sahip bir kamusal alan görünümündeydi. Daha da büyüüp güçlenmesi umulan Halkevleri ise doğrudan partiye bağlı bir alt örgüt konumundadır. Tamamen devletin kontrolü altında ve muhalifliğe yer olmayan bir kurumdur.

Halkevleri'nin işlevleri, örgütlenmesi, yapısı ve devlet içindeki yeri araştırma alanımızın dışında olmakla beraber, Althusserci bir bakış açısıyla devletin ideolojik bir aygıtı konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Devletin genel olarak Halkevleri'nden beklediği şey ise, onun bir okul işlevi görerek makbul vatandaşlar yetiştirmesidir. Dolayısıyla devletin resmi milliyetçilik anlayışı olan Kemalist milliyetçiliğin halka benimsetileceği önemli yerlerden birinin de Halkevleri olması beklenmektedir. Tam da bu noktada İnönü'nün konuyla ilgili konuşmasına atıf yapmakta yarar vardır; "Halkevleri, kurulan bütün medeniyetlerin üstüne geçmek iddiasında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin hayatı için aziz bir toplanma yeri, bütün kabiliyetleri inkişaf ettiren bir mihrak sayılmalıdır. Arkadaşlar, vatanperverliği Halkevlerinin terbiye etmek için belli başlı uğraşacakları, dikkat edecekleri ve takip edecekleri bir mevzu addetmeliyiz ve her vesile ile anlatmalıyız" (İnönü, 1934:1).

3.5. Aydınlarının Gözünden Devrim, Kemalizm, Milliyetçilik

3.5.1. Devrim, İnkılap ve Kemalizm'in Özgürlüğü

Tekinalp 'Kemalizm' isimli kitabında Batıcılığı Kemalizm'in odak noktasına koymakta ve Türkçülüğü de Batıcılığa eklenmiş bir alt söylem olarak ele almaktadır. Tekinalp'in Kemalizm'e yüklediği ilk anlam Doğululuktan Batılılaşarak kurtulma çabası yani bir medeniyet değişikliğidir (Özden, 2005: 53). Tekinalp'in temel bir iddası Kemalizmle ilgili daha önce yapılmış çalışmaların çoğunda odak noktasına elde edilen başarıların konulduğu, bunların da mutlaka önemli olduğu ancak asıl önemli olan başarının Türk düşüncesinde ve ruhunda gerçekleştiğidir. Tekinalp'e göre Kemalist rejimin yaptıkları tarihsel zincirin bir halkası olmaktan öte, geçmişle tüm bağları kopartan büyük bir devrimdir (Landau, 1996: 92).

"Altı yıl içinde büyük ulusumuzun yaşam sürecinde oluşturduğu değişimler herhangi bir ihtilalden daha fazla, çok yüksek olan görkemli devrimlerdir. Çok ulusların kurtuluş ve yükseliş savaşlarında öfkeli oldukları görülmüştür. Fakat bu öfke Türk ulusunun bilinçli öfkesine benzemez."² Cumhuriyet rejiminin organik aydınları için devrimin özgünlüğünün ispatı yetersizdir. Türk devrimi aynı zamanda bütün devrimlerin en büyüğü ve görkemlisidir. Aydınların bu gerçekliği görmesini sağlayan temel itici güç ise bizzat Atatürk'ün kendisi ve onun söylemleridir.

Tekinalp'in 'Kemalizm'ini yazdığı dönemde pek çok aydın, devrimi açıklama ve diğer ülkelerdeki ideolojilerle kıyaslama ihtiyacı içerisindeydiler. Faşist ve sosyalist ideolojiler ile liberalizm, Kemalizm ile defalarca kıyaslanarak farkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hemen herkesin hemfikir olduğu konu da Kemalizm'in eylemlerine yön veren bir ideolojik kaynağın olmamasıdır. Tekinalp'e göre de Kemalizm'in doktrinini ve

---

² <http://www.law.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/238/2013/07/Ataturkonusmasi.pdf>

idealizmi ancak olayların ve belirgin olguların ışığı altında tanımlanabilmektedir. Kemalist ilkeler klasik sözcük ve formüller içine sıkıştırılamamaktadır (Tekinalp, 2012: 175). Kemalizm, eylemlerini olaylara göre ortaya koymakta ve önceden planlanmış bir programı uygulamamaktadır.

Devrimi açıklama çalışmaları içinde Recep Peker'in İnkılap Dersleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Peker'in 1934-1935 yıllarında Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde verdiği bu dersler devrimi bizzat rejimin gözünden görmemizi sağlamaktadır. Ayrıca yeni rejimin milliyetçilik ideali de bu derslerde berrak bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İnkılap Dersleri'nin bir başka önemi de Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel ilkelerine kendi bakışını yansıtıyor olmasıdır (Kili, 1976: 61). Recep Peker'e göre "İnkılap; bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları yerinden söküp onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı koymaktır." ancak sadece yerine yenisini koymak da yeterli değildir. Yeninin yaşamasını ve eskinin tekrar canlanmasının engellenmesi gerekmektedir. Yeni olanın yaşaması için bir sistem kurulmalı ve işletilmelidir. Bu devrimin değişmez şartıdır³ (Peker, 1936: 7).

Peker'e göre inkılap yapmak için zor kullanmak gerekmektedir. Bir devrim esnasında toplumda değişime direnç gösteren unsurlar bazen silahları bazen de kitapları kullanabilirler. Bu dirençleri yok etmeden inkılap yapmanın ve ya yapılan inkılabı sürdürmenin yolu yoktur. Bu yüzden Türk İnkılabı da zor kullanmayı gerektirmektedir (Peker, 1936: 8).

Peker'e göre dünyadaki pek çok inkılap yalnız siyasal değişiklikler amaçlanarak yapılmıştır. Örneğin bir krallık rejimini değiştirmek için cumhuriyet ilan edilmişse bu bir inkılap, bunun için bir ayaklanma ya da askeri mücadele gerekebilir, bir ekonomik

---

³ Peker'in bu tanımından devrim ve inkılap kelimelerini eş anlamlı olarak kullandığını da anlamaktayız.

sistemin değişmesi için de bazı hareketler yapılırsa bunlar da inkılapdır ancak Türk inkılabı sadece siyasi ya da iktisadi rejimi değiştirmeyi amaçlayan bir inkılap değildir. Türk inkılabı, milli, sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel alanların bütün derinliklerine eş zamanlı etki eden bir inkılapdır. Hatta gündelik yaşamdaki alışkanlıklar dahi Türk inkılabı ile yenilenmekte ve değişmektedir. Peker'e göre Türk inkılabı ardı ardına sıralanmış olaylardan değil, birbirini tamamlayan ve sağlamlaştıran hareketlerden oluşmaktadır. "... mesela yeni siyasal ve ekonomik sistemlerle pazarlarını istilacı yabancı mallarına gümrük duvarları ile kapayan bir inkılabın, kültür bakımından Türk dilini yabancı tesirlerin altında bırakması doğru olur muydu? Kadını çuval içinde yaşamaya mahkum bırakan bir inkılab, Türk harflerini kabul etse, bunun ne kıymeti olabilirdi?" (Peker, 1936: 9).

Peker verdiği derslerde iki tür inkılap olduğunu söylemiştir: Otoriteden gelen inkılaplar ve halktan gelen inkılaplar. Otoriten gelen inkılaplara en iyi örnek Rus Çarı Petro'nun politikalarıdır. Halk bu yenilik politikalarına mukavemet gösterse de sonunda otoritenin gücü baskın gelmiştir. Petro, monarşik düzenin devamını amaçladığı ve halkın haklarını geliştirecek politikalar yapmadığı için Peker'e göre büyük bir inkılap yapmış sayılmamalıdır. Halktan gelen inkılaplara ise İngiliz ve Fransız devrimleri hatta Osmanlı'nın meşrutiyet devrimi de örnektir. Türk inkılabı ise inkılapların şaheseridir ve halktan gelen inkılapların en büyüğü, en güzelidir. Türk inkılabı halka dayanarak otoriteye karşı mücadele vermiştir ancak inkılabı yapanlar iktidarı ele geçince inkılap otoriteden halka doğru devam etmiştir.

Bir inkılabı başarmanın yolu Peker'e göre düşmanları sırası ile yok etmektir. Ancak Türk inkılabı esnasında dünyadaki genel şartlar gereği Türk ulusu başarılı olmak için hem inkılabı hem de istiklali aynı anda başarmak ve tüm düşmanlarla aynı anda mücadele etmek durumunda kalmıştır. Türk ulusu bir yandan saray ve toplumdaki gerici unsurlarla mücadele ederken diğer yandan da düşman ordularıyla savaşmıştır. Bir tarafta padişah ve destekçileri ile mücadele etmek gerekirken diğer taraftan ülkedeki yabancı

ordularla savaşmak gerektiğinden inkılabı ve istiklali sırayla değil aynı anda gerçekleştirmek gerekmiştir. Bu sebeple halkı dış düşmanlarla mücadeleye sevk etmek için padişahla beraber gözükmek gerekmiştir. Padişah hain ve zehirli bir düşüncenin etkisi altında olsa da gerçeği halk yığınlarına anlatmak çok zor olmuştur (Peker, 1936: 11-13). Peker'e göre Türk inkılabı bir sınıf inkılabı değil, hürriyet inkılabıdır. İnkılap ile inkılaba zararlı kurumlar ortadan kaldırılmış, saray saltanatı yok edilmiş ve dinin devlet üzerindeki etkisi keskin ve radikal yöntemlerle engellenmiştir. Mutlakiyet rejimi ve şeriatın, milli oluşuma zarar vermesinin önüne bu şekilde geçilmiştir. Aynı zamanda ekonomik liberalizmin yıkıcı etkilerinden kurtulmak için de çeşitli önlemler alınmıştır. Peker, Türk inkılabının hiçbir bakımdan başkalarına benzemediğini belirtir ve Atatürk'ün Türk inkılabı hakkında söylediği "Biz bize benzeriz!..." cümlesine atıf yapar. Peker'e göre Türkiye'de her türlü özgürlük vardır ve daha önce hürriyet inkılabı yapmış ülkelerden de özgürlükler bakımından hiç bir eksiği yoktur (Peker, 1936: 27).

Mahmut Esat Bozkurt'a göre bir ihtilal siyasal, sosyal ve ekonomik bir değişim yaratmalı ve daha ileri bir düzen kurmalıdır. Bu bakımdan 1905 Rus İhtilali ve 1908 Meşrutiyet'in ilanı ya da 1848'de Fransa'daki ihtilal eksiktirler, ihtilal değildirler. Tam ve olgun ihtilallere en güzel örnekler ise 1789 Fransız İhtilali, 1917 Rusya Sosyalist İhtilali ve 1919'da başlayan Atatürk İhtilali'dir (Bozkurt, 2014: 69). Bozkurt'a göre bir ihtilal hangi milletin çıkarları için yapılırsa o milletin öz evlatları tarafından sahiplenilmelidir. Türk ihtilali de öz Türklerin elinde kalmalıdır çünkü yabancıların yardımıyla gerçekleştirilen ihtilaller her zaman o yabancılara borçlu kalırlar. "Türkün en kötüsü, Türk olmayanın en iyisinden iyidir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük bahtsızlığı, çoğunlukla, kaderini Türklerden başkasının idare etmiş olmasıdır" (Bozkurt, 2014: 147).

Bozkurt, Atatürk İhtilali olarak tanımladığı yeni rejimin komünizm ve faşizmden farklarını ortaya koyma ihtiyacı hissetmiştir. Öncelikle Kemalizm rejimi milliyetçidir.

Yani bu yeni rejimde bütün öncelik Türk milletinin, insanlık ve Müslümanlık bundan sonra gelmektedir. Komünizmde ise teorik bakımdan örneğin Rus diye bir şeyden söz edilemez. İkinci olarak komünizm bütün insanlığı tek bir irade altında toplayıp, komünist bir federasyon halinde yaşamak ister. Bu Bozkurt'a göre emperyalizmin bir çeşit şekil değiştirmiş halidir. Türk ihtilali ise diğer milletlerin bağımsızlıklarını kabul etmektedir. Her milletin kendi geleceğini belirleme hakkını tanımakta ve her koşulda emperyalizmi reddetmektedir. Komünizm ve Kemalizm arasındaki diğer önemli farklar ise, Komünizm proleterya diktatörlüğüne dayanırken Kemalizmin diktatörlüğü reddetmesi ve Komünizmde özel mülkiyet yok iken Kemalist rejimin devletçi olmakla beraber vatandaşlarına mülk edinme hakkını tanınmasıdır. Bozkurt'a göre Kemalizm ve komünizm sadece cumhuriyet devlet şeklini benimsemeleri bakımından anlaşmaktadırlar (Bozkurt, 2014: 219). Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk İhtilali'nin özünü şöyle açıklar:

“Atatürk İhtilalinin ayırıcı özelliği Türk milliyetçiliğidir! Türk olmaktır! Maziye bu prensip tasfiye etti. Yeniliği bu prensip getirdi. Bütün Türk ihtilali bütün eserleriyle bu prensibe dayanıyor. Bundan en küçük bir sapma geriliğe dönmektir. Ve ölümdür. İşte bütün bunlardan dolayı Bizanslaşan saltanatın, Türk olmayan Osmanlı saltanat ve hilafet iradesinin asırlar içinde kısaca anlamı şudur: Türkten başka unsurların kuvvetlenmesine yarayan, bunlarla beraber yaşamak ve yaşatmak için Türkü sömüren bir varlık. İşte bütün bunlardan dolayıdır ki, Atatürk ihtilali, Bizanslaşan saltanatı, vatansız ve milliyetsiz hilafeti kaldırdı. Ve bütün bunlardan dolayıdır ki, Milliyetçiyiz... Cumhuriyetçiyiz... Laikiz...” (Bozkurt, 2014: 254).

3.5.2. Vatan, Millet ve Milliyetçilik

Milliyetçilerin Türk milletinin çıkarlarından çok devletin çıkarını gözetmesi ve buna yönelik politikalar üretmesi, Türk milliyetçiliğinin farklı yorumları içinde değişmeyen çok önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Devlet çıkarları milliyetçi duyguların önüne geçmiştir. Milliyetçilerin bu önceliği aslında Türk olmayan bazı

aydınların nasıl milliyetçi saflara katıldığını da açıklamaktadır. Tekinalp bu duruma güzel bir örnektir (Georgeon, 2006: 18).

Asıl adı Moiz Kohen olan Tekinalp 1883'te Serez'de Yahudi asıllı bir ailede doğmuş, 1912'den sonra İstanbul'da oturmaya başlamış ve *Türk Yurdu*, *Türk Derneği*, *Yeni Mecmua* gibi dergilerde makaleler yayınlamıştır. Tekinalp –belki de Yahudi azınlığa mensup olmasından dolayı- Kemalist ve Türk milliyetçisi fikirleriyle ön plana çıkmıştır. Rıfat Bali'ye göre Tekinalp yeni kurulan ulus devletinin inşa etmek istediği Türk vatandaşının tipinin ne olduğunu ilk kavrayanlardan biridir. 1928 yılında yayımladığı 'Türkleştirme' isimli kitabında, bütün etnik azınlıkların tüm etnik özelliklerin üstünde Türk milli kimliğini benimsemeleri gerektiğini savunmuştur (Bali, 2017: 896-899).

Tekinalp'e göre 1908'le başlayan meşrutiyet dönemi Kemalizm hareketinin başlangıcı olarak anlaşılmamalıdır. Gökalp öncülüğünde başlayan Türkçülük ekolü Türk aydınlarının büyük bölümünde ulusal bir bilincin uyanmasına sebep olmuştur. Türk dilinin öze dönüşü hızlanmış, İran ve Arap etkisinden kurtularak Türk yazısı ulusal bir nitelik almaya başlamıştır. Fakat yazara göre bu akımın Kemalizm ile hiçbir ilgisi ve benzerliği bulunmamaktadır. Çünkü Gökalp, Türklüğü boyunduruk altına alan manevi güçlerin tutsaklığından kurtaramamıştır ve bu yüzden Türkçülüğü şu üçleme üzerine kurmuştur: "Türk milletine, İslam ümmetine ve Avrupa medeniyetine mensubum.". Bu üçleme içerisinde şariat hala durumunu korumaktaydı ve henüz embriyo durumundaki Türk ulusal vicdanını yok etmek için hazırda bekliyordu. İşte bu yüzden Kemalizm'in ilk atılımı teokrasiye karşı olmuştur ve onu tek bir hamlede yok etmiştir. Kemalizm'in taptığı tek inanç Tekinalp'e göre milliyetçiliktir (Tekinalp, 2012: 42-43).

Kemalist devrim, Tekinalp'e göre vatan kelimesinin anlamını da değiştirmiştir. Osmanlı döneminde vatan sınırları Arnavutluk, Suriye, Irak gibi bölgelerin uçlarına kadar götürülmüştü ve bu bölgelerin Türk vatani ile olan ilgileri Türk köylülerinin yaşamları pahasına oralarda çıkan isyanların bastırılması kadardı. Tekinalp'e göre, vatan kavramı

İslamiyet ile karıştırılmış ve anlamını tümüyle yitirilmiştir. Kemalist devrim ile birlikte vatan kavramı da asıl anlamına dönmüş ve bağrında aynı çıkarlara ve amaca sahip, tek parça ve bölünmez bir toplumu oluşturan yurttaşları toplamıştır (Tekinalp, 2012:75).

Tekinalp'e göre Türk milliyetçiliği tümüyle gerçekçi temellere dayanmaktadır. Dünyanın başka yerlerinde milliyetçilik ile örtüşmez görülen insancılık ve barışseverlik gibi ahlaki ilkeleri de benimsemiş ve bu sayede özgün bir milliyetçilik halini almıştır (Tekinalp, 2012: 158). Tekinalp milliyetçilik konusunda da Kemalizm'in özgünlüğünü ispatlamaya çalışmaktadır. Kemalist milliyetçiliğin ona benzeyen diğer hareketlerle hiçbir ilgisi yoktur. İngiliz, Fransız, İtalyan milliyetçiliklerinin hepsinde Tekinalp'e göre bir gizem söz konusu iken, Kemalizm'de gizemliliğin en ufak bir etkisi bile yoktur. Kemalist milliyetçilik tamamen kendini koruma içgüdüsünden oluşmuştur ki bu da bütün canlıların en doğal duygusudur (Tekinalp, 2012: 243-244). Kemalist milliyetçilikteki kendini koruma içgüdüsünün en önemli temeli de Atatürk'ün Selanikli olmasında yatmaktadır. Balkanlar Osmanlı'nın son dönemlerinde bağımsızlık davası yürüten uluslarla doludur. Bu uluslardan her biri birbirlerine düşman olmakla birlikte Türklere karşı işbirliği yapmaktan da geri durmamışlardır. Kemalist Türkiye'nin kuruluşunda önemli roller üstlenmiş kişilerin pek çoğu Balkanlardaki milliyetçilik mücadelelerine şahit olmuş ve Osmanlı adına bunlarla mücadele etmiş askerden oluşmuşlardır. Bu yüzden Balkanlar Türklerin ulusal uyanışı için çok önemli bir bölgedir (Tekinalp, 2012: 244).

Tekinalp'e göre, Türk milliyetçiliğine karakteristik bir isim vermek gerekirse bu isim 'tepki ulusalcılığı' olmalıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin her bir ilkesi bir tepkinin sonucudur (Tekinalp, 2012: 247). Örneğin Kemalist rejim eski yönetimin bağınaz ve teokratik yönetimine tepki olarak laik olmuştur. Halkçı olmasının nedeni de toplumsal eşitsizliğe karşı tepkisi olmasıdır. Tekinalp'e göre Türkiye'de eskiden beri soya dayalı bir aristokrasi yoktur ancak yine de Türk toplumu çifte bir aristokrasinin pençesi altında kalmıştır. Bu aristokrasiler şeriat aristokrasisi ile ekonomik toplumsal aristokrasidir. Bu

aristokrasilerden ilki Allah adına söz söyleyen ve milletin üzerinde sürekli olumsuz etkisi olan din ve mezhep temsilcileridir. Tekinalp'e göre şeriat aristokrasisi Avrupa'daki soylular sınıfı gibidir ve halkın geri kalan kısmı ayak takımı sayılmaktadır. Ekonomik ve sosyal aristokrasi ise toprak ağalarından ve mültezimlerden oluşmuştur. Bunlar derebeyi gibilerdi ve 'mütegallibe' olarak anılmaktadırlar. Bu iki sınıf hem maddi hem de manevi olarak Türk milletini yüzyıllar boyunca süründürmüşlerdir. İşte bu yüzden Kemalist milliyetçilik, milletin çeşitli sınıflara ve çeşitli derecelere ayıran toplumsal yapıya güçlü bir tepki ortaya koymuştur. Yeni Türkiye'nin devletçi olmasının nedeni de eski rejimdeki aşırı ekonomik serbestliktir. Eski rejim o kadar serbesttir ki bütün ekonomiyi yabancıların ellerine bırakmışlardır. Eskiden yabancıların kapladığı bu alan asla özel sektör tarafından doldurulamayacağından devletin devreye girmesi gerekmiştir. Tekinalp'e göre parası, bilgisi, deneyimi ve tekniği olmayan Türk bireyi bu ekonomik alanda asla başarılı olamazdı. Tekinalp Kemalizm'in devrimci olmasını da tepkiselliğe bağlamıştır çünkü Jön Türklerin savunduğu kademeli yenileşmeye ve gelişme anlayışı yarardan çok zarar getirmiştir. Kemalizm'in Cumhuriyetçiliği ise eski rejimin mutlakiyetçiliğine bir tepki olarak çıkmıştır (Tekinalp, 2012: 247-250).

Tekinalp'e göre Türk milliyetçiliğini anlamamız için dünyadaki milliyetçilik anlayışlarını incelemek yerine doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi'nin programındaki ulus kavramına bakmak gerekmektedir. Parti programında "Ulus, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasal ve toplumsal topluluktur" denmektedir. Tekinalp bu tanımın daha önce yapılmış bütün millet tanımlarından farklı olduğunu belirtmektedir. Eski rejim döneminde yapılan tüm millet tanımları Müslümanlık ve Gayrimüslimlik üzerinden değerlendirilmiştir. Öyle ki Türkçülük hareketinin önderi konumunda olan Ziya Gökalp bile millet tanımının içerisine dini katmayı bir gereklilik olarak görmüştür. Teokratik eski rejimde kültür, ideal ve dil unsurları her zaman din kurumuyla birlikte düşünüldüğünden Gökalp'in de başka bir

tanım yapması Tekinalp'e göre düşünülemezdi. Kemalist rejimde dinin sosyal hayat içerisinde bir anlamı olsa bile bunun ulusal kültürle bir ilgisi kalmamıştır.

Yeni rejimin milliyetçilik anlayışını Recep Peker'in yaptığı bir konuşmadan da anlamak mümkündür. Peker bu konuşmasında sınırlar dışında yaşayan Türklerle olan akrabalığı ve bağları, siyasal uğraşlarının dışında bir bilim olarak gördüklerini ve o günkü Türk ulusal sınırları içerisinde yaşayan Kürt, Çerkes, Laz, Pomak gibi unsurları da vatandaş olarak bilip kendilerinden saydıklarını söylemektedir⁴.

Benzer bir şekilde İsmet İnönü de söylevlerinden birinde “Türk olmak için Türk olmayı istemek yeter” demiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin millet tanımı ile İnönü'nün bu demeci arasında Tekinalp'e göre tam bir uyum vardır ve bu uyumdan da ırk ve din ortaklığının millet olmak için gerekli olmadığı; aynı dili konuşmak, aynı kültüre ve aynı ideale sahip olmanın millet olmaya yeteceği sonucu çıkmaktadır (Tekinalp, 2012: 251-254). Tekinalp 'Kemalizm' isimli kitabında yeni rejimin azınlık politikalarına da değinmiştir. Tekinalp'e göre Kemalist Türkiye ulusal azınlık politikasını asla benimsememiştir. Yeni rejim yurttaşlarının tümünü Türk olarak tanımlamaktadır. Irk olarak Türk olmayanlar da Türk kültürünü benimseyerek Türk olabilmektedirler. Yeni Türkiye'de o dönemlerde Türk kültürünü benimsememiş birkaç yüz bin yurttaş var olsa da Tekinalp'e göre yirmi otuz yıl kadar sonra tek bir kişi bile kalmayacaktır çünkü azınlıkların Türkleşmesi için bir ya da iki kuşak geçmesi yeterlidir. Tekinalp'e göre başka ırktan olanların Türkleşmesi bu süre zarfında gerçekleşecek ve bu da Kemalizm'in devrimle değil evrimle gerçekleştirdiği tek iş olacaktır (Tekinalp, 2012: 265-268).

Türkiye Türklerini Batı Türkleri olarak niteleyen Peker, Osmanlı'nın son dönemlerinde büyük savaşlara ve yenilgilere rağmen bozulmayan tek şeyin Türk kanı olduğundan bahseder. “Bereket versin ki en büyük imha vasıtaları ve en ezici hadiselerle

---

⁴ Konuşmanın metni için: Genel Sekreter Recep Peker'in Program Açıklaması (1931), akt: Taha Parla; Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku, s: 110.

bile bozulması mümkün olmayan tek şey, Türk kanı bütün gürültüler içinde temiz kalmıştı. Batı Türkleri bu çöküntü içinde kanının arılığını korudu ve sakladı” (Peker, 1936: 5). Peker, ‘İnkılap Dersleri Notları’nda üç temel milliyetçilik türü olduğundan bahsetmektedir. Bunlar sınır içi milliyetçiliği, kan milliyetçiliği ve anti semit milliyetçiliktir. Sınır içi milliyetçiliğe Peker’e göre en iyi örnek Fransa’dır. Fransa ulusal sınırları dahilinde ikamet eden ve Fransız ideallerini benimseyen herkesi Fransız milletinden bilmektedir. Bu milliyetçilik türünde o günkü sınırlar dışında kalanlarla ilgilenilmez, ayrıca sınırlar içinde yaşayan herkes hakça ve şerefce birbirinden üstünlüğü bulunmayan vatandaşlardır. Irk ve kan miliyetçiliği bir bakıma sınır dışı milliyetçiliğidir. Sınırlar dışındaki aynı milliyetten olanlar da ırk milliyetçiliğini benimseyen partilerin programlarında kendilerine yer bulurlar. Bir ırk milliyetçisi Peker’e göre sınırlar dışında yaşayan ama aynı kandan olan ırkdaşlarıyla kaynaşabilmek için sınırların aşılmasını ister. Bu durum da ırkdaşların yaşadığı sınır ötesi topraklar üzerinde siyasal hak talep etme politikasını doğurur. Irk milliyetçiliğinin bir başka özelliği de sınırlar içinde yaşayan ama farklı ırktan olanlara karşı yapılan ayrımcı politikalarıdır. Irk milliyetçileri farklı ırktan olanların hakça ve şerefce eşit muamele görmesini hatta aynı kültürü benimsemelerini dahi kabul etmezler. Peker’e göre dönemin Almanya’sı ırk milliyetçiliğine en iyi örnektir. Anti semitlik ise ırk milliyetçiliğinden doğan bir milliyetçilik türüdür. Peker’e göre Yahudi olmak dönemin Almanya’sında şeref taşımamak için yeterli bir sebeptir. Yahudiliği hakça eşit görmeyen ve ülkelerinden çıkartmak isteyen başka yerler de vardır. Peker’e göre Yahudi aleyhtarlığı doğal olarak siyonist akımları doğurmaktadır (Peker, 1936: 77-78).

Amerikan United Press International muhabiri C.M. Jhon ile yaptığı röportajda Recep Peker partisinin ırk siyaseti yapmadığını belirtmiştir. Peker’e göre Türkiye’de yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi gibi başka ırktan olan kimseler de Türk dilini öğrenmek, tarihsel hafızaya ortak olmak, geleceğe dair umutlarda Türklerle birlikte olmak ve bu

konudaki samimiyetlerini göstermek şartıyla, ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkelerini de benimserlerse parti üyesi olmalarında dahi bir sakınca yoktur. Irk kelimesi partinin programında geçmemektedir ve millet dil, kültür ve idealde birleşmiş bir siyasal kütleyi ifade etmektedir (Koçak, 2018: 20). Peker, Alman Volk und Werdung Gazetesine yazdığı "Uluslaşma ve Devletleşme" isimli makalesinde de ırk ve kan milliyetçiliğini reddetmektedir. Peker'e göre ırkçı ve yayılmacı milliyetçilik Türkiye için gerekli değildir. Sınırlar dışındaki Türklerle birleşmek ya da sınırlar içinde kalan Türk olmayanları yok etmek günlük ve basit bir politika işidir. Peker'e göre asıl önemli olan sınırlar içinde eşit haklarla yaşayanların beraberliği ve bütünlüğüdür (Koçak, 2018: 33).

'Vatandaş İçin Medeni Bilgiler' kitabı millet, Türk milletinin incelenmesi ve Türk milletinin oluşumundaki etkenler kısımlarıyla başlar. 1930'da yazılan bu kitapta milletin tanımı şöyledir: "Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal birliktir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir. Türk milletinin yönetimi Cumhuriyettir. Türk devleti laik olduğu için herkes kendi dinini seçmekte ve yaşamakta özgürdür. Türk milletinin dili Türkçedir." (İnan, 2000: 28). Medeni Bigiler'e göre Türk millete mensup herkes, arada küçük farklılıklar olmasına rağmen birbirine benzemektedir. Bu farklar Türklerin binlerce yıl başka ırktan insanlarla yaşamaları sebebiyle normaldir. Sadece dış görünüş değil, ahlakta da Türk milletinin fertleri birbirine benzemektedir ve bu yüksek ahlak diğer milletlerin ahlaklarına benzemektedir (İnan, 2000: 30).

Türk milletinin oluşumunda etkili olan düşünceler Afet İnan'a göre şöyledir: "Siyasal varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihi yakınlık ve ahlaki yakınlık" (İnan, 2000: 32). "Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk sosyal topluluğunun özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır." (İnan, 2000: 36). Tipik bir organik aydın olan Afet İnan'ın Türk

milliyetçiliği tanımı resmi milliyetçilik anlayışıyla doğrudan uyumludur, bu sebeple de tanım içerisinde diğer milletlerle denklik ve dünya milletlerinin bağımsız bir parçası olmak gibi vurgular yer almaktadır. Irk ve köken birliği vurgusu ise en büyük mimarlarından biri olduğu Türk Tarih Tezi'nin genel argümanı doğrultusundadır, ne de olsa Anadolu'da yaşayan herkes Türk'tür...

Mahmut Esat Bozkurt, Kemalizm ve Faşizm arasındaki farkları anlatırken Alman ve İtalyan faşizmleri arasında bir ayırım yapmış; Alman sistemini 'milli sosyalizm' olarak, İtalyan sistemini ise faşizm olarak tanımlamıştır. Bozkurt'a göre milli sosyalizm ile Kemalizm arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Her ikisi de devletçiliğe (devlet sosyalizmine) dayanmakta ve buna ek olarak özel mülkiyeti ve bireyi tanımaktadır. Hem milli sosyalizm hem de Kemalizm öz olarak milliyetçidir ancak aralarında bir fark vardır. Milli sosyalizm ırk ve kan odaklı iken Kemalizm kültür ve dil odaklı bir yaklaşıma sahiptir.

"Bununla beraber, Atatürk büyük nutkunda 'kanını taşıyandan başkasına inanma' demiştir fakat bu tavsiye tatbikatta, kültür ve dil birliği halinde tecelli etti." (Bozkurt, 2014: 219). Cumhuriyet bürokrasisi ve aydınları içinde Türkçü-Turancı milliyetçiliğe en yakın konumda olan Bozkurt, etnik milliyetçi tavrının nüvelerini Atatürk'ün sağlığında göstermeye başlamışsa da açıktan bir muhalefet geliştirmemiş ancak 1938 sonrası dönemde bizzat Türkçü-Turancı yayınlarda yazılar yazarak asıl fikrini ve duruşunu ilan etmiştir. Bozkurt etnik milliyetçiliğine bir destek olarak Atatürk'e de atıf yapmıştır zira Atatürk Bozkurt'a göre dönemin şartları gereği vatandaşlık esaslı bir milliyetçiliği benimsemiştir. Kemalist rejim ve milli sosyalizm arasındaki diğer farklar ise milli sosyalizmin emperyalist olması ve diktatörlüğe dayanmasıdır. Kemalizm ise emperyalizmi ve emperyalist yayımlıcağı bir suç sayar ve diktatörlüğe değil halk egemenliğine dayanır. İtalyan faşizmi ile Kemalizm arasındaki farklar da Mahmut Esat'a göre benzerdir. Faşizm diktatörlüğe ve korparasyonlara dayanmaktadır. Faşizmde milleti

bu korporasyonlar temsil ederken Kemalizm’de millet kendi kendini temsil eder. Faşizm Emperyalisttir ve emperyalizm Türk rejimi tarafından asla kabul edilemeyecek bir durumdur. Faşizm Bozkurt’a göre bir Ortaçağ rejimidir, hükümranlığı savunur ve buna karşılık Kemalizm cumhuriyetçidir. Bu bakımlardan faşizm ile Kemalizm arasında en ufak bir benzerlik bulunamaz (Bozkurt, 2014: 220).

Peyami Safa, Milli Mücadelenin başlangıcından itibaren Kemalizm’in karakterinin milliyetçilik olduğunu düşünmektedir. Milli Mücadele esnasında çok sık kullanılan milli kelimesi ise daha o zamanlarda bile dini anlamını aşmıştır. “...Eksiksiz, katıksız, pürüzsüz, imparatorluk Türkçülerinin yapmak istedikleri telifçilik gayretlerine yabancı, tam bir milliyetçilik mefhumunun bütün manalarını içine alır.” Mücadelenin dini bir boyutu da vardır ancak dini duygular bile Safa’ya göre, aslında milliyetçiliği temsil etmektedir (Safa, 1996: 81-83). Safa’ya göre Türk milliyetçiliği de diğer Avrupa milliyetçilikleriyle benzer özellikler taşısa da orta sınıfın büyük sermaye sahiplerine olan baskısından ve işçi sınıfının hareketine olan direnişten kaynaklanmaması bakımından, onlardan ayrılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Türk milliyetçiliği faşizm ile ilişkilendirilmemelidir (Safa, 1996: 214).

3.5.3. Yönetimsel ve Ekonomik İdealler

Cemil Koçak’a göre Peker tek parti politikacılarının hiçbirinde olmayan bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği, kendi döneminde ideolojinin önemini anlamasından kaynaklanmıştır. Peker, İtalyan, Alman ve Sovyet modellerini incelemiş ve mutlaka bunlardan ilhamlar almış olmalıdır ama esas amacı olan milli bir sistem yaratma düşüncesinden de asla sapmamıştır. Oluşturulacak milli sistem özgün olmalıydı ama eklektik olmasında da bir mahsur yoktur. Peker’e göre dünya tecrübesinden yararlanmak da önemlidir. Koçak’a göre Peker, Antonio Gramsci’yi muhtemelen hiç okumamıştı ancak okusaydı, Gramsci’nin kullandığı şekilde hakim sınıfların ideolojik, politik ve

kültürel hegemonyası kavramını da kullanırdı. Peker de aynı Gramsci gibi kendi ideolojisinin ve politikasının kültürel hegemonyasını kurmak istemiştir ve bunun için de ‘organik aydınlara’ ihtiyaç duymuş ve bunu yaratmaya çalışmıştır. Gramsci’ye göre kurulacak hegemonyanın parti öncülüğünde olması hedeflenmiştir ve Peker de partinin devlet içindeki etkinliğinin güçlenmesi için çok çaba harcamıştır. Peker için parti çok önemli bir dinamizm kavramıdır (Koçak, 2018: 9-10).

Peker’in yoğun çaba harcadığı bir konu da partinin devletten özerkliği konusudur. Parti sadece devlete yardımcı olan bir organ olmamalıdır, ideolojisiyle inkılabı yol gösteren ve toplum içinde benimsenmesini sağlayan bir araç olarak şekillenmelidir. Toplumun kendi isteğiyle inkılabı dahil olmasının yolu da partinin özerkliğinden geçmektedir. Aksi halde yapılan inkılabın halka etki etmesi çok güç olacaktır. Koçak’a göre Peker bu gerçeği olduğu şekliyle kabul etmiştir. Recep Peker’e göre faşizm özgürlüklere ve sınıfsal temelli hareketlere karşı geliştirilmiş bir siyasi oluşumdur ve demokrasiyi, hak ve özgürlükleri, çoğulculuğu inkar etmektedir. İtalya’da faşizmin başarılı olmasında Mussolini’nin halktan gelen bir adam olmasının da etkisi vardır. Mussolini’nin iktidarı da bir bakıma Sezarizm’in tekar canlanmasıdır.

“...Sezarizm halka ait bütün başka kıymetleri körelterek tek şefin idaresinde birbirlerine benzerlik arz eden vasıflarla yeni şekiller türüyor. İç mefhumlarda benzerlikten başka, bir renkli gömlek, bir tarzda selam bir sesle karşılıklı bu gidişlerin dış benzerlikleri oluyor. Bütün bunları öven zihniyete memleketimizde de rastlıyoruz. Buna karşı şunu hatırlatmak isterim; nasıl ki hürriyet inkılabında ve sınıf ihtilalinde taklidiçiler zarar görmüşseler, yeni gidişlerin mukallileri de aynı akıbete mahkum olacaklardır.”.

Peker’e göre faşizm birlik sağlama konusunda başarılı bir yöntem olsa da Türk Devriminin bunu örnek almaması gerekmektedir. Sebebini ise şöyle açıklamaktadır;

“...bizim bizde doğan ve bizde olan yaşama ve siyasa yollarımız vardır.” (Peker, 1936: 52).

Peker’e göre liberal devlet müessesesi de eskimiştir. Liberal devlet, hiçbir şeyi savunamayan ve hatta ve kendini bile savunamayacak durumda olduğundan anarşist bir ortam içerisinde ulus ötesi sınıf devletleri kurmak fikirleri de eskimektedir. Peker’e göre komünizm fikirleri gibi din fikirleri de artık etkili değildir ve feodal devletten liberal devlete, liberal devletten de sınıf devletine geçiş devri de kapanmıştır. Peker'e göre geleceğin dünyası ulusal devlet tipinin egemenliğinde olacaktır (Peker, 1936b: 2).

Peker *Ülkü Dergisi*'nde yazdığı bir makalesinde Türkiye’de ne özgürlüklere engel olan bir baskı rejiminin ne de özgürlüklerin karmaşaya yol açtığı bir aşırı serbestliğin olmadığını söylemiştir. Türkiye’de devletin koyduğu sınırlara uymak şartıyla her türlü özgürlük vardır. Devletin koyduğu sınırları belirleyen şey ise, ‘idealde ve yaşayışta birlik’ ilkesidir. Peker ‘Disiplinli Hürriyet’ isimli makalesinde kullandığı bu sloganın ne anlama geldiğini açıkça anlatmaktadır.

“Bugün Türkiye’de söz hürriyeti, yazı hürriyeti var. Fakat şeref satıp para kazanmak isteyenler bu vasıtayı kullanamazlar... Bugün Türkiye’de ticaret hürriyeti var. Fakat mesela taşış yasaktır... Memleketimizde cemiyet kurma ve toplanma hürriyeti var. Fakat hiyanet için, tahrip için, tecavüz için, geri fikirleri diriltmek için toplanmağa ve birleşmeğe devlet izin vermez. Seyahat hürriyeti var. Memleketimizde serbestçe geziyor, seyahat ediyoruz. Etrafımızdaki masum insanlara Methiden, deve rüyasından, festen bahsederek onları aldatmağa teşebbüs edersek hükümet elbette serbest seyahatimizi bozar ve yakamıza sarılır.” (Peker, 1933:178)

Peker için, ilk olarak Türkiye’de özgürlüklerin olmadığı, baskı yönetiminin olduğu gibi eleştiriler yersizdir, Türkiye bütün özgürlüklerin olduğu ama özgürlüklerinin sınırının da devlet tarafından belirlendiği bir ülkedir. Peker’in temellerini

sağlamlaştırmaya çalıştığı devlette düşünce özgürlüğü bile bazı sınırlar altında kabul edilebilmektedir, düşünmek serbesttir ama bu serbestlik devletin prensipleriyle çatışmadığı sürece geçerlidir.

“Biz düşünen, yazan, söyleyen, çalışan ve kazanan 'hürriyetli' aynı zamanda cemiyeti korumak ve yaşatmak için lazım olan bütün kayıtları tanıyan, devlet otoritelerinin, milli şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan 'disiplinli' bir cemiyet kurmak davasındayız. Millet kütesini inkar eden ve kimseye nefes aldirmayan bir zümrenin zorlu hakimiyeti altında devamlı bir irade kurulamaz. Zorluk ve karışıklık zamanlarında devletin müdafaası yolunda alınan tedbirler buradaki bahsimizin dışındadır. Tarih ölçüsü ile asırlar bir kış günü kadar kısadır. Hürriyet ile disiplin arasında muvazene kuramayan milletler bu kısa günün her saatinde büyük hadiselerle sarsılmağa mahkumdurlar. Biz hangi yol ve maksatlarla olursa olsun, bir milletin uzun devirler zor altında tutulacağına ve ona hürriyeti cemiyetin malı olarak tattırmadan, devlet işlerinde milli murakabeye açık bir yol bırakmadan devamlı bir idare kurmak kabil olacağına inanmıyoruz.” (Peker, 1933: 179).

Disiplinli hürriyetin öncelikli amacı, devlet otoritesine ve milli şeflere gönülden bağlı bir toplum yaratmaktır. Bu da Peker'e göre ancak özgürlükler ve sınırlamaların dengesiyle mümkün olabilecektir.

“Milli disiplin anlayışında milletleri sürüleştiren hudutlara kadar varmak felaket getirir. Hürriyetin ve disiplinin hudutlarını, tatbik olundukları millet hayatının kendi hususi şartları çizer. Biz, her ferdi cemiyet ruhunun sevgi, saygı ve itaat maddelerinden yoğrulmuş imtizaç malzemesi ile devlete ve birbirine eklenip bağlanan bir millet; biz nizamlı, emniyetli bir devletin vatandaşlara hürriyetin usaresini tattırırken serseri dağınıklığın, milliyetsiz boşluğun ve en kuvvetli cemiyetleri dağıtıp parçalayan serkeşlik ve itaatsizliğin yıkıp öldürücü tesirlerinden anlayan, bundan kaçan yepyeni bir millet olarak yetişmek istiyoruz. Disiplinli hürriyet!.. Bu, Cumhuriyet Halk Fırkası evlatlarına, Halkevlerinde her

gün biraz daha yetişip açılan memleket çocuklarına ve bütün vatandaşlara 'mod d'ordre⁵ olmalıdır” (Peker, 1933: 180).

Disiplinli hürriyetin bir başka işlevi ise hem insanları hem de devletin bizatihi kendisini İslamcılık, komünizm ve anarşi gibi unsurlardan korumaktır. Disiplinli hürriyet sayesinde Peker’e göre devlet ve milletin birbirine bağlılığı sağlanacak, huzur ve güvenlik elde edilecektir. Cumhuriyet’in idealleştirdiği vatandaş tipinin oluşması da Peker’e göre disiplinli hürriyete bağlıdır. Bu kavram o kadar önemli bir kavramdır ki hem parti örgütü hem de bütün vatandaşlar tarafından bir parola gibi ezberlenmeli, benimsenmelidir. Recep Peker, 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi kurultayı öncesi parti programını açıklarken de özgürlükler ve sınırları konusuna değinmiştir. 1935 Programında Cumhuriyet Halk Partisi, ekonomide milli çalışmayı tahrip eden ve millet fertlerini sömüren liberalizme yönelik daha sert önlemler alacağını ifade etmektedir. Peker’e göre haklar ve özgürlüklerin sınırının devlet otoritesi içerisinde alındığı toplumsal düzenler liberalizm karşısında yeni bir seçenek olarak tüm dünyada yükseliştir (Peker, 1935: 4). Türkiye Cumhuriyeti de bu yükselişe paralel olarak ‘disiplinli hürriyet’ prensibini benimsemektedir.

3.6. Vatandaşlığa Dayalı Millet Tanımından Sapmalar

1850’li yıllardan sonra Avrupa’da ırkçılığı besleyen bilimsel çalışmalar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu çalışmaların en göze çarpan ortak özellikleri ırklar arasında hiyerarşik bir ilişki olduğu iddiası ve beyaz ırkın da bu hiyerarşide en üstte olduğudur. Bu çalışmalardaki başka bir ortak kanı ise Türklerin sarı Mongol ırk sınıfına dahil olduğu, dolayısıyla da üstün ırklardan biri olmadığıdır (Asker, 2012: 85). Erken cumhuriyet döneminde devlet tarafından desteklenen ve önemli görülen antropoloji, filoloji ve tarih çalışmalarının temel motivasyonu; Avrupalıların gözündeki aryan

---

⁵ Mot d'ordre: Fransızca Parola

olmayan Türk imajının yerine aryan ırktan gelen ve onlara eşdeğer becerilere sahip, ırk hiyerarşisinin üst basamağında duran bir Türk milletinin varlığını kanıtlama çabasıdır.

Bu ispat çabasının yansımalarını İskan Kanunu gibi bazı yasalarda, askeri öğrenci alımlarda aranan Türk ırkından olmak şartı gibi uygulamalarda ve bilimsel araştırmalar için yapılmış kafa tası ölçümlerinde görmek mümkündür. Bunlar ve benzerleri gibi uygulamalar pek çok kez, Erken Cumhuriyet dönemi için vatandaşlığa bağlı sivil milliyetçilikten sapmalar olarak değerlendirilmiş hatta ırkçılık suçlamalarına sebep olmuştur. Ancak Zafer Toprak'ın da dediği gibi, bu çalışma ve uygulamalar iç politikaya dönük olarak düşünülmemiş, dışa dönük bir savunma ihtiyacından kaynaklanmıştır (Toprak, 2012: 341).

Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği ve onun Osmanlı dönemi köklerinde tarih, sosyoloji, filoloji ve antropoloji gibi bilimlerin amaçsal kullanımı söz konusudur. Türk Tarih Tezi'nin temel iddiası Türklerin tarihi yapıcı ırktan olduğunu, ikincil ve geri olarak nitelenen ırktan olmadığını ispatlamaktır. Avrupa merkezli ve ırkçı uygarlık anlayışına paralel olarak; uygarlık yaratıcı ırktan geldiğinin ispat edilmesi durumunda Türklerin ve Türkiye'nin dünyada daha saygın bir noktaya taşınacağına dair bir inanç söz konusudur. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü 1930'lu yıllarda devlet tarafından ciddi bir maddi destek görmüştür. Yapılan antropolojik çalışmaların en önemlisi Afet İnan'ın 1939 yılında Cenevre Üniversitesi'ne sunduğu doktora tezinin dayanağı olan 'Türkiye Antropometri Anketi'dir. Bu çalışma ile Trakya ve Anadolu'da 64000 kişi ölçülmüş ve değerlendirilmiştir (Aydın, 2015: 361). Çalışmanın sonunda varılan sonuç Türklerin beyaz alpin ırktan olduğu ve Türkiye'de insanların aynı ırki özellikleri taşıdığıdır. Böylece Türk Tarih Tezi'nin temeli olan uygarlık yaratıcı ırktan olma iddiasına bilimsel bir dayanak noktası bulunmuş ve kanıtlanmıştır.

1932 yılında Türk Tarih ve Dil kongreleri, sonrasında kabul edilen Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile birlikte ırka yapılan vurgularla medeniyet ve çağdaşlaşmaya yapılan

vurgular iç içe geçmiştir (Ertekin, 2017: 357). Kemalist Milliyetçiliğe ilk Türkçü-Turancı tepki ise Birinci Tarih Kongresi ve sonrasında görülmüştür. Zeki Velidi Togan ve Fuat Köprülü'nün kongredeki muhalefeti, Cumhuriyet Dönemi Türkçü-Turancı düşüncenin şekillenmesine ve dönemin genç Türkçülerinin cesaret kazanmasına neden olmuştur. Kemalist milliyetçilik, vatandaşlığa dayalı, sivil bir Türklük tanımı yaparak Türkçülere göre Türklüğü soyut bir kavram olarak kurgulamak istemekteydi. Türkçüler ise somut bir kavram olarak ırk esaslı olarak anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır (Ertekin, 2017: 360). Türkçü-Turancı milliyetçiliğin Kemalist milliyetçilikten ayrıldığı bu ilk noktadan sonra millet kavramı içine ırk temalı yorumlar da girmeye başlamıştır. Irk temalı yorumlar hem söylemlerde hem de politikalar da değişen oranlarda kendisini göstermiş, bu durum da Kemalist milliyetçiliğinin ırkçı bir damarı olduğu yönünde eleştirilere yol açmıştır.

1934 yılında Gazi Üniversitesi Terbiye Enstitüsü'nde Mehmet Saffet'in vermiş olduğu bir konferans da Kemalist milliyetçiliğin etnik milliyetçilikten etkilendiğini göstermektedir. Bu konferansın metni *Ülkü Dergisi*'nin Şubat 1934 sayısında yayımlanmıştır. Saffet'e göre milliyetçilikten anlaşılması gereken şey, Fichte ile başladığını söylediği Alman tipi milliyetçiliktir.

“...Avrupa'daki dini formalite ile entellektüalist hareket ve bunlara reaksiyon olan natüralist cereyan Almanya'ya da milliyetçilik yoluyla telif edilmiş ve kuvvetli bir ahlaki ve milli idealizm halinde ortaya çıkmıştır. ... Genç muallim namzetleri! Çocuklarımıza bu milli şuuru siz aşılayacaksınız. Bu sarsılmaz felsefi esaslara dayanan milliyet ülküsünü her şeyin üstünde tutmak ve Türk dehasını bütün kudretiyle yüksek şahsiyetinde temsil eden Büyük Gazi'nin size emanet ettiği bu çok güzel vatani yükseltmek, umran ve medeniyette en ileri götürmek ve tarihi faikiyetini iade etmek sizin en birinci vazifeniz ve en yüksek şerefimizdir.” (Saffet, 1934: 415).

1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca resmi devlet söylemi içine kan ve ırk odaklı söylemlerin girmesine karşılık, devletin sistematik bir ırkçılığın yürütücüsü konumunda olduğunu söylemek imkansızdır. Akademik yazında bunun tam tersini söyleyen ya da

üstü örtülü olarak ima eden pek çok çalışmaya rastlamak mümkünse de bu çalışmaların hemen hepsi ırk-ırkçılık, etnisite-etnik milliyetçilik gibi kavramlar üzerine düşünülmeden ve bazen de görmezden gelinerek kaleme alınmıştır. Gündelik konuşmada insanlara ırkçılığı çağrıştıracak söylem ve uygulamalara Türkiye'nin Tek Parti dönemi boyunca olduğu gibi sonrasında da rastlamak mümkündür ama kavramların analitik olarak irdelenmesi ve tarafsız bir şekilde ortaya konulması durumunda Kemalist milliyetçiliğin sivil milliyetçilikten sapmalarına rağmen etnik milliyetçilik olarak kodlanması mümkün değildir. Etnik milliyetçilik iddiasına ya da imasına eşlik eden en temel argüman ise Kemalizm'in otoriter yönüdür.

Kemalist rejimin otoriterliği haklı bir eleştiri konusudur. Gerçekten de 1930'larla beraber yeni rejimin varlığını devam ettirme çabası Kemalizm'i otoriter bir kalıba girmek zorunda bırakmıştır. Dilde, kültürde ve idealde birlik parolasının bir gereği olarak "ırk sağlığı, çocuk yetiştirme ve evlilik kurumunun düzenlenmesinde öjenik kaygılar" açığa çıkmış ancak negatif öjeni politikaları uygulanmamıştır. Yıldız'a göre sadece bu durum bile, ırk ve ırka dayalı söylemin araçsal olarak kullanıldığının bir göstergesidir (Yıldız, 2016: 171).

Türkiye'de öjeni tartışmaları özellikle Erken Cumhuriyet döneminde halk sağlığı anlamına gelen *hıfzıssıhha* kavramıyla beraber yürütülmüştür. Hıfzıssıhha öz itibarıyla kamusal bir temizlik ve halk sağlığı politikası olsa da bunun bir biopolitika aracı olarak kullanılmasına dair fikirlerin olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönem siyasi söyleminde kamu sağlığı ve temizliğinin Türklük vurgusuyla iç içe geçtiğini (Üstel, 2005: 76) ve uyulması gereken kuralların vatandaşlık görevi derecesine yükseltildiğini söylemek mümkündür. Örneğin *Cumhuriyet Gazetesi*'nin, 22 Mart 1929 tarihli baskısında şu sözleri içeren bir afiş yayınlanmıştır; "Vatandaş, yerlere tükürme! Yere tükürmek; ailene, hemşehrine, vatandaşına, insanlığa karşı bir suikast, bir cinayettir". 1925 yılında okullarda okutulması için yayımlanmış bir kitapçıkta ise iyi Türk olmak ile beden sağlığı politikalarına uymak

açıkça özdeşleştirilmiştir. İyi Türk'ten beklenen özelliklerden bir tanesi sağlıklı olmak ve bunu devam ettirmek olarak tanımlanmış, memleketin refahı ve gelişmesinin ise ancak bedenen güçlü ve sağlıklı insanlar eliyle olacağı belirtilmiştir. Bu kitapçıkta öğrencilere bir yönerge de sunulmuş; sağlıklı beslenileceğine, sağlıklı uyunacağına, spor yapılacağına, temizliğe özen gösterileceğine dair öğrencilere ant içtirilmiştir (Arpacı, 2014: 133).

Ülkenin gelişmesi ve refah seviyesinin artması noktasında nüfusun hem nicelik hem de nitelik olarak gelişmesi gerekliliğine olan inanç, Tek Parti Dönemi'nde bir devlet politikası konumundadır. CHP'nin 1927'de gerçekleştirdiği kurultayında bu konu resmi bir şekilde ifade edilmiştir; "Mükemmel ve doğru tahrir-i nüfuslara istinat etmek lazım gelir. Nüfus politikası fırkamızın en mühim bir faaliyet sahası olacaktır." (Tunçay, 2005: 368). 1930 yılında çıkarılan 'Umumi Hıfzıssıhha Kanunu' ile 1938 tarihli "Beden Terbiyesi Kanunu" Kemalist rejimin öjeni politikasının yasal düzlemdeki izdüşümü olarak kabul edilebilir. Cumhuriyet'in öjeni politikası öz itibariyle, beden ve ailenin devletle olan ilişkisini düzenlemek için oluşturulmuştur (Alemdaroğlu, 2017: 417). 1930'da çıkartılan kanun Cumhuriyet döneminde çıkartılan kanunların en kapsamlılarından biridir ve bu yolla toplumun bütününe kapsayacak bir denetim ve yönlendirmeyi amaçlayan niteliktedir. Toplumun bütününe kapsamayı amaçlamakla beraber kanunun özellikle üzerinde durduğu gruplar çocuklar, gençler ve işçilerdir. Bu gruplar, halkın bütününe sağlığı göz önünde bulundurulduğunda en korunmaya muhtaç ve titizlik gereken kesimi olarak yorumlanmıştır. Hastalığın daha kolay yayılacağına düşünüldeği yerler ise kanunda özel olarak kendine yer bulmuştur. Daha sonra çıkartılan bazı kanunlarda ise yabancıların Türkiye'ye girişleri esnasında sağlık muayenesine tabii tutulması kararlaştırılmış, 1936'da çıkartılan iş kanunu ile işçilerin sağlığından işverenler sorumlu tutularak işçi sağlığı güvenceye alınmış, 1934'te çıkartılan İskan Kanunu'nda ise

salgın hastalıklar bir bölgenin boşaltılması için geçerli bir sebep olarak belirlenmiştir (Arpacı, 2014: 136-138).

Öjeni söz konusu olduğunda bu kavramın iki boyutu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Pozitif öjeni politikalarında nüfus artışı ve halk sağlığı konusu bir devlet politikası olarak görülmekteyken, daha çok ırkçılıkla özdeşleşmiş olan negatif öjeni ise toplumun yetersiz ve sağlıksız görülen bazı kesimlerinin çocuk sahibi olmasını önlemeye ve bu yolla toplumun genelini sağlıklı kılmaya yönelik bir politikadır (Yıldız, 2016: 169). 1930'lu yıllarda öjeni ile ilgili yayınların arttığı ve bu yayınların daha çok hekimler tarafından yazıldığı gözlemlenmektedir. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Başhekimisi Mahzar Osman Uzman'a göre öjeni tartışmalarının popülerliğini arttırmasının sebebi ise öjeni uygulamalarının değişen amaçlarında gizlidir. Uzman'a göre Nazi öjeni politikalarından önce kısırlaştırma ya da iğdiş etme gibi uygulamalar dünya genelinde bir tedavi yöntemi iken, Alman uygulamasında ceza olarak kullanılmaya başlanmış, bu sebeple de daha tartışılır bir konu haline gelmiştir (Uzman, 1935: 2)

Negatif öjeninin en görülebilir yüzü, -politik bir karar sonucunda- kişinin bedeni üzerinde kısırlaştırma yahut yok edilme gibi doğrudan bir fiziksel müdahale anlamına gelmesidir. Öjeninin negatif boyutuna dair her araştırma bu mesele üzerinde durmak zorunda kalmıştır çünkü kısırlaştırma ya da genetik olduğu iddia edilen sebeplerden dolayı yaşam hakkına son verilmesi gibi uygulamalar bir ülkede öjeninin şiddetini belirlemede kullanılması gereken verilerdir. Hem zorunlu hem de gönüllü kısırlaştırma politikalarının uygulandığı ABD, Almanya, İskandinav ülkeleri ve İngiltere gibi ülkeler, negatif öjeni politikaları noktasında öne çıkmaktadırlar. Diğer taraftan Fransa, Türkiye, İran, Çin, İspanya ve Orta Avrupa ülkeleri gibi kısırlaştırma yasalarının olmadığı ya da eksik olduğu ülkelerde ise negatif ve kötü şöhretli bir öjeni politikasından bahsetmek olanaksızdır. Bu ülkelerdeki genel öjeni politikası, önceki yıllarda yaşanan nüfus

kayıplarının da etkisiyle nüfusu nitelik ve nicelik olarak büyütme üzerinedir (Schneider, 1982: 269-270).

Negatif öjeniyle ilgili öneriler dönemin Türkçü-Turancı yayınlarında kendisine yer bulmaktayken *Ülkü Halkevleri Mecmuası* gibi dergilerde bu konu daha çok tıbbi, antropolojik ve tarihsel bir konu olarak ele alınmaktadır. Antropoloji doçenti ve tıp lisanslı, Kemalist elite mensup aydınlardan biri olan Şevket Aziz Kansu'nun 1939'da yazdığı "Öjenik Problemleri" isimli makale, özellikle negatif öjeninin bir devlet politikası olarak kendine yer bulmadığına dair bir göndermede bulunmaktadır (Kansu, 1939: 113). Her ne kadar öjeni konusu sadece bilimsel çevrelerce sınırlanmayıp devletin politik söyleminde yer bularak siyasallaşmış olsa da bu politika Türkiye'de sistematik bir ırkçılığın aracı olmamıştır (Arpacı, 2014: 156).

Tek Parti Dönemi milliyetçilik uygulamaları söz konusu olduğunda İskan Kanunu'na da değinmek gerekmektedir. 1934 tarihli bu kanun esas olarak sınır ötesinden Türkiye'ye gelen göçmenlerin yurt çapında nasıl dağıtılacağını ve onlara tanınacak imkanlar ile ilgili olsa da kanun ile amaçlanan şey Türkçe ve Türk kültürünün her yerleşim biriminde baskın olmasını sağlamaktır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, kanunun mecliste tartışılması esnasında bu amacı açıkça dile getirmiştir, Kaya'ya göre bu kanun esasen *dil davasının halli* için bir çözümdür. Şükrü Kaya için de bütün devlet kadroları için olduğu gibi Türkçe konuşulmayan bölgeler ciddi bir sorundur ve kanunun bu sorunu da çözeceğine inanmaktadır; "Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır!" (TBMM, 1934: 140).

Kanunun ikinci maddesi Türkiye topraklarını üç mıntıkeye ayırmıştır; birinci mıntıka Türk kültürünü taşıyanların yoğunlukta olması istenen yerleri, ikinci mıntıka Türkleşmesi istenen grupların nakledileceği yerleri ve üçüncü mıntıka da yerleşime kapalı olan yerleri ifade etmektedir. Kanunun üçüncü maddesi kimlere muhacir ve kimlere mülteci denileceğini belirlemektedir. Türk soyundan olan veya Türk kültürüne bağlı

kimselerin Türkiye’de yaşamak istemeleri durumunda muhacir olabilecekleri, Türkiye’de yaşamak maksadında olmayıp zorunlu sebeplerden dolayı ülkeye gelenlerin ise mülteci olarak tanımlanacakları bildirilmiştir. Kanunun dördüncü maddesinde kimlerin muhacir olamayacağı ise açık olarak yer almıştır: Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler ve memleket dışına çıkartılmış olan Türkler. Kanunun yedinci maddesinde ise devletten herhangi bir yardım talep etmeyen Türk kültürüne bağlı muhacirlerin ülkenin istediği yerine yerleşebilecekleri belirtilmiştir. Kanunun onuncu maddesi ise aşiretlere ayrılmış ve daha önceki dönemlerde verilmiş bey, ağa, şeyh gibi bütün ünvanların kaldırılacağı; bunlara tahsis edilmiş olan bütün gayrimenkullerin de devlete geçeceği belirtilmiştir. Söz konusu onuncu maddede Kürtlerin devlet gözünde Türk olarak görüldüğünü ve devlete bağlı olan ve olmayan Kürtler arasında da bir ayrıma gidildiğini gözler önüne sermektedir. Kanunda geçmekte olan “Türk tebaasından olup da Türk külütüne bağlı bulunmayan” ve “Türk tabiiyetli ve Türk kültürlü aşiretler” ayrımından devletin Kürtlere olan yaklaşımı anlaşılmaktadır. İskan Kanunu’nun onuncu maddesinde Türk kültürüne bağlı olmayanların 2 numaralı mıntikalara sevki kararlaştırılırken, Türk kültürüne bağlı olanlara yaşamak için daha elverişli yerlere gitmeleri imkanı tanınacağı belirtilmiştir. Ayrıca hem Türk tebaasından olmayan hem de Türk kültürünü taşımayan aşiretlerin ülke dışına çıkartılması da İçişleri Bakanlığı’nın inisiyatifine bırakılmıştır. Kanunun onbirinci maddesinde ise Türkçe konuşmayanların ayrı bir mahalle kuramayacağı ve yerleşim yerlerindeki oranlarının nüfusun yüzde onunu geçemeyeceği belirtilmiştir (TBMM, 1934: 144).

1934 tarihli İskan Kanunu, gerek Kemalist rejimin Türkleştirme politikasını gerekse Türklük ile dil ve kültür arasındaki kurulan ilişkiyi göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır. Bu kanun Türkçe konuşularak Türk olunacağına dair klasikleşmiş Kemalist inancı da göstermekte, buna paralel olarak ülkenin her yerleşim biriminin tek

hakim dilinin Türkçe olmasını amaçlamaktadır. Bu nedenlerden dolayı Kemalist milliyetçiliğin uygulama sahasındaki bir yansıması konumundadır.

Türk Tarih Tezi, İskan Kanunu, öjeni tartışmaları ve 1942’de kararlaştırılacak olan Varlık Vergisi gibi uygulamalar ile söylemsel düzeyde ırk kelimesinin yoğunluk kazanması; 1930’lu yıllar boyunca ırkın bir millet inşa etme argümanı olarak kullanıldığına dair yorumlara sebep olmuştur. Ayhan Aktar, Rıfat Bali, Taha Parla gibi araştırmacıların Kemalist milliyetçiliğin Gökalp’in milliyetçilik anlayışından uzaklaşarak etnik bir çehre kazandığını söylemelerinin sebebi, muhtemelen çalışmalarının odak noktasının bir milliyetçilik sınıflandırması olmaması ve Kemalist milliyetçiliğin kategorize edilmesinin birincil derecede önem taşımasından kaynaklıdır. Etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi bakımından Türkiye’nin Tek Parti Dönemi milliyetçiliği incelendiğinde ise ilk dikkat çeken nokta, gönüllü Türkleşmenin kapılarının hiçbir zaman kapatılmamış olmasıdır. ‘Vatandaş Türkçe Konuş’ kampanyası bu gönüllü Türkleştirme amacının güzel bir yansımasıdır. Irk -ve bizim çalışmamız bakımından anlamlı olan şekliyle etnik- odaklı olduğu iddia edilen Kemalist milliyetçilik; etnisite, ırk ve millet kavramlarını dil dolayımında anlamlandırmıştır. Kemalist rejimin uyguladığı asimilasyon politikasının özü de dil ile ilgilidir ve dışlamayı ya da yok etmeyi değil, kapsamayı amaçlamaktadır. Yahudiler ve Türk etnisitesinden olmayan Müslümanların Türkçe’yi benimseyerek Türkleşebilecekleri fikrine dair içten bir inanç söz konusudur. Soner Çağatay’ın da dikkat çektiği gibi, iki savaş arası dönemde bir çok Avrupa ülkesinde Yahudiler ve Yahudi olmayanların birbirinden ayrıldığı ırksal anti-semitizm Türkiye’de hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Kemalist söylemde ırk kelimesi kendine yer bulmuştur ama bu kelime çoğunlukla etnisite ve millet kelimeleri ile eş anlamlı olarak düşünülmüştür. Tarih Tezi ile ırk kavramı içine biyolojik ve genetik özellikler de girmeye başlamış ve hatta antropolojik saha çalışmaları amacıyla kafatası ölçümleri dahi

yapılmışsa da, bu kavram hükümet politikaları için merkezi bir öneme ulaşmamıştır (Çağatay, 2004: 97-98).

Türk Ocakları başta olmak üzere CHP ve bazı devlet kurumlarının özellikle Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde Türkçe'yi yaygınlaştırmak için aradıkları çözüm yolları; milletin dil dolayımında kurgulandığını ve bu yolla sınırlar içerisindeki herkesin Türkleştirilebileceğine inanıldığını göstermektedir. 2020'li yıllardan Türkiye'nin Tek Parti Dönemine baktığımız zaman ise bu inanışın haklı çıkmadığını söylemek hiç zor değildir. Türkçe'yi benimsemek yoluyla Türk olmanın reddedilebilmesi, hala ulus devletinin bir sorunu olarak devam etmektedir. Milli eğitim ve zorunlu askerlik ile 1990'lardan sonra gelişimi çok hızlanmış olan kitle iletişimi, Türkçe'nin neredeyse bütün Türk vatandaşlarınca bilinen bir dil olmasını sağlamıştır ancak bütün Türk vatandaşlarını Türkleştirememiştir. Bünyesindeki hakim siyasi ideolojinin milliyetçilik olmadığı Türkiye'nin bugünkü iktidar partisinin "tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet" sloganı ise 1930'lardaki millet anlayışının hala geçerli olduğunu gösterir niteliktedir: Bir *bütün* olarak Türk vatandaşlarının hepsi Türk milletindedir. Tarih Tezi ile Türk olmayanlara sunulan; Anadolu'da yaşayan herkesin öz olarak Türk etnisitesinden olduğu, unuttukları dilleri olan Türkçe'yi tekrar benimseyerek Türk olabilecekleri gibi argümanlarsa artık geçerliliğini kaybetmiştir. Güncel argüman, 'Kürt kardeşim' söyleminde kendisini gösterdiği gibi, farklı etnisitelerin varlığının kabul edilmesi ancak bunun Türk milleti şemsiyesi altında olabileceğidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1938-1946 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK: TÜRKÇÜ- TURANCI MUHALEFETİN YÜKSELİŞİ VE RESMİ MİLLİYETÇİLİĞE ETKİSİ

1. ULUSLARARASI ORTAMIN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

İkinci Dünya Savaşı yaklaşmaktayken Türkiye'nin temel politikası; Lozan Antlaşması ile oluşturulmuş statükonun devam etmesi, kazanımların korunması, Türkiye'ye karşı oluşacak muhtemel saldırgan politikalara karşı paktlar ve antlaşmalarla bir güvenlik sistemi oluşturmak ve son olarak da yaşanacak sorunlara barışçı çözüm yolları aramak olmuştur. Safların sıklaşmaya başladığı 1930'lu yıllar, Türkiye'nin denge politikasını kurmaya çalıştığı yıllardır. 1928 yılında İtalya ile bir dostluk anlaşması imzalanmış, Almanya ile ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir. Diğer taraftan Şeyh Said isyanı ve sonrasında Musul-Kerkük bölgesinin kaybedilmesinden beri İngiltere ile olan kötü ilişkiler 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile düzeltilmeye çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan beri yakın ilişkide bulunan Rusya ile olan ilişkiler ise günden güne kötüleşmiş, 1939 yılı itibariyle Rusya, Türkiye için açık bir tehdit haline gelmiştir.

Türkiye, savaş dışı kalmak politikası gereğince önce 1939'la İngiltere ile sonra da 1941 yılında Almanya ile saldırmazlık ve yardımlaşma anlaşmaları imzalamıştır. Savaşın sonucunun kesinleşmeye başladığı 1944 yılına kadar, Türkiye diplomasisini işleterek savaşa girmemeyi başarmıştır. 1944 yılında Almanların yenileceğine dair inanç kesinleştikten sonra Türkiye, ABD ve İngiltere'den savaş bitiminde düzenlenecek barış görüşmelerinde tam müttefik olarak görülmek için bir güvence istemiş; elde ettiği güvence sonrası 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkilerini kesmiş, 23 Şubat 1945'te ise Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde yeni bir dünya düzeninin kurulacağı ve Türkiye'nin de idari yapılanmasını buna göre düzenleyerek kurulacak yeni dünyada yerini alacağı, dönemin yönetenleri tarafından iyi bilinen bir gerçekliktir. 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi ve iktidarın demokratik yollarla değişebilmesi, kurulan yeni dünya sistemine Türkiye'nin uyum sağlamasıyla ilgilidir. Almanya'nın savaşı kazanacağı bir senaryoda ise Türkiye'nin yeni rotasının Türkçülük-Turancılık olacağı, devlet aygıtı tarafından düşünülmüş olmalıdır.

Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı yılları Türkçü Turancı düşüncenin zirve yaptığı, güçlendiği ve iktidara gelme umudunun olduğu yıllardır. Savaş sonrası yıllarda ise gücünü ve etkinliğini yitirmiş ancak ideolojik kodlarını değiştirip, başka bir forma bürünerek varlığını devam ettirebilmiştir.

1.1. Dünyada Yükselen Faşizm ve Irkçılık Dalgası

Faşizm, Birinci Dünya savaşı sonrasında ilk olarak İtalya'da ortaya çıkmış siyasal bir akımdır. Faşizmin İtalya'daki ekonomik, siyasi ve sosyolojik sorunlarla bağlantılı olarak, küçük burjuvazinin seferber edilmesiyle inşa edildiği söylenebilir. Ortaya çıkışından hemen sonra hızlı bir şekilde toplumsal tabanını geliştirip bir siyasal parti halini alan faşizm, 1922 yılında Mussolini önderliğinde iktidara gelmiş ve kendisine muhalif bütün unsurları tasfiye etme politikasına yönelmiştir (Erdem & Erdem, 2016: 105). İtalyan faşistlerin hedefindeki ilk muhalif grup ise sosyalistler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan iktisadi kriz, ülkede toplumsal olayların gelişmesine sebep olmuş, yaşam koşullarından memnun olmayan kitlelerin siyasal talepleri kitlesel eylemlerle ifade edilmeye başlanmıştır (Okuyuz, 2004: 197). Sosyalist grupların desteğiyle güç kazanan bu eylemler, sermaye ve toprak sahipleri ile kilise örgütünü faşist gruplara destek vermeye ve onlar eliyle komünizm tehlikesinden kurtulmaya itmiştir. Burjuvazi, toprak sahipleri ve kilisenin sosyalist gruplara karşı faşistlere verdiği destek,

komünizmi faşizmin doğal bir düşmanı haline getirmiştir. Gelenekselleşen bu düşmanlık ilişkisi Türkçü-Turancı düşünce sistemi gibi pek çok ırkçı, şoven akıma da sirayet etmiş ve günümüz koşullarında dahi aşılammıştır.

Faşist iktidarlar ve bu iktidarların organik aydınları, yürütülen politikalara bilimsel destek sağlamak amacıyla organik toplum teorisine sarılmışlardır. Bu teoriye göre toplum birbiriyle çatışan sınıflardan değil, uyum içinde beraber çalışan mesleklerden oluşmuş bir organizmadır. Faşizmde millet, milleti oluşturan insanlardan bağımsız, onların üzerinde bir yüce varlık olarak kabul edilmektedir. Millet, tek tek bireylerden daha yüksek amaçları olan, etnik birimin çıkarlarının ve inanışlarının en üst düzeydeki birleşimi, kişisel ve toplumsal çıkarların kendisine sıkı şekilde bağlı olduğu, üstün bir varlıktır. Faşizmde bireyin varlık sebebinin devlete yararlı olmak olması, insanlık için olumsuz bir durum olarak kabul edilmemektedir. Birey devlet için vardır ancak devlet de kendisini yüce bir amaca adanmıştır. Bu yüce amaç toplumun da istediği ve benimsediği amaçla öz olarak aynıdır. Faşizmde devlet ve politika, sadece topluma ve bireye değil, ekonomiye göre de önceliklidir ve devletin varlık sebebi, sadece imkan sağlama ve yol göstermeyle sınırlı değildir. Devlet, iktisadi ve kültürel yaşamın tümüne egemen olmalıdır. Faşizmde ulusun birliği ve beraberliği için ekonomik iş birliğinin ve dayanışmanın oluşması yeterli gelmez, bireyler arasında fikir beraberliğinin de oluşması hedeflenir. Bu bakımdan faşist yönetimlerde düşünce özgürlüğü gibi bir durum da söz konusu olamaz.

Faşizmin özgül ve tarihselleştirilmiş bir tanımına Almanya, İtalya ve Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nın başlamasından yirmi yıl kadar öncesinde başlayıp savaş bitiminde sonra eren benzer politikalarının analizi yoluyla ulaşmak mümkündür. Her şeyden önce faşizm sermayenin hegemonik yapısına yönelmiş bir tehditten doğmuştur. Söz konusu devletlerin uygulamalarında korporatizm işçilerin, sermayenin ve devletin çıkarlarını birleştirerek ekonomik krizden çıkma yolunda bir reçete olarak görülmüştür. Bununla

birlikte faşizm son derece işçi karşıtı bir tutum takınmış, işçi örgütlenmelerinin önüne geçilmiş ve milliyetçilik ideolojisi işçi sınıfı taleplerini ortadan kaldırması amacıyla desteklenmiştir. Bütün faşist yönetimlerde kültür konusu çok hassas bir konu olarak ele alınmış, katı bir şekilde kontrol edilmiş ve devlet onaylı olmayan düşünceler bastırılmıştır (Patel & McMichel, 2004: 233).

İrkçilik ise genel olarak faşizmin değil, Alman nasyonal sosyalizminin bir özelliği olarak ele alınmalıdır, örneğin İtalyan faşizminin ırktan ziyade millet odaklı olduğunu söylemek mümkündür. Akademik yazında ırkçılığın farklı tanımları bulunabiliyor olsa da bu tanımlar iki özellik üzerine yoğunlaşmıştır: genetik faktörlerin doğuştan gelen bir üstünlüğe ya da aşağılılığa sebep olduğuna dair inanç ve kişinin kendi ırkının üstünlüğüne dair sahip olduğu inanç (Kleinpenning & Hagendoorn, 1993: 22). Bulmer ve Salamos'a göre ise ırk kavramı temel olarak üç kabul üzerine oturmaktadır: İnsanlık fiziksel özelliklerine göre farklı gruplardan oluşmuştur, bu grupların farklı bir kökeni vardır ve ırk hem sosyal hem de kültürel olarak önemlidir. Irka dayalı ideolojilerde ırk, kültür ve zihinsel farklılıkların bir sebebi olarak görülmüş ve özellikle de Batı dünyasında yaygın bir görüş haline gelerek kölelik ve sömürgecilik gibi politikaları meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Irkın siyasal bir anlam kazanması da bu yolla gerçekleşmiş ve bir ideoloji haline gelmesi de Almanya'da Hitler eliyle olmuştur. İrkçılığın en siyasal yorumu olan nasyonal sosyalizm, etnik milliyetçiliğin en uç noktası olarak tanımlanması gereken bir soykırıma yol açmıştır (Bulmer & Solomos, 1999: 7). İrkçılık, etnik grup egemenliğinin en tipik ifadesidir. Bir sosyal adaletsizlik sistemi olan ırkçılık, bazı toplumsal grupların istihdam, barınma ve onurlu yaşam gibi sosyal kaynaklara eşit erişim ve kontrol sahibi olmadıkları anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, eğitim, bilgi ve sosyal ağlara erişim ve kamusal tartışmalarda etkili olan iletişim araçları gibi maddi olmayan kaynaklara ulaşımında da eşitlikten söz edilememektedir (Van Dijk, 1993: 18-48).

İtalya ve Almanya örneklerinde faşizm burjuvazi, toprak sahipleri ve din adamlarının kendilerini sosyalizm tehlikesi altında bularak eyleme geçmeleri ve toplumsal bir taban yaratmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Almanya'da faşizme ırkçılığın eşlik etmesi ise zenginliği ellerinde tutan Yahudilere karşı toplumun mobilize edilebilmesi sayesinde olmuştur. Türkiye'de gerek faşizmin gerekse de ırkçılığın geniş bir toplumsal tabana sahip olamaması ise özgül koşullarının İtalya ve Almanya'dan farklı olmasıyla açıklanabilir. Her şeyden önce Türkiye'de zaten gelişmemiş olan burjuvazi, neredeyse olmayan bir işçi sınıfının karşısında kendisini tehdit altında görmemiş ve harekete geçmemiştir. 1915-1923 arası dönemde Anadolu'daki zenginliğin sahibi sayılabilecek Ermeni ve Rumların 1930'lu yıllarda var olmaması ve sermayenin Türkleşmesi ise, ekonomik buhran döneminde öfke nesnesi olarak tanımlanabilecek bir etnik grubun oluşmamasını sağlamıştır. Her ne kadar 1942'deki Varlık Vergisi, zengin Gayrimüslimlere yönelmiş bir öfkenin tezahürüyse de toplumda bıraktığı etki ve zarara uğrayanların sayısının oransal olarak çok az olması sebebiyle Almanya'daki Yahudi öfkesiyle kıyaslanamaz durumdadır. Türkiye'de Türkçü-Turancı akımı besleyen temel düşünceler arasında Osmanlı'dan miras kalan ve imparatorluk motivasyonunun devamını sağlayan irredentizmin, ırkçılık ve yabancı düşmanlığından daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Türkçü-Turancı akımın ayırt edici özelliği onun ırkçılığı olsa da bu ırkçılık esasen sınır ötesindeki kandaşlarla birleşerek çok daha büyük bir devlet sahibi olmaya gidecek yolun aracı olarak görülmüştür.

Türkiye'nin gelişmemiş burjuvazisi Cumhuriyet'in ilk yıllarının liberal politikaları altında kendisini güvensiz bir ortamda hissetmemiş hatta risk almaktan da kaçınarak üretimden ziyade ithalata dayalı bir büyüme yolunu seçmiştir. Devletçilik politikaları uygulanmaya başladıktan sonra da sermaye için tehlikeli bir ortam oluşmamış; devlet, özel sektörün elini taşın altına sokmaktan kaçındığı sektörlerde aktif olma yoluna giderek burjuvazi aleyhinde bir politika üretmemiştir. Arkasına alacağı bir

sermaye desteğinden mahrum kalan Türkçü-Turancı akım ise basın, dergiler ve söyleşiler yoluyla bir kitle oluşturmaya çalıştıysa da başarısız olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yılları Türkçü-Turancı akım için umut ışığının en fazla olduğu dönem olmuştur ancak savaşı Almanya'nın kazanma ihtimali dahi sermaye sahiplerini Türkçü-Turancı akımı desteklemeye yöneltmemiştir.

Avrupa'daki faşizm dalgasının ve ırkçılığın Türkiye'deki milliyetçiliğe de etkileri olmuştur. Her şeyden önce liberal yönetimlerden otoriter yönetimlere meyil dünya genelinde olağan bir durum haline gelmiş, 1929 Krizi'nin etkilerinin de otoriter ve müdahaleci bir devlet ile kolay atlatılacağı düşünülmüştür. Kemalist rejiminin gözünde ise müdahaleci ve otoriter bir devlet aygıtı zaten en başından beri reformların gerçekleşmesi ve halka benimsetilmesi için gerekli görülen bir olgu olmuştur, dünyadaki genel eğilim ise Türkiye'ye gelmesi muhtemel dış eleştirilerin önüne geçmiş, rejime daha rahat hareket edebilme olanağı sağlamıştır. Savaş sonrası dünyada kurulması muhtemel Alman hegemonyası ve faşizm ideolojisinin tek geçerli ideoloji olabileceği ihtimali ise Türkiye'nin yeni dünyaya kolayca adapte olmasını sağlayabilecek bir pozisyon almasını gerekli kılmıştır. Bu gerekliliğin sonucu olarak resmi söylemde olmasa da örtülü olarak Türkçü-Turancı akım serbest bırakılmış ve tehdit haline gelmeyecek ölçüde gelişmesine izin verilmiştir.

1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Alman Etkisi

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı politikası, diplomasinin kullanılarak dünyanın büyük devletlerine karşı direnmek, savaşa hiçbir koşulda girmemek ve savaşın yıkıcılığından kendini korumaktır. Selim Deringil'e göre Türkiye'nin bu politikası dünya tarihinde eşine az rastlanabilecek bir başarıdır çünkü savaşın en kritik dönemlerinde Türkiye, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerle masaya oturabilmiş ve isteklerini diretebilmiştir. Türkiye'nin bir yandan İngiltere ile diğer yandan da Almanya ile yaptığı

anlaşmalarla savaşın dışında kalabilmesi, Türkiye'nin ateş alanının dışında kalmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin bu diplomatik başarısının sebebi ise Türk hükümetin Türkiye'nin gücünün farkında olması ve kazanamayacakları bir mücadelenin içine girmeme noktasındaki kararlılıklarıdır (Deringil, 1994: 2). Bu kararlılık aslında Atatürk'ün sağlığı esnasında öngörülmüş ve kararlaştırılmış bir politikadır. Aydemir'in aktardığına göre, Atatürk çıkmasını beklediği İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'nin yapacağı en ufak bir hatanın sonucunun Mütareke döneminden daha kötü olaylara sebep olacağını söylemiştir (Aydemir, 1976: 84).

Dönemin Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'dan Ankara Büyükelçisi Papen'e gönderilen bir telgrafta ise Türklerin tarafsız kalma stratejisinin sebebinin de Almanlarca açık olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. 9 Haziran 1941 tarihli telgrafta Ribbentrop, Ankara'nın Almanya ile anlaşma isteğinin sebebi olarak Almanya'nın kendilerine saldırmasından duyulan korkuyu öne sürmektedir (ADDDB, 1979: 22).

Almanya'nın o dönemki Türkiye Büyükelçisi Papen'in gizli ibaresiyle Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir belgede ise Türkiye'de yükselmekte olan Türkçü-Turancı akım dalgasından bahsedilmekte ve ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Papen'in iddiasına göre Türkiye'de Bakü'den Hazar Denizi'nin doğusuna kadar olan toprakları ve Rusya topraklarında Türklerin yaşadığı bölgeleri ilhak etmek üzerine kurulmuş yarı gizli bir oluşum vardır ve bu oluşumun birinci ismi İstanbul milletvekili Şükrü Yenibahçe'dir. Diğerleri ise Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Killigil, Zeki Velidi Togan, Ahmet Cafer ve Memduh Şevket Esendal'dır. Söz konusu belgede Nuri Paşa'nın abisinden romantik bir biçimde etkilendiği ve Pan-Turancı planlara özel bir ilgi duyduğu yazmaktadır. Papen bu iddialarını ismini açıklamadığı ve güvenilir bulduğu bir ajanın söylediklerine dayandırmakta ve ismi geçen Türkçü-Turancı akım temsilcileriyle işbirliği yapılmasının Almanya çıkarlarına uyabileceğini söylemektedir (ADDDB, 1979: 30). Alman Dışişleri Siyasi Şube müdürü olan Weizsacker'in Ribbentrop'a gönderdiği bir telgrafta ise

Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin kendisiyle yaptığı sohbette bir Turan devleti kurulması gerektiğini ve Bakü gibi şehirlerde bütünüyle Türkçe konuşulmasının buna dayanak olabileceğini söylediği aktarılmaktadır (ADDB, 1979: 31).

Türkiye'de faşist Alman propagandasının esas amacı Türkiye'nin mihver devletleri tarafında savaşa girmesini sağlamaktır. Faşist propaganda bu konuda başarılı olamamış olsa da 1940'lı yıllarda Türkiye'nin İngiltere'ye ve Balkan Paktı üyelerine karşı bazı sorumluluklarını yerine getirmemesine neden olmuştur (Glasneck, 1976: 48). Alman orduları Sovyetler Birliği üzerine baskın yaptıktan sonra, Turancılık hareketini savaş için kullanmaya ve aynı zamanda Türk hükümetini Sovyetlere karşı savaşa etkin olarak sokmak üzere bir kaldıraç olarak kullanmaya girişmişlerdir. Alman hükümetinin çalıştırdığı Rusya ve doğu uzmanları da 1930'lu yıllardan itibaren Turancılık fikrini keşfetmişlerdir. Bu uzmanlar Beyaz Orducular ile sıkı bir işbirliği içinde olmuşlar ve Turancılığı Sovyetler Birliği'ni yıkabilmek için elverişli bir patlayıcı madde olarak görmüşlerdir. Almanya'nın işgal politikasının temel çizgisi, nüfusun kökünü kazımak ya da çalışan köle durumuna indirgemek ve siyasal olarak parçalayıp Alman topraklarına katmaktır. Hitler özellikle Turancıların da hedefinde olan Kırım ve Bakü petrol bölgesi ile Volga bölgesinin Alman askeri sömürgeleri olmasını istemiştir. Hitler, bu bölgeler için Türklere herhangi bir söz verilmesine karşı çıkmıştır (Glasneck, 1976: 194-199).

Müsteşar Woermann 28 Haziran 1941'de Dışişleri Bakanlığında bir Rusya komitesi kurmuş ve Kafkas halklarından sorumlu olacak kişi olarak da Elçi von Henting'i atamıştır. Henting'in Türkiye'deki irtibat memuru olarak da Nuri Killigil seçilmiştir. Glasneck'e göre Henting'in yazıları ve çalışma raporları, Alman Turancılık anlayışının bütün çıkmazlarını göstermektedir. Henting'e göre o günkü Sovyetler Birliği içinde yaşayan Türk halkları arasında Pantürkçü bir duygu yoktur, bu duygu uyandırılmalı ya da bulunup çıkartılmalıdır. Woerman'a göre Türkiye'deki Turancılar ile bağlantı kurulmalıdır ancak Türkiye'deki Turancı politikacıların Alman emperyalistler ile

Rusyadaki Türkler arasındaki bağlantı konumuna gelmemesine de özen gösterilmelidir. Woerman'a göre, Alman çıkarları için Türkiye'nin Kafkaslar üzerindeki Turancılık politikası da bir tehlike arz etmektedir. Bu bilgiler göz önüne alındığında anlaşılan şey Glasneck'e göre faşist Alman politikasının Turancıları aldatmaya ve onları kullanmaya yönelik çifte bir oyundan ibaret olduğudur (Glasneck, 1976: 200-202).

Alman faşizminin Türkiye'deki milliyetçiliğe etkisi, köken olarak Almanların Sovyet Doğu Halkları politikasında yatmaktadır. Bu noktada Türkiye'deki Türkçü-Turancılar ile Almanlar arasındaki ilişki, Almanlar tarafından bakıldığında çok büyük bir politikanın küçük ve önemsiz bir kısmını oluşturmaktadır. Bu politikanın özü Rusya'nın Rus olmayan topluluklarını harekete geçirerek Sovyetleri zayıflatmak üzerinedir. Alman propoganda organları bazen uçaktan broşür dağıtarak ve radyo frekansları kullanarak bazen de bizzat para ve silah yardımı yapılması yöntemleriyle Rus olmayan toplulukları kışkırtmaya çalışmışlardır. Bu politikayı yürütmekten sorumlu olan makamlar ise Şark Bakanlığı'na bağlı olan Yabancı Milletler Dairesi ve SS merkezine bağlı olan Turan-Kafkasya Dairesi'dir (Mühlen, 1984: 3). Nazi ırk ideolojisine göre Tatar, Kırgız ve Moğol etnisitelerinden olan topluluklar Slavlardan dahi alt kadamede ve Yahudiliğe eş değer aşağılıkta konumlanmıştır. Bu ırk tasnifine göre Rusya Türkleri de *untermensch*⁶ sınıfındadır (Mühlen, 1984: 40). Gerek bu sınıflandırma yüzünden gerekse Musevi olmalarından ya da sanılmalarından dolayı Alman orduları tarafından binlerce Türk-Tatar öldürülmüştür. Ne varki Alman politikası diğer taraftan Rusya'daki Türklerle de iş birliği yapılmasını gerektirmiş ve bu bölgelerdeki Türk milliyetçilikleri de desteklenmiştir. Almanların ırk ideolojisi ile Doğu politikası birbiriyle çelişkilidir ve iki politika da uygulandığı için iki yüzlü bir yapıya sahiptir. İkinci Dünya Savaşı esnasındaki Alman Doğu politikasının bir başka çelişkili hali ise Alman karar mercilerinin farklı görüşlerinden kaynaklanmıştır. Örneğin Prof. Von Mende'nin hazırladığı bir raporda

---

⁶ Aşağı insan.

Gürcüleri ve Ermenileri tahrik etmemek için Müslüman Türklerin çok fazla desteklenmemesi gerektiği, buna karşılık Ermenilerin fazla desteklenmesi durumunda da Türkiye'yle ve Sovyetler içindeki Tatarlar ile ilişkilerin bozulabileceği, ayrıca Rusya'daki Türklerin hepsinin Müslüman olmaması durumunun da unutulmaması gerektiği yazmaktadır. 1944'teki Şark Bakanlığı kararında ise Turancılığı destekleyen propagandanın durdurulması istenmiş buna karşılık bazı Türkistanlı topluluklarda milliyetçi hislerin canlanması için çalışma yapılması istenmiştir (Mühlen, 1984: 171).

Turancılık ve Rusya Türklerinin milliyetçi canlanması için eyleme geçilmesi, Almanların Sovyetleri yıpratma politikasının bir sonucudur ama unutulmamalıdır ki bu kararlılıkla uygulanan sistemli bir politika da değildir. Almanya'ya göre Türkiye'nin Mihver bloğu yanında savaşa girmesi ise Türklere Kırım-Kafkasya bölgelerindeki Türklerin geleceğiyle ilgili işbirliği teklif edilmesine bağlıdır ancak Türkiye'ye net bir vaad de verilmemelidir. Bu süreçte Türkiye resmi olarak yayılmacı olmayan ve toprak istemeyen, savaş dışı kalma noktasındaki kararlı tavrını sürdürüyor olsa da; Almanya'nın bu politikasının Türkler yararına sonuçlar doğurmasını uman, Erkilet, Gerede ve Kiligil gibi önemli isimler vardır. Resmi devlet görevlilerinin dışında Müstecip Ülküsal ve Cafer Kırımer gibi Türk vatandaşı Rusya Türkleri de Almanya'da temaslarda bulunarak, bu bölgelerdeki Türk bağımsızlığı için girişimlerde bulunmuşlardır. 1941 yılında Almanya Dışişleri Doğu Masası sorumlusu Von Hentik ile buluşan Ülküsal, Kırım Türklerinin bağımsızlığı için Almanya'nın yardımını talep etmiş ve sonrasında birkaç Alman makamıyla temaslarda bulunmuştur. Ülküsal'ın hatıratında belirttiği bir anekdot ise Almanya'nın Turan politikasının neden iki yüzlü bir yapıda olduğunu gösterir niteliktedir. Aktarılanına göre Almanya'nın Doğuda işgal ettiği toprakların genel valisi konumundaki Rozenberg, Gürcü ve Ermeni milliyetçileri ile çok yakın ilişki içindedir. Bu yakın ilişki ise doğrudan Alman ırk ideolojisiyle ilgili bir durumdur. Bu ideolojide insanlar üç gruba ayrılmışlardır. Birinci grup insanları idare etme ve yeni şeyler icat

edebilme potansiyeline sahip üstün insanlardır; Almanlar, Gürcüler ve Ermeniler bu gruba dahildir. İkinci grupta ise yaratma ve icat etme yetenekleri olmasa da idare kabiliyetine sahip olan insanlar vardır ve Türkler bu gruba dahildir. Üçüncü grup ise mevcut olanı tahrip eden zararlı, yok edilmesi gereken insanlardır ve bu gruba da Ruslar ile Yahudiler dahildir (Ülküsal, 1976: 15). Hitler'in de bu görüşlere inandığı farzedildiğinde Ülküsal'a göre Rusya'daki Türkler'in kaderi Alman politikasına bağlı olduğu için Türkler umduklarını bulamamışlardır.

Alman ve Rus ordularının cephe savaşı esnasında General Emir Erkilet ve Fuat Eden paşalar bir seyahate çıkmış ve Alman makamlarıyla temaslarda bulunmuşlardır. Yazdığı hatırat olan 'Şark Cephesinde Gördüklerim' isimli kitapta Erkilet, Doğu cephesinin sadece savaşın değil bütün Türklüğün kaderini belirleyeceğini söylemiştir (Erkilet, 1943: 42). Erkilet hatıratında Hitler'le olan görüşmesinden de bahsetmiş ve etkilendiğini saklamamıştır: "Hitler bizi devlet reisi merasimiyle kabul etmedi, o bizi tarifi olunmaz bir tevazu ve sadelik içinde, askeri hareketi sevk ve idare ettiği iş odasında yanına aldı." (Erkilet, 1943: 218). Yaptıkları görüşmede Hitler Erkilet'e savaşın gidişatı hakkında bir brifing vermiştir. Hitler'e göre Almanlar her şeyden önce kendileri için savaşmaktaysalar da bu Türklerin de çıkarına olan bir savaştır. Hitler boğazların Türklerin elinde kalması gerektiğini söylemiş ve Girit'i de zamanı geldikten sonra Türkiye'ye bırakacağını ima etmiş ama Rusya'nın olası yenilgisinden sonra buradaki Türk bölgeleriyle ilgili ne yapılacağı konusunda hiçbir şey söylememiştir (Erkilet, 1943:226). Anılarında yazdığına göre Hitler'in Erkilet'i kabul ettiği makamda daha önce müttefik olmayan hiçbir ülkenin temsilcisi kabul edilmemiştir. 1932 yılında emekli olduğu düşünüldüğünde Erkilet'in Alman mercileriyle olan temaları ve bizzat Hitler ile görüşmesi anlamlıdır. Hitler'in Erkilet ile görüşmesi Türkçü-Turancı akım temsilcilerine olumlu bir yaklaşımı olduğunu göstermekteyse de Türk bölgeleri hakkında yorum yapmaması ve her hangi bir vaadde bulunmaması Türkçü-Turancı akımın o gün için çok

da önemsenmediğini göstermektedir. Olası bir Alman zaferi sonrasında dünyanın Alman hegemonyası altında şekilleneceği ve Alman taraftarı siyasi grupların iktidarda olacağı göz önünde bulundurulursa, Hitlerin gözünde geleceğin Türk iktidar sahiplerinin Türkçü-Turancılar olduğu da açıktır.

Erkilet ve Ali Fuad Erden Paşa'ların Hitler'i ziyaretleri sonrasındaki etkilenmiş ruh halleri Papen'in de dikkatini çekmiş ve bunu bir belgeyle Alman Dışişlerine aktarmıştır. Papen'in söylediğine göre Fuad Eden dönüşün hemen ertesinde Dışişleri Bakanı Numan ve Fevzi Çakmak'ın da katıldığı bir toplantıda izlenimlerini İnönü'ye aktarmıştır. Toplantının altı saat sürmesi ise Rusya'daki Türkler ilgili yol haritasının nasıl olması gerektiğinin tartışıldığını akla getirmektedir. Papen aynı belgede Türkiye'nin etkili olabileceği bir Türk-Tatar yönetiminin kurulmasını doğru bulduğunu da söylemiştir (ADDDB, 1979: 35). Papen'in mektubundan çıkartabileceğimiz çok önemli bir sonuç ise Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi olan Papen'in Türkçü-Turancı akımı bizzat desteklediği ve desteğin büyütülmesi gerektiğine inandığıdır.

Türk resmi politikasının tarafsızlık ve yurtda sulh cihanda sulh prensibinden ödün vermeyen yapısına karşılık, olası bir Alman zaferi sonrasındaki yol haritası da silik bir şekilde oluşmaya başlamış ve Türkçü-Turancı akıma yakınlığıyla bilinen kişiler önemli görevlere getirilmiştir. Örneğin Hüsrev Gerede, Turancılığı hükümetçe bilinen biridir ve II. Dünya Savaşı esnasında Alman Büyükelçisi olarak atanmıştır. Hükümete yakın pek çok isim Türkiye'nin Alman saflarına katılıp Turancı bir politika gütmelerini savunmaktaysa da İnönü bunu tehlikeli bulduğunu her fırsatta belirtmiş ve devletin resmi politikasının devam edeceğini pek çok kez vurgulamıştır. Bu noktada İnönü'nün Türkçü-Turancı akıma yakınlığıyla bilinen kişileri önemli görevlere getirmesi gelecekteki bir ihtimale karşılık küçük bir önlem olarak ele alınmalıdır. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken başka bir nokta ise resmi politika çizgisinden çok fazla uzaklaşılması durumunda Turancı devlet adamlarının uyarıldığı ve hizaya getirildiğidir.

Örneğin Hüsrev Gerede Alman Dışışleri Doğu Masası sorumlusuyla yaptığı bir görüşmede Kafkasya Türklerinin bir tampon devlet olarak birleştirilmesini ve Hazar Denizi'nin doğusunda bir Turan devletinin kurulması gerektiğini söylemiştir. Gerede'nin yirmi gün sonra Alman Dışışleri Bakanı ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin hiçbir toprak talebinin olmadığını ve Turancılığın Türkiye'de artık yaşamayan bir akım olduğunu söylemesi ise, kendisine yapılmış bir uyarıyı açıkça göstermektedir (Deringil, 1994: 161).

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye hiçbir devletten toprak talep etmediğini ve savaşta taraf olmak istemediğini belirtmiş olsa da özellikle İngilizler bu konuda ikna olmamışlardır ve Türkiye'nin toprak taleplerini hazırladıkları raporlarda belirtmişlerdir. 25 Mart 1942'de Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Londra'ya bir telgraf çekilmiş ve Türkiye ile Mihver devletleri arasında bir toprak anlaşmasının olduğu yazılmıştır. Bu telgrafa göre Türk Alman Dostluk Antlaşmasının imzalanmasının asıl sebebi Almanya'nın Kırım, Kafkasya ve Türkistan'daki Türklerin sempatisini kazanmak istemesidir. 9 Eylül 1942'de çekilen başka bir telgrafta ise Türkiye'de Turancılığın yaygın olduğu ve Turancıların özellikle İran ve Sovyetler üzerinde yayılmacı isteklerinin olduğu belirtilmektedir. Raporla iddia edilene göre Turancılar yeraltında örgütlenmişlerdir ve devletten resmi bir destek almamaktadırlar. Diğer taraftan Türk hükümeti ise bu yeraltı örgütlenmesini çözmek için elinden geleni yapmamaktadır. Rapor'un devamında Türkiye'nin Oniki Adalar, Musul, Halep, Burgaz gibi bölgeleri talep edebileceği söylenmekte ancak İngiltere'nin savaşı kazanacağına olan inanç devam ettiği sürece Almanların yapacağı hiçbir teklife Türklerin olumlu cevap vermeyeceğinin beklenildiği belirtilmektedir (Deringil, 1994: 181).

Sovyet Dışışleri Bakanlığı Arşivlerinde Henting ile Dr. Harun isimli, Alman Teknik Koleji'nde çalışmakta olan bir öğretim görevlisinin konuşma tutanakları bulunmuştur. Bu tutanakta Dr. Harun'un kendisini Fevzi Çakmak'ın ajanı olarak tanıttığı ve Çakmak'ın Almanya yanında savaşa girilmesine taraftar olduğu yazmaktadır. Dr.

Harun'a göre Türkiye ve Fevzi Çakmak harekete geçmek için istedikleri silahların ellerine ulaşmasını beklemektedirler ve sonrasında Bakü'ye doğru harekate başlayacaklardır. Söz konusu tutanaktan Türkiye'nin Türklerin yaşadığı Rusya topraklarındaki politikasını da belirlediği anlaşılmaktadır. Türkiye için işgal gibi bir seçenek masada olmayıp, federatif bir yapı öngörülmektedir. Henting'in güvenilir bulunduğunu söylediği Dr. Harun'un başka bir iddiası ise Türkçü-Turancı örgütlenmenin yeraltından gün yüzüne çıktığı ve her geçen gün devlet kadrolarında kendisine yandaşlar toplayarak güçlendiğidir. Tutanağın son kısmında ise Henting Türk hükümetin henüz Türkçü-Turancı çizgiye gelmediğini ve hala savaşta tarafsız kalmayı yeğlediklerini belirtmiştir (ADDB, 1979: 59).

Papen'in 27 Ağustos 1942'de Alman Dışişleri'ne gönderdiği bir raporda ise Şükrü Saraçoğlu'nun tutumu anlatılmaktadır. Papen'le yaptığı görüşmede Saraçoğlu 'bir Türk olarak' Rusya'nın yok edilmesini şiddetle istemektedir. Türkiye'deki Türkçü-Turancı akımın en büyük destekçisi konumundaki Papen, yazdığı raporun sonunda şöyle söylemektedir; "Türkiye'nin katkısı olmaksızın, ortak Muhammed dinine inanan unsurların tümü birden işbirliği yapmadan, bu ülkeleri ancak Alman polisine dayanarak elde tutabiliriz. ...Führer konu üzerinde daha önceleri belirlediği genel siyasal anlayışın çerçevesi içinde bir karar vermelidir" (ADDB, 1979: 71). Büyükelçi Papen'in ısrarla Türkçü-Turancı akımın desteklenmesini talep etmesi Eylül 1942'de kendisinin uyarı almasına sebep olmuş, söylemlerine ve davranışlarına dikkat edilmediği takdirde Almanya'ya çağırılacağı bildirilmiştir (ADDB, 1979: 78).

Alman raporlarından anlaşılana göre Ağustos 1942'de Papen, Saraçoğlu ve Numan bir araya gelerek, Rusya Türkleri hakkında Türkiye'nin çıkarları üzerine konuşmuşlardır. Ribbentrop'un Papen'e gönderdiği bir belgede Numan ve Saraçoğlu'nun açık şekilde tarafsızlık politikasından vazgeçmemekle birlikte üstü kapalı olarak bazı taleplerde buldukları, Almanya ile Rusya Türkleri hakkındaki konuların konuşulması

ve politika geliştirilmesi için gayriresmi şekilde üçüncü bir kişinin yetkili olarak belirlenebileceği söylenmiştir. Anlaşılan göre Papen Türk hükümetini Turancı ideallere yönlendirme konusunda oldukça kararludur ancak bu durum Alman Dışişleri Bakanı ve Hitler'in politikalarıyla çelişmeye başlamıştır.

“Şimdilik Türk hükümetiyle bu sorunlar üzerine görüşme yapmanın bir yararı yoktur. Tersine bu tür görüşmeler bu tür sorunların gelişmesini ters yönden etkiler. Ayrıca, Türklere bu konudaki arzu ve taleplerini bize bildirmeleri fırsatını verme durumunda da değiliz. Çünkü bu konudaki Türk çıkarlarının Türkiye'nin savaşı devletlerle ilgili genel siyasal tavrını lehimize değiştirecek kadar güçlü olmadığı açıktır. Bu nedenle artık bu konularda görüşme yapmamızı, Türkler sorunu açtıkları taktirde azami ihtiyadı göstermenizi rica ediyorum.” (ADDB, 1979: 81).

Anlaşılan o ki Papen, kendi devletini Turancılık siyasetinin Alman çıkarları için çok önemli olduğuna ikna edememiş ve hükümeti tarafından Papen'den Türk hükümet yetkilileriyle Turancılık konuları hakkında konuşmasını bırakması istenmiştir. Her ne kadar İngiliz raporlarında, Papen'in yazılarında ve bazı ajanların jurnallerinde Türkçü-Turancı akımın çok güçlendiği belirtilmekteyse de Almanya bu iddiaların gerçek olmadığını görmüştür. Alman tarafının gördüğü bir diğer gerçek ise Türkiye'nin, Rusya Türklerinin kuracağı federatif bir devlette hegemonik bir güce sahip olma vaadi verilmesi durumunda dahi savaşa girmeyecek olması, dolayısıyla bu noktada bir çaba sarfedilmesinin gereksiz olduğudur. Alman hükümeti Turancılık noktasında Türk hükümetini telkin etmekten vazgeçmiş olsa da Türkiye'deki Türkçü-Turancı akım temsilcilerin desteklenmesi bir müddet daha devam etmiştir. Söz konusu desteğin ise ulaşabildiğimiz tek belgesi Ribbentrop'un Papen'e gönderdiği 5 Aralık 1942 tarihli telgraftır. Telgrafta Türkiye'deki Alman dostlarının buldukları güç durumdan kurtulmaları için Papen'e 5 milyon altın Mark'ın gönderildiği ve Ribbentrop'un bu paranın cömertçe kullanılmasını istediği yazmaktadır (ADDB, 1979: 87).

Türkçü-Turancı akımın varlık sebebinin Almanya'nın Doğu politikası olduğunu söylemek imkansız olsa da söz konusu politikanın Türkçü-Turancı akımı doğrudan ve dolaylı yollarla güçlendirdiği açıktır. 1930'lu ve 1940'lı yılların Türkiye'si devletin kurucu ideolojisine ve Kemalist milliyetçilik anlayışına açıktan muhalefet edilebilmesine imkan tanıyacak ölçüde özgürlükçü bir yapıya sahip değildir. Buna rağmen Türkçü-Turancı akımın ırkçılık ve yayılcılık gibi resmi söylemin tamamen dışında olan konuları savunabilmesi, gerçekleşmesi muhtemel bir Alman zaferi sonrasında Almanya ile çalışacak kadroların yetişmesi ve Almanya ile iyi ilişkilerin devam etmesi için büyük ihtimalle gerekli görülmüştür. Diğer taraftan çok fazla somut delile dayanmamakla birlikte, Türkiye'deki Türkçü-Turancı akım temsilcilerinin Almanya tarafından parasal yardım gördüğü de ortadadır. İkinci Dünya Savaşı devam ederken Türkçülüğü bilinen bir Başbakanın göreve gelmesi ve Turancılığı malum kişilerin önemli görevlere getirilmesi de muhakkak ki Türk-Alman ilişkisi ve bu ilişkinin geleceğine dair taşınan endişelerle ilgilidir. Diğer taraftan Türkçü-Turancı akımın tasfiyesi ise doğrudan Almanya'nın savaşta yenilmesi sonucu gerçekleşmiştir. İnönü'nün meşhur demecinde söylediği gibi, savaş sonrası yeni bir dünya kurulmuş ve bu dünyada yerini alacak Türkiye'de Türkçü-Turancı akıma gerek kalmamıştır.

2. TÜRKÇÜ-TURANCI DERGİLER AKIMI

Türk Ocakları Cumhuriyet döneminde Türkçüler için ortak bir platform işlemi görmekteyse de gittikçe Cumhuriyet Halk Fırkası denetimine girmiş ve 1931 yılında Türk Ocakları'nın kendi kararıyla parti örgütüne dahil olmuştur. Türk Ocakları'nın kapanmasından bir ay sonra Nihal Atsız önderliğinde *Atsız Mecmua* çıkartılmaya başlanmış ve doğan boşluğu doldurmaya çalışmıştır. *Atsız Mecmua*'yla birlikte Türkçü-Turancı ideolojinin dergiler furyası başlamıştır.

Kemalist rejim, çıkartılan bu dergilerin hem resmi milliyetçilik anlayışından farklı olduğunu görmüş hem de Rusya ile olan ilişkilerine zarar vereceğini düşünerek 1933-34

yılları arasında ardı ardına Türkçü Turancı dergileri kapatmaya başlamıştır. 1938'de Atatürk'ün vefatı sonrası İnönü'nün kırınglıkları giderme politikaları sonucunda Rıza Nur ve Zeki Velidi Togan gibi yurt dışına çıkmak zorunda kalmış Türkçüler ülkeye tekrar dönmüştür. 1940 yılında Almanya'nın Rusya'ya saldırması Rusya Türklerinin özgürleşme umutlarını yeşertmiş, savaşın Almanların lehine seyretmesi Türkçülüğe müsamaha gösterilmesine sebep olmuş ve Türkçülük en güçlü olduğu zamanını yaşamaya başlamıştır.

Atsız'ın 1931'de çıkardığı *Atsız Mecmua* kapatıldıktan sonra, dergi isim değiştirmiş ve 1934 itibariyle *Orhun Dergisi* adıyla yayınlanmaya başlamıştır. Bir başka Türkçü ideolog Reha Oğuz Türkkan ise 1938-1942 yılları boyunca sırasıyla *Ergenekon*, *Bozkurt* ve *Gök-Börü* dergilerini çıkartmıştır. Türkçü yayınların gazete yerine dergi olarak çıkmasının sebebi muhtemelen düşük maliyetinden ve kapatılması durumunda rahatça farklı bir isimle devam edebilmesinden kaynaklıdır. Bora'nın aktardığına göre bu yayınların satış sayısı 1000 ila 2000 arasında iken Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç'ın çıkarttığı *Çınaraltı* dergisi 1948'e kadar yayımlanmaya devam etmiş ve 5000 ortalama satışa ulaşmıştır. *Çınaraltı*'nın temel özelliği ise genel olarak devletle çatışmamaya yönelik tutumlarıdır. Orhon ve ekibi Türkçülüklerini devletin genel politikasıyla yakınlaştırmaya çalışmışlar ve Türkçü-Turancı akımın tasfiyesi sonrasında bile varlıklarını devam ettirebilmişlerdir (Bora, 2017: 275-276).

Çınaraltı Dergisi ileride Türk- İslam sentezi halini alacak olan bir milliyetçi damarın yayın organı olması dolayısıyla da önemli bir yere sahiptir. *Çınaraltı* ekibi İkinci Dünya Savaşı son dönemine girerken, belki de Türkçü-Turancı akım içerisinde galip gelen tarafı ilk anlayandır. Almanya'nın yenilmesi Türkçü-Turancı ideolojinin Asya Türkleriyle ilgili olan emellerini, dolayısıyla da Turan hayallerini suya düşüreceğinden, oluşacak dünya düzeninde de yayılmacı milliyetçiliğe yer olmayacaktır. *Çınaraltı* bu gerçeklikleri görebilmesinden olsa gerek, söylemlerini gittikçe yumuşatmış; Türkçü-

Turancı ideolojinin İslam'la olan mesafeli ilişkisinden sıyrılmıştır. Bunun dışında derginin saptığı diğer konular ise yabancı düşmanlığı, Turancılık ve hatta ırkçılığın bizatihi kendisidir.

Türkçü Turancı düşünce, 1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca din ile arasına bir mesafe koymuştur. Özellikle Atsız ve Rıza Nur ekibi Müslümanlığı Türkleri geriye götüren bir adım olarak yorumlamışlardır. Dönemin katı laiklik anlayışına paralel olarak Türkçü Turancı yayınlarda ya dini yerme ya da bu konudan hiç bahsetmeme eğilimleri göze çarpmaktadır. *Çınaraltı* dergisinde ise bu durum aşılmaya başlanmış, Müslümanlığın Türk milliyetçiliğinin kopmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır: "Hakiki Türkçü olmanın bir neticesi de samimi dindar ve Müslüman olmaktır". Orhon'a göre laiklik ilkesi İslam'ı çıkarlara alet olmaktan, taassuptan, istismardan ve kötü niyetlilerin hizmetinden kurtarmıştır ancak dini duyguları da zaafa uğratmıştır. Bu sebeple, Orhon'a göre Türkçüler, dinin vicdanlara tekrar yerleşmesi için ellerinden geleni yapmalıdırlar (Orhon, 1942). Turancı dergilerde ırkçılık; anti-semitizm, anti-komünizm, militarizm ve Sovyet düşmanlığı ile haramanlanarak işlenmiştir (Öğün, 2000: 137). Bu temalar aynı zamanda Türkçü-Turancı düşüncenin de en ayırt edici taraflarını göstermektedir.

Türkçü-Turancı akım temsilcileri arasında hiçbir zaman tam anlamıyla bir birlik sağlanamamıştır. Dava son derece kişiselleşmiş biçimde dağılık dergi ve dernekler aracılığıyla yürütülmüştür. Zeki Velidi Togan'ın önderliğindeki grup dış Türkler ve Türkistan'la ilgili sorunlara yoğunlaşmışlar ve diğer Türkçü gruplardan kendilerini soyutlamışlardır. İkinci grup Atsız'ın grubudur. Atsız, kendisini Hitler'le özdeşleştirmiş ve kendisini hareketin lideri olarak görmüştür. Atsız grubu Türkçüler içinde en örgütlü olanlardır. Rıza Nur'un grubunu hareketin yaşlıları oluşturmaktadır, sayıca kalabalık olmayan bu grup, Rıza Nur ölünce Atsız'ın grubuna dahil olmuştur. Dördüncü grup Reha Oğuz Türkkkan'ın başını çektiği Bozkurtlar grubudur. Bu grup, Atsız'ın en büyük rakibidir. Atsız ve Türkkkan birbirleriyle rekabet ve hatta kavga halinde olmuşlar ve her iki lider de

birbirlerini Türk olmamakla suçlamışlardır. Türkkkan, Atsız'ı faşist olmakla ve hareketi Hitlerci bir çizgiye getirmeye çalışmakla eleştirmiştir. Daha ılımlı Türkçülerden oluşan beşinci grup ise Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç gibi aydınların bir araya geldiği *Çınaraltı Dergisi* grubudur.

Türkçü Turancı dergilerde Kemal Yetkin ve Mahmut Esat Bozkurt gibi iktidara yakın kişiler de yazılar yazmışlardır. İkinci Dünya Savaşı atmosferinde Almanya ile olan ilişkilerin de etkisiyle CHP söyleminin de Türkçü-Turancı düşünceye yaklaştığı söylenebilir. 1942 yılında Refik Saydam'ın vefatı sonrasında başbakan olan Şükrü Saraçoğlu'nun hükümet programını sunarken kullandığı söylem, bu yakınlaşmanın somut bir göstergesidir (Öğün, 2000: 139).

2. TÜRKÇÜ-TURANCI AKIMIN AYRIŞTIRICI ÖZELLİKLERİ

1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca, genellikle çıkarttıkları dergiler ile kendisini ifade etmiş olan Türkçü-Turancı akım; kendisini pek çok bakımdan Kemalist milliyetçiliğin karşısında konumlandırmıştır. Bu karşı konumlanış her ne kadar Kemalist milliyetçilik sivil milliyetçiliğin bütün unsurlarını kapsamasa bile, sivil milliyetçiliğin karşısına etnik milliyetçi bir alternatif olma çabasının ürünüdür.

Türkçü-Turancı akımın tahayyül ettiği Türkiye; Türk ırkından olanların ayrıcalıklı ve olmayanların ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edildiği; 'yurtta barış dünyada barış' prensibinden vazgeçip, saldırgan ve yayılmacı politikalar izleyen; bütün dünya Türkleri ile kültürel ve siyasi olarak birleşmeyi hedefleyen; iç düşman olarak nitelendirilen Yahudi ve komünistlere yaşama hakkı dahi tanımayan bir Türkiye'dir. Türkçü-Turancı akımın bu tahayyülü başlı başına hem Kemalizm'e hem de onun milliyetçilik anlayışına bir karşı çıkış anlamına gelmektedir.

Bu karşı çıkışın farkında olan devlet yönetenleri, Türkçü-Turancı akıma karşı her zaman mesafeli duruşlarını korumuşlar ancak Kemalist rejime entegre olduklarını düşündükleri eski Turancıları tasfiye etme yoluna gitmemişlerdir. Açıkça muhalif tutumlarını gösteren Türkçü-Turancılar ve bunların yaygın organları ise sıkı bir denetimde tutulmuştur. İkinci Dünya Savaşı atmosferinde, Almanların Rusya topraklarında yaşayan Türkleri harekete geçirme ihtimalinin görülmesi, bu yıllarda Türkçü-Turancı akımın daha rahat hareket etmesine ve devlet tarafından müsamaha görmesine sebep olmuştur. Bu dönem Türkçü-Turancı söylemin sesini en çok yükselttiği dönemdir.

Bozkurt'un dördüncü sayısında Reha Oğuz Türkkkan, Türkçü Turancı düşüncenin temel ilkelerini saydığı bir manifesto kaleme almıştır. Manifestoya göre Türkçü-Turancı ideolojinin beş temel ilkesi şunlardır:

- 1- Türk soyunun üstünlüğüne inanmak.
- 2- Türklüğü her alanda yükseltmek.
- 3- Türklüğü daima her alanda yükseltmek
- 4- Bu yükseltme için gerekli prensiplere sahip olmak.

a. Irkçılık: Türkün en üstün ırk olduğuna inanmak ve ırkın başka kanlarla karışmasına engel olmak. Macar, Fin, Gürcü gibi milletleri Türk kabul etmemek ama yakın milletler oldukları için iyi ilişkiler kurmak.

b. Büyük Türk Birliği: Ancak Türkiye Türkleştikten sonra, Büyük Türk Birliği'ni sağlamak. Bunun için parçalanmış Türklerde zaman kaybetmeden birlik fikrini uyandırmak ve bunu kuvvetli bir ülkü haline getirmek.

c. Türk İdaresi: Hürriyet ve disiplini birleştiren bir rejim meydana getirmek. Liberalizm ve asri devletçiliğin zararlarını önleyecek 'şahsiyetçilik' adı verilecek bir ekonomik sistem kurmak.

d. Savaşçılık: Milleti savaşçı bir ruhla eğitmek. Savaşı bir zorunluluk olarak kabul etmek. Savaşı medeniyeti yükselten bir değer olarak görmek. Çok sık savaşa girmemek ve barış dönemlerinin fazla uzun sürmesini engellemek.

e. Milli bir ahlak geliştirmek.

f. Faaliyetçilik: Daima daha fazla yükseltmek ülküsüne paralel olarak faaliyetçilik prensibi ayrıca ele alınmalı ve sistemleştirilmelidir.

5- Türklük için enerjimizin son zerresine kadar çalışmak (Türkkan, 1940a: 90).

2.1. Turancılık

Kemalizm Osmanlı'dan tamamen farklılaşma iddiasıyla yeni bir yeni bir milliyetçilik anlayışı kurgulamıştır. Bu yeni milliyetçilik ise eski imparatorluk motivasyonunun tamamen tarihe karıştığı ve sınırlar ile kendisini sınırlamış, yayılcı ve saldırgan olmayan bir milliyetçiliktir (Bora, 2017: 213). Kemalist milliyetçiliğin bu politikası Türkçü-Turancı akımın da en büyük itiraz noktasını oluşturmaktadır.

Atsız, “20. Asırda Türk Meselesi- Türk Birliği 1” isimli yazısında dünyanın bir ‘Devler Memleketi’ olmak yolunda ilerlediğini söylemektedir. Bu metafordaki dev kelimesi de nüfusları yüz milyonları geçmiş milletlerdir. Atsız kabaca yaptığı bir hesaplamayla 90 milyonluk Japonya'nın, 400 milyonluk Çin'in, 450 milyonluk İngiltere'nin, 100 milyonluk Rusya'nın ve 80 milyonluk Fransa'nın Türklerin düşmanı olduğunu ve dağınık şekilde yaşayan 40 milyon Türkün hayatta kalabilmesinin tek şartının Turan birliği olduğunu belirtmektedir (Atsız, 1934a: 143). Türk birliğinin kurulması için de önce bağımsızlık kazanılmalı, sonra esir kardeşler kurtarılmalı ve sonrasında da emperyal bir güç haline gelinmelidir.

Yazının devamı olan “20. Asırda Türk Meselesi 2- Türk Irkı=Türk Milleti” isimli makalesinde de Atsız, o güne kadar bilimsel bir millet tanımının yapılmamış olduğunu söylemektedir. Almanlar milleti ırk ekseninde tanımlarlarken Fransızlar millet tanımında

ırkı görmezden gelmişlerdir. Bunun sebebi ise Fransızların tek bir ırktan oluşmamalarıdır. “Milletin tanımında ırkı kabul edersek Fransızlar ve Amerikalılar, dil ve kültürü kabul edersek Belçikalılar, İsviçreliler ve hatta Çinliler, vatani kabul edersek Yahudiler bir millet değildir.” (Atsız, 1934b: 157). Aynı makalede Atsız Türklüğü de kan üzerinden tanımlamaktadır:

“Türküm diyecek olan adam Türk neslinden olmalıdır, Türk nesli de tarifen malum ve meşhur olan Türklerdir. Sibiryâ'nın buzlu bir bucağında yasayan bir Kıpçak Türk'tür. Sakanın dili bize pek ayrı gelebilir, Lituanyalı Kıpçak çoktandır öz dilini unutup Lituan diliyle konuşmuş olabilir. Fakat onlar kanca Türk'türler. Bunun için biz onlara yakınlık duyarız. Fakat yabancı kanı taşıyan bir insan Türkçeden baksa bir dilmese bile, o Türk değildir.” (Atsız, 1934b:158).

Atsız'ın Türklük tanımı doğrudan Kemalist milliyetçiliğe bir muhalefettir ve Türkçü-Turancı akımın temel ayırt edici özelliklerinden iki tanesini yansıtmaktadır: Kan odaklı etnik milliyetçilik ve yabancı düşmalığı.

Atsız için Türk'e benzeyip de Türk olmayanlar çok tehlikeli bir iç meseledir. Atsız bunlara 'Türkümsü Yabancılar' demektedir. Bu düşüncesinin kendine göre tarihi delilleri de vardır. Örneğin Balkan Savaşlarındaki yenilginin sebebi öncelikle Arnavutların ihaneti sonrasında da Arnavut kökenli olan Tahsin Paşa'dır. Rıza Tevfik vatanını satmıştır çünkü Ermeni kökenlidir. Çerkez Ethem Yunanlılar ile iş birliği yapıp onlara sığınmıştır çünkü Çerkeştir. Türkümsü yabancılar Atsız'a göre Türklük güçlüyken Türklük çıkarına hareket etseler de ilk fırsatta kötülük yapacaklardır.

Atsız'a göre dil konusu kandan sonra gelmektedir. Yabancıların etkisinde kalarak dillerini unutmuş Türkler Türklüklerinden hiçbir şey kaybetmemişlerdir. Dil konusundan sonra üçüncü önemli konu ise dilek birliğidir ancak dilek birliğinin de sağlanamaması tek millet olmak önünde engel değildir. Atsız'a göre tüm Türkler arasında bir menfaat birliği zaten vardır, bu birliğin sebebi de 40 milyonluk Türk milletinin her parçasının güçlü

düşmanlar tarafından yok edilmeye çalışılmasıdır (Atsız, 1934b:160). Kısaca özetlemek gerekirse ilk öncelik kan bakımından Türk olmak, ikinci olarak Türkçe konuşmak ve en son olarak da ortak dileğe sahip olmak gerekmektedir.

Orhun'un on birinci sayısında Nihat Sami Banarlı “Büyük Ülküler ve Küçük İdealler” isimli makalesinde Türk milliyetçiliğinin saldırı altında olduğundan ve saldırıları ciddiye almayanların da Türkçülük ülküsüne sahip olmayanlar olduğundan söz etmektedir. Banarlı'ya göre Türkçülük gibi büyük ülkülerin propagandaya ihtiyaçları yoktur ve Türkçü olduğunu söylemek de bazı durumlarda Türk milliyetçiliğiyle tamamen zıt düşmektedir. Banarlı'ya göre milli oluş şeklinde ortaya çıkmayan milliyetçiliğin hiçbir anlamı yoktur, varılamayacak hayaller için değil, varılabilmesi mümkün olan hedefler için çalışmak ve gerekirse de ölmek lazımdır. Gökalp'in “Türkiye Büyüyüp Turan Olacak” dizelerini hatırlatan Banarlı, Turanın Türklük için bir ülke olduğunu ancak bunun gerçek olabilmesi için de her şeyden önce Türkiye'nin büyümesi gerektiğini söylemektedir. En makul Türkçülük Banarlı'ya göre Türkiye'nin kendi içinden büyümesi için çalışmaktır (Banarlı, 1943: 2-4).

Necdet Sancar'a göre milletlerin tek bir milli ülküleri olması gerekirken Türk aydınları bu konuda ayrılığa düşmüşlerdir. Yaygın olarak savunulan üç tane milli ülkü vardır. Bunlar Anadoluçuluk, Büyük Türklük ve resmi ideolojinin yayılcı olmayan milliyetçilik anlayışıdır. Sancar'a göre ulusal sınırlar içindeki birleşme ve gelişme asla bir milli ülkü olamaz çünkü bir milletin sınırları içinde gerçekleşmesi arzulanan bu ideal Sancar'a göre çok basit bir hedeftir. Milli ülküler ulaşılması güç ve zaman zaman hayale yakın bir hedef olması gerektiği için Kemalist Milliyetçiliğin göstermiş olduğu yol Sancar'a göre milli bir ülkü olarak kabul edilmemelidir (Sancar, 1943a:16). “Milli ülkü bir milleti en büyük saadete götüren yoldur.” Sancar'a göre Türklerin milli ülküsü ırklarını en güçlü ve müreffeh hale getirebilecek bir yol olmalıdır. Ancak resmi ideolojinin sunmuş olduğu ülkü kesinlikle yetersizdir (Sancar, 1943a:17).

Orhan Seyfi Orhon'a göre, hükümetler belirli bir zaman dilimi içinde yaşarlar ve realist olmaya da mahkumdurlar ancak milliyetlerin böyle bir zorunluluğu yoktur. Milletler Orhon'a göre, ebediyeti düşünürler ve manevi gıdalarını daha fazla histen, hayalden ve heyecandan alırlar. "Milli şuuru uyandırmak için küçük vatan ve millet severliğin dar sınırı içinde kalamayız. Bu derece realist, bu derece temkinli bir düşünce ile millete peşinden koşacağı bir ideal veremeyiz. Bu terbiye sistemi git gide bizi hodgam, lakayd ve kozmopolit yapar. Ruhumuzdaki ateşi söndürür, fedakarlık duygularımız yavaş yavaş ölür..." (Orhon, 1941:3). Orhon'un Turan hakkındaki düşünceleri Türkçü-Turancı akım içerisinde daha ılımlı ve romantik yönü bakımından ele alınmıştır. Turan idealinin önemi, insanları heveslendirmesi noktasındadır. Orhon'un büyük milliyetçilik olarak tanımladığı Turan ideali, ona göre devletin siyasetiyle karıştırılmamalıdır. Turan Orhon'a göre belki hiçbir zaman gerçekleşmeyecek uzak bir cennetin hasretidir ancak milleti birbirine bağlayacak olan da bu hayaldir (Orhon, 1941:3).

Orhon'un ırkçılığı reddeceği 1943 yılında Reha Oğuz Türkkan'ın da fikirlerinde küçük değişiklikler gözlemlenmektedir. *Gök-Börü*'nün onüçüncü sayısında Reha Oğuz Türkkan 'Büyük Türklük' isimli makalesinde milliyeti "kan, dil, tarih, kültür ve duyuş bağlarıyla birbirlerine bağlı insanlar topluluğu" olarak tanımlamış ve milliyetin siyasi sınırları tanıyamayacağını söylemiştir (Türkkan, 1943:1). Millet tanımındaki kan vurgusu ve milletin sınırlarının devletin sınırlarının ötesinde olması klasik Türkçü-Turancı yoruma uygun olmakla birlikte, makalenin devamında Türkkan şöyle demektedir; "Türkçülerin emelleri bütün Türklük arasında bir kültür bağının kurulmasıdır. Ötesi bir siyaset ve devlet işidir. Biz bu tarifile ilgili değiliz. İstedığımız, bu kültür yaklaşmasının hakikat olmasıdır. Bu istek ise milletdaşlar arasında en tabii ve zaruri bir haktır." (Türkkan, 1943:6). 'Büyük Türk birliği' idealinden 'kültür birliği' idealine dönüşün sebebi de büyük olasılıkla iç ve dış siyasi gelişmelerle ilgili olmalıdır. Bu durum aynı

zamanda Türkçüler üzerinde şiddetini sürekli arttıran baskıların ve 1944 olaylarına giden sürecin de bir göstergesidir.

2.2. Anti Komünizm

Türkçüler, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte idealleri için uygun siyasi ortamın oluştuğunu düşünmüşlerdir. Özellikle Almanların Rusları yıpratmak amacıyla bir araç olarak kurguladığı Turancılık fikri dönemin Türkçüleri için büyük hayallerinin gerçekleşeceği anlamına gelmiştir. Alman- Rus cephesinin açılmasından sonra ise Türkçü-Turancı yayımlar, bilimsel ve entelektüel yazıların oranını bir hayli azaltarak savaş propagandasına yer vermeye başlamışlardır (Ertekin, 2017: 361). Almanya yanında savaşa girme propagandasına eşlik eden şey ise Türkçü-Turancı düşüncede eskiden beri var olan komünizm karşıtlığı olmuştur. Komünizm karşıtlığı Türkçü-Turancı yayınlarda pek çok kere eleştiri boyutunu aşır, saldırı halini almış ve komünistler en büyük iç düşman ilan edilmişlerdir.

Atsız, Yahudilik ve komünistliği eş değer Türklük düşmanları görmekte ve her görüşten solculuğu da komünizm olarak değerlendirmektedir. “Komünist, Yahudi ve Dalkavuk” isimli makalesinde Atsız, Türklük düşmanlarının sadece bunlar olmadığını, aslında Türk milleti dışındaki tüm dünyanın düşman olduğunu söylemektedir. Atsız'a göre komünistler vicdanlarını Yahudi Marx'a satmış vatansız serserilerdir. Komünistlere göre millet kavramı, zenginlerin fakirleri kullanmak için öne sürdükleri bir şeydir ve milletlerin ortadan kalkması durumunda dünyanın cennete döneceğine inanmaktadırlar. Türkiye'deki komünistlerin de çoğu aslında Türk olmayan melezler ya da Türkümsülerdir ve milletin çıkarına olmayan her işte olmalarının sebebi de Türklüğe karşı duydukları kindir. Atsız'a göre komünistlerin bazıları sırf maddi çıkar elde etmek için de bu yola girmiş budalalardan oluşmaktadır. Ancak ne olursa olsun komünistlerin hepsi vatan hainleridir (Atsız, 1934c: 93). Yahudiler ise Atsız'a göre, sadece paraya inanan ve bunun

dışında milli ya da dini hassasiyeti olmayan kişilerdir. Yahudiler hangi ülkede yaşarlarsa o ülkenin düşmanıdırlar çünkü yaşadıkları milletin üyelerine benzemek konusunda ustadırlar. Türkiye'deki Yahudiler de çok iyi Türkçe konuşmakta ve hatta kendilerine öz Türkçe isimler koymaktadırlar.

Atsız'ın iki parça olarak Şükrü Saraçoğlu'na hitaben yazdığı mektuplar da komünizm karşıtlığı noktasında dikkat çekicidir. Şükrü Saraçoğlu 5 Ağustos 1942'de hükümeti kurmak için güvenoyu istediği konuşmasında “Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız” sözlerine yer vermiş ve Türkçüler arasında coşkuyla karşılanmıştır.

Atsız, mektubuna bu sözleri hatırlatarak başlamış ve Türkçü olmayan bir başbakanın bu satırları yazamayacağını belirtmiştir. Atsız'a göre ilk kez Türkçülük bu kadar yüksek bir makamda dillendirilmekle birlikte Türkçülüğün sözde kalıp eyleme geçmeşişinden şikayet etmiştir. Atsız'a göre Türkiye'de solcu düşünceler hızla büyümektedir ve hükümet bu konuda elinden geleni yapmamaktadır. Başbakan Türkçü olduğuna ve partisinin altı ilkesinden biri milliyetçilik olduğuna göre hükümet solculukla mücadele etmelidir. Atsız, örnek olarak Eminönü Halkevi'nde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yaptığı bir konuşma sırasında sol görüşlü öğrencilerin konuşmayı sabote etme çabasından ve kolluk kuvvetlerinin buna engel olmamasından ayrıntılı bir şekilde bahsettikten sonra, şöyle demektedir:

“İşte Türkçülüğün hakim olduğu bir Türk ülkesinde böyle bir olay oluyor. İşin en kötü ciheti de bu nümayişi yapanların hem üniversiteli, hele çoğunun devlet parasıyla talebe yurtlarında okuyan talebeler oluşudur. Demek ki devlet bilmeden koynunda yılan besliyor. Kızıl gözlü, sinsi ve zehirli yılanlar. Bu yılanlar yarın birer doktor olup yurt köşelerinde vazife aldıkları zaman ilk işleri baltalama

hareketlerine girmek olacak, vatani arkadan vuracaklar, bekledikleri kızıl sabahı Türkiye'ye getirecek olan yabancı ordulara ajanlık edeceklerdir. Zaten toplu ve teşkilatlı bir halde daha şimdiden konferanslarda nümayiş yapmaları da bugünden ajanlık etmeye başladıklarının delilidir. Bu nümayişi yapanların arasında, Almanya'ya tahsile gönderilerek komünistlik yaptığı için talebe müfettişi tarafından geri alınan, fakat bazı mebus amcalar sayesinde Ankara üniversitesine doçent olarak giren bir komünistin iki kardeşinin bulunması da bilmem ki ibretle bakılmaya değer mi?"

Atsız'ın *Orhun*'un 15. sayısında yayımladığı mektubun ilk satırlarında dahi temel konuyu görmek mümkündür: Bir iç düşman olarak komünistler. Atsız'a göre devlet tarafından ortadan kaldırılması gereken bu iç düşmanlar bizzat devlet tarafından desteklenmektedir yani bir bakıma Türk devleti Atsız'a göre kendi düşmanlarını besliyordur. Atsız aynı olayın İtalya'da, Rusya'da ya da Almanya'da olması durumunda ne olacağını sorduktan sonra eleştirisine devam etmektedir.

"Sayın Türkçü Başvekil! Yukarıda anlattıklarımı münferit vakalar olarak sayamayız. Solculuk, gördüğü müsamaha ve kayıtsızlıktan faydalanarak sinsi sinsi ilerliyor. Liselerde bu fikre saplanmış hastalar görülüyor. Bunlar arkadaşlarına "Yakında hepiniz komünist zindanlarında çürüyeceksiniz!" demek cüretini gösterebiliyor. Yüksek öğretimde bu hastalık daha çok artıyor. Arasına gayrimemnunları, gayri Türkleri de alarak büyüyor. Yalnız mahrem ve samimî düşünce hâlinde kalmayarak hareket haline geçiyor. Boy boy dergiler çıkıyor. Bu dergilerde aynı teranelerle ahlaka, vatan ve şeref duygusuna, millet hakikatına saldırılıyor. Taassupla mücadele ediliyormuş gibi gözükersen mukaddesatla eğleniliyor. Bu dergilerden biri kapatılınca aynı imzalarla bir başkası çıkıyor. Bu işsiz güçsüz serseriler parayı nereden buluyor? Satılmayan bedava dağıtılan dergileri nasıl yaşıyor. Fakat en zorlusu siz bunlara nasıl göz yumuyorsunuz? Dergilerle ve hatta günlük gazetelerle işlenen bu vatan düşmanı fikrin bazen

devletçi, bazen vatancı, bazen insancı, bazen ilimci kılıklarla Türk milletini zehirlemesine niçin müsaade ediyorsunuz?” (Atsız, 1944a: 1-2).

Atsız’a göre solcu grupların düzenlediği siyasi eylemler, örgütsüz ve önceden planlamadan gelişen tepkiler değil, dış güçlerce organize edilen hareketlerdir. Ayrıca Atsız’a göre solcu grupların propaganda araçları da birileri tarafından destekleniyor olmalıdır. Türkçü dergilerin peşi sıra kapatıldığı, sıkı kontrol altında tutulduğu ve dergilerin ekonomik yetersizliklerden dolayı zor durumda olduğu bir ortamda; Atsız’a göre solcu dergilerin ekonomik sıkıntı çekmemesinin başka bir açıklaması olamaz. Atsız’ın konuyu dergilere getirmesinde muhakkak ki bir sitem de söz konusudur. Türkçü olduğunu iddia eden bir başbakanın hükümetinde nasıl olur da komünistler rahat hareket edebiliyorken milliyetçiler baskı ve sefalet altındadır? Atsız’ın örtülü olarak yaptığı sitem budur.

Atsız, Saraçoğlu’na ikinci mektubunu *Orhun*’un on altıncı sayısında yayınlamış ve burada komünizme dair eleştirilerini Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal ve Ahmet Cevat üzerinden yapmıştır. Atsız anayasaya göre komünizmin yasak olduğunu ve Türkiye’nin milliyetçi bir devlet olduğunu hatırlattıktan sonra komünizmi ülkeye sokmak isteyenlerin vatan haini ve namert olduğunu söylemektedir. Atsız’a göre zamanın Milli Eğitim Bakanlığı yani Maarif Vekaletinde bu konuyla ilgili pek çok örnek vardır.

“1) Bugün Maarif Vekâletine bağlı Dil Kurumu azasından ve Ankara’daki Devlet Konservatuarı öğretmenlerinden bir Sabahattin Ali vardır. Hemen hemen bütün kendisini tanıyanların komünistliğini bildiği Sabahattin Ali 1931 yıllarında Konya’da 14 ay hapse mahkum edilmişti. Sebebi de başta o zamanki Reiscumhur Atatürk olduğu halde bütün devlet erkanını ve rejimi tehzil eden manzum bir hezeyanname yazmasıydı. Bazı mısralarını bugünkü bazı mebuslarında bildiği bu hezeyannamenin tamamını Konya’daki adliye arşivinden bulup çıkarmak kabildir.

Sayın Başvekil! Buraya bilmeceburiye yazarken büyük ıstırap duyduğum iki mısraında (beni mazur görmenizi rica ederim) bu vatan haini şöyle diyordu: “İsmet girmede mi hala hapse, Kel Ali’nin boynu vurulmuş mudur?” Maarif Vekaletinin sevgili memuru bulunan bir komünistin hapse girmesini temenni ettiği İsmet, pek kolaylıkla anlayacağınız gibi o zamanki başvekil, şimdiki reisicumhur ve hepsinin üstünde İnönü zaferlerinin Başkomutanı İsmet İnönü olduğu gibi, boynunun vurulmasını istediği Kel Ali de Ayvalık’ta Yunana ilk kurşunu atan alayın kumandanı Ali Çetinkaya’dır. Bu hezeyanları yazan Sabahattin Ali, bugün kültür işlerinin mühim bir mevkiinde, Maarif Vekili Hasan Ali’nin şahsi sempatisi sayesinde, batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamaktadır.

2) Bugün Ankara’daki Dil Fakültesinde folklor doçenti olan Pertev Naili Boratav vardır. Nasıl bir komünist olduğunu bilhassa ben çok iyi bilirim. 1936’da Maarif Vekaleti tarafından Asur ve Sümer dilleri öğrenmek için Almanya’ya gönderilmişti. Fakat daha Türkiye’de iken başladığı komünistliği orada azıttığı için arkadaşları Ziya Karamuk (Şimdi Samsun Lisesi müdürü), Fazıl Yinal (Şimdi Ankara’da Arşiv Mütahassısı) ve Şükrü Güllüoğlu (Şimdi İstanbul’da ticaretle meşgul) tarafından kendisine ihtar yapılmış, aldırmayınca resmen şikayet edilmiş ve Maarif Vekaleti tarafından gönderilen Müfettiş Reşat Şemsettin (şimdi mebus) tarafından suçu sabit görülerek derhal Türkiye’ye döndürülmüştür. Pertev Naili 6 yıl tahsil ettikten sonra doçent olacaktı. Fakat komünizmin faziletine bakınız ki yarıda kalan iki yıllık bir tahsilden sonra Türkiye’ye dönünce ilk önce maarif vekâletinde bir ambar memuru tayin edilmişken bazı mebusların araya girmesiyle folklor doçentliğine getirildi ve dört yıl daha kazanmış oldu. İlk mektubumda size anlatmış olduğum Eminönü Halkevi’ndeki nümayışte, salonun sol tarafına oturup gürültü çıkaranlar arasında işte bu Pertev Naili Boratav’ın iki tıbbiyeli kardeşi de vardır.” (Atsız, 1944b: 19).

İlk mektubunda vatan haini olduklarını iddia ettiği grupların birileri tarafından desteklendiğini iddia eden Atsız, ikinci mektubunda ise iddiasını destekleyen örnekler

vermiş ve hükümete karşı daha suçlayıcı bir dil kullanmıştır. Atsız'a göre zamanın milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel, devlet içindeki solcu grupları desteklemesi nedeniyle doğrudan sorumludur ve istifa etmesi gerekmektedir.

Türkçü Turancı düşüncede komünizm karşıtlığı ve eleştirisi genellikle iç düşman oldukları iddiasıyla yürütülürken, nadir de olsa bilimsel temellere dayandırma çabasına da girilmiştir. Örneğin Türkkan'a göre ilkel zamanlardaki komünizmin yok olmasının birinci sebebi toplumdaki iş bölümünün artmış olmasıdır. İş bölümünün yaygınlaştığı bir düzen içerisinde ise Türkkan'a göre komünizmi ancak kabiliyetsiz olup fakir kalanlar savunabilir (Türkkan, 1939a: 8). Türkkan'a göre komünizm öz olarak imkanlarını yitirmiştir. Komünizm hakkıyla uygulanacak olsa bile bazı açık gözler ve kabiliyetli kişiler eşit dağılımı bozacak ve aslan payını kendilerine alacaklardır. "Evet! Tarih bilen, hakikati gören ve düşünebilen herkes kabul eder: cemiyet tekabül ettikçe, komünizm silinmiştir (Türkkan, 1939a: 9). Türkkan'a göre komünizm 'Fakir! Sana saadet getiriyorum!' değil, 'Zengin! Seni de uçuruma sürükleyeceğim!' haykırışıdır (Türkkan, 1939b: 1).

Necdet Sancar'a göre de Türkiye'nin en büyük iç düşmanı komünistlerdir. Sancar, komünizm düşmanlığında çok sert ifadelere başvurmaktan da çekinmez: "Komünist vicdanını yabancı ülkü ve ülkelere satmış yurtsuz köpek demektir. ... Türkün her düşmanı gibi Türkiye'deki komünistin de kafası ezilmelidir" (Sancar, 1943b: 81-83).

İkinci Dünya Savaşı atmosferinde Türkçülerin ardı arkası kesilmez anti-komünizm propagandalarının en büyük sebebi, savaşın seyrine paralel olarak komünistlerin kendi propagandalarına hız verdiklerini düşünmelerinden dolayıdır. Unaner'e göre komünizmin en büyük hedeflerinden biri altı ilkesinden biri milliyetçilik olan Kemalizm'i yıkmaktır. Bu amaçlarına ulaşmak için de hiçbir dış desteği almaktan çekinmemektedirler. "Dünyayı ellerinde tutmak isteyen Garp hegemonyacıları, her

zaman öteki milletlerin nasyonalizmini yıkmak istemişlerdir. Çünkü onlar bilirler ki bir milleti doğrultan ve bütün kılan en büyük kuvvet milliyetçiliktir.” (Unaner, 1944: 268).

Türkçü Turancı düşüncede Namık Kemal ve Ziya Gökalp savunusu komünizm eleştirisinin bir parçası olarak kendine yer bulmaktadır. Bir başka deyişle Gökalp ve Namık Kemal ideolojik bir söylem savaşının sahası durumundadır. *Bozkurt*'un birinci sayısında da Gökalp ve Namık Kemal eleştirilerine cevaben iki tane makale yayımlanmıştır. İki makalenin de ortak noktası komünistlerin asıl niyetinin Gökalp ya da Namık Kemal'i eleştirmek değil onları kullanarak Türk milliyetçiliğini eleştirmek olduğudur. “Marksistlerin adeti daima milli tarihin büyüklerine saldırmaktır. O büyük adamlardan biri öldü müydü sanının üstüne bir sırtlan gibi üşüşürler. Onu lekelemeye ve hiç etmeye çalışırlar” (Küçüka, 1939: 22).

Necdet Sancar'a göre komünistlerin Namık Kemal eleştirilerinin sebebi Namık Kemal'i eleştirmekten ziyade onun sahasında Türk milliyetçiliğine ve vatanseverliğine saldırmaktır ve bu da Türkçü Turancı düşüncede komünistlerin iç düşman olmalarına bir kanıttır. “Komünistler vatana ve millete hücum eden, bu makeddes varlıkları dünyadan kaldırmak isteyen zavallı bir zümredir” (Sancar, 1939: 23).

Türkçü Turancı düşüncenin komünizm karşıtlığı konusundaki mücadele alanlarından birisi de Sabahattin Ali'nin bizzat kendisidir. Ali'nin yazmış olduğu ‘İçimizdeki Şeytan’ romanı ise Türkçüler ve Sabahattin Ali arasındaki kavganın başlangıcı olarak kabul edilebilir. Romanın yayınlanmasından hemen sonra Reha Oğuz Türkkkan, yazdığı bir makalede konuyu ele almış ve Sabahattin Ali'nin edebi yönünü uzun uzun övmüş ancak içerik olarak ise Ali'yi suçlayıcı bir tavır takınmıştır. Türkkkan'ın ilk eleştirisi roman karakterlerinin kendi dünya görüşlerine dahi samimiyetsiz olmaları ve Türkkkan'a göre ahlaksız hallerine ilişkindir. İkinci ve büyük olan eleştiri ise romana yayılmış bulunan Türkçülük yergisinedir. Türkkkan'a göre romanda Türkçülük ülküsü güden tipler en iğrenç şahıslar olarak resmedilmektedir.

“Hülasa edecek olursak Sabahattin Ali bu romanında bütün milliyetçileri ve bu cereyana bağlı gençliği ve mütefekkirleri, baştan aşağı gayri samimi, ahlaksız, menfaat perest, benci, yalancı, ülkülerine post kapmak için bağlı görünen, yabancı devletlerin oyuncağı olan ve onların görüşlerini müdafaa eden cahil ve aptal insanlar olarak gösteriyor” (Türkkan, 1940b: 86).

Türkkan’a göre bu zararlı romanın Türk gençliği için yararlı hale gelmesi çok kolaydır, romandaki milliyetçi gösterilen bütün tiplerin Komünist ve solcu olarak değiştirilmesi durumunda romanda eleştirilecek hiçbir yön kalmayacaktır (Türkkan, 1940b: 87).

Türkçü-Turancı yayınlarda “Komünist acayip bir mahluktur” (Rasin, 1940: 140) gibi komünizme yönelik hakarete varan söylemlerle çok sık karşılaşılmaktadır. Komünizme saldırıda öne çıkan Türkçü Turancılardan bir tanesi de İsmet Rasin’dir. Rasin’e göre komünistler yaşadıkları toplumların hükümetlerine, ırklarına, kültürlerine, dinlerine, ahlaklarına ve tarihlerine düşmanlardır. Rasin’in yazılarında komünizme dair şiddet halini almış saldırılara rastlamak da mümkündür “... dış görünüşe kadar vuran bir dejeneriklik, tip tam bir soyu bozuk tipi, insana tiksinti verecek derecede ahlak bozukluğu, bilhassa cinsi ahlak bozukluğu, müthiş bir derecede alkolik, morfinman ya da eroinci...” (Rasin, 1940: 140).

Türkçü-Turancı ideoloji sık sık faşizm benzetmeleriyle karşılaşmıştır. Bu benzetmeler bazen bizzat Türkçü Turancı topluluğun içinden bir meşrulaştırma çabası olarak bazen de muhalif gruplar tarafından eleştiri maksatlı olarak yapılmıştır. Hareketin önderleri için ise Türk ırkçılığının özgünlüğünün ispatlanması bir zorunluktur ve buna dair pek çok yazı kaleme alınmıştır. 1938 yılında *Ergenekon*’un ikinci sayısında Reha Oğuz Türkkan faşizmi Türk milliyetçiliği için bir tehlike olarak tanımlamıştır. “Türkiye’de faşizmi ve bilhassa nasyonel sosyalizmi taklide kalkışmak fevkelade tehlikeli ve hainane bir teşebbüstür. Hatta nasyonel sosyalizm bizim için komünizmden daha yakın ve korkunç bir tehlikedir.” (Türkkan, 1938a: 2).

Türkkan'nın başka bir manifesto benzeri yazısında da faşizm 'yok edilecekler' listesinde sayılmıştır; "Tembellik ve rüşveti yurttan kovmayan; bütün varlığıyla cemiyetimizin yükselmesine çalışmayan fert ve zümreleri; daimi ve sinsi propogandasıyla korkunç tehlikeyi hazırlayan faşizmin ve nasyonel sosyalizmin yayılışına yardım eden fert ve zümreleri; Türkler için ölüm tohumu saçan alçakları hep birlikte geberteceğiz ve yok edeceğiz." (Türkkan, 1938b: 18).

1943 yılının önemli siyasi gündemlerinden biri "En Büyük Tehlike" başlığıyla yayımlanan bir broşürdür. Ressam Erkman imzasıyla yayımlanan bu metinde genel olarak ırkçılık ve faşizm mahkum edilerek en büyük tehlike olarak ilan edilmiştir. Türkçü-Turancı akım temsilcileri ise bu metni, doğrudan Türk milliyetçiliğine bir saldırı olarak yorumlamışlardır.

"Şimdi ise kızıl düşmanın maskesi değişti. Düşman aktüaliteye uyuyor. Artık milletin huzurunu dileyen bir yılan; Türkçülüğü Alman ırkçılığının kopyası olmakla, vatan severliği, millet heyecanını emperyalistlikle suçlayan soysuz bir yahudi bezirgan kılığına girmiştir. Solaklar dillerinin altında geveledikleri şeyi; sonunda, bir Darülfafaka yetiminin kalemi ile en büyük tehlike olarak ortaya çıkardılar" (Unaner, 1943: 79).

Eriklet'e göre milliyetçilik, milli çıkarı her şeyin üzerinde tuttuğu için, şahsi ya da yabancı millet çıkarlarına aykırı geldiği zaman ve hiçbir hususi hak ve menfaat tanımadığından, yabancılar ve iş birlikçileri için ortadan kaldırılması gereken bir düşüncedir (Eriklet, 1941: 4). Eriklet'in yabancılar ve işbirlikçileri olarak işaret ettiği grup ise komünistlerdir. Eriklet'e göre komünistlerin burjuvazi düşmanlığının sebebi ise, burjuvaziye milli duyguların kaynağı olarak görmelerinden dolayıdır.

2.3. Irkçılık

Atsız'a göre Kemalist milliyetçilik her şeyden önce ırkçı olmaması bakımından silik bir görünüme sahiptir çünkü ırkçı olmayan bir milliyetçilik milletlerin kurtuluşu ve yükselmesi için doğru bir reçete sunmamaktadır. Sosyal Darvinist fikirlerden de etkilendiği açık olan Atsız'a göre ırkçılık bir "bencillik" olarak nitelendirilebilir olsa bile hayatta kalmanın yegane koşuludur (Bora, 2017: 279). Türkçü-Turancı hareket, Kemalist milliyetçiliğin dil ve kültür odaklı milliyet tanımını reddetmiş ve ırk ile kana dayalı bir millet tanımını benimsemiştir. Bu millet tanımı da aslında Türkçü-Turancı ideolojinin temelini oluşturmaktadır.

Atsız 'Türkçülük' isimli makalesinde Türkçülüğün anlamını Türk'ü sevmek olarak açıklamıştır (Atsız, 1934e: 1). Atsız Türkçülüğü bir ülkü olarak değerlendirmiş ve bu ülkünün dört tane kaynağı olduğunu söylemiştir:

- “1.Kökleri eski, Türk ırkının bilinçaltında yüzyıllardan beri yasayan milliyetçilik.
- 2.Tanzimat sonrası Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerine benzeyen halkçı milliyetçilik.
- 3.Devletin içindeki yabancı unsurların ihaneti dolayısıyla doğan tepki.
- 4.Türklerin 200 yıldan beri çektikleri büyük sıkıntılar ve geçirdikleri felaketlerin verdiği uyanıklık.” (Atsız, 1934e: 1).

Nejdet Sancar, “Türklerde Irk ve Irkçılık Fikri” isimli iki bölümden oluşan bir makale yazmıştır. Bu makalesinde ırkçılık fikrinin son zamanlarda eleştirilmeye başlandığının ve taklitçilik olarak görüldüğünü, ancak Türkler için ırkçılığın çok eski bir kavram olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Sancar'a göre ırkçılığa yapılan her saldırı aslında Türklüğe yapılan bir saldırıdır. Sancar'a göre Türklerin ırkçılığı var olduğu günden beri vardır. Öyle ki Yaradılış Destanı'nda bile dokuz farklı ırk vardır ve Türkler her zaman kendilerini diğer ırklardan ayrı ve üstün görmüşlerdir (Sancar, 1934: 5-10).

Turan Tamar, *Orhun*'un on beşinci sayısında “İrk ve Hakikat” isimli bir makale yazmış millet tanımını içerisinde ırkın olup olmaması gerektiğini tartışmıştır. Tamar'a göre Osmanlı'da Türk milletinin irki olarak karışmasından dolayı çöküş dönemi başlamıştır ve bu da Sokullu'nun ölümünden sonraki dönemlere denk gelmektedir. Osmanlı padişahları bu dönemlerde zevke ve sefaya düşmüşler, karşılarında işinin ehli devlet adamları görmek yerine dalkavuklar aramışlardır. Türk ırkının cevherinde dalkavukluk olmadığı için saray ve Osmanlı yönetimi Türk olmayanlarla dolmuştur. Tamar'a göre bu yabancılar özlerinde her zaman Türklük düşmanlarıdır. Her ne kadar kendilerinin Türkleştiklerini iddia etseler de kendilerini asla Türk hissedemeyeceklerdir. Turan Tamar, Kurtuluş Savaşı'nı milli bir şahlanış ve Türk özlere dönülmesi olarak yorumlamakta ve İkinci Dünya Savaşı esnasında ırk karşıtı görüşlerin tekrar yüksek sesle ifade edilmesinin ise Türklüğün tekrardan bozulmaya başlaması anlamına geldiğini söylemektedir. Milleti tanımlarken ırk faktörünü gözden kaçırmak ise Tamar'a göre Türkiye'yi aynı Osmanlı'da olduğu gibi çöküşe götürecektir (Tamar, 1944: 15).

Türkkan'a göre milliyetçilik ve dil arasında sıkı bir ilişki vardır. Millet ve dil arasındaki ilişkinin önemi ise milletlerin farklı ırklardan oluşup oluşmamasına göre farklılık gösterir. Türkkan'a göre eğer bir millet farklı farklı ırklardan meydana gelmiş ise dillerinin de saf olması gerekmez, insanların ortaklaşa konuşabildikleri karma bir dil bile yeterlidir. Ancak nispeten saf bir milleti oluşturan topluluklar için dilin saflığı çok önemli bir konudur, “Saf ırklı cemiyetlerde en kuvvetli milliyetçilik ırkçılıktır. Öyleyse dil davaları da ırk dili davasına dayanmalıdır” (Türkkan, 1939c: 11). Türkkan'a göre en üstün olan ırkın dili de en üstün dil olmalıdır ancak Türklerin ataları kendi dillerinin kıymetini bilmemişlerdir. Bu kıymet bilmezliğin sebebi ise Türklerin İslam'ı seçmesiyle ilgilidir. “Ne yazık ki o devirde de züppeler ve dalkavuklar çoktu. İslam dinini kabul etmiştik, İslam enternasyonalizmi ırkımızı unutmamıza sebep oldu.” (Türkkan, 1939c: 12). İslam'ın kabulünden sonra Türkkan'a göre dile yabancı kelimeler akını olmuş ve

dinle hiç ilgisi olmamasına rağmen aruz vezni kullanılmaya başlanmış ve zamanla öz Türkçe kelimeler unutulmaya başlanmıştır. Türkkan'a göre yabancı kelimeler sadece dili bozmakla kalmamakta, millet olma bilincini de bozmaktadırlar.

Türkkan; Mehmet Emin, Şemsettin Sami, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip gibi kişilerin dil davasına verdiği desteklerden bahsettikten sonra, Cumhuriyet rejiminin bu davayı devlet programı halinde tekrar düzenlediğini söylemiştir. Türk Dili Tektik Cemiyeti'nin kurulması ve 1932'de Birinci Dil Kurultayı'nın toplanmasından sonra alınan, eski Türk kelime köklerinden yeni kelimeler yaratmak ve eski Türk edebi eserlerindeki Türkçe kelimeleri arayıp bulmak kararları, Türkkan'a göre yerinde kararlardır ancak Güneş Dil teorisi konusunda Türkkan muhalif bir duruş sergilemektedir:

“Nihayet son yıllarda da Güneş Dil Teorisi çıktı. Bu yeni dava, yabancı dillerdeki Türkçe kelimeleri bulmaktır. Bu teorinin bir de metafiziği olacak. Çünkü benim anladığıma göre, bütün dünya dillerinin menşei bir olduğunu ve ana dilin Türkçe olduğunu ispat etmek istiyor. Atatürk'ün gösterdiği makul yoldan ayrılan ve yalancı alimlerin oyuncağı olan bu cereyan, ilmi bir tez değil, gülünç bir mübalağadır.” (Türkkan, 1939c: 14).

Kan ve ırk odaklı milliyetçilik anlayışı Türkçü Turancı milliyetçiliği Kemalist milliyetçilikten ayıran ilk ve en çok vurgulanan özelliktir. Örneğin Atsız'a göre kan ve ırk davasının yanlışlığını savunanlar ya Türk değillerdir ya da tarih bilmemektedirler (Atsız, 1940: 129). Atsız'a göre büyük devletlerin çöküşü her zaman ırkların bozulmasıyla ilgilidir. Roma devleti esirlerle ve kölelerle karıştığı ve onların da yönetime girmelerine izin verdiği için batmıştır. Abbasiler de Atsız'a göre Arap olmayanların yönetime girmelerine izin verdikleri için batmıştır. Osmanlı'da ise ilk padişahların anneleri Türk oldukarı için bu padişahlar atalarının kahramanlıklarına haizlerdir. Dolayısıyla devletler için ırk ve kanın önemini bilmek hayatta kalmalarının ilk şartıdır,

bu şartın unutulması durumunda Atsız'a göre devletler yıkılmaya mahkumdur (Atsız, 1940: 129).

Atsız'a göre milletlerin kuvvetli olduğu zamanlarda içlerindeki yabancılar kalem gücünü kullanarak devleti ve milleti zayıflatmaya çalışacaklardır. "Milletin ahlakını bozacak onu savaş ve milliyet aleyhtarı, vatan ve millet düşmanı yapacak neşriyat yapılır. Milletin mukaddesatı ile eğlenir. Milletin büyüklerine sövülür. Mazi inkar olunur. Roman, hikaye, şiir ve makale ile büyük bir taarruza girişilir." (Atsız, 1940: 130). Atsız'a göre milliyetçiler bu durumu iyi bilmeli ve okudukları yazarların kökenlerini iyi araştırmalıdır, şayet Türk değilse de kötü niyet aramalıdır.

Mahmut Esat Bozkurt'un 1943 yılında *Gök-Börü*'de yazmış olduğu bir makalede yaptığı Türklük tanımı, Bozkurt'un Türkçü-Turancı akım destekçiliğini gözler önüne sermektedir. "Kanı ve dili Türkçe olan, kendini Türklükte bulan, Türkün acılarını kendi acısı, saadetini kendi saadeti sayan, Türkle gülen, Türkle ağlayan ve kültürü Türk olan Türktür. Milliyetçilikle ırkçılık bu yönden birbirleriyle ayrı şeyler değildir" (Bozkurt, 1943: 12). Mahmut Esat Bozkurt'a göre milli işlerde Türk'ten başkasına asla güvenilmemelidir ve görevlendirmeler yapılırken ciddi bir şecere araştırması yapılması çok önemlidir (Bozkurt, 1943: 12).

Mahmut Esat Bozkurt, dönemin şartlarının da vermiş olduğu etkiyle ırkçı düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Ona göre ırklar asla eşit değildir, yüksekleri ve alçakları vardır. Bir milletin yüksek millet olup olmadığı ise verdiği eserlerle ve başarılarıyla anlaşılabilir. Böyle düşünüldüğünde; hiçbir milletin tarihi Türk tarihiyle yarışacağı için Türkler en yüksek ırktır. "Ben Türk olmasaydım, kendimi dünyanın en bahtsız adamı sayardım." (Bozkurt, 1943: 14).

Çok sık bahsedilmese de öjeni konusu Türkçü Turancı düşüncenin ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu kelime yerine genellikle *ırk hıfzısıhhası* terimi kullanılır ve temel vurgusu da genetik mirasın önemiyle ilgilidir. "İrk hıfzısıhhasında en mühim nokta

verasettir. Bu da meşhur mendel kanunlarına tabidir” (Akan, 1939a: 40). Akan’a göre milletin iyi mahsül verecek kısmı evlat sahibi olmaktan çekinmekte ve asıl çoğalma eğilimi, kabiliyeti az halk tabakalarında gözükmektedir. Bunu bir tehlike olarak yorumlayan Akan, bir doğum politikası geliştirilmesini önermektedir. Bu politikanın özü de “Kabiliyeti vasattan düşük olanların mahsülünü azaltmak, kabiliyeti vasatın üstünde olanların ise mahsülünü arttırmaktır” (Akan, 1939a: 41).

İki parça olarak yayınlanan bu makalede Akan’ın radikal düşüncelerini de anlamak mümkündür. Akan’a göre topluma zarar veren insanlar, irsi olarak rahatsızlığı bulunan insanların çocukları arasından çıkmaktadır ve toplumun sağlığı için irsi rahatsızlık taşıyanların belirlenmesi ve üremelerinin sınırlandırılması gerekmektedir. Akan’ın bir başka iddiası ise farklı ırklardan insanların beraberliğinden doğan çocukların tehlikeli olduğudur. Akan bunu kan karışması olarak tanımlar ve bunu milletler için büyük felaket olarak görür. “... caniler ve fahişeler her zaman anası babası başka ırktan olup melez doğanlardandır.” (Akan, 1940b: 81).

Milletin tanımlanması konusu Türkçü Turancı düşünce içinde sık sık tartışılmış ve küçük farklarla tekrar tekrar yorumlanmıştır. Rıza Nur’a göre millet Kemalist milliyetçiliğin aksine, kültürel bir unsur olarak yorumlanmamalı, ırk ve kan odaklı olmalıdır. Dil, düşünce, sanat gibi kültürel etmenler ancak millet tanımlamalarında ikincil öneme sahip olabilirler. Rıza Nur’a göre Türk milliyetçiliği mutlak suretle ‘Türkçülük’ olarak ifade edilmelidir. Milliyetçi olup da Türkçü olmayanlar –yani Kemalist milliyetçiler- Nur’a göre ırkça ve kanca Türk olmayanlardır (Nur, 1942).

Rıza Nur’un ekibindeki Sıtkı Tuncer’in bir makalesi, ırk ve milliyet arasındaki ayrıma değişik bir yorum getirmesi bakımından dikkat çekicidir. Tuncer’e göre ırk biyolojiyle, milliyet ise sosyolojiyle ilgili kavramlardır. Rıza Nur’un saf ırkların bulunmasının imkansızlığı hakkındaki düşüncelerini tekrarlayan Tuncer’e göre milliyetçilikten bahsederken ırk kelimesinin dikkatli kullanılması gerekmektedir.

Tuncer'in yorumunu farklı kılan ise ırkın birleştirici, milletin ise ayrıştırıcı bir anlam ifade ettiğini söylemesidir. "Her milli teşekkül bir başkasına mutlak muhalefetle doğar. Böylece milliyetçilik başlangıcından itibaren bir muhalefet unsuru olmuş olur." (Tuncer, 1942: 10). Tuncer'e göre ırkçılık ve milliyetçilik birbiri yerine kullanılmamalıdır. "Milliyetçiliğin ayırıcılığını, ırkçılığın birleştiriciliğine tadil ederek, ırkçı bir milliyetçilik güdülmelidir." (Tuncer, 1942: 11). Tuncer'in Türk milliyetçiliğine dair eleştirisi ise Türk milliyetçiliğinin barışçı ve ütopyik olmamasıdır.

Türkçü Turancı düşünce içinde sivil milliyetçilik eleştirisi ve ırk odaklı milliyet tanımlarını savunusu *Kopuz* dergisinde de gözlemlenmektedir: "Türkçülüğü ırk ve kan üzerine kurmayıp anane- gelenek veya daha başka şeylerin üzerine oturtan yazarların kulakları çınlasın. İnsanları birbirine bağlayan duygu ve heyecan birlikteliğidir, zeka değil. Zeka ayırır, birleştirmez. Duygu ve heyecan birliğini ise ancak kan bağları ve ırk birliği temsil eder" (Akansel, 1943: 7). Bu derginin yayınlarında da millet, ırk ve kan üzerinden tanımlanmış ve vatandaşlık esaslı bir tanımlamayı yeğleyen Kemalist milliyetçilik karşısında muhalif bir tutum sergilenmiştir.

Unaner'e göre "ırkçılık bir milletin öz malıdır ve hiçbir milletin ırkçılığı bir başkasından çalma ya da kopya değildir. ...Bu memleketin içinde devletin dış siyasetine aykırı Pantürkist bir cereyanın bulunmadığını bir deli bile anlar" (Unaner, 1943: 80). Tevetoğlu'nun ekibinden olan İhsan Unaner, bu cümlesi ile devletin dış politikasına muhalefet etmeyen ırkçı bir kol olduklarını da ilan etmektedir. Devletin dış politikasıyla çatışmama ya da yayılcı arzularını inkar etmenin iki sebebi vardır. Bunlardan ilki İnönü hükümetinin yakın bir gelecekte Türkçü-Turancı ideolojiyi saf dışı bırakacağını sezilmiş olması, diğer sebebi ise hem hükümet kanadından hem de sol cepheden gelen emperyalizm eleştirileridir. Unaner'e göre dünyada yaşayan diğer Türkler muhakkak ki diğer millet mensuplarından daha önemli ve daha yakındırlar. Bu sebeple Türkçülerin

kendi ırkından olanları sevmesi ve gözetmesi emperyalizm olarak tanımlanmamalıdır (Unaner, 1943: 80).

Şükrü Saraçoğlu'nun hükümet programını açıklamasının sonunda attığı “Biz Türküz, Türkçüyüz” sloganı Türkçü-Turancı camiada sevinçle ve umutla karşılanmıştır. Yusuf Ziya Ortaç'a göre ise bu sloganın anlamı, altı ilkeden biri olan milliyetçiliğin programdan icraate geçmesi demektir (Ortaç, 1942a: 1).

Orhon Seyfi Orhon'un kendi ekibini diğer Türkçü-Turancı gruplardan ayırdığını ilan ettiği tarihi nitelik taşıyan makalesi 6 Mart 1943 Tarihlidir: ‘Hayır İrkçi Değilim! Olmadım ve Olamam da!’. “Biz milleti dil, din, hars ve vicdan birliği manasında anlamaktayız.” Orhon'a göre kendilerini ırkçılardan ayıran da bu tanımdır çünkü diğerleri milleti ırk eksenli, kan ve secere odaklı olarak tanımlamaktadırlar” (Orhon, 1943a: 1). Orhon Seyfi Orhon'un yaptığı bu milliyetçilik tanımı, onun Kemalist milliyetçiliğe yaklaştığının ya da en azından kendi istikballerini iktidarın yanında olmakta gördüğünü ispatlar niteliktedir.

“Bizimle onlar arasında umum ve hususu mutlak vardır. Yani bizim tarifimize onların Türkü dahildir fakat onlar bizim Türk saydığımızı bu tariftan çıkarıyorlar. Niçin? Bunun bugün mevcut olan Türk milletine faydası ne? İlmî bir taassup için mi? Türk tarihinde milli mefahirimiz arasına girenleri Türklükten çıkarmakla ne kazanırız? Bu tarife göre mesela, Sokullu'ya, Barabaros'a, Mimar Sinan'a Türk değil demek icab etse memnun olacak mıyız?” (Orhon, 1943a: 1).

Orhon'a göre Türkçülerin, kendini Türk olarak gören ve Türklük için türlü fedakarlıklar yapmış olan insanları Türklükten çıkarmaya hakları yoktur. Ayrıca Orhon'a göre milliyetçilik yorumları farklı olduğu için hükümet aleyhtarı olmak da hatalı bir politikadır hatta devleti güçlendirmek için hükümete yardımcı olmak her Türkçünün vazifesidir (Orhon, 1943a:1).

Orhon, kendisini Atsız, Türkkan ve Tevetoğlu ekibinden ayırmak için ise şöyle demektedir; “Azalan ve azaltan değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüm” (Orhon, 1943a:10). Orhon’un bu cümlesi Atsız ve Türkkan ekibi başta olmak üzere Türkçü-Turancı çizgideki pek çok isme bir suçlama anlamı taşımaktadır. Orhon’a göre Türkçü-Turancı akımın benimsediği milliyetçilik anlayışı hem milliyetçileri bölmekte, hem de Türklüğün sınırlarını çok fazla daraltması sebebiyle milliyetçiliği güçsüzleştirmektedir. Orhon için ırkçılık iki anlamı olan bir kavramdır: Bilimsel ve siyasi. “Ben ırkçılığı ancak ilmi bir tetkik mevzuu olarak tanıyorum. Bu hudut içinde kaldıkça her ilim meselesi gibi ona saygı da gösteririm. Fakat siyasi bir şümul alınca ırkçılığa bütün kuvvetimle aleyhtarım. Çünkü milletimin bugün için ondan ancak zarar göreceğine inanıyorum!” (Orhon, 1943a: 10). ırkçılığın bilimsel bir konu olarak gündemde olmasında bir sakınca görmeyen Orhon’a göre siyasi ırkçılık ise bütün millete zarar vermesi muhtemel zararlı bir fikirdir.

Türkçü-Turancı düşünce içinde ırkçılığa dair bölünme kendisini *Çınaraltı* dergisinde göstermektedir. Orhan Sefyi Orhon’a göre Alman ya da İtalyan milliyetçiliklerinin kopyası olmakla itham edilen Türkçülük yabancı fikir akımlarına her zaman uzaktan bakmış ve kendi iç meselelerine karıştırmamıştır. Bu yüzden özgün bir milliyetçiliktir (Orhon, 1943b: 1).

“Türkçüler ne ırkçıdırlar, ne Yahudi düşmanı, ne de emperyalist. Milli hükümetin teşekkülünden sonra Türkiye’de bir ırk meselesi kalmamıştır. Türkçüler siyasi ırkçılığı son derece tehlikeli görürler. Ve onda milli birliği bozan bir nifak kokusu duyarlar. Bizimle aynı dilden, aynı harstan, aynı dinden olan ve kendini Türk duyan herkes tereddütsüz Türktür. Hiç kimse kan sayarak, secere yoklayarak, içimizden birini Türk değildir diyerek bizden ayıramaz.” (Orhon, 1943b:1).

Çınaraltı’nda yayınlanan Orhon’unun bu makalesi, Türkçü-Turancı akım içindeki Kemalist milliyetçiliğe eklenmeyi gözler önüne sermektedir. Orhon’un Türk

milliyetçiliğini tanımladığı bu yazıda Kemalist milliyetçilikle ayrı düşen tek şey tanımda yer vermiş olduğu din kavramıdır.

Orhan Seyfi Orhon ve *Çınaraltı* ekibi ırkçılığa karşı mesafeli duruşları ve gittikçe Kemalist milliyetçiliğe yaklaşan çizgileriyle Türkçü-Turancı düşünce içerisindeki ayrılıklardan birini yaratmışlardır. Bu ayrılığın ve Kemalist milliyetçiliğe yaklaşmanın bizce iki sebebi olabilir. Birincisi savaş sonrası konjonktüre dair öngörüleridir. Sovyetler Birliği'nin tahmin edilenin çok ötesindeki dayanma gücü, savaşı Almanların kaybedeceğine dair bir kanı oluşturmuş ve bu senaryoda Turan hayalleri suya düşeceği gibi ırkçı yorumların da yaşama şansı olmayacağı düşünülmüştür. İkinci olarak, Kemalist milliyetçiliğe yaklaşmak devlet idaresi içinde Türkçü-Turancı kişilerin daha fazla yer almasına sebep olabilir ve Türkçülere iktidarın avantajlarını kullanmalarını sağlayabilirdi. Her iki ihtimalde de *Çınaraltı* ekibi tahminlerinde haklı çıkmışlardır. İlerleyen yıllarda ırkçı kanat küçülerek siyaseten yok olma noktasına giderken, Kemalist milliyetçilik ve sonrasında Türk-İslam Sentezi adını olacak milliyetçi yorum yollarına güçlenerek devam edeceklerdir.

2.4. Militarizm

1940 yılının Ekim ayına gelindiğinde Türkçü-Turancılar için Türkiye'nin savaşa gireceği beklentisi, gerçekleşmesi yakın bir umut niteliği almıştır. Öyle ki *Bozkurt*'un yedinci sayısında Reha Oğuz Türkkan savaşa girileceğinden emindir. Türkkan'ın, savaş şartlarında bütün vatandaşlara önerdiği şey iç siyasetin ikinci plana atılması ve savaşa odaklanılması gerektiğidir. Ayrıca herkes hükümete savaş konusunda destek vermeli ve hükümet etrafında çatlaksız bir kütle olarak toplanılmalıdır. Türkkan'a göre bunu yaparken ırken Türk olmayanlara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü ırken Türk olmayanlar savaş durumunda özellikle tehlikelidirler ve mutlak suretle düşman tarafından kullanılacaklardır (Türkkan, 1940c: 153).

1941 yılına gelindiğinde ise savaş arzusu şiddetini arttırmış ve savaşa henüz girilmemiş olduğundan Türkçü-Turancı çevrelerde sabırsızlıklar dillendirilmeye başlamıştır. *Bozkurt*'un onbirinci sayısında, dergi imzasız olarak tüm Türkçüler adına İnönü'ye seslenmektedir:

“Savaş milletlerin kurtuluş günleri için atılma anının geldiğini müjdeleyen bir borudur. Büyük ülkü günü, büyük ve eşsiz fırsat günü, kanlarımızı dökceğimiz mukaddes gün!

Ey tarihin bu büyük gün için seçtiği İnönü! Türklüğün mukaddes istiklali için kanımızı dökmeye hazırız!

Bütün Türklük senin bir işaretini bekliyor!”

Orhun'un altıncı sayısında Atsız'ın militarizm içerikli bir yazısının başlığı ‘Türk Ordusunun İftihar Tablosu’dur. Atsız bu makalesinde Türk tarihindeki savaşları sayısal olarak değerlendirmektedir. Türkler 550 yıllık bir dönemin 275 yılını savaşlarla geçirmişler yani neredeyse son beş yüz yıllarının yarısında savaşmışlardır. Bu kadar savaştan sonra hala zinde bir millet olarak kalabilmek büyük bir mucizedir. Türklerin Anadolu'ya geldiği dönemde Oğuz Türklerinin nüfusunun bir buçuk milyon olduğunu ve bunların yarısının da Anadolu'ya yerleştiği hesaba katılırsa o günkü 10 milyon Türk nüfus da bir mucize olarak kabul edilmelidir. Atsız'a göre Türkler sadece Rusları ve İranlıları tarihsel düşman olarak görmektedirler. Türkler İran ile olan on üç savaşın on birini kazanmışlardır yenildikleri savaşlarda da İran ordusunu da Türk komutanlar yönetmişlerdir. Ruslarla yapılan savaşların toplamı da on üçtür ve altısını Ruslar altısını Türkler kazanmış bir savaş da berabere bitmiştir. Bunların haricinde Türkler Almanlarla, Fransızlarla ve İtalyanlarla da çok kez ve savaşmış ve pek çoğunu yenmiştir. İtalyan lider Musolini hala Antalya ve İzmir'i istemektedir ama Türkiye'ye saldırması durumunda da yenilmesi kaçınılmazdır. Atsız'a göre Türkler kendi vatanlarına saldırılması konusunda

düşmanlarını yenebilecek güçtedir ve Türkleri tek başına yenebilecek hiçbir ordu yoktur (Atsız, 1934f: 119-122).

Atsız *Orhun*'un on ikinci sayısında 'Savaş Aleyhtarlığı' isimli bir makalesinde hangi durumlarda savaşın iyi bir şey sayılabileceğini sıralamaktadır: "Yabancıların elinde esir olan ırkdaşları kurtarmak için olan savaşlar, milleti daha zengin hale getirecek olan savaşlar, bir ülküyü ya da dini yaymak için yapılan savaşlar ve en önemlisi de zaferle sonuçlanabilecek savaşlar." (Atsız, 1943: 1). Atsız'a göre bütün büyük medeniyetler savaşlar sonrasında kurulmuştur. Türklerin etrafı saldırgan ve iştahlı düşmanlarla doludur ve Türklüğün devamı için hem ruhen hem de bedenen savaşa sürekli hazır bulunmak gerekmektedir. Ayrıca Atsız için sadece saldırı altında kalındığı zaman savaşılması politikası da doğru değildir çünkü bu düşünce insanların savaşçılığını köreltmekte, Türkün savaşçı ruhunu öldürmektedir. Atsız aynı yazısında Şükrü Kaya'nın Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir yazısını da eleştirmektedir. Şükrü Kaya 23 Ekim 1943 tarihli yazısında, savaşların zaferle sonuçlandığında dahi büyük kayıplara sebep olduğunu söylemiştir. Atsız'a göre savaşmak zorunda olan bir millete -iyi bir şey olmasa bile- savaş aleyhtarlığı yapmak çok yanlıştır. Ayrıca Türk tarihi savaşlardan zaferler ve zenginlikler kazanmakla doludur. Eğer savaş kötü bir şey ise Fatih'e lanetler savurmak gerekir çünkü Bizans'a saldıran odur. Eğer Şükrü Kaya doğru söylüyorsa bugün Anadolu da Türklerin elinde olmayacaktır çünkü düşman kanı akıtılarak kazanılmıştır. Türk tarihi söz konusu olduğunda Atsız'a göre elimizde savaşlardan ve kahramanlardan başka bir şey yoktur. Bu yüzden Türkler savaşı kutlu görmeye mecburlardır, aksi takdirde kendilerini inkar etmiş olacaklardır. Savaş karşıtlığı Atsız için zevke ve rahata düşkün olmaktan kaynaklanmaktadır ve savaşın dünyadan kalkması durumunda insanlar sadece bedensel ihtiyaçları peşinden koşan hayvanlara dönüşeceklerdir (Atsız, 1943: 1).

Savaş taraftarlığı ve barışçılık karşıtlığı Türkçü Turancı düşüncenin ayırt edici özelliklerindedir. Türkçü-Turancı çizgideki yayınlarda barışçı politikalar sık sık

pasifizm olarak tanımlanmıştır. Bu durum aynı zamanda ‘yurtta sulh cihanda sulh’ prensibine açıktan bir muhalefettir. Reha Oğuz Türkkan’a göre ondokuzuncu yüzyılın getirdiği iki büyük kötü fikir sosyalizm ve pasifizm olarak adlandırdığı barışçılıktır. Türkkan’a göre pasifizm anti militarizm ve savaş aleyhtarlığı şeklinde kendini göstermektedir. Savaş hakkında sosyal darvinist bir tavır takınan Türkkan savaşın hayatta kalmak için bir zorunluk olduğunu savunur. Gençlerin savaşçı bir ruhla eğitilmesi gerektiği ve savaşın yararlarının topluma anlatılması gerektiği de savaş taraftarlığı konusunda üzerinde durulması gereken diğer konulardır (Türkkan, 1940d: 135).

Türkkan’a göre savaşın ya da savaş ihtimalinin olmadığı durumlarda devlet otoritesi zayıflayacak ve özgürlük yerini anarşiye bırakacaktır. Savaş olasılığının olmadığı durumlarda Türkkan’a göre ayrılıkçı hareketlerin gözükmeye ihtimali de artacak ve merkezden kopma eğilimleri ortaya çıkacaktır. İkinci Dünya Savaşı’nın şiddetlendiği bir zamanda yazılan bu savaş taraftarı makaleler Türkçülerin savaşa girme arzuları ve hayal ettikleri kazanımlarla doğrudan ilgilidir. Türkçü Turancılar Türkiye’nin Almanya yanında savaşa girmesi durumunda Turan idealine yaklaşılabileceğine inanmakta ve buna göre de bir propaganda yürütmektedirler. Türkkan’ın makalesinin sonunda okuyucuya seslenişi de bu propagandanın bir göstergesidir.

“Münevver kandaşlar! Bırakalım bu zararlı yolu, savaşın milletlere bahşettiği faydaları izah edelim. Dövüşme felsefesini, yiğitliği, kahramanlığı, atılganlığı ve yırtıcılığı telkin edelim. Milliyet, vatan ve soy duygusunu kuvvetlendirelim. Fertçilik ile mücadele edelim. Silah sevgisi verelim. En büyük şaheserin kan ve süngüyle yaratılacağını anlatalım. Kısaca erkek ve Türk olmasını öğretelim. Türkçülük başka şey istemiyor.” (Türkkan, 1940d: 137).

Unaner’e göre Türkçülerin savaş taraftarı olmakla suçlanmasının sebebi ise komünist propagandanın bu yolla Türkleri miskin ve savaşamaz duruma getirmek istemesidir. Bu silah kullanılarak ileride girişilecek olası bir savaşta, savaşmak isteyen

kimsenin olmaması amaçlanmaktadır. Savaş korkusu yaratmaya çalışan komünist propaganda Unaner'e göre bu sebeple de en büyük tehlikedir (Unaner, 1943: 80).

Savaş taraftarlığı konusunda diğer ırkçı gruplara göre daha ılımlı olduğu söylenebilecekse de *Çınaraltı* ekibi de aşırı barışçı politikalarından rahatsızdır. "Sulhu, kaybedilmesinden bu kadar korkulan, bütün saadetimizin, bütün huzurumuzun ve bütün ümidimizin tek sevgilisi haline getirmek, bu cehennem günlerinin istediği milli terbiyeye asla uymaz." (Ortaç, 1942b: 1). Irkçılık ve din donusundaki ayrışmalara rağmen *Çınaraltı* ekibinde Turan vazgeçilmiş bir hedef olmamıştır. Bu hedefe de ancak İkinci Dünya Savaşı'na girilmesiyle ulaşılacağı için *Çınaraltı* savaş yanlısı tutumunu devam ettirmiştir.

Nuri Akgün'e göre savaş, kutsal bir milli davadır. Bir insanın milli bir karakter taşıyıp taşımadığı ise savaşa karşı yaklaşımıyla anlaşılabilir bir şeydir. Savaş aleyhtarı biri Akgün'e göre milliyetçi olamaz. "Hakiki milliyetçi savaşın ne dereceye kadar insani olduğunu düşünmeye bile tenezzül etmez çünkü her milliyetçi bilir ki savaş ve milliyetçilik bölünmez bir bütündür ve aynı zamanda savaş, milli davanın da özünü oluşturmaktadır." (Akgün, 1942: 5).

Türkçü-Turancı düşüncenin en ayırt edici özelliklerinden biri olan savaş taraftarlığı 1943 yılında Mahmut Esat Bozkurt'un da gündemine girmiştir. Bozkurt, *Gök-Börü*'deki bir makalesinde "Savaş insanlık için bir zarurettir" diyerek savaşı kutsamıştır (Bozkurt, 1943: 14).

2.5. Türk Kadını

Kadın konusu üzerine tartışmalar çok yoğunlukta olmamakla birlikte üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkçü-Turancı yayınlarda kadın bir taraftan yüceltilirken diğer taraftan cinsiyetçi bir tavırla erkeğin aşağısında konumlandırılmıştır.

Kadına dair görüşlerde bir karmaşa gözlenmekteyse de genel olarak söylemek gerekirse kadınlardan beklenen en büyük şey milliyetçi ve savaşkan Türk gençleri yetiştirmeleridir.

Yolalan'ın bir makalesi Türkçü-Turancı çizginin kadınla ilgili karmaşa dolu fikirlerini anlamak açısından dikkat çekicidir.

“İstiklal Savaşında mehmetçik ile omuz omuza düşmanla çarpışan Türk kadını bir erkek gibi dünya önünde imtihan geçirmiş ve sonunda her millet kadınının erişemeyeceği mevkiye yükselmiştir. Fakat bu erkeklik, bu kahramanlık hudutlardan salonlara intikal edince pörsüdü, gevşedi ve zayıfladı” (Yolalan, 1940: 77).

Yolalan'a göre Türk kadını bekleyen büyük tehlike doğanın kendisine verdiği kutsal görevleri unutmasıdır. Yolalan'ın kadınlık hakkındaki fikirlerinden Türkçü Turancı düşüncenin ideal kadını anlamak da mümkündür: erkekleşen kadınlar.

“Biz öyle kadınlar istiyoruz ki, erkekliğini salonlarda aşık kovalarken değil, savaş yollarında millet ve memleket davasında, Türk siperlerine omzunda mermi taşıırken gösterebilirsin. Biz öyle erkek analar istiyoruz ki, yavrusunu uyuturken garbın ıstakoz kokan havasını değil, Türk süngüsünün ucunda bestelenmiş ninnileri terennüm etsin...” (Yolalan, 1940: 77).

Türkçü-Turancı akımın idealleştirdiği kadın tipinde, kadından beklenen cinsiyetsiz olması değil, doğrudan erkek olmasıdır. Kadın için asil duygu aşk değil vatan sevgisi ve milliyetçilikle harmanlanmış bir anneliktir. *Orhun*'un birinci sayısında Atsız'ın eşi Bedriye Atsız'ın 'Tolunay' mahlasıyla kaleme aldığı 'Türk Kadınının Hak ve Vazifeleri' makalesi dikkat çekmektedir. Bedriye Atsız öncelikle Cumhuriyet'in Türk kadınına erkeklerle eşit hakkı verdiğini ama milletvekilliğinden ve üst derece devlet memurluklarından kadınların mahrum bırakıldığını belirterek bir eleştiride bulunmakta, bunun sebebini de kadınların askerlik yapmamasına bağlamaktadır. Bedriye Atsız'ın kadın konusundaki düşünceleri yazının devamında daha da şaşırtıcı bir hal almaktadır.

Bedriye Atsız'a göre askerlik görevi yapmayanların normal vatandaşlık haklarından yararlanamaması doğaldır ancak Türk kadını için askerlik yük de değildir görev de değildir. Eğer kadınlara da askeri okullarda eğitim verilirse Türk kadınındaki kahraman ruh dirilecektir. Türk kadınları arasında askerliği sevenler ve savaşı kutlu bir iş olarak bilenler çoktur. Türk tarihi ve özellikle de Kurtuluş savaşı da kadın asker kahramanlarla doludur. Eski bir kadın Türk hükümdarı olan Tomris'ten ve Çağatay prensesi 'Ay Yaruk'tan örnekler veren Bedriye Atsız, eski zamanlarda olduğu gibi o günün Türkiye'sinde de kadınların askeri terbiyeden geçirilerek kahramanlaştırılabileceğini söylemektedir. Bedriye Atsız'a göre orduda bütün geri hizmetlerin kadınlar tarafından yapılması için kanun çıkartılmalıdır, kanunun çıkması durumunda da en çok yüz sene içerisinde kadınlar savaşta çok büyük başarılar göstereceklerdir (Atsız Bedriye, 1933: 23).

Orhun'un on üçüncü sayısında Nihal Atsız'ın 'Türk Kızları Nasıl Yetiştirilmeli' başlıklı yazısı da Türkçü Turancı akımın kadın konusuna nasıl yaklaştığına dair önemli bir kaynaktır. Atsız'a göre kadınlar; Yunanlılar, Araplar, İranlılar ve Hindular tarafından değersiz görülürken Türkler için çok eski zamanlardan beri saygıdeğerdir ancak hiçbir zaman da erkeklerle eşit olmamıştır. Bu eşitsizlik ise insanın doğasının bir gereğidir. O gün için dünyanın her yerinde kadınlara ya hiçbir hak verilmemekte ya da feminizm kisvesi altında kadınlar ayrıcalıklı bir sınıf olarak görülmektedir. Atsız'a göre bunların ikisi de yanlıştır; birincisi kadını esarete mahkum ederken, diğeri kadını süs ve lüks düşkünü insanlar haline getirmektedir. Atsız'a göre Türk milletinin lüks ve süs düşkünü kadınlara değil, hayırlı evlat yetiştirmekten onur duyacak kadınlara ihtiyacı vardır. Kadınlara bu davranışlar, okullarda örnek öğretmenler tarafından kazandırılabilir ancak sadece okullar yeterli değildir; sinemalar, sokaklar ve plajlar kadınlar için türlü kötülüklerle doludur. Bu kötülüklerin önüne geçebilmek için de sinemalar kapatılmalı, roman ve filmler sansürden geçirilmeli, plajlar erkek ve kadın olarak ayrılmalıdır.

Yapılması gereken bu işlerin hiçbiri demokrasinin ya da özgürlüklerin önünde bir engel değildir (Atsız, 1943: 15).

Reha Oğuz Türkkan'ın *Bozkurt Dergisi*'nin ilk sayısı için yazdığı giriş makalesi 'Türk Anaları! Sizden Bekliyoruz!' ismini taşır. Makalenin ana fikri ise milli bilinç ve milli kindir. Türkkan Rus, Alman, Bulgar ve hatta Kızılderililerde bile bebeklikten başlayan bir milli bilinç eğitimi olduğunu ve Türklerin bu konuda çok eksik kaldığını söyler. Rus, Alman, Japon gibi milletler Türkkan'a göre çocuklara söylenen ninnilerde bile bir milliyetçilik aşılması yaparken Türk anneleri çocuklarına 'uyusun da büyüsün, paşa olsun' gibilerinden şeyler söylemekte; çocuklar büyüyünce de verilen nasihatlerde en ufak bir milliyetçilik fikrine rastlanılmamaktadır. Türkkan'a göre bu gidişin sonu milletsizleşmektir.

"Milletsizlik ölüm tohumudur! Bugün biliyoruz ki ölen milletler milliyetsizliklerinden, göklere fırlayanlar vatanseverliklerinden kaynak alıyorlar. Ne duruyoruz? Ne düşünüyoruz? Çocuklarımıza hala milliyet aşılammakta neden inat ediyoruz? Namus ve şeref telkinlerinden sonra bu sukut neden?" (Türkkan, 1939: 5).

Türkkan için Türk çocuklarına verilen 'namuslu ol', 'şerefli ol' öğütleri yetersiz ve hatta gereksizdir. Verilmesi gereken mesaj "ırkını sev, ırkın için yaşa, ırkın için öl" mesajıdır. "Türk yavruları daha beşikteyken, daha konuşamazken, hiçbir şey bilmezken, kurtlar ırkından olduğunu, diğer ırklardan başka bir kartal, bir Türk olduğunu bilsin, o zaman yükselişimiz, bir Tanrıya varış olacaktır!" (Türkkan, 1939: 6).

3. TÜRKÇÜ-TURANCI AKIMIN SİYASAL TASFİYESİ

1944 Nisan ayına geldiği zaman Türkçüler ile solcular arasındaki kavga Türkiye'nin temel gündemlerinden biri haline gelmiştir. Nihal Atsız iki parça halinde yazdığı bir mektupla başbakan Şükrü Saraçoğlu'na Türkçü söylemlerini hatırlatmış ve buna rağmen neden solculara karşı bir harekete girişmediğini sormuştur. Bu mektupların

ilkinde düşman olarak nitelenen komünist solcuların genel portresi çizilirken, ikinci mektupta hedefte olan Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav gibi kişilerin isimleri açık açık zikredilmiştir. Atsız'ın bu mektupları büyük bir yankı uyandırmış ve önce Atsız-Sabahattin Ali davası, sonrasında da Irkçılık- Turancılık davasının yolu açılmıştır. Sabahattin Ali'nin Atsız'a açtığı hakaret davasının ilk duruşması Türkçü-Turancı gençlerin kalabalık bir şekilde katılımıyla başlamış, ikinci duruşma ise daha kalabalık bir yığın eşliğinde, yakılan Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali Kitaplarıyla ve Hasan Ali Yücel aleyhine, İnönü lehine atılan sloganlarla geçmiş, büyük bir gösteriye dönüşmüştür (Ertekin, 2017: 369-370).

Nihal Atsız'ın Şükrü Saraçoğlu'na ithafen yazdığı mektuplar sonrasında Sabahattin Ali'nin açtığı dava 26 Nisan 1944 günü başlamıştır. Dava esnasında Atsız'ın avukatı Hamit Şevket'in sözleri, Türkçülerin olayı taşımak istediği boyutu da göstermektedir. “Bu dava iki şahsın değil, iki inancın çarpışmasıdır. Bu dava milliyetçilikle komünizmanın çarpışması davasıdır. Bu davanın kökleri vicdanlar ve kafalardadır. ...Davacıya sorulsun, hıyanetini ispat edelim mi? Buna razı mı?” (Darencioğlu, 1968: 117).

Atsız'ın avukatının söyleminden de anlaşıldığı üzere Türkçüler için artık tek çıkar yol politik protesto eylemleriyle destekçilerini harekete geçirmek, bir halk hareketi yaratmak ve hükümet karşısında bir baskı unsuru olarak, genel siyasete yön vermektir. Almanya'nın Ruslar karşısında yenilmesi ve bu durumun İnönü'nün iç politika hamlelerini etkileyip, Türkçülere karşı daha mesafeli duruşu, gerçekleşmesi arzulanan protesto eylemlerin sebebi olarak görülebilir.

3 Mayıs 1944 günü geldiğinde Ankara adliyesinin koridorları ve bahçesi Türkçü gençlerle dolmuş, amaçlanan politik eylem havası yakalanmıştır. ‘Kahrolsun Komünistler’ sloganları atan kalabalık grup, Ulus Meydanı'na doğru yürümüş, orada polis müdahalesiyle karşılaşmış ve meydanı terkedip tekrar adliyeye doğru yürümek

zorunda kalmışlardır. 9 Mayıs günü yapılan karar duruşmasında ise Atsız dört ay hapis cezası almış ve cezası ertelenmiştir (Darencioğlu, 1968: 120).

18 Mayıs 1944 günü yayımlanmış olan bildiri ve ertesi gün 19 Mayıs 1944’de bayram sebebiyle yaptığı konuşması ile İnönü, Türkçülerin devlet nezdindeki mahkumiyetini ilan etmiştir. 18 Mayıs’ta yayınlanan tebliğde Atsız, Türkkan, Togan ve Hasan Ferit Cansever; ırkçı ve turancı bir örgüt kurmakla suçlanmışlar ve bu suçlamalar evlerinde yapılan aramalarda bulunan belgelere dayandırılmıştır.

“...Teşkilat-i Esasiye kanunumuzun tesbit ettiği esaslara aykırı olarak ırkçılık ve turancılık gayeleri güden ve son zamanlarda faaliyetlerini arttırdıkları, bu yolda tertibat aldıkları ve anlaşmalar imzaladıkları görünen bu kimselerin...vatandaşlarımızın hakiki milliyetçilik hislerine aykırı umdeleri ve bu umdelere varmak için gizli cemiyetler, faaliyet programları, teşkilat ve propaganda organları, hatta muhaberelelerini gizli tutmaya tutmaya mahsus şifreleri ve parolaları vardır. ...Bu mahiyetteki faaliyet, Teşkilatı-ı Esasiye kanunumuza aykırı ve Türk Ceza kanunumuza göre suç vasıflarını haiz olduğundan, kanuni takibat yapılmak üzere işe el konulmuştur.” (Darencioğlu, 1968: 122).

İnönü’nün tebliğinden anladığımız şey 1944 Mayıs’ı itibariyle Türkçü-Turancı akımın devlet nezdinde gizli ve zararlı bir örgüt olarak tanımlandığı ve tasviye kararının verildiğidir.

İsmet İnönü, bu bildirin yayımlanmasından bir gün sonra 19 Mayıs 1944’te çok sert bir konuşma yapmış; Türkçü-Turancı hareket hakkındaki kesin kararın verildiğini duyurmuştur. İnönü’ye göre Turancılar Türkiye’nin komşularıyla düşman olmasına sebep olacak bir hareket içindedirler. “Bu kadar şüursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. ...Şu halde yaldızlı fikirler perdesi altında doğrudan doğruya Cumhuriyet’in, Büyük Millet Meclisinin mevcudiyeti aleyhine teşebbüsler

karşısındayız.”. İnönü’ye göre Türkiye’nin o günkü şartları altında ırkçı ve Turancı olmanın millete hiç bir faydası olmayacaktır, bu tarz bir hareketten de ancak yabancılar faydalanacaktır. “Fesatçılar yabancılarla bilerek mi hizmet ediyorlar?” (Darencioğlu, 1968: 122).

18 Mayıs’ta yayınlanan resmi bildirden ve 19 Mayıs’ta İnönü’nün konuşmasından anlaşılan; Türkçü-Turancı grubun anayasal düzeni yıkmaya teşebbüs ettikleri, örgütlü oldukları ve milletin zararına faaliyetler yürüttükleridir. 1944 Mayıs ve Haziran aylarında Türkiye’nin genel gündem maddesi Türkçü-Turancı grup ve bunların faaliyetleri haline gelmiş ve İnönü’nün konuşmasını izleyen günlerde hükümet içinde ve hükümete yakın yayın organlarında Türkçülere karşı demeçler yer almıştır. 29 Mayıs 1944’te Şükrü Saraçoğlu TBMM’de yaptığı konuşmada Türkçüleri rejimi yıkmaya çalışmakla suçlamıştır:

“Yurdumuzu hür insanların hür vatanı olarak yaşatmakta devam edeceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit memleketi 31 Mart’a götürecek hürriyet olmayacaktır. Nitekim son günlerde hürriyeti suistimal eden ve rejimi yıkmak isteyen fesatçılar derhal yakalanmış ve adaletin pençesine teslim edilmiştir.” (İrkçılık-Turancılık, 1944: 10).

Milli Eğitim Bakanlığı teşkilatına gönderdiği bir bildiride Hasan Ali Yücel ise Türkçü-Turancı akımın ırkçılığının milli birlik ve beraberliği bozacak bir mahiyette olduğunu söylemiş ve İnönü’nün bu konudaki tutumunun herkes için çok anlamlı olması gerektiğini vurgulamıştır. “Başbuğumuzun ırkçılık-Turancılık meselesine bu derece önem verışı, meselenin milli hayatımız bakımından ehemmiyetini her Türk’e anlatmalıdır.” (İrkçılık-Turancılık, 1944: 22).

CHP’nin o dönemki genel sekreteri Mahmut Şevket Esendal ise; Atsız-Sabahattin Ali davası esnasında çıkan olaylardan Türkçü-Turancı grubu sorumlu tutmuş ve gençleri sokak politikacılığına sevk ettiğini söylemiştir. Bu durum Esendal’a göre millete ihanet

anlamına gelmektedir. “...ırkçılık gibi müphem ve dağıtıcı, Turancılık gibi karanlık ve çıkmaz yollarda sürüklemek isteyiş ve çocuklarımızı sokak politikasına sürükleyiş yalnız akılsızlık ve zavallılık ile izah edilemez, bunu milletimize karşı hiyanet olarak telakki etmeye mecburuz.” (Irkçılık-Turancılık, 1944: 19).

İnönü'nün 18 ve 19 Mayıs 1944'teki bildiri ve konuşmaları Türkçü Turancı akımın tasfiyesi için bir dönüm noktasıdır. Bu tasfiye kararının erken belirtileri ise Falih Rıfkı Atay'ın Ulus Gazetesi'ndeki yazılarından anlaşılabilir. 9 Mayıs 1944'de yazdığı bir yazıda Atay, “Türkiye’yi dağıtıp tahrip etmek için gökten bir bela ısmarlansa ırkçılıktan beteri gelemez” demektedir.

1944 yılında devlet aygıtının vermiş olduğu siyasi kararlar neticesinde Türkçü-Turancı akım gücünü hızla kaybetmeye başlamış ve bir daha eski günlerine dönememiştir. Türkçü-Turancı akımın bu kadar çabuk ve kolayca yenilmesi ise çalışmamızın temel savlarından birini ispatlamaktadır. Türkçü-Turancı milliyetçiliğin güçlenmesine siyasi iktidar tarafından kontrollü bir şekilde izin verilmiştir. Bu izin vermenin sebebi, olası bir Alman zaferi sonrasında Türkçü-Turancı kadroların devletin gelecekteki çıkarlarına ve gelecekteki siyasi atmosfere uygun olacağı düşünülmesidir. Savaş sonrasında faşizmin ve faşizme bağlı ırkçı öğretilerin yenilgisi ise Türkçü-Turancı akımı gereksiz kılmış ve buna bağlı olarak tasfiye süreci başlamıştır. Bu tasfiye Türkçü-Turancı akımın tarihe karışmasına sebep olmamışsa da onun form değiştirmesine ve dünyanın koşullarına kendisini uyarlamasına sebep olmuştur. Tek Parti Dönemi sonrası Türkiye’de de rejimin milliyetçilik anlayışına başka milliyetçi karşı çıkışlar devam etmiştir ancak argümanlar Türkçü-Turancı akımın argümanlarından farklılaşmıştır. Bu tarihlerden sonraki dönemlerde Türkçü-Turancı akıma özgü olan ırkçılık ve irredentizm gibi yaklaşımların ağırlığı azalmış, bunun yerine milliyetçi söylemin içine dini vurgular girmeye başlamıştır.

1944 yılı sonrasında Türkçü-Turancı akım temsilcilerinin hikayeleri de tarihsel sınırlarımızın dışında kalmasına rağmen anılmaya değerdir. Nihal Atsız bu tarihten sonra bir süre işsiz kalmış, geçim sıkıntısı içinde yaşamak zorunda kalmış ve sonrasında Süleymaniye Kütüphanesi'ne atanmıştır. Sonraki yıllarda bir süre Haydar Paşa Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapsa da söylemleri tepki çektiği için kütüphanedeki görevine geri dönmüş ve emekliliğine kadar burada çalışmıştır. Reha Oğuz Türkkan ise önce Columbia, sonrasında ise İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Orhan Seyfi Orhon 1946 seçimlerinde CHP'den, 1965'te ise Adalet Partisi'nden milletvekili olmuştur. Fethi Tevetoğlu 1961-1974 yılları arasında Demokrat Parti üyesi olarak Cumhuriyet Senatosu'nda yer almıştır. Yusuf Ziya Ortaç 1946-1954 arası iki dönem CHP milletvekilliği yapmıştır. Türkçü-Turancı akımın liderliği için çekişen Atsız ve Türkkan, Türkiye'nin gelecekteki yıllarında siyasi bir rol üstlenememişler ve biri zorluklar içinde yaşamına devam etmek zorunda kalmışken diğeri ise uzun yıllar yurtdışında yaşamak zorunda kalmıştır. Siyasi atmosferi analiz etme konusunda başarılı olduklarını daha önce de tespit ettiğimiz *Çınaraltı* ekibi liderleri ise Türk siyasetinde kendilerine yer bulabilmiş ve diğeri lider kişiliklere nazaran rahat bir hayat yaşamışlardır.

SONUÇ

Etnik ve sivil milliyetçilik bağlamında Türkiye'nin Tek Parti Dönemi boyunca izlediği milliyetçilik yaklaşımının, iki tür milliyetçilik arasındaki farkların bulanık olması ve Kemalist milliyetçiliğin tam olarak ikisine de uymadığı gerekçesiyle, üçüncü bir kategori oluşturmak gerektiği akademik yazınımızda daha önce sürülmüş bir öneridir. Bu önerilerden ilk akla gelen ise Ayhan Akman'ın *modernist milliyetçilik* yaklaşımıdır. Modernist milliyetçiliğin çıkış noktası milleti oluşturan bireylerin benzer olmaları düşüncesidir ancak etnik milliyetçilikte olduğu gibi bu benzerliğin etnik ya da ırksal olduğunu iddia etmemektedir. Ayhan Akman'ın modernist milliyetçilik adını verdiği bu milliyetçilik türünün temel özelliği ise “topyekün Batılılaşma çabasıdır”. Akman'a göre bu türün sivil milliyetçilikten ayrıldığı temel nokta ise onun siyasi katılım konusundaki şüpheli yaklaşımıdır. Bu tip milliyetçilikte temel motivasyon kaynağı Batılılaşma olduğu için etnik ve dini toplulukların görünür olma çabası hoş görülmemektedir çünkü Batılılaşma amacı demokratikleşme amacından daha önemli olarak kabul edilmektedir (Akman, 2017:81-82). Sivil-etnik dikotomik ilişkisi içinde Akman'ın önerdiği şey; milliyetçiliğin etnik ya da sivil şeklinde net olarak belirlenemediği, etnik-sivil milliyetçilik geriliminin bulanık bir görünüm sergilediği Türkiye gibi ülkeler için üçüncü bir kategori başlığı açmaktır. Ne var ki dünyanın her yerinde milliyetçilik görünümü bulanıktır, bütünüyle sivil ve bütünüyle etnik bir milliyetçilikten bahsetmek de olanaksızdır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın amacı da Kemalist milliyetçiliği pür bir şekilde ‘sivil’ olarak nitelemek değildir.

“Dilde, kültürde ve idealde birlik” parolasına sahip bir rejimin sivil bir milliyetçilik örneği olarak kabul edilemeyeceği konusu hem sivil olarak ifade edilen diğer ülke milliyetçiliklerine hem de bu milliyetçiliğe muhalefet halindeki Türkçü-Turancı milliyetçiliğe bakılarak anlaşılabilir. Türkiye’de az çok politikayla ilgilenen her kesimden

insan için, etnik milliyetçilik 'ırkçı' bir milliyetçiliği çağırır. Anadilde eğitim konusu ise hem akademide hem akademi dışı platformlarda pek çok kez sivil milliyetçiliğin bir gereği olarak yorumlanmıştır. Gene akademik yazında sıkça tekrarlanan bir başka amentü ise "Fransız tipi vatandaşlık esasına dayanan sivil millet" tanımıdır. Buradaki temel vurgu Fransız kelimesi üzerinedir yani genel kabule göre Fransız tipi milliyetçilik bir sivil milliyetçilik örneğidir. Türkiye'deki sivil milliyetçilik tartışmalarında ise sürekli olarak gündeme gelen şey anadilde eğitim konusudur. Şu durumda Fransa'da anadilde eğitim konusuna kısaca bir göz atmakta yarar vardır.

Fransa 1958 Anayasası gereği, aynı dili ve aynı kültürü paylaşan tüm vatandaşları için eşitlik idealleriyle, asimilasyoncu bir bütünleşme modeli geliştirmiştir. Eğitim sisteminin temel dayanağı, tüm çocuklara eşit muamele edilmesi gerektiğidir ve bu nedenle sosyal, dini, etnik veya politik arka plana göre hiçbir ayırım yapılmamalıdır. Tek bir standart dilin kullanılması, ülkenin birliğini sembolize etmekte ve milletin bölünmez olmasını sağlamaktadır. Fransa'da azınlıklara ve azınlıkların dillerine karşı atıfta bulunmaya karşı olan isteksizlik ise bir devlet politikası durumundadır (Helot & Young, 2002: 97). Fransız Anayasası'nın birinci maddesinde yazdığına göre Fransa, soy, ırk veya inanç ayrımı olmaksızın bütün vatandaşların yasalar karşısında eşitliğini sağlayan bölünmez bir Cumhuriyettir.

Ayrıca, Fransa'nın denizaşırı bölgeleri statüsü verilen Fransız Guyanası, Yeni Kaledonya ve Fransız Polinezyası gibi ülkelerde sömürge sonrası dönemde, sadece sosyal ve ekonomik alanlarda değil, dil politikası ve eğitim alanları konusunda da problemler görünümündedir. Fransa'nın denizaşırı çok dilli ve çok etnisiteli bölgelerindeki okul öğretmenleri ve öğrencileri, öğrenme süreçlerinde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Fransa; anayasasına göre en büyük ve eski ana devletlerden biri olarak, Fransa'nın tek resmi dili olan Fransızca'yı desteklemektedir. Fransa, bölgesel veya azınlık

dilleri için Avrupa Bölgesel Diller Şartı'nı imzalamış ancak onaylamamıştır, böylece Fransız dili politikasındaki önceliklerin kendi bölgesel dillerinin çıkarlarını kapsamadığını göstermiştir (Maklakova & Mustafina, 2017: 1). Fransızca'nın tüm Fransız vatandaşlarınca konuşulan bir dil olması için eğitim politikası da işlevsel olarak kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Ayrıca Fransa'da Fransız dilleri olarak listelenen 70'ten fazla dil olduğunu ve bunların hiç birisinin resmi olarak tanınmadığını da belirtmemiz gerekmektedir (James & Lambert, 2009: 2).

Fransa örneği üzerinden devam edecek olursak sivil milliyetçiliğe dair akılda tutulması gereken birkaç nokta vardır. Bunlardan birincisi 'sivil milliyetçilik' kavramının da öz olarak bir milliyetçilik olduğudur. Bütün milliyetçilikler için bir milli birlik idealine sahiptir. Millete nasıl dahil olunacağı ya da millete dahil olmayı reddeden guruplara karşı izlenecek politikalar gibi konular farklı milliyetçilik türlerinde farklı şekilde cevaplanmıştır: Asimile etmek ya da yok etmek. Sivil milliyetçilik toplum içindeki farklı etnik grupların kendi dilleriyle eğitim almaları ya da bütün yerel dillerin resmi dil olarak kabul edildiği, bütün etnisitelerin kültürel özelliklerinin anayasal güvence altına alındığı bir milliyetçilik değildir. Sivil milliyetçiliğin birinci ve en temel ayırt edici özelliği, millete dahil oluşun -en azından kanuni olarak- vatandaşlık bağıyla olmasıdır. İkinci özelliği olarak kabul edebileceğimiz şey ise millet tanımı içinde ırka dayalı bir yaklaşım olmaması, vatandaşlardan dil, kültür ve ideoloji gibi konularda bir kabullenmenin beklenmesidir. Etnik milliyetçilikte ise millete dahil oluş doğumla beraber kazanılan genetik bir haktır. Millet tanımı doğrudan ırk temellidir ve bu tanıma uymayan kişi ve gruplar için seçenekler çok sınırlıdır: Yok edilmek, ülke dışına sürülmek, ikinci sınıf vatandaş olarak hayatlarına devam etmek.

İdeal tipler olarak kabul edilmesi gereken etnik ve sivil milliyetçilik dünyanın hiçbir yerinde pür şekilde gözlemlenebilen bir olgu değildir. Milliyetçilik bu dikotomik

savdan bakıldığı zaman her yerde bulanıktır. Türkiye özelinde ise bu bulanıklığın somut göstergeleri resmi söylemde kendine yer bulmuş olan ırk temalı konuşmalar, Varlık Vergisi ve İskan Kanunu gibi yasal düzenlemeler ve bürokrasinin tepe noktalarında bulunan Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt gibi etnik milliyetçilik savunucularının devletin resmi ideolojisiyle ters düşmemek adına sergiledikleri orta yol bulma çabasıdır.

Etnik ve sivil milliyetçilik türlerinin Türkiye gibi ülkelerdeki milliyetçiliği analiz etmede yetersiz olduğu ve bu analiz için üçüncü bir milliyetçilik türünün kavramsallaştırması gerekliliği bir bakıma doğru bir bakıma yanlıştır. Doğrudur çünkü Türkiye’de, özellikle de Tek Parti Dönemi resmi devlet milliyetçiliğini tam olarak sivil olarak nitelendirmek imkansızdır. Yanlıştır çünkü sivil- etnik milliyetçilik dikotomisi tıpkı Weber’in otorite tipleri gibi bize ideal tipler sunmakta ve bu tiplerin *ideal* olduğunun da altını çizmektedir. Kemalist Milliyetçiliğin sivil milliyetçilik olarak değerlendirilebilmesi; bu milliyetçiliğin ikinci sınıf vatandaşlar yaratma amacı gütmemesinden, vatandaşlar arasında hukuki bir eşitlikten taviz vermemesinden, yok etmek yerine asimile ederek dönüştürmeye çabalamasından, millete dahil oluşu vatandaşlık ile özdeşleştirmesinden dolayıdır. Kemalist Milliyetçiliğin sivil bir milliyetçilik örneği olarak değerlendirilmesi, bu milliyetçiliğe muhalefet eden etnik milliyetçi bir karşı çıkış olması bakımından da anlamlıdır.

Cumhuriyet’in kurucu kadroları genellikle asker kökenli ve eylem odaklı kişilerden oluşmaktaydı. Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması sonrasında ise bu kadrolara göre güçlü ve saygın olmanın yolu *medeni* olmaktan geçmekteydi. Medenilik ise her ne kadar kendi söylemlerinde bunu defalarca reddetmiş olsalar da *Batılı olmak* anlamına gelmekteydi. Akman’ın da söylediği gibi (Akman: 2017), Cumhuriyet’in kurucu kadroları, Batılılaşmak önünde engel olacağına inandıklarından etnik ve dini politik talepleri görmezden gelmiş, etnik ve dini grupların siyasal temsiline karşı çıkmıştır.

Kemalizm'in parolası 'dilde, kültürde ve ülküde birlik' olmuş, bu parola gereğince eğitim, zorunlu askerlik ve hatta zor kullanma yolları denenerek 'birlik' dışında kalanlar asimile edilmeye çalışılmıştır. Bu çabanın daha sonraki yıllardaki yansıması ise hiç kuşku yok ki Kürt sorunu ve dini fundamentalizm olmuştur. Çeşitli devlet politikalarıyla kapsanmaya ve dönüştürülmeye çalışılan gruplar, seneler geçtikçe radikalleşmiştir, bu durum ise uygulanmış politikaların pek de işe yaramadığını göstermektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya dair uygulanan politikaların yetersizliği, başarısızlığı yahut bu politikaların bölgeye sirayet edememesi aslında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalmış bir mirastır. Esasen bu bölgeler Osmanlı zamanında dahi tam olarak devletin egemenlik kurabildiği bölgeler değillerdi. Osmanlı toprak mülkiyeti sistemi Doğu'da uygulanamamış, tımar-zeamet-has sistemi yerleştirilememiş ve bu bölgedeki ağalar kendi buldukları yerlerin hükümeti olarak kabul edilmiştir. Son derece kötü olan bu ağalık-şeyhlik sistemi ise Cumhuriyet ile beraber yok olmamış ve hatta bazı yerlerde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu durumun Osmanlı zamanındaki sebebi Osmanlı'nın bu bölgelere asla tam olarak yerleşememesi ve bu bölgenin İran ile olan mücadelede bir savaş alanı olarak görülmesinden dolayıdır. Şevket Süreyya Aydemir'e göre Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen dönemlerde ise devletin yaptığı temel hata, yapılan müdahalelerin ıslahatçı değil idareci olmasıdır (Aydemir, 1966: 308-310).

Kurulan Cumhuriyet üniter bir ulus devlet olması hasebiyle, doğal olarak bu bölgelerdeki ağalık ve şeyhlik sistemine düşmanca bir tavır takınmıştır. Devletin zorunlu askerlik, milli eğitim ve vergi alma gibi politikaları ise bu bölgelerdeki iktidar sahiplerinin işine gelmemiştir. Dolayısıyla düşmanca tavır takınan sadece Kemalist rejim değil, aynı zamanda buradaki ağalar ve şeyhlerdir. Aydemir'in Ağalık-şeyhlik sistemi olarak adlandırdığı bu sistemde halkın talepleri olarak karşımıza çıkan şeyler, esasında bu bölgeleri yöneten ağaların ve şeyhlerin talepleridir ki, bu taleplerin sebebi iktidarlarını

kaybetmek istememelerinden ve insanlık dışı feodal sistemin devamını istediklerinden ötürüdür.

Aydemir'e göre 1925'te çıkan Şeyh Sait isyanının bastırılmasından sonra yerli ve topraksız halk, hükümetten dertlerine çare olabilecek adımlar beklemekteyken, devletin yaptığı sadece durumu idare etmek olmuştur. İsyana sonrası temel tutum, ileride yeni bir isyana sebep olacağı düşünülen ağaların henüz isyan etmeden etkisiz hale getirilmesi ve bürokratik değerinden başka bir anlamı olmayan raporlar hazırlanması olmuştur. Devletin bu pasif politikası yerel ağalara ve şeyhlere mukavemet olanağını da sağlamış, devletten istediği desteği bulamayan köylüler ise mecburen bu kişilerin yanında yer almak durumunda kalmıştır. Buna karşılık köylülerin topraklandırılabilirdiği, küçük toprak sahipliğinin sistemleştirilebildiği yerlerde ise ağalar ve şeyhler hızla gücünü kaybetmiştir (Aydemir, 1966: 313).

Çalışmamıza getirilebilecek en ciddi eleştirilerden biri; sivil milliyetçilikte önemsenen şeyin ortak tarihsel bağlar, kültür ve kişinin iradesi ile birlikte vatandaşlık bağı olduğunun tespiti sonrasında; Kemalist milliyetçiliğin 'dilde, kültürde ve idealde birlik' hedefi sebebiyle, sivil milliyetçilik olarak tanımlanamayacağıdır. Kemalist rejimin belki de en büyük hatası ağalık-şeyhlik sistemini çökertip Türkçeyi zor ve rıza yöntemleriyle yaygınlaştırarak 'dilde, kültürde ve idealde' birliği sağlayacağına inanması, buna karşılık ağalık-şeyhlik sistemini bitiremediği gibi Türkçeyi de tam anlamıyla yaygınlaştıramamasıdır. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusundaki Kürt nüfus, Türkler ile hem ortak tarihsel bağlara hem de neredeyse ortak bir kültüre sahiptir. Sivil milliyetçilikte aranan bir diğer nokta ise kişinin iradesidir ki, ağalık-şeyhlik sisteminde özgür düşüncenin olamayacağı, hatta kişilerin bir iradesinin bile olamayacağı malumdur. Vatandaşlık bağı ise ağalık-şeyhlik sistemi içinde boğulmakta olan bölge halkı için, uzaktaki bir devletin verdiği kimlik kartından ibarettir. Toparlayacak olursak Kemalist

milliyetçilik, sivil milliyetçilik öğelerini daha yoğunlukta göstermesi bakımından sivil milliyetçilik kategorisine dahil edilebilecek bir milliyetçilik türüdür. Bunu yapmak, Kemalist milliyetçiliğin pür bir şekilde sivil milliyetçiliğin mükemmel bir tasviri olduğunu söylemek değildir. Etnik ve sivil ideal tipleri içinde sivil kategori altında değerlendirilebilecek bir milliyetçilik olduğunu söylemektir. Ayrıca çalışmamızın birinci bölümünde de açıklandığı üzere dil, kültür ve ideoloji bakımından bir bütünleşmenin hedeflenmesi sivil milliyetçiliklere de özgü bir durumdur; etnik milliyetçilikten ise hedefe ulaşma metodu bakımından ayrılmaktadır.

***

Her ne kadar Türk milliyetçiliğinin tarihin eski dönemlerden beri var olduğuna dair ilkçi karşı çıkışlar olsa da Türk milliyetçiliği, diğer milliyetçilikler gibi modern bir olgudur. Avrupa milliyetçilikleriyle zamansal olarak kıyaslandığında ise Türk milliyetçiliğinin geç kalmışlığını söylemek mümkündür. Bu geç kalmışlığın genel ve özel iki sebebi vardır. Genel sebep, Osmanlı'da Avrupa'dakine paralel bir şekilde sosyo-ekonomik dönüşümlerin yaşanmamış olmasıdır. Bunun temeldeki sebebi, özerkleşen ve kuvvetlenen bir toprak sahipleri sınıfının olmaması ve bunların karşısına yeni hak ve taleplerle çıkması gereken burjuvazinin gelişmemesidir. Burjuvazinin gelişmesi, kapitalist ekonomi ve sanayi toplumu; insanların millet olarak örgütlenmesini gerekli kılmış ve bu gereklilik de Avrupa milliyetçiliklerinin başlangıcını oluşturmuştur. Osmanlı'da bu süreçlerin doğal yollarla gelişmemesi ve gelişme yolunda atılan adımların tabandan değil de yönetici kesimden gelmesi sebebiyle Türk milliyetçiliği Türkiye için daha geç bir uğrak olmuştur.

Türk milliyetçiliğinin geç kalışının özel sebebi ise imparatorluk tahayyülünün Osmanlı'nın yıkılmasına kadar devam etmesi ve çok milletli yapının devamının amaçlanmasıdır. Osmanlı aydını için milliyetçilik, devletin yıkılmasına sebep olacak bir

fikir olarak görülmüştür. Her etnik ve dini grubu Osmanlılık çatısı altında birleştirme hayalleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İmparatorluk tahayyülünün devamı için kullanılan bir diğer reçete olan İslamcılık ise Arnavut ve Arap milliyetçiliklerinin etkisiyle başarısız olmuştur. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve Anadolu'nun işgal edilmeye başlamasından sonra ise Türk milliyetçiliği; imparatorluk hayallerinden vazgeçerek, ulus devlet kurma motivasyonun yüklenicisi konumuna gelmiştir.

Türk milliyetçiliğinin siyasi bir hareket tarzı olarak ortaya çıkması Balkan Savaşları yenilgisinden sonrasına rastlamaktadır. Bu tarihten sonra İttihat ve Terakki açıkça milliyetçi politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu dönemdeki milliyetçiliğin Cumhuriyet dönemi milliyetçiliğinden temel farkı ise, hala imparatorluk motivasyonuna sahip olması ve yayılmacı amaçlar gütmesidir. Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte Kemalist milliyetçiliğe entegre olup, 1930'larda tekrar ayrı bir yola girecek olan Türkçü-Turancı milliyetçiliğin tarihsel kökleri de İttihat ve Terakki'nin imparatorluk temelli milliyetçiliğinde yatmaktadır.

Kemalist milliyetçilik ve Türkçü-Turancı milliyetçiliğin tarihsel dayanakları ortaktır. İlk Türkoloji çalışmalarının başlaması, dilde sadeleşme hareketi, *Genç Kalemler* ve *Türk Yurdu* gibi dergilerin yayımlanması, tarih kitaplarında Osmanlı ve İslam öncesi Türk tarihine yer verilmeye başlanması, Türk Ocakları'nın kurulması, milli iktisat politikası gibi süreçler iki tür milliyetçiliği de beslemiştir. Kemalist milliyetçiliğin ve Türkçü-Turancı milliyetçiliğin birbirinden farklı iki düşünce sistemi olarak ayrılması, bu iki akımın misyon ve motivasyonunda gizlidir. İmparatorluğun devamı için gizli bir reçete olarak düşünülen Turancılık; Sarıkamış dağlarında 90.000 askerin kaybedilmesi, Osmanlı'nın topyekün yenilmesi ve ulusal kurtuluş mücadelesinin gerçekçi bir refleksi Anadolu odaklı bir milliyetçilikle sınırlı kalması ile politik anlamda son bulmuştur.

Kemalist milliyetçiliğin modern bir ulus devlet yaratma motivasyonu ve bunu yapmaya çalışırken de bütün yayılcı ‘pan’ hareketlerini seçenek dışı bırakması, Türkçü-Turancı akıma sessiz kalmak ya da uyum sağlamaktan başka bir yol bırakmamıştır.

Tahayyül edilen devlet konusundaki ilk farklılaşmadan sonra Türkçü-Turancı milliyetçilik ile Kemalist milliyetçilik arasındaki ayrılık kendisini etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi üzerinden göstermeye başlamıştır. 1930'lara kadar sessiz kalan Türkçü-Turancı akımın Kemalist milliyetçiliğe ilk karşı çıkışı Türk Tarih Tezi üzerinden olmuştur. Bu eleştirinin çıkış noktası Türklüğün sınırlarının genişletilmiş olmasınadır ancak altta yatan temel sebep Kemalizm'in benimsediği vatandaşlık esaslı millet kavramıdır. Kemalist milliyetçilik için dilde, kültürde ve idealde birlik – her ne kadar bundan sapmalar olsa da- millete dahil olma noktasında yeterli görülür iken Türkçü-Turancı düşünce için temel kıstasın etnik köken ve soy bağı olması gerekmektedir. Bu kavrayış farkını siyaset bilimi disiplini içerisinde, etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi üzerinden anlamlandırabilmek mümkündür.

Etnik milliyetçilik ırk, dil ve kültürle ilişkili milli değerler üzerine kurulu, soy bağının anlamlı olduğu ve millete dahil oluşun katı genetik şartlara bağlandığı bir milliyetçiliktir. Sivil milliyetçilikte ise önemsenen ortak tarihsel bağlar, kültür ve kişinin iradesi ile birlikte, vatandaşlık bağıdır. Sivil milliyetçilik ile daha özgürlükçü ve liberal politikalar gözlemlenebilir iken etnik milliyetçiliğin totaliter ya da baskıcı rejimlerde görülmesi, ikinci bir ayırım olarak karşımıza çıkmaktadır. Etnik ve sivil milliyetçilik arasındaki başka bir önemli fark ise sınırlarla ilgilidir. Sivil milliyetçilik kendisini ulusal sınırlar içinde konumlandırırken etnik milliyetçilik için, sınırlar dışında kalan ‘kandaşlar’ ile birleşme amacı vardır.

Etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisinde gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir nokta ise bu milliyetçilik türlerinin ideal tipler olduğudur. Yani hiçbir

milliyetçilik bütünüyle etnik ya da bütünüyle sivil olamaz; tüm milliyetçilikler hem etnik hem de sivil ilkelere değişen oranlarda sahiptir ancak onların hangi kategoriye dahil olduğu, hangi milliyetçilik türüne yakın olduğunun saptanmasıyla anlam kazanabilir. Smith'in de ortaya koyduğu gibi; hiçbir millet olma çabası ortak anavatan ve soy mitleri olmadan ayakta kalamayacağı gibi, millet olmayı hedefleyen hiçbir etnik grup da ulusal seferberliği ve sınırlar içindeki herkese görev ve haklar yönünden eşitlik tanımadan, vatandaşlık kavramını kurumsallaştırmadan millet haline gelemez.

Kemalist milliyetçilik ve Türkçü-Turancı milliyetçilik arasındaki etnik-sivil dikotomisinin ilk yansıması Gökalp ve Akçura arasındaki yaklaşım farklarında ortaya çıkmıştır. Her iki isim de 1876 yılında doğmuş, muhalif gruplar içinde yer almış ve her ikisi de Cumhuriyet kurulduktan sonra Kemalist rejimi desteklemiştir, ikisi de millet vekilliği yapmıştır. Gökalp ve Akçura, Türk milliyetçiliğini bir düşünce sistemi haline getirme noktasında önemli birer kilometre taşıdır ancak milliyetçiliğe dair geliştirdikleri farklı yorumlar gelecekte çatallaşacak olan iki farklı yola ışık tutmuştur.

Akçura ve Gökalp her şeyden önce temsil ettikleri sınıf bakımından farklılardır. Gökalp, öncesinde İttihat ve Terakki'nin, sonrasında ise Kemalist rejimin organik bir aydını konumundadır. Fikirleri devlet odaklıdır. Akçura ise Kazanlı zengin bir aileye mensuptur, burjuvazi zihniyetine ve sınıf bilincine sahiptir. Gökalp için milliyetçilik hem milletler dünyasında var olmanın bir ön koşulu, hem de kültürel bir gerekliliktir. Akçura ise Avrupa'da ve Rusya'da milliyetçiliğin gelişim evrelerini, modern siyaset biliminin ulaştığı sonuçlara yakın bir şekilde tespit etmiş ve Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını burjuvazinin gelişimi ile ilişkilendirmiştir. Akçura'ya göre Türk milliyetçiliği, kendi ulusal pazarını kurmayı amaçlayan burjuvazinin gelişmesine paralel şekilde gelişmiş ve Hristiyan toplulukların Türkler aleyhine zenginleşmesi de bu gelişmeyi hızlandırmıştır.

Akçura, 'Türkçülük' kelimesini Cumhuriyet öncesi dönemde doğrudan 'Turancılık' ile eş anlamlı olarak kullanmış ve Türkçülüğün bir pan hareketi olduğunu savunmuştur. Turancılık ya da kendi söylemiyle Türk birliği, Akçura'nın düşünce dünyasında hem uygulanabilir bir politika hem de en mantıklı reçetedir. Akçura'ya göre büyük milletler dünyasında güçlü bir şekilde var olmanın koşulu Asya ve Doğu Avrupa'daki Türklerle birleşmekten geçmektedir. Bu birleşme bütün dünya Türklerine fayda sağlayacak olsa da en büyük faydayı Osmanlı Devleti görecekler çünkü Türk toplumlarının en gelişmiş ve medenisi olması sebebiyle etrafında toplanılacak güç Osmanlı Devleti olacaktır. Birleşmesi hedeflenen neredeyse bütün Türklerin Müslüman olması da bir avantaj olarak kullanılmalıdır. Türk birliğinin kurulmasının önünde ise Akçura'ya göre iki engel vardır. İlk engel Rusya'nın bir devlet olarak bu politikaya karşı çıkacağıdır. İkinci engel ise Osmanlı Türklerinin Türklükten anladığı şeydir. Akçura pek çok kez Türklüğün dar anlamının kullanılmasından şikayet etmiş ve Türklükten anlaşılması gereken şeyin bütün dünya Türkleri olması gerektiğini savunmuştur.

Akçura hakkında üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise onun millet anlayışıdır. Akçura'ya göre dönemin şartlarında farklı etnik kökenlerden ve dinden insanların beraber yaşama olanakları tükenmiştir. Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileri bu sebeple başarısızlığa uğramıştır. Yapılması gereken şey bellidir: etnik dayanışma modeli üzerine kurulmuş bir Türk devleti. Millet ne olduğu konusunda da Akçura'nın tanımı etnik öğeler içermektedir. Akçura'ya göre millet, ırk ve dilin birliği sayesinde birlikte yaşayan insan topluluğudur. Akçura, Avrupa ve Rusya'daki milliyetçiliğin gelişim süreçlerini iyi bildiği gibi Alman ve Fransız tipi milliyetçiliklerden de haberdardır. Bu iki tip milliyetçiliğin hangisinin seçilmesi gerektiği ise, siyasi birliğin sağlanmış olup olmamasıyla ilişkilidir. Fransa, İngiltere gibi devletlerin kendi milletinden olan insanlarla siyasi birleşmesini tamamladıkları için sivil bir milliyetçilik anlayışına

sahip olmaları doğaldır. Türkler ise siyasi birliğini tamamlayamadığı için Alman ve Slav milliyetçiliklerini örnek almalılardır.

Akçura'nın hem millet tanımı hem de Türk birliği ideali, 1930'lu yıllardan sonra kendini göstermeye başlayan Türkçü-Turancı yayınlarda bütünüyle sahiplenilmiş ve sürekli olarak geliştirilerek işlenmiştir. 1930'lu ve 1940'lı yılların Türkçü-Turancı aydınları Akçura'yı çok iyi okumuşlar ve kendilerine rehber etmişlerdir ancak Akçura'yı bir 'fikir babası olarak' da tanımlamamışlar, Akçura'yı bir saygı nesnesi haline getirmemişlerdir. Türkçü-Turancı düşünce sahipleri için Namık Kemal ve Ziya Gökalp gibi isimler daha çok anılmaya değer görülmüştür. Bunun altında yatan sebep ise devletle ve kurucu ideolojiyle doğrudan bir çatışmaya girilmesinin istenmemesi olabilir çünkü bu iki isim Kemalist milliyetçilik ve Türkçü-Turancı milliyetçiliğin ortak değeri olarak görülmektedir. Atatürk'ün 'fikirlerinin babası' olarak taktim ettiği Gökalp, aynı zamanda Kemalist Milliyetçiliğin de teorisyenidir. Dolayısıyla Gökalp'i ve Namık Kemal'i sahiplenmek Türkçü-Turancı akım için çatışmadan ve topyekün ayrışmaktan imtina etmenin bir aracı olmuştur.

Gökalp, her ne kadar Türkçü-Turancı akım tarafından sahiplenilmiş bir figür ise de etnik milliyetçiliğe bakan bir fikir dünyasına sahip değildir. Aksine Gökalp'in ırka yer vermediği millet tanımı ve irredentist olmayan yaklaşımı, milliyetçiliğin sivil versiyonuna yakındır. 1912-1913 yıllarında yazdığı 'Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak' kitabında Gökalp, ırk kavramının varlığını kaybetmiş genetik bir faktör olduğunu vurgulamış ve milleti dil üzerinden tanımlamıştır. Dil odaklı millet tanımı Gökalp'in daha sonraki yıllarda ortaya koyacağı kültür ve vatandaşlık esaslı milliyetçilik anlayışının öncülüdür.

1923 yılında yazdığı 'Türkçülüğün Esasları'nda ise Gökalp, millet tanımını geliştirerek milleti dil, din, ahlak ve kader bakımından müşterek, aynı toplumsal terbiyeyi

almış kişilerden oluşan bir insan topluluğu olarak ele almıştır. Gökalp bu eserinde ırk kavramını kıstas dışı bırakmakla yetinmemiş ve pek çok kere ırkın neden kriter dışı olması gerektiğini de açıklamıştır. Irk modern bilimin gelişmekte olduğu dünyada ölçülmesi ve belirlenmesi imkansız ve saf olarak da bulunamayacak bir özelliktir Gökalp için. Bu yüzden, dil ve kültüre ek olarak aranması ve milli olması gereken özellikler terbiye ve idealdir. Ayrıca millet tanımını içine ırk faktörünün dahil edilmesi durumunda, topluma faydalı pek çok insanın da Türk sayılmayacak olması, ırkın kriter dışı bırakılmasında önemli bir gerektir.

Gökalp'i bir sivil milliyetçilik teorisyeni olarak kabul etmemizi gerektiren ikinci özelliği ise onun yayılmacı olmayan milliyetçilik anlayışıdır. 1918 yılında yazdığı 'Rusya'daki Türkler Ne Yapmalıdır?' isimli makalesinde Gökalp; Rusya Türklerinin kültürel ve siyasal olarak birleşmesi gerektiğini savunmuş olsa da onların Anadolu Türkleri ile birleşmesine dair hiçbir yorum yapmamıştır. Yani 1918 gibi erken bir tarihte dahi Gökalp irredentist değildir. Gökalp için Turan kavramı ise bir romantizmden ibarettir ve Türklerin ancak uzak mefkuresi Turan olarak tanımlanabilir. Gökalp'e göre uzak mefkurelerde olanaklılık şartı aramak anlamsızdır çünkü her ne kadar yakın gelecekte imkansız olsa da Turan ülküsü milliyetçilerin kalplerine bir heyecan duygusu katmaktadır. Turan kavramına anlam katan tek şey de budur.

Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımının vardığı sonuç; Türklerin İslam dinine, Türk harsına ve Batı medeniyetine sahip olmasıdır. Bu faktör de göz önüne alındığı zaman, Kemalist milliyetçiliğin başat teorisyeninin Gökalp olduğu anlaşılabilir: Batılılaşma motivasyonu içinde, ırkçı öğeler içermeyen ve yayılmacı olmayan milliyetçilik. Gökalp'in sistemleştirmesiyle ortaya çıkan bu üç özellik, Kemalist milliyetçiliğin hem pratiklerinde hem de söylemlerinde karşılık bulmuştur. Batı medeniyetine dahil olma şiarı 'muasır medeniyetlerin üstüne çıkmak', yayılmacı olmayan

milliyetçilik anlayışı ise ‘yurtta sulh cihanda sulh’ söylemi ile, sürekli tekrarlanan parolalar haline gelmiştir.

İrkçılığı reddeden milliyetçi anlayış ise bizzat anayasada kendisine yer bulmuştur. Söz konusu yasaya göre vatandaşlık bağıyla Türkiye’ye bağlı olan herkes Türk olarak kabul edilmiştir. Türk’ten beklenen diğer özellikler ise Türkçe konuşmak, Türk kültürüne sahip olmak ve Cumhuriyet ideallerine sadık olmaktır. Teoride sivil milliyetçilik örneği olarak kabul edilmesi gereken bu anlayış, pratik alanda pek çok sorunla karşılaşmıştır. Karşılaşılan temel sorun insanların kendisini din ya da coğrafi bölge odaklı tanımlaması ve millet olma bilincinin kolayca gelişmemesidir. Bu sorunun çözümü için hem parti hem de Türk Ocakları teşkilatları kullanılmış, milli eğitim ve zorunlu askerlik gibi başka araçlarla da desteklenmiştir. Türkçe konuşan bölgelerde amaçlanan ulus inşası, nispeten hızlı sonuç verse de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da sonuç elde etmek çok zor olmuştur. 1925 ve 1930’da çıkan iki büyük Kürt isyanı ise yönetici elitin, Türkçe konuşmayan vatandaşlara bir önyargı geliştirmesine sebep olmuştur. Bu durumun sonucu ise gayri resmi olarak makbul vatandaşın tanımlanması ve anayasal Türklüğün millettten ayrılmaya başlaması olmuştur.

1930’lu yıllarda resmi söylem içerisine, ırk ve kan gibi sivil milliyetçi modellerle uyuşmayan kavramların girdiği gözlemlenmektedir. Bunun tek sebebi ülke içinde Türklüğe karşı gösterilen mukavemet değildir, dünyadaki genel eğilimin de etkisi vardır. Avrupa’da faşizm, nasyonal sosyalizm, entegral milliyetçilik gibi akımlar yükselişyken, milliyetçilik söylemindeki artan etnik vurgular Kemalist rejime kendisini daha çağdaş hissettirmiştir.

Kemalist milliyetçiliğin sivil modelden saptığı en önemli nokta Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’dir. Bu teoriler genellikle iki amaca hizmet etmiştir. Birincisi Avrupa’ya Türklerin medeni ırklardan olduğunu ispat etmek iken, ikincisi de Anadolu’da

yaşayan bütün insanlara, etnik köken olarak Türk olduklarını ispatlamaktır. Böylece hem Türklerin ‘aşağı ırktan olduğuna dair Avrupa’daki yargıların bertaraf edilmesi hem de sınırlar içerisindeki her etnik unsurun Türkleştirilmesiyle, kaynaşmış bir millet olma amacına ulaşılması amaçlanmıştır.

Tarih Tezi’nde soy mitleri, ırk, kan, kafatası ve başka fiziksel özellikler milletin bir özelliği olarak ele alınmış ve antropoloji başta olmak üzere bilimden de destek alınmıştır. Tarih Tezi’nin bir devlet politikası olarak kabulünden sonra ise ırk ve kan unsurları resmi söylemde de karşılık bulmaya başlamıştır. Bu açılarından bakıldığında gerek Güneş Dil Teorisi gerekse Türk Tarih Tezi sivil milliyetçilikten bir sapma olarak görülebilir. Tam da bu noktada hatırlamamız gereken bir konu ise ırk kelimesinin hangi anlamda kullanıldığıdır. Smith’in de belirttiği gibi, ırk ve millet kavramları on sekizinci yüzyıl boyunca ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında sıklıkla birbirleri yerine kullanılmaktaydı. İngiliz ırkı, Afrika ırkı, Yahudi milleti gibi kavramlarla karşılaşmak, bu dönem Avrupa yazınında gayet doğal görülmektedir (Smith, 2017: 13). Benzer bir yorumu Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ırk ve kan vurguları için yapmak da mümkündür. 1900’lü yıllara gelindiğinde doğa bilimleri biyolojik olarak ırk kavramının artık geçersiz olduğunu söylemekte ve bu durum Gökalp ve Recep Peker gibi aydınlarca da bilinmekteydi. Şu durumda, “Kahraman ırkıma bir gül”, ya da “Damarlarındaki asil kan” gibi söylemleri bir ırkçılık göstergesi olarak ele almanın, ancak siyasi kaygılar güdüldüğü zaman mümkün olabileceğini de belirtmek gerekmektedir.

Her ne kadar sivil modelden sapmalar olsa da Türkiye’de sistematik bir devlet ırkçılığından bahsetmek imkansızdır. Hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda etnik bir ayrımcılığın kurumsallaşmadığı ve negatif öjeni politikaların devreye sokulmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç olarak vatandaşlık esaslı millet tanımı, ırk odaklı olmayan millet anlayışı ve yayılmacı olmayan barış yanlısı dış politika; Kemalist

milliyetçiliğin sivil model içerisinde tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Sivil milliyetçilikten sapmanın en somut göstergesi olan Tarih Tezi ise Türkçü-Turancı milliyetçiliğin Kemalist milliyetçilik karşısındaki ilk itiraz noktası olması nedeniyle, sonuçları bakımından ironiktir. Türkçü-Turancı düşünce sahipleri bu tez ile Türklüğün soyut bir kavram haline getirildiğini düşünmüşler; somut, sınırlı ve ırk odaklı bir Türklük tasavvuruyla ilk karşı konumlanışlarını gerçekleştirmişlerdir.

1930'lu ve 1940'lı yıllar Türkçü-Turancı akımın yükselişine paralel olarak, rejimin organik aydınlarının da etnik modelden etkilendiği, bu modelin nüvelerini sivil milliyetçi anlayış içine serpiştirdikleri yıllar olmuştur. Bu aydınların etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi özelinde bakıldığında, en incelenmeye değer olanları Tekinalp, Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt'tur. Tekinalp, 'gayri Türklüğü' herkesçe bilinen ve Kemalizm'i sistemleştirmeyi kendine amaç edinmiş bir aydın olması sebebiyle önemli bulunmuştur. Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt ise hem siyasetin en tepe noktalarında bulunmaları hem de sivil milliyetçilik anlayışını bulanıklaştıran söylemleri sebebiyle üzerinde durulmaya değerdir.

Bu dönemin Kemalist aydınlarının ilk göze çarpan çabası Kemalizm'in anlamlandırılması, sistemleştirilmesi ve dönemin popüler ideolojileri olan sosyalizm ve faşizmden farklarının ortaya konulması olmuştur. Dönemin aydınları Kemalizm'in özgünlüğü konusunda hemfikirlidir. Tekinalp'e göre Kemalist devrim; şartların ve olayların akışına göre şekillenen, akılcı ve önceden eylemlerine yön veren bir sistemli düşünceye sahip olmaksızın gerçekleştirilmiş bir devrimdir. Recep Peker ise devrimin sınıfsal temelli olmayıp, özgürleşme motivasyonu ile yapıldığını söylemektedir. Sınıfsal tabanın olmayışı Kemalist devrimi Peker'e göre faşizm ve sosyalizmden bütünüyle ayırmaktadır. Mahmut Esat Bozkurt da Peker'e paralel şekilde Türk devrimini her şeyden önce milliyetçi olması ancak diğer milliyetçiliklere de saygı duymasıyla diğer

devrimlerden ayrılmakta ve Kemalist devrimi devrimlerin en büyüğü olarak nitelemektedir.

Kemalizm'i faşizm başta olmak üzere diğer ideolojiler üzerinden tanımlama ihtiyacı, rejime karşı yönelmesi olası olan faşizm ya da ırkçılık gibi ithamları da önleme amacıyla grift bir ilişki içindedir. Özellikle dış basına verilen demeçlerde kan ve ırk odaklı bir milliyetçi anlayışa sahip olunmadığı ve asla yayılmacı amaçlar güdülmediğinin belirtilmesi ihtiyacı hissedilmiştir. Peker, verdiği inkılap derslerinde etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisine de yer vermiştir. Etnik milliyetçiliği ırk ve kan milliyetçiliği olarak tanımlarken sivil milliyetçiliği ise sınır içi milliyetçilik olarak tanımlamıştır. Fransa ve Almanya'nın bu iki milliyetçilik türünün tipik örnekleri olduğunu da tespit eden Peker; başka bir metninde de Türkiye'nin ırk siyaseti yapmadığını belirterek, Kemalizm'i sivil milliyetçilik içinde değerlendirmiştir. Mahmut Esat Bozkurt da nasyonal sosyalizm ile Kemalizm'i kıyaslarken aynı dikotomiye kullanmış ve birinin ırkçı olup kan odaklı olduğunu, diğersinin ise dile ve kültüre önem verdiğini söylemiştir.

Gerek Peker gerekse Bozkurt siyasi konumlarının da getirmiş olduğu sorumlulukla Kemalizm'in sivil milliyetçi anlayışına görünürde hiçbir itiraz getirmezler ancak söylemlerinin satır aralarında, benliklerinde saklı olan Türkçü-Turancı yönü görmek de mümkündür. Örneğin, Peker'e göre Osmanlı'nın son dönemlerinde bozulmadan kalan tek şey 'Türk kanı'dır. Bozkurt'a göre ise 'kendi kanından olmayana güvenmemek' lazımdır. Mahmut Esat Bozkurt'un daha sonraki senelerde Türkçü-Turancı yayınlarda yazdığı makalelerde ise onun etnik milliyetçiliğe olan yakınlığını net şekilde görmek mümkündür.

Erken Cumhuriyet dönemi yönetici ve aydın profili, fikirsel düzeyde homojen bir yapıda değildir. Bu dönemde her iki kesim için de Kemalizm ve onun altı ilkesi bir çatı işlevi görmüş; bürokrasi ve aydın çevrelerinde söz sahibi olmak da buna bağlı olmuştur.

Bu fikirsal çeşitlilik bazı akademisyenlerce Kemalist tek parti yönetiminin demokratikliğinin bir işareti olarak yorumlanmıştır. Kemalizm içindeki düşünsel çeşitlilik konumuzun dışında olmakla beraber, bunun sebeplerinden birinin dünyadaki genel atmosfer olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İki büyük savaş arası dönem, küresel bazda bir geçiş dönemidir. Bu dönemde İngiltere, kapitalizmin lider ülkesi olmak konumundan çıkmış ve 1940'lı yıllara kadar ABD bu boşluğu dolduramadığı için *Dünya Sistemi* bir belirsizlik içine düşmüştür. Avrupa'da ortaya çıkan faşizm dalgası da Türkiye ve Rusya'da gözlemlenen farklı ekonomik gelişme modelleri de sistemdeki belirsizlikle yakından ilgilidir. Bu dönemde Türkiye'de aydın ve yöneten sınıf için belirsiz olmayan tek şey, yeni bir dünyanın kurulacağı ve Türkiye'nin de bunun içinde yerini alacağıdır. Kurulacak olan yeni dünyaya hızlı bir şekilde uyum sağlama kararlılığı, Kemalist sistem içindeki fikirsal çeşitliliği gerekli kılmıştır. İşte bu nedenle liberal politika savunucusu olan Celal Bayar ve liberalizme kuşkuyla yaklaştığını saklamayan Recep Peker; milliyetçilik yorumları çok farklı olan Hasan Ali Yücel ve Mahmut Esat Bozkurt aynı çatı altında yer alabilmiştir. Bu çeşitlilik Kemalizm'in var olma planıdır. Geleceğin dünyasına hangi ekonomik model ya da hangi siyasi ideoloji hakim olacaksa; Kemalizm elindeki yetişmiş kadrolarla orada olmaya karardır.

Türkçü-Turancı milliyetçiliğin seyrini ve sonucunda da kaderini belirleyen şey, dünyadaki genel atmosfer ve bunun Türkiye politikalarına olan etkilerinde saklıdır. Yapılabilecek en genel yorum Türkçü-Turancı milliyetçiliğin Almanya'nın savaşı kazanma ihtimali ve bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda Rusya Türkleri ile kurulması hedeflenen hegemonik ilişki için, denetimli olarak serbest bırakıldığı ve serpilmesinin sağlandığıdır. Aynı şekilde faşist rejimin yenilgisinin kesinleşmesiyle Türkçü-Turancı

akımın araçsal özelliği ortadan kalkmış ve devlet tarafından hem mahkum hem de tasfiye edilmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin faşizm ile yönetildiğini iddia etmek tamamen gerçek dışı bir iddia olsa da dünyadaki yükselen faşizm dalgasından bazı bakımlardan etkilendiği söylenebilir. Bu etkilenmenin somut göstergeleri 'milli şef' ve 'değişmez genel başkan' gibi sıfatların kullanılması olduğu gibi, bürokratlar ve aydınlar içinde de örtülü olarak faşizm güzellemeleeri görmek mümkündür. Faşizm taraftarlığı Türkçü-Turancı akım için de ayırt edici bir özellik değildir ancak liberalizm ve komünizm karşıtlığı konularında bu akımın faşizme yakın bir yönetim idealine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kemalist devlet aklının farkında olduğu şey, faşizmin olası bir dünya hakimiyeti durumunda Türkçü-Turancı düşünce sahiplerinin iç ve dış politika konularında araçsal olarak kullanılması gerekliliğidir. Türkçü-Turancı akımın farkında olduğu şey ise kendi kaderlerinin faşist Almanya ile göbek bağıyla bağlı olduğudur. Anti-komünizm ve savaş taraftarlığı konularında Türkçü-Turancı akımı motive eden de işte bu farkındalıktır.

Türkçü-Turancı milliyetçiliğin devlet taraftan araçsal görülmesi ve gelişimine izin verilmiş olması, onun Kemalizm karşısında bir tehdit olarak algılanmadığı anlamına gelmemektedir. Kemalizm hem elindeki devlet aygıtıyla hem de kendisine bağlı aydınlar eliyle, Türkçü-Turancı milliyetçiliği gözetim altında tutmuş ve onun Kemalist milliyetçiliğe alternatif oluşturacak kadar güçlenmesine mani olmuştur. Kemalist milliyetçilik, özellikle erken Cumhuriyet döneminde devletin bir kırmızı çizgisi konumundadır. Söylemsel düzeyde bütünüyle ve politika bakımından genellikle Kemalist milliyetçiliğe sadık kalınmış, İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya lehine ilerlediği günlerde bile bu çizgiden ödün verilmemiştir.

Türkçü-Turancı akımın kontrol altında tutulmasının ilk somut yansıması, 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapatılması olmuştur. Her ne kadar sözlü olarak ifade edilmemiş olsa da Ocakların kapatılmasının sebebi, Ocakların Türkçü-Turancı akım için bir 'mabet' işlevi görmesinden duyulan rahatsızlık ve bu yapının parti örgütüne alternatif olarak güçlenmesinin önüne geçmektir. Türk Ocakları'nın kapatılmasından bir ay sonra Türkçü-Turancı yayınların ilki olan *Atsız Mecmua* çıkartılmaya başlanmıştır. Kemalist milliyetçiliğe alternatif bir milliyetçiliği savunan bu yayınlar, rejim tarafından dikkatlice takip edilmiş, sonrasında da dergilerin kapatılması ve başka bir isimle tekrar yayımlanması döngüsüne düşülmüştür.

1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca Türkçü-Turancı düşüncenin odak noktaları değişmemiş olmakla beraber, Atatürk'ün ölümü sonrası bu akımın daha görülür olduğunu ve etki alanını genişlettiğini söylemek mümkündür. Türkçü-Turancı milliyetçilik erken Cumhuriyet dönemi boyunca kendisini Kemalist milliyetçilik üzerinden tanımlamış ve konumlandırmıştır. 1930'lu yıllarda daha çok Nihal Atsız tarafından gündeme getirilen ve dağınık olarak işlenen konular 1940'lı yıllarda daha sistemli bir hal almış ve çok daha geniş kesimlerce sahiplenilmiştir.

Türkçü-Turancı akımın ilk karşı konumlanması Türk Tarih Tezi eleştirisiyle ortaya çıkmış ve bu konu uzun yıllar güncelliğini korumuştur. Bu noktada temel muhalefet konuları, aslında Türk olmayan pek çok milletten insanın Türk olduğunun iddia edilmesi ve Türklerin aryan ırktan olduğunun savunulmasıdır. 1940'lı yıllarda Türkçü-Turancı düşüncenin en ayırt edici özellikleri haline gelecek olan komünizm karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, militarizm ve irredentizmin Türklere özgü ismi olan Turancılık; fikirsel olarak ilk önce *Atsız Mecmua* ve *Orhun* dergilerinde gündeme gelmiştir. Bu dönemin temel stratejisi devletle ve Kemalist milliyetçilikle doğrudan bir çatışmaya girmemektir. Takrir-i Sükun'un etkileri devam etmekte ve aykırı fikirlere çok da hoşgörüle

yaklaşılmadığı bu yıllarda, Türkçü-Turancı akımın sesinin cılız çıkması da anlaşılır bir durumdur.

Atatürk'ün ölümü sonrasında hem İnönü'nün küskünlerle barışma politikasının hem de dünyadaki genel atmosferin etkisiyle, Türkçü-Turancı düşünce altın çağını yaşamaya başlamış ve Kemalist milliyetçilik karşısında bir alternatif olarak varlığını göstermiştir. Siyaset bilimi disiplini açısından bakıldığında bu durum sivil-etnik dikotomisiyle açıklanabilecek bir olgudur. Vatandaşlık esaslı millet anlayışının karşısında, yalnızca Türklerin ayrıcalıklı vatandaşlar olarak kabul edilmesini savunan bir anlayışla, sınırları belli ve yayılmacı olmayan milliyetçilik anlayışının karşısına da sınır ötesi 'kandaş'larla birleşme hayalleri kuran bir milliyetçilikle karşı çıkan Türkçülük-Turancılık; etnik milliyetçi bir karşı çıkıştır. Bu karşı çıkışı belli ana temalar üzerinden gözlemek mümkündür. Bunlar Turancılık, anti-komünizm, ırkçılık ve militarizmdir. Türk kadını konusundaki yaklaşım farkları, yabancı düşmanlığı ve otoriter rejim savunuculuğu ise diğer ayırt edici özellikler olarak kabul edilebilir.

Türkçü-Turancı milliyetçilik kendi içinde hiyerarşik bir ilişki kuramamış, örgütlenememiş, fikirsel olarak tam anlamıyla birleşememiş ve partileşememiş bir siyasi akımdır. 1940'lı yıllarda hem aydın ve bürokrat çevrelerinde hem de halk tabakalarında kitlesel sayılabilecek bir destek bulmuş olsa da kendisini destekleyen bir sermaye grubundan ve bir merkez örgütünden yoksun olması, Türkçü-Turancı milliyetçiliğin kolayca saf dışı bırakılabilmesine sebep olmuştur.

Faşizmin küresel olarak yenileceğinin anlaşılması ve Türkiye'nin kendi istikbalini ABD liderliğindeki liberal kapitalist Batı bloğu ile özdeşleştirilmesi, Türkçü-Turancı akımın araçsal özelliğini ortadan kaldırmıştır. Türkçü-Turancı akımın siyaseten tasfiyesi çok hızlı bir şekilde gelişmiş ve bu tasfiyeden sonra Türkçü-Turancı milliyetçilik öz varlığını devam ettirememiş, sonraki yıllarda da form değiştirmek ve başkalaşmak

durumunda kalmıştır. Bu form değişikliğinin sonucunda Turancılık tamamen unutulmuş, ırkçılık fikirleri yumuşamış ve milliyetçi söylemin içine dini vurgular yerleşmeye başlamıştır. Türkiye'nin Tek Parti Dönemi sonrası milliyetçiliğinde, Türkçü-Turancı milliyetçilikten olduğu gibi devralınmış en dikkat çekici özellik komünizm karşıtlığıdır. Devletle –çoğu zaman da hükümetlerle- ve devletin kurucu değerleriyle çatışmamak, devletin ve milletin koruyuculuğu misyonunu üstlenmek ve Kemalist milliyetçiliğe alternatiflik iddiası gibi başka özelliklerin de Türkçü- Turancı milliyetçilikten miras kaldığı ifade edilebilir.

Tek Parti Dönemi sonrasında parti bazında örgütlenerek, Türk siyasetinde kendisine yer edinen Ülkücülük ve MHP çizgisi, her ne kadar düşünsel bir devamlılık iddiasında bulunsalar da Türkçü-Turancı milliyetçilikten pek çok noktada kopmuştur. Türkçü Turancı milliyetçiliğin bir gün tekrar siyaset sahnesine çıkması ya da Atsız'ın deyimiyle 'bozkurtların dirilmesi' imkansız olmasa bile söz konusu kopuş, Türkçü-Turacı akımın tarihselliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Faroz. *İttihat ve Terakki 1908-1914*. İstanbul: Kaynak Yayınevi, 2016.
- Akan, Vefik Vassaf. «İrk Hıfzısıhhası I.» *Bozkurt*, no. 2 (1939).
- Akan, Vefik Vassaf. «İrk Hıfzısıhhası II.» *Bozkurt*, no. 3 (1939).
- Akansel, Mustafa Hakkı. «Bir Başka Vatan.» *Kopuz*, no. 1 (1943).
- Akçam, Taner. «Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler.» *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Akçura, Yusuf. *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınevi, 1998.
- . *Türkçülük*. İstanbul : İlgı Yayınevi, 2007.
- . *Türkçülük*. İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1978.
- . *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- . *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*. Ankara, 1928.
- Akgün, Nuri. «Savaş ve İnsanlık.» *Gök-Börü*, no. 2 (1942).
- Akman, Ayhan. «Etnik Sivil Kuramsal İkilkeminin Ötesinde Modernist Milliyetçilik: Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik karşıtlığı.» *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Akpolat, Yıldız. *Türkiye'de Milliyetçiliğin Sosyolojisi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2008.
- Akşin, Sina. «Atatürk Döneminde Demokrasi.» *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 47, no. 1-2 (1992): 245-252.
- . *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Yayınevi, 2014.
- . *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- Akşın, Sina. *Türk Ulusçuluğu*. Cilt 6, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Aktürk, Şener. «Etnik Kategori Ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili Ve Gayri-Etnik Rejimler.» *Doğu Batı- Milliyetçilik 1*, no. 38 (2012).
- Alakel, Murat. «İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar.» *Akademik Bakış 5*, no. 9 (2011).
- Alemdaroğlu, Ayça. «Öjeni Düşüncesi.» *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Alkan, Mehmet. *Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme*. Cilt Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde. İstanbul, 2009.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*. Çeviren İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2007.
- Arendt, Hannah. *Emperyalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Arpacı, Murat. «Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamu Sağlığı ve Öjenik.» *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, no. 17 (2014).
- Arsal, Sadri Maksudi. «Profesör Sadri Maksudi Beyin Mulahazaları.» *Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar* içinde, yazarın Türk Ocakları. Ankara: Türk Ocakları Neşriyatı, 1930.
- Asker, Ahmet. «Nazi Irk Tasnifinde Türkler ve Ortadoğu Halkları.» *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 12*, no. 25 (2012): 79-99.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri. Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1991.

Atay, Falih Rıfkı. *Çankaya.* İstanbul: Sena Matbaası, 1980.

Atsız, Bedriye. «Türk Kadınının Hak ve Vazifeleri.» *Orhun*, no. 1 (1933).

Atsız, Nihal. «20. Asırda Türk Meselesi- Türk Birliği 1.» *Orhun Dergisi*, no. 8 (1934).

Atsız, Nihal. «20. Asırda Türk Meselesi- Türk Birliği 2.» *Orhun Dergisi*, no. 9 (1934).

Atsız, Nihal. «Komünist, Yahudi ve Dalkavuk.» *Orhun Dergisi*, no. 5 (1934).

Atsız, Nihal. «Savaş Aleyhtarlığı.» *Orhun*, no. 12 (1943).

Atsız, Nihal. «Türk Kızları Nasıl Yetiştirilmeli.» *Orhun*, no. 13 (1943).

Atsız, Nihal. «Türk Ordusunun İftihar Tablosu.» *Orhun*, no. 6 (1934).

Atsız, Nihal. «Türkçülük.» *Orhun*, no. 10 (1934).

Atsız, Nihal. «Türkler Hangi Irktandır?» *Atsız Mecmua*, 1931: 6-7.

Atsız, Nihal. «Kadro ve Ziya Gökalp.» *Atsız Mecmua*, no. 12 (1932).

Atsız, Nihal. «Kan ve Uruk Şartı Tarihin Verdiği Ders.» *Bozkurt*, no. 6 (1940).

Atsız, Nihal. «Komünist, Yahudi ve Dalkavuk.» *Orhun*, no. 5 (1933).

Atsız, Nihal. «Maziyi İnkâr Edenler, Darülfünun ve Milli Tarih Kongresi.» *Atsız Mecmua*, no. 16 (1932).

Atsız, Nihal. «Milli Mefkure.» *Atsız Mecmua*, no. 14 (1932).

Atsız, Nihal. «Milli Uyanıklılık.» *Atsız Mecmua*, no. 13 (1932).

Atsız, Nihal. «Orhun Giriş Yazısı.» *Orhun*, no. 1 (1932).

Atsız, Nihal. «Türk Kızları Nasıl Yetiştirilmeli.» *Orhun*, no. 13 (1943).

Atsız, Nihal. «Türk Tarihi Üzerine Toplamalar.» *Orhun*, no. 1 (1932).

- Atsız, Nihal. «Yirminci Asırda Türk Meselesi I Türk Birliği.» *Orhun*, no. 8 (1934).
- Atsız, Nihal. «Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı=Türk Milleti.» *Orhun*, no. 9 (1934).
- Atuf, Nafi. «Türk Dili ve Kurultay.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Eylül 1934.
- Auer, Stefan. «Two Types of Nationalism in Europe?» *Russian and Euro-Asian Bulletin* (Contemporary Europe Research Centre University of Melbourne) 7, no. 12 (1997).
- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni*. İstanbul: Kırmızıkeçi Yayınevi, 2015.
- Aybars, Ergun. «Mahmut Esat Bozkurt ve Masonlar.» *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 2, no. 4-5 (1994): 245-262.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*. Cilt 1. İstanbul: Remzi Yayınevi, 1976.
- . *Tek Adam (1922-1938) Cilt 3*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969.
- Aydın, Suavi. «Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü.» *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- . *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*. Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
- . *Modernleşme ve Milliyetçilik*. tarih yok.
- Aytürk, İlker. «The Racist Critics of Atatürk and Kemalism, from the 1930s to the 1960s.» *Journal of Contemporary History* 2, no. 46 (2011): 308-335.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Tanrı Dağı'ndan Hıra Dağı'na Milliyetçilik ve Muhafazakarlık Üzerine Yazılar*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Bakırezer, Güven. «Nihal Atsız.» *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik içinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

- Bali, Rıfat. *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945): Cumhuriyet Döneminde Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Bali, Rıfat. «Tekinalp.» *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce- Milliyetçilik* içinde, 896-899. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Banarlı, Nihat Sami. «Büyük Ülküler ve Küçük İdealler.» *Orhun Dergisi*, no. 11 (1943).
- Berger, Mark T. «After the Third World? History, destiny and the fate of Third Worldism.» *Third World Quarterly* 1, no. 25 (2004).
- Berkes, Niyazi. «Unutulan Adam.» *Sosyoloji Konferansları*, no. 14 (1976): 194-203.
- Birinci Türk Tarih Kongresi (2-11 Temmuz 1932), Konferanslar, Münakaşalar. İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bora, Tanıl. «İnşa Döneminde Türk Millî Kimliği.» *Toplum ve Bilim*, no. 71 (1996).
- Bozkurt, Mahmut Esat. *Atatürk İhtilali*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Bozkurt, Mahmut Esat. «Milliyetçilerin Cevabı.» *Gök-Börü*, no. 4 (1943).
- Bulmer, Martin, ve John Solomos. *Racism*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Calhoun, Craig. «Nationalism and Ethnicity.» *Annals Review of Sociology*, no. 19 (1993): 211-239.
- Chatterjee, Partha. *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*. Çeviren Sami Oğuz. İstanbul : İletişim Yayınları , 1996 .
- Çağatay, Soner. «Race, Assimilation and Kemalism: Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930's.» *Middle Eastern Studies* 3, no. 40 (2004): 86-101.
- Çağatay, Soner. «Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil, Etnisite.» *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce- Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Çiçek, Nazan. *The Young Ottomans Turkish Critics Of The Eastern Question In The Late Nineteenth Century* . London : Tauris Publisher London , 2010.

Çoban, Melih. «Milliyetçilik Teorileri.» *Türk Yurdu*, no. 295 (Mart 2012).

Darencioğlu, İlhan. *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul: Toker Yayınları , 1968.

Davis, Horace B. *Towards a Marxist Theory of Nationalism*. Newyork: Monthly Review Press , 1978.

Dellanoi, Gil. «Milliyetçilik Ve İdeolojik Kataliz.» *Uluslar Ve Milliyetçilikler* içinde, yazar J. Leca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Deringil, Selim. *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Deutsch, Karl W. *Nationalism and Social Communication. An Inquiry Into the Foundations of Nationality*. London: Cambridge Press, 1953.

Dieckhoff, Alain. «Siyasal Milliyetçiliğe Karşı Kültürel Milliyetçilik mi?» *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar* içinde, yazar Alain Dieckhoff-Christophe Jaffrelot, çeviren Devrim Çetinkasap. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Dikmen, Nedim. «Osmanlı Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları.» *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19, no. 2 (2005).

Dilmen, Necmi. «Güneş Dil Teorisinin Esasları.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Kasım 1396.

Dinçkol, Bihterin. «1924 Anayasası Döneminde Siyasal Muhalefet.» *TC Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 21, no. 2 (2015): 339-355.

- Divitçioğlu, Sencer. *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*. Kırklareli: Sermet Yayınevi, 1981.
- Duverger, Maurice. «Kemalizm.» *Atatürk'e Saygı* içinde, yazarın Türk Dil Kurumu. Ankara: TDK, 1969.
- . *Siyasal Partiler*. Ankara, 1974.
- Dündar, Fuat. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Ekrem, Cevat. «Türkiye'de Konuşulan Diller.» *Atsız Mecmua*, no. 6 (1931): 125-127.
- Erdem, Demirhan Fahri, ve Çiğdem Erdem. «İtalya'da Faşizmin Yükseliş ve Antonio Gramsci'nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri.» *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, no. 18 (2016).
- Eriklet, Emir. *Şark Cephesinde Gördüklerim*. İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1943.
- Eriklet, Hami. «Milliyetçiliğe Kimler ve Niçin Muhalefet Ederler.» *Çınaraltı*, no. 7 (1941).
- Erişirgil, Emin. *Türkçülük Devri Milliyetçilik Devri İnsanlık Devri*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, 1958.
- Eroğlu, Hamza. *Atatürk ve Milliyetçilik*. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1992.
- Ersanlı, Büşra. *İktidar ve Tarih Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Ertekin, Orhan Gazi. «Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatalaşsan Yolları .» *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce- Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 1992.

Gat, Azar. *Nations The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*. Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

Gellner, Ernest. *Nation and Nationalism*, Oxford, Oxford University Press, 1983.

Georgeon, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Glasneck, Johannes. *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*. Çeviren Arif Gelen. Ankara: Onur Yayınları, 1976.

Gökalp, Ziya. «Doğru Yol, Hakimiyeti-i Milliye ve Umdelerin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. «Malta Konferansları.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. «Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. «Türk Medeniyet Tarihi.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. «Türk Töresi.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. «Türkçülüğün Esasları.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Gökalp, Ziya. «Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak.» *Kitaplar içinde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Göral, Öznur Sevgi. «Afet İnan.» *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Kemalizm içinde*. 2015.

Greenfeld, Liah. *Milliyetçilik Modernite'ye Giden Beş Yol İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika Örnekleri*. Çeviren Çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Alfa Araştırma Yayınları, 2017.

Gülsunar, Emrah. *Jakobenizm ve Kemalizm Eleştirel Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Yordam Kitap, 2015.

Habermas, Jürgen. «Citizenship and National Identity.» *In The Condition of Citizenship* içinde, yazar Bart Van Steenberg, 20-35. London: Sage Publications, 1994.

Hall, John A. «Nationalisms: Classified and Explained.» *Daedalus- Reconstructing Nations and States* (MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences) 3, no. 122 (1993): 1-28.

Harrison, Kevin, ve Tony Boyd. *Understanding Political Ideas and Movements*. Manchester and Newyork: Manchester University Press, 2003.

Helot, Christine , ve Andrea Young. «Bilingualism and Language Education in French Primary Schools: Why and How Should Migrant Languages be Valued?» *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 2, no. 5 (2002).

Heyd, Uriel. *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Heywood, Andrew. *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, 2007.

Hroch, Miroslav. *Avrupa'da Milli Uyanış*. Çeviren Ayşe Özdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

İnan, Afet. «Afet İnan'ın Beyanatı.» *Türk Tarihi Hakkında Mütalaalar* içinde, yazar Türk Ocakları. Ankara: Türk Ocakları Neşriyatı, 1930.

—. *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara : Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

—. *Türk Tarihinin Ana Hatları*. Ankara: Devlet Matbaası 1930.

İnönü, İsmet. «Yeni Halkevlerini Açma Nutku.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Mart 1934.

- İnsel, Ahmet. «Giriş.» *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Kemalizm içinde*, 17-29. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- İrkçılık-Turancılık*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1944.
- İslam Ansiklopedisi*, 30. Cilt. Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.
- James, Costa, ve Patricia Lambert. «France and Language(s): Old Policies and New Challenges in Education.» *Towards a Renewed Framework?*, 2009.
- Jaskulowski, Krzysztof. «Western (civic) versus Eastern (ethnic) Nationalism. The Origins and Critique of the Dichotomy.» *Polish Sociological Review* 3, no. 171 (2010): 289-303.
- Kadioğlu, Ayşe. «The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity.» *Middle Eastern Studies* 2, no. 32 (1996): 177-193.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk İslam Sentezi*. İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları, 1985.
- . *Türk Milliyetçiliği Meseleleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.
- Kansu, Şevket Aziz. «Türk Tarihi ve Asya'nın Biodinamik ve Antropodinamik Kudreti.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Ağustos 1934.
- . «Öjenik Problemleri.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, 1939.
- Karaer, İbrahim. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, 1992.
- Karakaş, Mehmet. «Türkçülük Ve Türk Milliyetçiliği Mehmet Karakaş Doğu Batı Milliyetçilik 1.» *Doğu Batı- Milliyetçilik 1* (Doğu Batı Yayınları), no. 38 (2012).
- Karal, Enver Ziya. «Önsöz.» *Üç Tarz-ı Siyaset içinde*, yazan Yusuf Akçura. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Karpat, Kemal. «Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era.» *Studies On Ottoman Social And Political History*

- Selected Article and Essays* içinde, yazar Kemal Karpat. Leiden, Boston, Köln: Brill, 2002.
- . *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.
- . *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Kasaba, Reşat. «Kemalist Certainties and Modern Ambiguities.» *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* içinde, yazar Reşat Kasaba Sibel Bozdoğan. Seattle: University of Washington Press, 1997.
- Kaymaz, İhsan Şerif. «Kemalizm'in Ulusalçılık Anlayışı Ve Günümüz Türkiye'sinde Ulusalçılık - Milliyetçilik Algılamaları.» *Memleket Siyaset ve Yönetim Dergisi*, no. 13 (2010): 86-106.
- Kaynak, Ahmet. «Osmanlı Ekonomisinin Avrupa Ekonomisine Eklemlenme Sürecinde Osmanlı Demir Yollarına Bir Bakış.» *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, no. 5 (1984).
- Kellas, James G. «Nationalism in the 'Third World', South Africa, and the Middle East.» *The Politics of Nationalism and Ethnicity* içinde, 117-134. London: Macmillan Publishers Limited, 1991.
- Keyder, Çağlar. *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- . *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Kili, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- . *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Kleinpenning, Gerard, ve Louk Hagendoorn. «Forms of Racism and the Cumulative Dimension of Ethnic Attitudes.» *Social Psychology Quarterly*, 1993: 21-36.

- Koçak, Cemil. *Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet"*. İstanbul : Alfa Yayınları, 2018.
- Kohn, Hans. «Milliyetçilik Fikri.» *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde, yazar Mümtazer Türköne. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.
- . *The Idea of Nationalism*. New York: The Macmillan Company, 1958.
- Köprülü, Mehmet Fuat. «Milliyetçilik ve Irkçılık.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Ekim 1940.
- Kuzio, Taras. «The Myth of the Civic State: A Critical Survey of Hans Kohn's Framework for Understanding Nationalism.» *Ethnic and Racial Studies* 1, no. 25 (2002).
- Küçük, Cevdet. *Osmanlı'da "Millet Sistemi ve Tanzimat"*. Cilt 4, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Küçüka, Necip Ali. «Ziya Gökalp'e Saldırıları.» *Bozkurt*, no. 1 (1939).
- Kymlicka, Will. *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Newyork: Oxford University Press, 2001.
- Lamprou, Alexandros. «Nationalist Mobilization and State Society Relations: The People's Houses Campaign for Turkish in İzmir June-July 1934.» *Middle Eastern Studies* 5, no. 49 (2013): 824-839.
- Landau, Jacob M. «Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp).» *Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk* içinde, yazar Suna Kili, 90-100. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Landau, Jakob M. *Pantürkizm*. Çeviren Mesut Akın. Sarmal Yayınevi, 1999.
- Leca, Jean. *Uluslar ve Miliyetçilikler*. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

- Lecours, Andre. «Ethnic and Civic Nationalism: Towards a New Dimension.» *Space and Polity* 2, no. 4 (2000): 153-165.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. İstanbul: Arkadaş Kitabevi, 2011.
- Luxemburg, Rosa. «Emperyalizmin Mısır ve Osmanlı İmparatorluğuna Girişi.» *Az Gelişmişlik ve Emperyalizm* içinde, yazar Atilla Aksoy. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1975.
- Maklakova, Eugenia, Jamila Mustafina, Lilia Mustafina, ve İnessa Sokolova. «New Approaches In The Language Policy Of France: Language Of Education, Language Of Survival, Language Of Former Parent State.» *International Conference on Education and New Learning Technologies*, 2017.
- Marx, Karl. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. Ankara: Sol Yayınları, 2011.
- Mühlen, von zur Patrik. *Gamalı Haç İle Kızılyıldız Arasında İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halkları'nın Milliyetçiliği*. Çeviren Eşref Bengi Özbilen. Ankara: Mavi Yayınları, 1984.
- Nairn, Tom. *Milliyetçiliğin Yüzleri: Janus'a Yeni Bir Bakış*. Çeviren Seda Kırdar-Mahmet Katip. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Nebil. «Milli Şuur ve Halkevleri.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Ekim 1933.
- Necmi, İbrahim. «İkinci Dil Kurultayına Doğru.» *Ülkü Hakevleri Mecmuası*, Ağustos 1934.
- Nieguth, Tim. «Beyond Dichotomy: Concepts of the Nation and the Distribution of Membership.» *Nations and Nationalism* 2, no. 5 (1999): 155-173.
- Norbu, Dawa. *Culture and the Politics of Third World Nationalism*. London: Routledge, 1992.

- Nur, Rıza. *Hayat ve Hatıratlarım*. Düzenleyen Abdurrahman Dilipak. Cilt 2. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Nur, Rıza. «Türk Nasyonalizmi.» *Tanrıdağ*, no. 1 (1942).
- . *Türk Tarihi*. Cilt 1-14. İstanbul: Toker Yayınları, 1994.
- Okyayuz, Mehmet. «(Klasik) Faşizmin Kavramsallaştırılması Üzerine bir Deneme.» *Doğu Batı İdeolojiler*, no. 3 (2004): 191-209.
- Orhon, Orhan Seyfi. «Büyük Vatanseverlik Küçük Vatanseverlik.» *Çınaraltı*, no. 2 (1941).
- Orhon, Orhan Seyfi. «Hayır, Irkçı Değilim! Olmadım ve Olamam da!» *Çınaraltı*, no. 76 (1943).
- Orhon, Orhan Seyfi. «Türkçülüğe Aykırı Şeyler.» *Çınaraltı*, no. 71 (1943).
- Orhon, Orhan Seyfi. «Türkçülük ve Din.» *Çınaraltı*, no. 39 (1942).
- Orkun, Hüseyin Namık. «Her Irkın Üstünde Türk Irkı.» *Bozkurt*, no. 2 (1939).
- . *Türkçülüğün Tarihi*. Ankara: Kömen Yayınevi, 1977.
- Ortaç, Yusuf Ziya. «Biz Türküz! Türkçüyüz!» *Çınaraltı*, no. 42 (1942).
- Ortaç, Yusuf Ziya. «Sulh Afyonu.» *Çınaraltı*, no. 38 (1942).
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2014.
- Öğün, Süleyman Seyfi. *Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2000.
- Önen, Nizam. «Turancı Hareketler: Macaristan ve Türkiye (1910-1944).» *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Özakman, Turgut. *Rıza Nur Dosyası*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1995.

- Özden, Mehmet. «Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: Arafda Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm (1936).» *Bilig*, no. 34 (2005): 45-81.
- Özdoğan, Günay Göksu. *Turandan Bozkurta*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- . *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*. Çeviren Yetkin Başkavak. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Patel, Rajeev, ve Philip McMichel. «Third Worldism and the Lineages of Global Fascism: The Regrouping of the Global South in the Neoliberal Era.» *Third World Quarterly*, 2004: 231-254.
- Peker, Recep. *CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri*. Ankara, 1935.
- Peker, Recep. «Disiplinli Hürriyet.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Nisan 1933.
- . *İnkılab Dersleri Notları*. Ankara: Ulus Basımevi, 1936.
- Peker, Recep. «Konuşunuz Konuşturunuz.» *Ülkü Seçmeler (1933-1941)* içinde, yazar Zerrin Bayraktar- Cem Alpar. Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1982.
- Peker, Recep. «Uluslaşma ve Devletleşme.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Temmuz 1936.
- Perinçek, Doğu. «Önsöz.» *Türk Tarihinin Ana Hatları Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi* içinde, yazar Türk Tarihi Heyeti. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019.
- Poulton, Hugh. *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal- Türk Ulusçuluk ve Türkiye Cumhuriyeti*. Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Rasin, İsmet. «Komünistler.» *Bozkurt*, no. 6 (1940).

- Renan, Ernest. «Millet Nedir?» *Milletler ve Milliyetçilikler* içinde, yazar Mümütazer Türköne. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.
- Safa, Peyami. *Türk İnkılabına Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1996.
- Saffet, Mehmet. «Milliyetçiliğin Esasları.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Şubat 1934.
- Saffet, Memhmet. «Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan medeniyetlerine Hakimiyeti.» *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Haziran 1934.
- Sancar, Necdet. «Komünistler.» *Kopuz*, no. 4 (1943).
- Sancar, Necdet. «Namık Kemal'e Saldıranlar.» *Bozkurt*, no. 1 (1939).
- Sancar, Necdet. «Türklerin Milli Ülküsü.» *Kopuz*, no. 1 (1943).
- Sancar, Nejdet. «Türklerde Irk ve Irkçılık Fikri.» *Orhun*, no. 10 (1934).
- Sarımay, Yusuf. *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Savran, Sungur. *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri: 1908-1980 Cilt:1*. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Schneider, William. «Toward the Improvement of the Human Race: The History of Eugenics in France, .» *The Journal of Modern History*, 1982: 268-291.
- Semiz, Yaşar. «İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası.» *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 35 (2014): 217-244.
- Shulman, Stephan. «Challenging The Civic/Etnic and West/East Dichotomies İn the Study of Nationalism.» *Comparative Political Studies* 3, no. 5 (2002): 554-585.
- Smith, Anthony D. *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*. Çeviren Bilge Firuze Çamlı. İstanbul: Alfa Araştırma Yayınlar, 2017.

- . *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. Çeviren Derya Kömürcü. İstanbul: Everest Yayınlar, 2002.
- . *Milli Kimlik*. Çeviren Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınlar, 2007.
- . *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Cambridge Polity, 2010.
- . *Ulusların Etnik Kökeni*. Çeviren Sonay Bayramoğlu- Hülya Kendir. Ankara: Dost Kitabevi, 2002.
- Smith, Anthony D. «The Formation of Nationalist Movements.» *Nationalist Movements* içinde, yazar Anthony Smith. Londra: Macmillan Press, 1976.
- Somel, Selçuk Akşin. *Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)*. Cilt Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- S.S.C.B Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü. *Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)*. Çeviren Levent Konyar. İstanbul: Havass Yayınları, 1979.
- Tamar, Turan. «İrk ve Hakikat.» *Orhun*, no. 15 (1944).
- Tamir, Yael. *Liberal Nationalism*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- TBMM. *TBMM Zabıt Ceridesi*. 1934.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023068.pdf>.
- Tekinalp. *Kemalizm*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2012.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- . *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.
- Tokluoğlu, Ceylan. «Ziya Gökalp ve Türkçülük.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68, no. 3 (2013): 113-139.

- Tokluoğlu, Ceylan. «Ziya Gököl: Turancılıktan Türkçüğe.» *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 28, no. 84 (2012): 103- 142.
- Toprak, Zafer. *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.
- Torpak, Zafer. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler*. Cilt 2. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.
- . *Türkiye'de Siyasi Partiler*. Cilt 1. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.
- . *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960.
- Tuncer, Hüseyin, Yücel Hacaloğlu, ve Ragıp Memişoğlu. *Türk Ocakları Tarihi Açıklamalı Kronoloji (1922-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1998.
- Tuncer, Sıtkı. «Milliyetçiliğimiz Nasıl Olmalıdır.» *Tanrıdağ*, no. 10 (1942).
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- . *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- . *Türkiye'de Tek Parti Rejiminin Kurulması*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Türkdoğan, Orhan. *Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gököl*. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- Türkkan, Reha Oğuz. «Açlar, Komünizm ve Milliyetçilik.» *Ergenekon*, no. 3 (1939).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Atatürk İçin.» *Ergenekon*, no. 2 (1938).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Büyük Türklük.» *Gök-Börü*, no. 13 (1943).

- Türkkan, Reha Oğuz. «Faşizm Tehlikelidir.» *Ergeneokon*, no. 2 (1938).
- Türkkan, Reha Oğuz. «İçimizdeki Şeytan: İyi Bir Kabiliyet Kötü Bir Fikir Hizmetinde.»
Bozkurt, no. 3 (1940).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Komünizm Tenkidi.» *Bozkurt*, no. 1 (1939).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Savaşçılık- Savaş Bir Felaket Midir?» *Bozkurt*, no. 6 (1940).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Son Vaziyetler Karşısında Türkçüler.» *Bozkurt*, no. 7 (1940).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Türk Anaları! Sizden Bekliyoruz!» *Bozkurt*, no. 1 (1939).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Türk Tarihinde Dil Davası.» *Bozkurt*, no. 1 (1939).
- Türkkan, Reha Oğuz. «Türkçülük Deyince Ne Anlarız.» *Bozkurt*, no. 4 (1940).
- Türköne, Mümtazer. *Milletler ve Milliyetçilikler*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.
- Unaner, İhsan. «En Büyük Tehlike Nedir.» *Kopuz*, no. 4 (1943).
- Unaner, İhsan. «Varlığımızı Tehdit Eden Tehlike.» *Kopuz*, no. 12 (1944).
- Uzman, Mahsar Osman. *Eugenic*. İstanbul: Kader Matbaası, 1935.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1998.
- Ülküsal, Müstecib. *İkinci Dünya Savaşında Berlin Hatıraları ve Kırım'ın Kurtuluş Davası (1941-1942)*. İstanbul: Emel Yayınları, 1976.
- Üstel, Füsün. *"Makbul Vatandaşın Peşinde" 2. Meşrutiyet'ten Bugüne Türkiye'de Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- . *İmparatorluktan Ulus- Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Van Dijk, Teun. *Elite Discourse and Racism*. California: Newbury Park, 1993.
- Vincent, Andrew. *Modern Politik İdeolojiler*. Çeviren Arzu Tüfekçi. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006.

- Viroli, Maurizio. *Vatan Aşkı- Yurtsever Bir Milliyetçilik Üzerine Bir Deneme*. Çeviren Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1997.
- Viroli, Maurizio, ve Noberto Bobbio. «Cumhuriyet, Erdem ve Yurtseverlik.» Düzenleyen Mehmet Yetiş. *Felsefelogos*, no. 2 (2018).
- Yack, Bernard. *Nationalism and the Moral Psychology of Community*. Chicago University Press, 2012.
- Yack, Bernard. «Popular Sovereignty and Nationalism.» *Political Theory* 4, no. 29 (2001): 517-536.
- Yack, Bernard. «The Mith of Civic Nation.» *Critical Review* 2, no. 10 (1996): 193-211.
- Yalansız, Nedim. «1930'lar Türkiye'sinde Demokrasi ve Kemalizm Tartışmaları.» *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, no. 8 (1998).
- Yetiş, Mehmet. «Gramsci ve Organik Aydınlar.» *Mülkiye Dergisi* 26, no. 236 (2009): 217-246.
- Yıldız, Ahmet. *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Yolalan, İzzet. «Erkekleşen Kadınlar.» *Bozkurt*, no. 3 (1940).

ÖZET

Türkiye'nin Tek Parti Dönemine baktığımız zaman birbiriyle gerilim halinde bulunan iki tür milliyetçilikten bahsetmek mümkündür: Kemalist milliyetçilik ve Türkçü-Turancı milliyetçilik. Söz konusu iki milliyetçilik aynı tarihsel kaynaklardan beslenmekle birlikte, çeşitli sebeplerden dolayı birbirlerinden ayrılmaya başlamış; 1930'lu ve 1940'lı yıllar boyunca birbiriyle rekabet eden iki farklı düşünce sistemi halini almıştır. Söz konusu ayrışmanın temel sebebi imparatorluk motivasyonu ve ulus devlet idealleri arasındaki çelişkidir. Bu noktada Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, bu iki tür milliyetçiliğin ideologları olarak ön plana çıkmışlardır.

Siyaset bilimi disiplinde milliyetçiliklerin sınıflandırılması amacıyla sıkça başvurulan bir yöntem, etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisidir. Bu dikotomi çerçevesinde etnik ve sivil milliyetçilikler bir karşıtlık ilişkisi içerisinde incelenmektedir. Genel olarak söylemek gerekirse; sivil milliyetçiliklerde millete dahil oluş vatandaşlık bağıyla ilgiliyken etnik milliyetçilikte esas olan soy bağıdır. Sivil milliyetçilikte milliyetçiliğin sınırları ülkenin ulusal sınırlarıyla örtüşmekte ve yayılcı bir amaç güdülmemektedir. Buna karşılık etnik milliyetçiliklerde sınır ötesi kandaşlarla birleşme gibi bir ideal söz konusudur. Sivil milliyetçiliklerde farklı toplulukların kendi iradeleriyle konuşulan ulusal dili benimsemeleri ve kendilerine sunulan kültürel kodları kabul etmeleri beklenir yahut Fransa ve ABD örneklerinde olduğu gibi asimilasyon politikaları devreye girerek dil ve kültürün homojenleşmesi sağlanır. Buna karşılık etnik milliyetçiliklerde ise hakim etnisiteden olmayanlar için eşit vatandaşlar olarak millete dahil oluş kapıları kapalıdır ve onlara sunulan seçenekler ya ikinci sınıf vatandaşlar olarak yaşamaları ya da ülkeyi terk etmeleridir. Etnik ve sivil milliyetçilik dikotomisi söz konusu olduğunda akıldan çıkartılmaması gereken çok önemli bir nokta ise bu türlerin ideal tipleri yansıttığı ve hiçbir milliyetçilik türünün pür olarak sivil ya da pür olarak etnik olarak nitelendiremeyeceğidir. Her milliyetçilik bünyesinde değişen oranlarda etnik ve

sivil milliyetçilik öğelerini barındırmaktadır. Bir milliyetçiliğin etnik ya da sivil olarak değerlendirilebilmesi ancak hangisinin özelliklerini daha çok taşıdığıyla anlaşılabilir.

Kemalist milliyetçiliği ırkçı yahut etnik milliyetçilik örneği olarak yorumlayan çok geniş bir akademik literatür olmakla birlikte, etnik ve sivil milliyetçiliğin esasları ortaya konulduğu zaman Kemalist milliyetçiliğin sivil bir milliyetçilik türü olduğu anlaşılmaktadır. Kemalist rejimin milleti dil dolayımında kurgulaması, Türkçe'nin yaygınlaşmasıyla Türkleşmenin gerçekleşeceğine dair inancından kaynaklanmaktadır. Ayrıca millet inşa süreçlerinde ikinci sınıf vatandaşlar yaratma gibi bir amaç söz konusu değildir ve ırkçı rejimlerle özdeşleşmiş negatif öjeni politikaları bu dönem siyasetinde gözlemlenmemektedir. Bütün bunlara karşılık Türkiye'nin 1930'lu ve 1940'lı yıllarında Kemalist milliyetçiliğin karşısında konumlanmış olan Türkçü-Turancı milliyetçilik; sadece Türk etnisitesinden olanların eşit vatandaşlar olarak kabul edilebileceği, kan odaklı bir milliyetçilik söylemi geliştirmiştir. Bu söylemin diğer ayırt edici özellikleri ise yayılcı ve saldırgan dış politika ile yabancı düşmanlığıdır. Sonuç olarak, etnik-sivil dikotomisi çerçevesinden bakıldığı zaman Kemalist milliyetçilik bir sivil milliyetçilik türü iken Türkçü-Turancı milliyetçilik bir etnik milliyetçilik örneğidir.

Anahtar kelimeler: Etnik Milliyetçilik, Sivil Milliyetçilik, Kemalizm, Kemalist Milliyetçilik, Türkçü-Turancı Milliyetçilik.

SUMMARY

When we look at Turkey's Single-Party Period, it is possible to talk about two types of nationalism that are in tension with each other: Kemalist nationalism and Turkist-Turanist nationalism. Although the two nationalisms in question were fed from the same historical sources, they began to separate from each other for various reasons; During the 1930s and 1940s, it became two different systems of thought competing with each other. The main reason for this separation is the contradiction between imperial motivation and nation-state ideals. At this point, Ziya Gökalp and Yusuf Akçura came to the fore as the ideologists of these two types of nationalism.

A method frequently used for the classification of nationalisms in the discipline of political science is the dichotomy of ethnic and civic nationalism. Within the framework of this dichotomy, ethnic and civic nationalisms are examined in an oppositional relationship. Generally speaking; While inclusion in the nation is related to the bond of citizenship in civil nationalisms, the main thing in ethnic nationalism is lineage. In civil nationalism, the borders of nationalism coincide with the national borders of the country and an expansionist goal is not pursued. On the other hand, in ethnic nationalisms, there is an ideal such as cross-border union with brothers. In civil nationalisms, different communities are expected to adopt the spoken national language of their own free will and to accept the cultural codes presented to them. Or, as in the examples of France and the USA, assimilation policies come into play and homogenization of language and culture is ensured. In ethnic nationalisms, on the other hand, for non-dominant ethnicities, inclusion as equal citizens is out of the question, and the options available to them are either to live as second-class citizens or to leave the country. When it comes to the dichotomy of ethnic and civil nationalism, a very important point that should not be forgotten is that these types reflect ideal types and no type of

nationalism can be described as purely civil or purely ethnic. Every nationalism contains ethnic and civic nationalism elements in varying proportions. The evaluation of a nationalism as ethnic or civic can only be understood by its characteristics.

Although there is a very large academic literature interpreting Kemalist nationalism as an example of racist or ethnic nationalism, it is understood that Kemalist nationalism is a type of civil nationalism when the principles of ethnic and civil nationalism are revealed. The Kemalist regime's language-oriented construction of the nation stems from its belief that Turkification will occur with the spread of Turkish language. In addition, there is no goal of creating second-class citizens in the nation-building processes, and the negative eugenic policies associated with racist regimes are not observed in the politics of this period. On the other hand, Turkist-Turanist nationalism, which was positioned against Kemalist nationalism in Turkey's 1930s and 1940s, developed a blood-oriented nationalism discourse in which only those of Turkish ethnicity could be accepted as equal citizens. Other distinguishing features of this discourse are its expansionist and aggressive foreign policy and xenophobia. As a result, Kemalist nationalism is a type of civic nationalism, while Turkist-Turanist nationalism is an example of ethnic nationalism when viewed from the perspective of ethnic-civilian dichotomy.

Keyword: Ethnic Nationalism, Civic Nationalism, Kemalism, Kemalist Nationalism, Turkist-Turanist Nationalism.